

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

CXXIII A

BEDAE
OPERA

PARS I

TVRNHOLTI

TYPOGRAPHI BREPOLIS EDITORES PONTIFICII

M C M L X X V

BEDAE VENERABILIS OPERA

PARS I
OPERA DIDASCALICA

TVRNHOLTI
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII
M C M L X V

281.1
C821
11234

**SVMPTIBVS SVPPEDITANTE
SVPREMO BELGARVM MAGISTRATV
PVBLICAE INSTITVTIONI
ATQVE OPTIMIS ARTIBVS PRAEPOSITO
EDITVM**

PREFACE

Though Boethius, Isidore, Alcuin, and Notker Balbulus left texts that have survived, Bede is the only important teacher between Quintilian and the twelfth-century masters whose texts have been transmitted to us in virtually complete and unaltered form. These texts monopolized their field for three centuries, not only because of their quality but because they codified a new form of education which I propose to define.

A. DIOCESAN SCHOOLS BEFORE BEDE

The Roman legions' withdrawal left shambles of the Latin educational 'system.' In that system, roughly speaking, masters drilled disciples in the *artes liberales*, a western version of the Hellenistic *encyclopaedia*, which tended to harden into accumulations of traditional fact, knowledge, and lore. ⁽¹⁾ As represented in the statements and texts of Martianus Capella, the Augustine of *De ordine*, Cassiodorus, and Isidore, these *artes et scientiae uel disciplinae* were seven: grammar, rhetoric, dialectic, music, arithmetic, geometry, astronomy. The scholastic texts or *institutiones* were factually propaedeutic to secular training in rhetoric and law and ecclesiastical training in divinity and church offices. When the empire collapsed militarily and economically, the episcopal Church, which depended for its existence upon an unbroken stream of educated youths, took over or established schools as adjuncts of the diocesan organization. The Council of Vaison, A.D. 529, Caesarius of Arles presiding, "enjoins that parish priests shall receive into their houses young readers (being single), according to the excellent custom of Italy; that they shall provide for them to chant the Psalms, and make them read and study the holy Scriptures." ⁽²⁾ Under that injunction, the parish priests taught elementary grammar from the Psalms, the *uitae patrum*, the *fabulae*, and the *disticha Catonis*. Then the bishop proceeded with instruction in texts such as the surviving works of Boethius. ⁽³⁾ The episcopal schools of later fame, like Paris ⁽⁴⁾ or Lyons, ⁽⁵⁾ were founding a tradition in Merovingian days. But the economic chaos and the teutonic fear of emasculation through letters combined to extinguish even these diocesan schools. ⁽⁶⁾ Vandal education of Africa and Visigothic

(1) Cassiodorus, for example, defined (*Institutiones* II, Praef. 4) "liberal" as "bookish": *Liber autem dictus est a libro*.

(2) E.H. Landon, *Manual of Councils*, rev. ed. II (1909), p. 254.

(3) The notorious letter of Gregory I to Didier of Vienne (*Epist.* xi, 34) and modern comment on it is sufficient reminder here.

(4) E.g. Gregory of Tours, *Hist. Franc.* x, 26.

(5) "... litteris ecclesiasticis mandauit institui" — Gregory of Tours on Nicetius (*Vitae Patrum*, viii).

(6) Roger and Clerval tend to emphasize continuity of diocesan instruction. But Leane's findings (*Histoire de la propriété ecclésiastique en France*, Tome V, Lille, 1940) show a break in the tradition of every school.

education of the Spanish peninsula fell before the Moslems. Italian education was decimated by plague and warfare. The Merovingians left the cultivation of all of the liberal arts to the evaporating senatorial families and oriental migrants. When the Carolingians reversed their predecessors' neglect, there was no viable public or episcopal tradition on which to build. So they turned to a new form of education which Boniface and other Insular missionaries had imported from the islands.

B. MONASTIC SCHOOLS

This new form had been developed in the convents. It was apprenticed, vocational, and democratic. Its goal was *ἀσκήσις*, *conuersatio*, 'the Christian life.' Like the Benedict of Gregory's *Dialogues*, those who fled from the world 'drew back their feet' from its schools: the 'new philosophy' of 'unlearned wisdom' supplanted 'learned ignorance.' 'Liberal education' implied a slave state; the coenobites rejected it in favor of brotherhood under fathers. In each coenobium, youth was apprenticed to elder. As the foundations grew and became departmentalized, as the Rules began to stipulate division of labor, curricula evolved and *magistri* and *discipuli* became allowable terms for scholastic *seniores* and *iuniores*. But nothing was admitted into the curriculum which did not advance the vocation; knowledge for its own sake or as propaedeutic for worldly professions was eschewed.

The monastic vocation was the *opus Dei* — narrowly interpreted as the conduct of the Office, widely interpreted as *conuersatio*, the way of life. ⁽¹⁾ As Scriptures informed the vocation, they determined its goal. To reach it, the elements of *grammar* came first. Next, because *ἀσκήσις* was regulated from bell-stroke to for ever, as among Olympic athletes who trained to the split second, time was of the essence, and the study of Time (*compulus*) became the second study of the curriculum. Then, Benedict's and Gregory's emphasis upon choir and cursus as the *opus Dei* imposed a third study, *music*. But this music was the practical *cantus* of the Gregorian cloisters, not the Boethian theory taught among the liberal arts.

Around these three departments of monastic study, always present, always fundamental, other lesser studies might revolve; but the three were quintessential. The textbooks of the time, as in this volume, clearly define the first two; and the historians' notices of the singing masters substantiate the third. ⁽²⁾ Marrou described this new education:

The master is one who reveals not only writing, but Holy Writ... The school does not separate the instruction of religious education from dogmatic and moral training; religion is at once *savante* and popular. Christianity gives to the most humble of its faithful, however elementary may be their intellectual development, the equivalent

(1) Cf. Philippienses iii, 14-20; Gregory I, *Dialogi* ii, Praef.

(2) E.g. *Beatus Hist. eccl.* iv, 18 (Iohannes archicantator); *Historia abbatum*, vi.

of what the highest ancient culture reserved for the elite of its philosophers : a doctrine on being and on life, an inner life submitted to spiritual direction. According to the stereotyped formula of our old hagiographers, the Christian school trained at once in literature and virtue, *litteris et bonis moribus*. It is in that strict association, even at the most elementary level, of literary instruction and religious education, in the synthesis, in the person of a master, of the instructor and of the spiritual father, that it seems to me resides the very essential of the Christian school — of medieval pedagogy in opposition to ancient. It is necessary to trace its appearance to the Egyptian monasteries of the fourth century. ⁽¹⁾

C. BEDE AS DIDACTIC WRITER

Both the Irish and the Gregorian schools in Britain were monastic, taught by monks. The curriculum assumed documented form there and, as transmitted by Insular missionaries, became the pattern of Carolingian schools. According to Bede, ⁽²⁾ at Canterbury archbishop Theodore and abbot Hadrian instructed in the high points (*apices*) of religious knowledge, which were *metrica ars*, *astronomia*, and *arithmetica ecclesiastica*. This was the basis of the curriculum that Charlemagne prescribed for all schools in his directive On the Cultivation of Letters ⁽³⁾ : *Et ut scholae legentium puerorum fiant, psalmos, notas, cantus, compotum, grammaticam per singula monasteria uel episcopia et libros catholicos bene emendate*. This is departmentalization into five elementary and one advanced study: *psalmos* was that elementary grammar of the postulant for whom Psalms was the copybook; *notas* was penmanship and spelling, to which the oblates were apprenticed at a tender age; *cantus* was choir and liturgy; *compotum* was study of time; *grammaticam* was the matter of Bede's *De arte metrica* and *De schematibus et tropis*, necessary for the execution of the Office, reading Scripture, and pious art; and *libros catholicos* was study of divinity — correct interpretation of God's Word under guidance of the Fathers. Although departmentalization evolved in different ways, the choirmaster originally directed instruction. He delegated duties according to the complexity of the abbey. Ceolfrid, Bede's abbot, once taught music and taught beside Bede; Bede taught music and taught beside Hwaetbert, ⁽⁴⁾ who became his abbot. Bede directed *De arte metrica* to Cuthbert, who wrote of his death and is probably the Cuthbert who later became abbot. Such departmentalization, delegation, and succession is a microcosm of the new medieval scholastic tradition.

Gautbert, a monk of Fleury in the late tenth century, noted an

(1) H.I. MARROU, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, pp. 446-447; cf. p. 206.

(2) *Hist. eccl.* iv, 2.

(3) *De litteris colendis* (MGH, *Capit.* I, 60).

(4) To whom Bede dedicated *De temporum ratione*.

unbroken tradition, master to disciple, from Theodore of Tarsus through Bede to Remigius of Auxerre, Reims, and Paris; his facts were not quite straight, but the notion is substantial enough. Theodore, trained among the Greeks, and his companion Hadrian, trained in Africa, were led to England by Benedict Biscop, who was trained at Honoratus' and Cassian's Lérins. ⁽¹⁾ Benedict founded Bede's abbey and trained Ceolfrid, who trained Bede. The subsequent chain, through Egbert, Albert, Alcuin, Raban, Lupus, Heiric, Remigius, leads to Gerbert, Fulbert, and Berengar. We might trace that stream through many other channels. Because he composed what became the traditional textbooks, Bede is well-documented as prototypical monastic master. ⁽²⁾ His duties were essentially those of the eminent Carolingian masters, Paul the Deacon (at Monte Cassino), Raban Maur (at Fulda), Notker Balbulus (at St. Gall). They all used the texts of this volume, supplementing and improving them as they desired.

Though Bede's *conuersatio* followed the Gregorian tradition of Monte Cassino and Marseille, he worked beside the Irish. The Irish tradition seems to have developed from fifth and sixth century Gaul ⁽³⁾ and seventh century Spain. ⁽⁴⁾ Though a secular tradition, it was administered by ardent ascetics. We have inherited a considerable number of didactic Irish texts which were composed in the century before Bede, but they have yet to be studied with precision. Enough to note that Bede used them, but seems to have been dissatisfied. Early in his life, he began to create replacements: *De natura rerum* and *De temporibus*. ⁽⁵⁾

D. BEDE'S DIDACTIC WORKS

Music

It seems probable that Bede was a 'choirmaster' (*cotidianam cantandi in ecclesia curam*) ⁽⁶⁾ in much the same sense as Eddius Stephanus, Hucbald of St-Amand, and Notker Balbulus. But there

(1) On the English schools preceding Theodore, see the neglected dissertation of Canon John Smith in his 1722 (Cambridge) edition of Bede's historical works, pp. 721-740.

(2) Bede's autobiographical sentence might well have been written by any of the claustral masters: *Omniem meditandis scripturis operam dedi; atque inter observantiam disciplinae regularis, et cotidianam cantandi in ecclesia curam, semper aut discere aut docere aut scribere dulce habui.* (*Hist. eccl.* v, 24) His colleague Hwactbert "*non solum regularis observantia disciplinae institutus, sed et scribendi, cantandi, legendi ac docendi fuerat non parua exercitatus industria.*" (*Beda's Historia abbatum*, xviii; ed Plummer I, p. 383). See my "The Master and the Calendar," *Saints' Lives and Chronicles*, 1947, pp. 5-15.

(3) E.g. Ausonius, Virgilius Maro.

(4) E.g. Isidore, Julian.

(5) *De orthographia* is unique (see below, p. x); *De temporum ratione* was a work of maturity (A.D. 725). On *De arte metrica — schematibus et tropis*, see below, p. x, n. 6.

(6) *Hist. eccl.* v, 24.

are no relevant surviving texts of *cantus*, from the pen of Bede or any other author for some time. The texts transmitted among Bede's works ⁽¹⁾ were written s. xiii and after. True, Bede states that John, the archchanter of St. Peter's in Rome, who came to England, left some writing, ⁽²⁾ but what could it have been? As Isidore wrote: *Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.* ⁽³⁾

Grammar

The Christian monastic schools began by accepting the view of classical teachers that *grammar* meant the study of literature in all its aspects. The Insular monastic schools preserved and transmitted many traditional secular texts. ⁽⁴⁾ They dealt with most categories of the art of writing. Isidore states ⁽⁵⁾ that there are thirty divisions of the grammatical art: that is, the eight parts of speech, articulation, letter, syllable, feet, accent, positions, penmanship (*notae*), spelling, analogy (agreement), etymology, glosses, differences (definitions), barbarisms, solecisms, vices, metaplasms, schemes (figures of sound), tropes (figures of sense), prose, meters, fables, histories. Alcuin's similar list ⁽⁶⁾ varies only slightly, somewhat emphasizing syntax and deemphasizing morphology and vices.

But for the monks of the Gregorian tradition, the only literature worth study is *scripturae sacrae*, the Canon and all Christian writings related to it. ⁽⁷⁾ Isidore spoke of *grammatica scientia recte loquendi* but Bede of *illas litteras in quibus nos vitam habere credimus sempiternam.* ⁽⁸⁾ Until Bede, there were no grammars specific to the claustral

(1) E.g. PL XC, 909-938.

(2) "Egit abba Iohannes, ut iussione accepit pontificis, et ordinem videlicet, ritumque canendi ac legendi vixit vocis praefati monasterii cantores edocendo, et ea quae totius anni circulus in celebratione dierum festorum postebat, etiam litteris mandando, quae hactenus in eodem monasterio servata et a multis iam sunt circumquaque transcripta." — *Hist. eccl.* iv, 18 (ed. Colgrave and Mynors, p. 388). Richard Crocker suggests to me that the writing may have been 1) the verbal texts of songs, 2) liturgical / ceremonial directions, 3) cantorial precepts.

(3) *Etymologiae* III, xv, 2.

(4) Roger, *L'enseignement*, pp. 328-329, listed 24 grammarians from Verrius Flaccus to Isidore who were known to Insular teachers by the time of Bede, and others (like Julian of Toledo) could be added (see *Studi e testi* XXXVII, 1924, pp. 50-70). Beeson (*Classical Philology* XLII, 1947, pp. 48 ff.) remarks how few *grammatici latini* would have survived without this Insular transmission.

(5) *Etym.* I, v, 4.

(6) PL CI, 857.

(7) Pagan and secular letters, if studied at all, were at most propaedeutic: "If you wish to learn anything about secular letters," wrote Aldhelm to his disciple Aethelwald, "you should do so only for this reason: that since in Divine Law all or nearly all the words of the text are coherent entirely by reason of grammatical art, the more fully you have learned the extremely diverse rules governing the pattern which composes it, the more easily you will comprehend when you read the great depths of Divine Eloquence, and understand its most holy senses." — *Ep.* viii, ed. Ehwald in MGH, *Auctores Antiquissimi* XV, 3, Berlin, (1919), p. 500.

(8) *De arte metrica*, xxv, exordium; below p. 141.

vocation; his unique contribution was to adapt grammatical orthography, metrics, and figures to it. Except for Aldhelm, who made a partial attempt, he was the first to illustrate wholly by Christian writings. Or, to cite a different kind of aspect, after describing the twenty-one letters of the traditional Latin alphabet, he added four more (*H, X, P, Q*) because of the *nomina sacra*.⁽¹⁾

X *De orthographia* is a collection of pronouncements on usage — a teacher's notebook accumulated at random and somewhat capriciously under headings fitted under the several letters of the alphabet.⁽²⁾ It overlaps and draws from the *libri glossarum* ⁽³⁾ in much the same way that Fowler's *Modern English Usage* overlaps and draws on *The New English Dictionary*. Apparently without much editorial thought Bede eventually released his accumulation for 'publication,' for in A.D. 731 he listed *De orthographia* among his writings.⁽⁴⁾

In contrast, *De arte metrica* is systematic. Despite Bede's reverence for his authorities (which results in a good deal of direct quotation in all his writings), his mastery of both substance and art dominates the material. This useful tract became indispensable in the age of Charlemagne because it was directly vocational. His short chapter on Rhythm (xxiii) was the first recognition of isosyllabic stress rhythm as a literary form, though Aethelwald's letter and verses to Aldhelm had previously identified its existence.⁽⁵⁾

De schematibus et tropis Bede appended to *De arte metrica*. This tract on figurative language of Scriptures remarkably incapsulates patristic teaching.⁽⁶⁾ Among modern critics its didactic effectiveness

(1) Ibid., i. Bede may well have been inspired by Augustine's lost *De modis locutionum*; see Cassiodorus' remark in *Comm. psalterii*, Praef. 15 (CC XXVII, p. 20).

(2) William of Malmesbury implied (*Gesta regum*, ed. Rolls Series I, cxli, noted by Plummer I, p. cxlv) that Bede had invented the alphabetical principle, but in fact he may have been old-fashioned in not alphabetizing by second letter as well as first. See W.M. Lindsay in *Journal of Philology* XXXIV (1918), pp. 267 ff; Lloyd W. Daly, *Contributions to a History of Alphabetization* (Collection Latomus, XC), Brussels, 1967, p. 72.

(3) Such as have been edited by Georg Goetz and his team, W.M. Lindsay and his team.

(4) *Hist. eccl.* V, 24 (ed. Colgrave and Mynors, p. 510). William rather testily and inaccurately remarked that Alcuin deflowered it, adding nothing of his own. Alcuin's version (ed. Keil VII, pp. 295-312) is often confused with Bede's (see below, p. 2, n. 2).

(5) Aldhelm claimed to be the first German to write *de metris* (*Ep. ad Asciricum* or *De metris et aenigmatibus ac pedum regulis*, dedicated to king Aldfrith of Northumbria). Unlike predecessors, he did introduce a fair number of illustrations from Christian-Latin poets. Bede seems not to have known this or any other works of Aldhelm (see *fontes* below and Jones, *Saints' Lives*, p. 190).

(6) Professor Kendall (below, p. 74) followed a critical tradition based on Bede's dedication of these works to his *conleuita* Cuthbert, when he accepted A.D. 701/702 (before Bede became a priest) as date of composition for *DAM/DST*. Laistner, following Whiting, though accepting the date, stated that Bede could not have used *conleuita* in a technical sense of "fellow-deacon". What he overlooked was that it could have been Cuthbert, not Bede, who was the deacon at the time, even though Cuthbert, in his letter on the death of Bede, spoke as Bede's

is only now becoming appreciated. Ancient rhetoricians had cultivated a theory of 'figures,' that is, of modes of expression foreign to usual idiom (cf. Quintilian, IX). Convents would not tolerate rhetoric as part of the curriculum, but since the Fathers like Augustine, versed in formal rhetoric, employed its principles, this useful topic of Figures found its way into vocational grammar ⁽¹⁾

A reader might well ask why vocational grammarians should instruct in metrics. First, because the verses of Christian-Latin poets (e.g. Prudentius, Paulinus, Boethius, Sedulius, Avitus, Fortunatus) were *sacrae scripturae* or at least ancillary *uerba patrum*, necessary to the *conuersatio*. Second, after Hilary and Ambrose the Office was partially metrical, or, after Augustine and the Irish, in linear isosyllabic rhythm. But third, and often overlooked, God Himself is the Creator of meters, on the testimony of Jerome ⁽²⁾ and other Fathers. ⁽³⁾ The belief was reiterated that Moses, the poet of Job, and David, to mention only a few, wrote in pure meter, and that the pagans acquired their pale reflection of the art from those inspired sources.

Knowledge of Nature

The masters did not regularly have a separate course *de natura rerum*. Bede himself linked it rather directly with *computus*. ⁽⁴⁾ In rewriting *De temporibus*, he incorporated a good deal of *De natura rerum* in his mature computistical work. Normally, masters incorporated *naturalis scientia* in exegesis of the hexaëmeron of Creation. Indeed, Bede's Commentary on Genesis, Book I, ⁽⁵⁾ overlaps *De natura rerum*. But the powerful Augustinian emphasis upon a God Who *omnia in mensura et numero et pondere disposuit* ⁽⁶⁾ induced

disciple. At all events, *lenita* is *diaconus* in Greek, *minister* in Latin; *minister* had no place among the formal orders. In his letter, Cuthbert called his correspondent Cuthwin *col-lector*; Cuthbert at the time was either young or old, he could not have been both. If the usual identification is correct, he succeeded Hwaetbert as abbot. *Conlenita*, like *collector*, refers to conventual duties, not to ordination. Bede and Cuthbert doubtless were fellows in choir and school, though Bede was spiritual father and *magister* to Cuthbert, who was son and *discipulus*. I think it possible, indeed probable, that these grammatical works were published long after 701/702.

(1) Paul Zumthor, *Histoire littéraire*, pp. 5-6, lists five ancient types of figures: "verbal" (pleonasm, ellipsis, aphorism, and two dozen more); "thought" (comparison, antithesis, and about twenty more); "sound" (alliteration, rhyme, etc.); "grammatical" (inversion, chiasmus, etc.); "tropes" or significations (metaphor, metonymy, periphrasis, etc.). As his title indicates, Bede reduced these five to a hardly discrete two.

(2) *Præf. in Iob* (PL XXVIII, 1081-1084); *Ep.* xxx, 3 (CSEL LIV, pp. 243-245).

(3) Isidore, *Etym.* I, xxxix, 11; Arator, *Ep. ad Vigilium* (PL LXVIII, 80-81); Bede, *DAM*, x, infra, p. 110; xxv, p. 140.

(4) "*De natura rerum et ratione temporum duos quondam stricto sermone libellos discentibus ut rebar necessarios composui.*" — DTR, *Præf.*

(5) CC CXVIIIa

(6) Sap. xi, 21.

separate teaching of the elements of nature. Two tracts were available to Bede in his teaching : Isidore's *Liber rotarum* or *De natura rerum* and the pseudo-Isidore's *De ordine creaturarum*, believed by Grosjean and Bischoff to have been composed in Ireland shortly before Bede. Bede seems to have found them both unsatisfactory, though for very different reasons. So, with the help of such sections of Pliny's *Historia* as he had acquired, he created a new text. It seems on all counts to have been one of his earliest writings. ⁽¹⁾

Computus

Computus (in Old English 'gerim') denoted a body of knowledge and its art, a department in the curriculum, and all or a part of the text-book-codex which contained it. There are a number of extant codices which contain the full variety of didactic material of a vocational school, *grammar* as well as *computus*. ⁽²⁾ But even as early as Bede, most *computi* were separated from grammar and inscribed in their own codices. Gatherings doubtless were added to the codex as knowledge accumulated.

As introduction to my earlier edition of Bede's works *On Time*, I described the history of *computus* from the first Christian chronographers, Hippolytus and Julius Africanus, ca. A.D. 200, to Bede. ⁽³⁾ Beyond the information there supplied, I call attention to the follow-

(1) Franz Strunz, 'Beda in d. Gesch. d. Naturforschung,' *Zeitschrift für deutsche Geistesgeschichte* I (1935), pp. 311-321; Fr. Beda Thum, 'Beda V. in d. Gesch. d. Naturwissenschaften,' *Studia Anselmiana* VI (1936), pp. 51-71; H.C. Darby, in *Scottish Geographical Magazine* LI (1935), pp. 89 ff.; C.W. Jones, 'Beda,' *Dictionary of Scientific Biography*.

(2) For example, three volumes now in the Bibliothèque Nationale : Lat. 7530 (sæc. viii, Monte Cassino); 14088 (s. ix, Fleury ?), related to Bern MS 207 (valuably described by Hagen in Keil VIII, pp. xv-xxxi; Rand in *Philological Quarterly* I, 1922, pp. 268 ff.; and Beeson in *Classical Philology* XLII, 1943, pp. 78-81); 10756 (foll. 62-69) and Bern MS 611 (foll. 42-93), originally in one codex written early in the eighth century in eastern France. The reader can consult an English instance ca. A.D. 1000 in *Byrthferth's Manual*, ed. S.J. Crawford (EETS), wherein the author, almost slavishly dependent on Bede, treats grammar and computus together.

(3) *Beda's Opera de Temporibus*, Cambridge, Mass., 1943, pp. 6-122. Subsequent criticisms of importance have been noted in *Claus*, Nos. 2249-2323, where identifiable texts are listed. The treatments of *computus* which have appeared since 1943 include the following : Cordoliani, A. : *Bibliothèque de l'École des chartes* CIII (1942), 61-68; (1943), 237-242; (1945-1946), 5-34; *Bulletin Du Cange* XVII (1943), 51-72; *Le moyen âge* LIV (1948), 209-223; *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* LVII (1951), 5-35; (1952), 323-352; (1955), 435-484; *Journées : Congrès 1954* II (1955), 691-702; *Hispania Sacra* VII (1954), 111-143; (1955), 177-207; (1956), 127-139; *Zeitschrift für schweiz. Kirchengeschichte* XLIX (1955), 161-200, 288-323; (1957) 101-112; (1958), 135-150; *Scriptorium* III (1949), 71-75; (1958), 247-253; (1961), 76-85; *Bulletin philologique et historique* (1953-1954), 359-376; *Cahiers de civilisation médiévale* III (1960), 325-337. Grosjean, P., 'Recherches sur les débuts de la controverse paschale chez les Celtes,' *Analecta Bollandiana* LXIV (1946), pp. 231 ff. Lithberg, Nils, *Computus* (Nordiska Museets Handlingar : 29), Stockholm, 1953. Petersohn J., as noted in Vol. II, *Census codicum DTR*, n. 37. Van de Vyver, A., 'Hucbald of Saint-Amand,' *Mélanges Auguste Pelzer*, Louvain, 1947, pp. 61 ff.

ing *computi*, as yet not satisfactorily studied, which may have lain within Bede's range ⁽¹⁾ :

1. *De solstitia et aequinoctia* (Clauiis, n. 2277), from Africa, saec. v^{mld}.
2. Cassiodorus' *computus* (A.D. 562). ⁽²⁾
3. Vatican MS, Regin. lat. 2077, saec. viii, foll. 79 ff. ⁽³⁾
4. A *computus* based on Victorius, assembled A.D. 727, found in Bern MS, 611, foll. 94-96. ⁽⁴⁾
5. An Irish *computus* composed A.D. 689/718, in Munich MS 14456. ⁽⁵⁾
6. A *computus* of A.D. 695 and later in Munich MS 14725, foll. 1-17. ⁽⁶⁾
7. An Irish *computus* from Bobbio in Vatican MS, Vat. lat. 5755, foll. 2-3, 63-73, containing Dionysiac fragments with Old Irish glosses. ⁽⁷⁾
8. An Irish *computus* (Clauiis, n. 2312) in Bede's *computus*. ⁽⁸⁾
9. A *computus* in 48 chapters in Bern MS 610, foll. 1-11; also Bern MS 417, foll. 34-44 (excerpts from Isidore, *Etym.* III D).
10. A *computus* in Brussels MS 5416, foll. 77v ff., and Vatican MS, Regin. lat. 1260, foll. 87-124, which seems contemporary with Bede. ⁽⁹⁾
11. Cotton MS, Caligula A XV, foll. 65-119, saec. viii, n. France, containing formulae for A.D. 688.
12. *Liber de computo*, transcribed into *Patrologia Latina* CXXIX, 1273-1372, originating in Milan MS, Ambrosiana H 150, written ca. A.D. 810 at Bobbio: but evidently copied from an exemplar about a century older.
13. A *computus* prepared at the palatine school of Charlemagne, A.D. 809/810, dependent upon Pliny, Hyginus, Isidore, and Bede. A version in 99 chapters appears in Munich MS 210 and

(1) The reader can best receive a view of these medleys of computistical material as they were incorporated in Bede's school and tradition by consulting my description of 'Bede's *computus*' in *English Historical Review*, 1937, pp. 204-219, and by noting the items in *Patrologia Latina*, Tom. XC, which was copied from Hervagius' edition, Basle, 1563, of Bede's *opera omnia*. The sources of that accumulation are treated in my *Bedes Pseudepigrapha*, Ithaca, N.Y., 1939.

(2) Edited by Paul Lehmann in *Philologus* LXXI (1912), 278-289; *Pat. Lat.* LXXIX, 1249-1250. See Bruno Krusch in *Neues Archiv* IX (1884), 113-114; Cordoliani, *Bibl. E. ch.* CIII, pp. 65 ff.

(3) Krusch, *Studien zur christlich-mittelalterlichen Chronologie*, Leipzig, 1880, pp. 12, 32, 43-49; Mommsen I, pp. 371-372; C.A. Bernoulli, *Hieronymus und Gennadius*, 1895, pp. xvi-xvii.

(4) Edited by Krusch, *Abhandlungen der Preuss. Akad.*, Jahrgang 1937, philol.-hist. Kl., Nr. 8, pp. 53-57.

(5) See J.F. Kenney, *Sources for the Early History of Ireland*, n. 59, p. 223.

(6) According to Bischoff, written in northern France (Saint-Amand ?).

(7) Kenney, pp. 671-672, n. 528.

(8) See *English Historical Review*, 1937, pp. 213-214, nos. 3-5.

(9) See H. Silvestre in *Sacris Erudiri* V (1953), pp. 174-189, esp. n. 9, pp. 181-182.

Vienna MS 387, affiliated with Paris B.N. MSS, N.A. 456 and 1615. ⁽¹⁾

14. A *computus* of A.D. 700 in St. Gall MS 248. ⁽²⁾
15. A treatise on chronology usually designated *Laterculus Malalianus*, based on a work of Iohannis Malala Antiochenus, who wrote A.D. 573. The *Laterculus* is believed to have been composed in the eighth century in Italy, possibly Rome. The author warns against the verbose deception of the Irish. Edited in Mommsen, *Chronica Minora* III, pp. 424-434, from Vatican MS, Pal. lat. 277, foll. 56-81, written ca. A.D. 750. See Kenney, p. 518, n. 71; McNally in *Isidoriana* (Leon, 1961), p. 309.

Each of these anthologies combines items from *computi* of preceding schools; they answered the need or whim of a claustral master. The items, normally anonymous, might be formulae, tables (arithmetical and fractional, paschal and lunar, tidal), calendars, ⁽³⁾ chronicles and annals, diagrams and *rotas* (stars, winds, geography), excerpts from standard authors like Pliny, Macrobius, Isidore, the works themselves like those of Dionysius Exiguus and Victorius of Aquitaine, letters, edicts, and catechetical dialogues. By the tenth century there were roughly 2500 of these floating items, from which the masters chose the content of their codex. Needless to say, items overlapped, were unnecessarily duplicated, and were frequently erroneous.

It is small wonder that Bede's computistical works should have displaced all rivals in the schools of the West and that his choices and taste should have fundamentally determined our methods and measures of time. Not only did he live at that moment when the

(1) The *capitula* were transcribed by Karl Rück, *Auszüge aus der Naturgeschichte des C. Plinius Secundus*, Munich, 1888, pp. 90-94. Variations appear in the following MSS: Madrid, B.N., 3307 (prepared on order of abp. Drogo of Metz; see *Charlemagne Cat.*, Aix-la-Chapelle, 1965, n. 479; *Karl der Grosse* III, p. 50; Cordoliani in *Estudios Bíblicos* X (1951), pp. 141-144; Monza, B.C., MS f. 9. 176 (Lorsch, s. ix⁴) (*Charlemagne Cat.* n. 480); Vatican, Vat. lat. 645; Regin. lat. 309.

(2) See Cordoliani in *Zeitschrift für schweiz. Kirchengesch.* 1955, p. 312, n. 2.

(3) I have treated the rise, purpose, and implications of calendars and paschal tables in *Saints' Lives*, 1947. Briefly, the computistic calendar (as in Vol. II below) gave rise to the *martyrologium* of the calendar — the entries beside the Julian date of the names of the saints of local cult. Conversely, the paschal table (also in Vol. II below) gave rise to the annal — the entry beside the number of the [Incarnation] era of the unique event of the year. By virtue of these activities, Bede, the choirmaster-computist, became also the hagiographer (e.g. *Life of St. Cuthbert*) and historian (e.g. *Lives of the Abbots*). He combined these discrete activities in his act of composing the *Historical Martyrology* (*Clavis*, n. 2032) and the *Ecclesiastical History*. These latter works were not useful for instruction, but for meditative hours; I know of no instance in which either of them traveled with the didactic works, though in a few instances they are now bound in the same codex. See J. Hennig in *Archiv für Liturgiewissenschaft* VII (1961), pp. 1-44 (English summary in *Texte u. Untersuchungen* LXXX, 1962, pp. 69-82); and in *Medieval Studies* XXVI (1964), p. 317.

migrating peoples, with distinct methods of measuring time, had settled down, seeking uniformity and stability; not only did he live at a center of scholarship to which Africa, Campania, Greece, Rome, Provence, and Spain, as well as Francia and Ireland, had contributed; but he lived at a border point where paschal controversy was rife. The major documents of computistical science ⁽¹⁾ had inevitably been written at such centers of controversy, but none surpassed the skillful Bede's.

E. THE BEDAN TRADITION AND CAROLINGIAN EDUCATION

The satisfactory indication of Bede's *fortleben* is the lists of MSS preceding each work below. They may be compared with Laistner's, ⁽²⁾ which they merely supplement. The remarkably large number of MSS, especially of *De natura rerum* and *De temporum ratione*, written A.D. 790-950, with only a few indecisive fragments of earlier date ⁽³⁾, suggests how many early MSS have disappeared. These were textbooks — subject to hard wear, misuse by youngsters, and positive disdain when that day came that they were antiquated. In most instances, attempts at filiation, leading to a history of transmission, are now futile. However, two generalizations are possible. The first is that with the signed works of Bede the directors of scriptoria were uniformly reverent. In few instances was a signed work committed to an inexperienced scribe. Normally the copies were corrected, often in the original scribal hand, and rather remarkably often by use of a different exemplar. That the reverence results from the name of Bede is indicated by the rough treatment accorded to two little texts almost certainly authored by Bede, but traveling anonymously in MSS: *Primo igitur...*, and *Stella Veneris...* ⁽⁴⁾

The second generalization is that the text tradition for all of these works except *De orthographia* and possibly *De temporibus* was completely severed in the Islands. The extant MSS, however English they may be, ⁽⁵⁾ somehow give evidence of being derived from a continental exemplar. Except for the *De orthographia* MSS C and H, the earliest English MS, Salisbury 158, *De temporum ratione*, has Fleury antecedents. The gratifying discovery of the Bückeberg fragments of *De temporum ratione* (MS n. 37), believed to have been written in Northumbria shortly after Bede's death, gives us physical evidence of transmission to the German missions of Boniface; but they yield no variant from the already-established text, merely confirming the relative accuracy of transmission.

(1) E.g. Hippolytus, Eusebius, Victorius, Dionysius.

(2) *Hand-List of Bede MSS*, Ithaca, N.Y., 1943.

(3) Possibly the oldest MS containing a major portion of any work is the Monte Cassino *De orthographia* (Paris, B.N. 7530), derived from a Fulda exemplar.

(4) Published in Vol. CXXIII B' C.

(5) No MS of Bede's *opera didascalica* survives from or in Ireland.

Glosses and Commentaries

There is still a valuable story to be learned from the study of glossed MSS of Bede's works. Except as Remigius' comments upon *De arte metrica* and *De schematibus* have long been noticed, attention paid to these glosses has been limited to that of my collaborators, Dr. Frances Lipp⁽¹⁾ and Dr. Margaret King.⁽²⁾ Their inquiries followed my initial study⁽³⁾ of the so-called 'Bridfert Glosses,' transcribed from a lost MS by Hervagius, the first editor of the complete works of Bede.

With the gracious encouragement of Abbot Dekkers and the sponsors of the *Corpus Christianorum*, we have been able to include in this volume one commentary for each of the works of Bede. Dr. Lipp has edited glosses for *De natura rerum* and Dr. King for Professor Kendall's text of *De arte metrica* and *De schematibus*. The glosses chosen, and their provenience, are discussed below, pp. 77-9, 185 and Vol. II. How representative these glosses are of the didactic tradition will only be known at some future date. We note that glossators, then as now, tire rapidly as they advance. There are few glosses in the later chapters of the longer works, and those insubstantial; there are no glosses worth mentioning for the Chronicles and none for *De orthographia*. The overlapping among glossators, though considerable, is not so great as we had initially imagined. Indeed, Dr. Lipp, who studied eleven MSS of *De natura rerum*, found three interrelated sets, of 3, 2, and 2 MSS; the other four MSS were substantially discrete. If bulky commentary in surviving MSS indicates the major centers of study, then Corbie, Saint-Amand, Angers, Fleury, Auxerre, Cologne, Metz, and St. Gall are identifiable; and Heiric and Remigius are known participants.

Only because of unflinching generosity of administrators of institutions, scholars, and friends are these editions possible, and I mention but a paltry few: my institution the University of California, the *Corpus Christianorum*, and all the libraries whose MSS are named; the editors of the included texts, Professors Kendall and Lipp, and Dr. King; and especially a fine student who has assisted me for more than three years, Miss Patricia Clark.

CH. W. JONES

(1) *The Carolingian Commentaries on Bede's De natura rerum*, Dissertation, Yale University, 1961.

(2) *The Glosses in Six Manuscripts of Bede's De arte metrica*, Dissertation, University of California (Berkeley), 1967.

(3) *Bede's Pseudepigrapha*, 1939, pp. 21-38.

LIST OF ABBREVIATIONS

AB	<i>Ars anonyma Bernensis</i> (from Bern MS, 123 (s. x), foll. 78 ^v -117 ^r), ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 62-142.
Agr.	Agroecius episcopus Senonensis (s. v ¹), <i>Ars de orthographia</i> , ed. Keil VII, pp. 113-125.
AH	<i>Analecta hymnica medii aevi</i> I-LV, ed. G.M. Drevés & Cl. Blume, Leipzig, 1886-1922.
Alb., DO	Albinus, <i>De orthographia</i> , ed. Keil VII, pp. 295-312.
Aldhelm.	Aldhelmus episcopus Scireburnensis (ca. 640-709), <i>De metris et enigmatibus ac pedum regulis</i> , ed. R. Ehwald, Berlin, 1919 (MGH, AA, XV, pp. 59-204).
Ambr., Hex.	Ambrosius episcopus Mediolanensis, <i>Exameron</i> , ed. C. Schenkl, Wien, 1896 (CSEL XXXII, pp. 3-261).
Ambr., Hymn.	Id., <i>Hymni</i> , ed. A. Walpole, <i>Early Latin Hymns</i> , Cambridge, 1922, pp. 16-114 (nn. II-XIX).
Ambr., in Ps. CXVIII	Id., <i>Expositio psalmi CXVIII</i> , ed. M. Petschenig, Wien, 1913 (CSEL LXII).
Aquila	Aquila Romanus (s. iii), <i>De figuris sententiarum et elocutionis</i> (RLM, pp. 22-37).
Arator	Arator (s. vi), <i>De actibus apostolorum</i> , ed. A. P. McKinlay, Wien, 1951 (CSEL LXXII).
Arus.	Arusianus Messius (s. iv), <i>Exempla elocutionum</i> , ed. Keil VII, pp. 437-514.
Asper	ps.-Asper (s. vi), <i>Ars Asperi grammatici</i> , ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 39-61.
Audax	<i>Audacis de Scauri et Palladii libris excerpta</i> (s. vii), ed. Keil VII, pp. 313-362.
Aug., Conf.	Augustinus episcopus Hipponensis, <i>Confessiones</i> , ed. M. Skutella, Leipzig, 1934.
Aug., DCD	Id., <i>De ciuitate Dei</i> , ed. B. Dombart & R.A. Kalb, Turnhout, 1955 (CC XLVII-XLVIII).
Aug., DGAL	Id., <i>De Genesi ad litteram libri xii</i> , ed. I. Zycha, Wien, 1894 (CSEL XXVIII, 1, pp. 3-435).
Aug., DGCM	Id., <i>De Genesi contra Manichaeos</i> (PL XXXIV, cols. 173-220).
Aug., DGLI	Id., <i>De Genesi ad litteram imperfectus liber</i> , ed. I. Zycha, Wien, 1894 (CSEL XXVIII, 1, pp. 459-503).
Aug., doct. chr.	Id., <i>De doctrina christiana</i> , ed. J. Martin, Turnhout, 1962 (CC XXXII, pp. 1-167).
Aug., in Ps.	Id., <i>Enarrationes in Psalmos</i> , ed. E. Dekkers

- Aug.,
Quaest. Hept. & J. Fraipont, Turnhout, 1956 (CC XXXVIII-XXXIX-XL).
Id., *Quaestiones in Heptateuchum*, ed. J. Fraipont, Turnhout, 1958 (CC XXXIII, pp. 1-377).
- Aug., Trin. Id., *De Trinitate*, ed. W.-J. Mountain & F. Glorie, Turnhout, 1968 (CC L-L A).
- ps.-Aug., DMSS „Augustinus Hibernicus” (A.D. 655), *De mirabilibus Sacrae Scripturae* (PL XXXV, cols. 2149-2200).
- ps.-Aug., Regulae *Regulae Aurelii Augustini*, ed. Keil V, pp. 496-524; Clavis No. 1558.
- Aulus Gellius Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, ed. M. Hertz & C. Hosius, Leipzig, 1903 (repr. 1937).
- Basil., Hex. Basiliius Caesareae Cappadociae episcopus, *Homiliae IX in Hexaemeron* (PG XXIX, cols. 3-208).
- BC *Bibliothèque de l'École des Chartes* (Paris).
- Beda, DAM Beda Venerabilis († 735), *De arte metrica*, see below, pp. 81-141.
- Beda, DNR Id., *De natura rerum*, see below, pp. 189-234.
- Beda, DO Id., *De orthographia*, see below, pp. 7-57.
- Beda, DST Id., *De schematibus et tropis*, see below, pp. 142-171.
- Beda, DT Id., *De temporibus*, see vol. CXXIIIB
- Beda, DTR Id., *De temporum ratione*, see vol. CXXIIIB
- Beda, Ep. ad Pleg. Id., *Epistola ad Pleguinam*, see vol. CXXIIIB
- Beda, Hist. eccl. Id., *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ed. C. Plummer, *Venerabilis Bedae opera historica*, vols. I-II, Oxford, 1896.
- Beda, in Gen. Id., *Libri quatuor in principium Genesis*, ed. Ch. W. Jones, Turnhout, 1967, (CC CXVIII A).
- Beda, tab. Id., *De tabernaculo*, ed. D. Hurst, Turnhout, 1969 (CC CXIXA, pp. 3-139).
- Bern. 83 Codex Bernensis 83 (s. x), foll. 1^r-16^r : *Quaestiones grammaticae*, ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 172-188.
- Bern. 123 Codex Bernensis 123, see AB, Virg. Maro.
- Bern. 178 Codex Bernensis 178, see DS, OB III.
- Bern. 522 Codex Bernensis 522, see OB I.
- Bern. A 92 Codex Bernensis A 92, see OB II.
- Bober Harry Bober, „An Illustrated Medieval School-Book of Bede's 'De Natura Rerum',” *The Journal of the Walters Art Gallery* XIX-XX (Baltimore, 1956-1957), pp. 64-97 (with 23 facsimiles).

ABBREVIATIONS

XIX

BOT	<i>Bedae Opera de Temporibus</i> , ed. Ch. W. Jones, Cambridge (Mass.), 1943.
Caper	Caper (s. 11), <i>Orthographia et De uerbis dubiis</i> , ed. Keil VII, pp. 92-112.
Cassian.	Iohannes Cassianus (ca. 415-430), <i>Conlationes XXVIII</i> , ed. M. Petschenig, Wien, 1888 (CSEL XIII).
Cassian., Contra Nestorium	Id., <i>De incarnatione Domini contra Nestorium</i> , ed. M. Petschenig, Wien, 1886 (CSEL XVII, pp. 235-391).
Cassiod., DO	Magnus Aurelius Cassiodorus (ca. 485-580), <i>De orthographia</i> , ed. Keil VII, pp. 143-216.
Cassiod., in Ps.	Id., <i>Expositio Psalmorum</i> , ed. M. Adriaen, Turnhout, 1958 (CC XCVII-XCVIII).
Cassiod., Instit.	Id., <i>Institutiones</i> , ed. R.A.B. Mynors, Oxford, 1937.
Cassiod., Variae	Id., <i>Variarum libri XII</i> , ed. Å.J. Fridh, Turnhout, 1973 (CC XCVI, pp. 1-499).
CC	<i>Corpus Christianorum</i> , Turnhout, 1953ff.
CED	<i>Commentum Einsidlense in Donati artem maiorem</i> , (from Einsiedlen MS, 172 (s. x), pp. 112-138) ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 202-274.
Char. I-V	Flavius Sospiter Charisius (s. iv*), <i>Ars grammatica</i> , ed. Keil I, pp. 1-296; <i>Artis grammaticae libri v</i> , ed. C. Barwick, addenda et corrigenda collegit et adiecit F. Kühnert, Leipzig, 1964.
Char., exc.	<i>Excerpta ex Charisii arte grammatica</i> (from Vienna MS, 16 (s. v), CLA III, No. 397a), ed. Keil I, pp. 533-565.
CLA	E.A. Lowe, <i>Codices Latini Antiquiores</i> , 11 vols., Oxford, 1934-1966.
Clauis	E. Dekkers & Aem. Gaar, <i>Clauis Patrum Latinorum</i> , Brugge, 1951, 1961* (<i>Sacris Eru- diri</i> III).
Cled.	Cledonius (s. v), <i>Ars grammatica</i> , ed. Keil V, pp. 9-79.
ps.-Clem.	S. Clementis Romani <i>Recognitiones Rufino Aquileiensi interprete</i> (PG I, cols. 1201-1454).
Cod. Theod.	<i>Codex Theodosianus</i> .
Consent.	P. Consentius Gallus (s. v), <i>Ars</i> , ed. Keil V, pp. 338-404.
CSEL	<i>Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latino- rum</i> , Wien, 1866 ff.
Cyprian. Gall.	Cyprianus Gallus (s. v*), <i>Heptateuchos</i> , ed. R. Peiper, Wien, 1891 (CSEL XXIII, pp. 1-208).

DDN	<i>De dubiis nominibus</i> (s. vii), ed. Keil V, pp. 571-594.
DDT	<i>De diuisionibus temporum</i>
Diff.	<i>De differentiis</i> (from Naples MS, IV A 8 (Bobbio, s. viii), CLA III, No. 400), ed. Keil VII, pp. 515-532.
Diom.	Diomedes (ca. A.D. 375), <i>Artis grammaticae libri III</i> , ed. Keil I, pp. 297-529.
Don.	Aelius Donatus (ca. A.D. 359), <i>Ars minor</i> ; <i>Ars grammatica</i> , ed. Keil IV, pp. 355-402.
Dosith.	Dositheus (s. iv), <i>Ars grammatica</i> , ed. Keil VII, pp. 365-436.
DS	<i>Differentiae sermonum</i> (from Bern MS, 178 (s. ix), foll. 111 ^r -116 ^r), ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 275-290.
Du Cange	Ch. Du Fresne, Seigneur Du Cange, <i>Glossarium ad scriptores mediae et infimae Latinitatis</i> , ed. L. Favre, vols. I-X, Niort, 1883-1887.
Einsidl. 172	see CED.
Einsidl. 281	see OE.
Eucher., Form.	Eucherius episcopus Lugdunensis (ca. 428-450), <i>Liber formularum spiritalis intelligentiae</i> , ed. C. Wotke, Wien, 1894 (CSEL XXXI, pp. 3-62).
Eutyches	Eutyches (s. vi ex.), <i>Ars de uerbo</i> , ed. Keil V, pp. 442-489.
Festus	Sextus Pompeius Festus (s. ii), ed. W.M. Lindsay, Leipzig, 1913.
Fortun., Virg.	Venantius Fortunatus (ca. 530-601), <i>De uirginitate</i> (Carm. VIII, iii), ed. F. Leo, Berlin, 1881 (MGH, AA IV, i, pp. 181-191).
Fragm. Bob.	<i>Fragmentum Bobiense de nomine et pronomine</i> (from Vienna MS, 17 (s. viii)), ed. Keil V, pp. 555-566.
Fronto	see Diff.
Gall.	<i>Psalterium Gallicanum S. Hieronymi</i> (in Vulg.).
GL	<i>Grammatici Latini</i> , see Keil.
Gloss.	G. Goetz, <i>Corpus Glossariorum Latinorum</i> , vols. I-VII, Leipzig, 1888-1923.
Greg., Moral.	Gregorius Magnus (540?-604), <i>Moralia siue Expositio in Iob</i> (PL LXXV, col. 515-LXXVI, col. 782).
Hier., Chron.	Eusebius Hieronymus (347?-420), <i>Eusebii</i>

- Pamphili Chronici canones. Latine uertit, adauxit, ad sua tempora produxit S. Eusebius Hieronymus*, ed. J.K. Fotheringham, London, 1923.
- Hier., Didym. spir. Id., *Hieronymi interpretatio libri Didymi De Spiritu Sancto* (PL XXIII, cols. 101-154 (107-162)).
- Hier., Ep. Id., *Hieronymi Epistulae*, ed. I. Hilberg, Wien, 1910, 1912, 1918 (CSEL LIV, LV, LVI).
- Hier., Hebr. nom. Id., *Liber interpretationis hebraicorum nominum*, ed. P. de Lagarde, Göttingen, 1870, 1887^s (Onomastica Sacra); Turnhout, 1959 (CC LXXII, pp. 59-161).
- Hier., Hebr. quaest. in Gen. Id., *Hebraicae quaestiones in libro Geneseos*, ed. P. de Lagarde, Leipzig, 1868; Turnhout, 1959 (CC LXXII, pp. 1-56).
- Hier., in Aggaeum Id., *Commentariorum in Aggaeum Prophetam ad Paulam et Eustochium*, ed. M. Adriaen, Turnhout, 1970 (CC LXXVI A, pp. 713-746).
- Hier., in Amos Id., *Commentariorum in Amos Prophetam libri III*, ed. M. Adriaen, Turnhout, 1969 (CC LXXVI, pp. 211-348).
- Hier., in Danielelem Id., *Commentariorum in Danielelem libri III-IV*, ed. F. Glorie, Turnhout, 1964 (CC LXXV A).
- Hier., in Ier. Id., *In Hieremiam prophetam libri VI*, ed. S. Reiter, Turnhout, 1960 (CC LXXIV).
- Hier., in Isaiaem Id., *Commentarii in Isaiaem*, ed. M. Adriaen, Turnhout, 1963 (CC LXXIII-LXXIII A).
- Hier., in Matth. Id., *Commentariorum in Mattheum libri IV*, ed. D. Hurst & M. Adriaen, Turnhout, 1969 (CC LXXVII).
- Hier., in Osee Id., *Commentariorum in Osee Prophetam libri III ad Pammachium*, ed. M. Adriaen, Turnhout, 1970 (CC LXXVI, pp. 1-158).
- Hier., in Zach. Id., *Commentariorum in Zachariam Prophetam ad Exsuperium Tolosanum episcopum*, ed. M. Adriaen, Turnhout, 1970 (CC LXXVI A, pp. 747-900).
- Hier., Praef. in Iob Id., *Praefatio in librum Iob* (PL XXVIII, cols. 1079-1084).
- Hier., Praef. in Sal. Id., *Praefatio in libros Salomonis* (PL XXVIII, cols. 1241-1244).
- Hier., Sit. et nom. Id., *De situ et nominibus locorum hebraicorum liber*, ed. P. de Lagarde, Göttingen, 1870, 1887^s (Onomastica sacra).
- Hilar. Hilarius episcopus Pictauiensis (ca. 310-367), *Hymnus*, ed. A. Walpole, *Early Latin Hymns*, Cambridge, 1922, pp. 1-15 (n. I).

- Irenaeus,
contra Haer.
Isid., De diff.
Isid., DNR
Isid., Etym.
ps.-Isid., DOC
Iulian., Ars
ed. Maria A.H. Maestre Yanes
Tledo, 1973 PA 2122 J55
Iulian., Excerpta
Iunilius
Iuuenec.
iuxta Hebr.
Keil
KG
LG
Lipp
Lucilius
Lucretius
Macrobian.
Mall. Theod.
- Irenaeus episcopus Lugdunensis (ca. 140-202),
Contra haereses libri V (PG VII).
Isidorus episcopus Hispalensis (s. vii), *De differentiis uerborum* (PL LXXXIII, cols. 9-98).
Id., *De natura rerum siue liber rotarum*, ed. J. Fontaine, *Isidore de Séville, Traité de la nature*, Bordeaux, 1960.
Id., *Etymologiarum siue originum libri XX*, ed. W.M. Lindsay, Oxford, 1911.
pseudo-Isidorus, *De ordine creaturarum* (PL LXXXIII, cols. 913-954).
Iulianus episcopus Toletanus (sedit 667-690), *Ars grammatica, poetica, rhetorica*, ed. F. De Lorenzana, Roma, 1797 (excerpta pauca in apparatu critico exhibuit Keil, VIII, pp. CCIV-CCXXXIX).
Ex Iuliani commentario in Donatum excerpta, ed. Keil V, pp. 313-328.
Iunilius (ca. 542), *De partibus diuinae legis* (PL LXVIII, cols. 15-42).
Gaius Vettius Aquilinus Iuuenecus (ca. 330), *Euangeliorum libri quattuor* ed. I. Huemer, Wien, 1891 (CSEL XXIV).
Psalterium iuxta Hebraeos S. Hieronymi, ed. H. de Sainte-Marie, Roma, 1954.
Henricus Keil, *Grammatici latini*, Leipzig, 1857-1880, 8 vols. (VIII : *Supplementum*, ed. H. Hagen, *Anecdota Helvetica*), repr. 1961.
Karl der Grosse, *Lebenswerk und Nachleben*, hrsg. v. W. Braunsfels und a., III : *Karolingische Kunst*, hrsg. v. W. Braunsfels und H. Schnitzler, Düsseldorf, 2. Auflage, 1966.
Glossaria latina, ed. W.M. Lindsay et al., vols. I-V, Paris, 1926-1931.
Frances Randall Lipp, *The Carolingian Commentaries on Bede's De natura rerum*, typescript dissertation, Yale University, 1961.
Lucilii Carminum Reliquiae, ed. Fr. Marx, vols. I-II, Leipzig, 1904-1905.
Lucretii de rerum natura, ed. W.H.D. Rouse, London, 1928^a.
Macrobiani excerpta Bobiensia (from Vienna MS, 16 (s. vii-viii)), ed. Keil V, pp. 631-655).
Mallius Theodorus (consul, A.D. 399), *De metris*, ed. Keil VI, pp. 585-601.

ABBREVIATIONS

XXIII

Mar. Vict.	Caius Marius Victorinus (ca. 275-post 363), <i>Artis grammaticae libri VI</i> , ed. Keil, pp. 1-215.
Mart. Cap.	Martianus Capella (ca. 410-429), <i>De rhetorica</i> , RLM, pp. 451-492.
Martyr.	Martyrius (s. vi ¹), <i>De b mula et u uocali</i> , ed. Keil VII, pp. 165-199.
MGH	<i>Monumenta Germaniae historica</i> , Hannover & Berlin, 1826 ff.
MGH AA	<i>Monumenta Germaniae historica, auctores antiquissimi</i> .
Neapol. IV A 8	Codex Neapolitanus IV A 8, see Diff.
Neue-Wagener	Ft. Neue & C. Wagener, <i>Formenlehre der lateinischen Sprache</i> , Leipzig, 1897-1902, 3 vols.
Nonius	Nonius Marcellus (s. iii), <i>De compendiosa doctrina libri XX</i> , ed. W.M. Lindsay, vols. I-III, Leipzig, 1903.
OB I-III	<i>Orthographia Bernensis</i> I (from Bern MS, 522 (s. ix-x)), ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 291-295; II (from Bern MS, A 92 (s. xi)), pp. 295-297; III (from Bern MS, 178 (s. ix)), pp. 299-301.
OE	<i>Orthographia Einsidlensis</i> (from Einsiedlen MS, 281 (s. ix)), ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 297-299.
Paris. 7530	Codex Parisinus 7530 (s. viii), ed. Keil IV, pp. 566-584; CLA V, No. 569.
Paulin.	Paulinus episcopus Nolanus (ca. 353-431), <i>Carmina</i> , ed. G. de Hartel, Wien, 1894 (CSEL XXX).
Phocas	Phocas (s. v?), <i>Ars</i> , ed. Keil V, pp. 410-441.
PG	J.-P. Migne, <i>Patrologiae cursus completus, series graeca</i> , Paris, 1857-1886.
PL	J.-P. Migne, <i>Patrologiae cursus completus, series latina</i> , Paris, 1844-1864.
Plin., Exc.	See Rück.
Plin., Hist. nat.	Id., <i>Naturalis Historiae Libri XXXVII</i> (liber II ed. Jean Beaujeu, Paris, 1950).
Poema coniugis	<i>Poema coniugis ad uxorem</i> (Carmen I), ed. G. de Hartel, Wien, 1894 (CSEL XXX, pp. 344-348).
Pomp.	Pompeius (Maurus) (s. v), <i>Commentum artis Donati</i> , ed. Keil V, pp. 95-312.
Prisc.	Priscianus Caesariensis (s. v-vi), <i>Institutionum</i>

	<i>grammaticarum libri XVIII</i> , ed. Keil II, p. 1 - III, p. 384.
Prisc., De fig. num.	Id., <i>De figuris numerorum</i> , ed. Keil III, pp. 406-417.
Prisc., Part.	Id., <i>Partitiones XII uersuum Aeneidos principalium</i> , ed. Keil III, pp. 459-515.
Probus	ps.-Marcus Valerius Probus (s. iii-iv), <i>Catholica ; Instituta artium</i> , etc., ed. Keil IV, pp. 1-192.
Prob. App.	<i>Appendix Probi</i> (from Vienna MS, 17 (s. vii)), ed. Keil IV, pp. 193-204; CLA III, No. 388.
Propertius	<i>The Elegies of Propertius</i> , ed. H.E. Butler & E.A. Barber, Oxford, 1933.
Prop. serm.	Anonymus (s. iv or v), <i>De proprietate sermonum uel rerum</i> , ed. M.L. Uhlfelder, Roma, 1954; Clavis No. 1226.
Prosp.	Prosper Aquitanus (ca. 420-450), <i>Epigrammata ex sententiis S. Augustini</i> (PL LI, cols. 497-532).
Prud., Peristephanon	Aurelius Prudentius Clemens (348-after 405), <i>Liber Peristephanon</i> , ed. M.P. Cunningham, Turnhout, 1966 (CC CXXVI, pp. 251-389).
Prud., Psychom.	Id., <i>Psychomachia</i> , ed. M.P. Cunningham, Turnhout, 1966 (CC CXXVI, pp. 149-181).
Quintilianus	Quintilianus, <i>Institutionum oratoriarum libri XII</i> , ed. L. Radermacher, vols. I-II, Leipzig, 1959 ² .
RLM	<i>Rhetores latini minores</i> , ed. C. Halm, Leipzig, 1863.
Rom.	<i>Psalterium Romanum</i> , ed. R. Weber, <i>Le Psautier Romain et les autres anciens psautiers latins</i> , Roma, 1953 (<i>Collectanea Biblica Latina</i> , X).
Rück	Karl Rück, <i>Auszüge aus der Naturgeschichte des C. Plinius Secundus</i> (Programm des königlichen Ludwigs-Gymnasiums, 1887-1888), München, 1888.
Saxl I, II	Fritz Saxl, <i>Verzeichnis astrologischer und mythologischer illustrierter Handschriften des lat. M.-A.</i> (<i>Sitzungsberichte d. Heidelberger Akademie, Phil.-hist. Kl.</i> (I), VI, 1915, 6-7. Abh.; (II) XVI, 1925-1926, 2. Abh.).
Saxl-Meier III	Fritz Saxl und Hans Meier (ed. H. Bober), <i>Catalogue of Astrological and Mythological Illuminated MSS, III : MSS in English</i>

ABBREVIATIONS

XXV

	<i>Libraries</i> , London, The Warburg Institute, University of London, 1953.
Scaur.	Terentius Scaurus (ca. A.D. 125), <i>De orthographia</i> , ed. Keil VII, pp. 11-33.
Sedul., Hymn.	Sedulius (ca. A.D. 435), <i>Hymni</i> , ii, ed. G.M. Dreves, AH L, Leipzig, 1907, pp. 53-60.
Sedul., Pasch. carm.	Id., <i>Paschale carmen</i> , ed. I. Huemer, Wien, 1885 (CSEL X, pp. 1-154).
Serg.	Sergius (s. iv-v?), <i>Commentarii de littera, de syllaba, de pedibus, de accentibus, de distinctione</i> , ed. Keil IV, pp. 475-485.
Serg., Explan.	Id., <i>Explanaciones in artem Donati</i> , ed. Keil IV, pp. 486-565.
Seru., Aen., Buc., Georg.	Seruius (s. iv?), <i>Seruii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii</i> , ed. G. Thilo et H. Hagen, vols. I-III, Leipzig, 1880-1887.
Seru., cent. metr.	Id., <i>De centum metris</i> , ed. Keil IV, pp. 456-467.
Seru., final.	Id., <i>De finalibus</i> , ed. Keil IV, pp. 449-455.
Seru., in Don.	Id., <i>Commentarius in artem Donati</i> , ed. Keil IV, pp. 405-448.
Ter.	Terentianus Maurus (s. ii?), <i>De litteris syllabis et metris Horatii</i> , ed. Keil VI, pp. 325-413.
Varro	M. Terentius Varro (s. i, B.C.), <i>De lingua latina</i> , ed. R. Kent, vols. I-II, London, 1951 ² .
Vegetius	Fl. Vegetius Renatus, <i>Epitoma rei militaris</i> , ed. K. Lang, Leipzig, 1869.
Vel.	Velius Longus (s. ii), <i>De orthographia</i> , ed. Keil VII, pp. 39-91.
Vet. lat.	The Old Latin versions of Scriptures.
Vict., final.	Maximus, Maximinus, Maximianus Victorinus (s. ign.), <i>De finalibus metrorum</i> , ed. Keil VI, pp. 229-242.
Vict., gramm.	Id., <i>Ars grammatica</i> , ed. Keil VI, pp. 187-205.
Vict., instit.	Id., <i>Ars Pelaemonis de metrica institutione</i> , ed. Keil VI, pp. 206-215.
Vict., rat. metr.	Id., <i>De ratione metrorum</i> , ed. Keil VI, pp. 216-228.
Vindobon. 16	Codex Vindobonensis 16, see Char., exc.; Macrob.
Vindobon. 17	Codex Vindobonensis 17, see Prob. App.
Virg. Maro	Virgilius Maro (s. vii), <i>Opera</i> , ed. I. Huemer, Leipzig, 1886.
Virg. Maro, Ep.	Id., <i>Epistulae</i> , ed. Huemer, <i>ibid.</i>
Virg. Maro, exc.	Id., <i>Excerpta</i> (from Bern MS, 123 (s. x), foll. 1r-31r), ed. H. Hagen in Keil VIII, pp. 189-201.

Vulg.

Biblia Sacra Vulgatae Editionis, editio emendatissima, cura et studio Monachorum Abbatiae Pont. S. Hieronymi in Vrbe O.S.B., Torino, 1959.

Walpole

Early Latin Hymns, ed. A.S. Walpole, Cambridge, 1922.

DE ORTHOGRAPHIA

CVRA ET STVDIO
CH.W. JONES

INTRODUCTION

As stated in the Preface for this volume, Bede inherited and transmitted a rich grammatical tradition which early Irish and English scholars shared. It remains to be codified. ⁽¹⁾ The early Christian teachers in secular and episcopal schools (e.g. Agroecius, Augustine, Cassiodorus, Julian) easily assimilated the pagan tradition. Among known Insular grammarians are Aldhelm, Adamnan, Winfrid (Boniface), Tatuin, and Alcuin. ⁽²⁾ However, only with Bede did texts take on the clear Scriptural application of the monastic vocation.

Though in such a field of constant copying and reiteration it is almost impossible to determine literary indebtedness, I risk the following catalogue of grammarians or grammars known to Bede : *Authors whose works were certainly known to Bede* : Agroecius, ps.-Asper, Audax, Caper, Charisius, *De differentiis* (of the Naples MS), Diomedes, Donatus, Hieronymus, Isidore, Julian of Toledo, Malleus Theodorus, Pompeius, Sergius, Seruius, Marius Victorinus Afer, Virgilius Maro grammaticus.

Almost certainly known : Consentius, Dositheus, *De dubiis nominibus* (Clauis, n. 1560, s. vii), Phocas, Velius Longus.

Probably known : Cassiodorus, Cleodnius, Eutyches, Priscian, the Probus derivatives.

Possibly known : Arusianus Messius, Nonius (in some form), Scaurus.

Almost certainly not known : Varro, *Ad Herennium*, Quintilian, Macrobius (as a whole), Martianus Capella.

Several of these authors would travel to him in the same codex, a common path seeming to be Visigothic France and Spain to Ireland to England to Insular missions on the Continent. In addition to drawing on those authors, Bede recorded examples of usage drawn from works of the Fathers, primarily John Chrysostom, Ambrose, Augustine, and Gregory. I do not know what text, surely a translation, of John Bede used (see Laistner in *Bede*, p. 258), but it may be noted that a fragment of ten folios "written in England, and apparently in the North" (CLA VIII, n. 1187) about the middle of the eighth century contains parts of a Latin version of John's *De reparatione lapsi* (see *Analecta Bollandiana* LXXIV, 1956, pp. 90 ff.).

(1) The following codices represent the extant evidence : Paris 13026 and Amiens 426 (containing Virgilius grammaticus) ; CLA VIII, nn. 1133, 1009 (Priscian fragments), 1124-1127, 1210, 1227 (other Insular fragments) ; Vatican, Regin. 2078 ; the Epinal glossary (CLA VI, n. 760) ; the MSS of Julian of Toledo (see Beeson in *Studi e testi* XXXVII (1924), pp. 50-70, esp. p. 66) ; Bern 611 (CLA VII, 604 a-e) ; Naples IV.A.34 (s. ix, Bobbio).

(2) Alcuin's *De orthographia* (ed. Keil VII, pp. 295-312) is little more than a digest of Bede's *DO* (Aldo Marsili, *Alcuini Orthographia*, Pisa, 1952, pp. 46-77, reproduces all the borrowings). Putschius published it, pp. 2327 ff., from Bern MS 338, under Bede's name. Keil, VII, pp. 224-225, in describing the confusion, rather unfairly suggested that Putschius had no authority for his action, but in fact medieval scribes were often confused ; Erfurt, Ampl. Fol. 10 (s. ix, s. France), foll. 102-106, is only the earliest of many to give false attribution ; indeed, Keil himself mentions Vatican, Regin. 1587.

1. Manuscripts

(Cf. M.L.W. Laistner, *A Hand-List of Bede MSS.*, 1943, pp. 137-138).

Codices entirely collated :

- C* Cambridge, Corpus Christi College, 221 (s. ix, *olim* St. Augustine's, Canterbury), foll. 9^r-24^v. T.A.M. Bishop in *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* II, ii (1955), p. 187.
- D* Munich, Staatsbibliothek 14387 (s. ix, St. Emmeram), foll. 14^r-19^v. Incomplete beginning (... qui uero, p. 10.70), middle (separet ..., p. 22.383 - ... promiscue uocantur., p. 26.471), (benedicta tu ..., p. 29.546 - ... nubit, p. 37.760), and end (Prouerbiu latine ..., p. 41.839). See B. Bischoff, *Schreibschulen* I (2. Aufl., 1960), p. 240. Like *P*.
- H* London, British Museum, Harley 3826 (s. ix ?), foll. 24^v-71^v. Like *C*.
- L* Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122 (s. x), foll. 85^r-97^v. *Variae* derived from Keil. Like *M*. Cf. *infra*, p. 63.
- M* Montpellier, École de Médecine, 306 (s. ix), foll. 102^v-107^v. *Variae* derived from Keil. Like *L*.
- P* Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 7530 (CLA V, No. 569 : "Written at Monte Cassino between the years 779 and 797."), foll. 290-301. Probably from a Fulda archetype ; see C.H. Beeson in *Classical Philology* XLII (1974), p. 76, and refs. Also Keil IV, pp. XLI-XLIII ; Samaran et Marichal, *Cat. des MSS.* II (1962), p. 518.

(*P*^{*} = Keil
P^l = Jones)

Codices examined but only some variae in St. Gall MS. recorded :

Bern, Stadtbibliothek AA 90, frag. 26, (s. x), foll. 1^r-5^v. Text lost after p. 23.404, "... gignit et producit."

Bern, Stadtbibliothek 291 (s. xii/xiii), foll. 108^r-111^v. Like *C H*.

London, British Museum, Additional MS. 21998 (s. xiv, *olim* S. Antonii abt., Vienna), foll. 248-258.

St. Gall, Stiftsbibliothek 249 (s. ix^l, St. Gall), pp. 1-41. Like *P*, corr. *CH*. Keil (VII, p. 222) says s. viii^s. Collations lines 1-143 recorded (*G*).

Vatican City, Ottobon. Lat. 687 (s. x ?), foll. 34^v-36^v. All lost after p. 13.161. Like *P*.

Vatican City, Vatic. Lat. 1469 (s. x^l), foll. 162^r-222^v. *DO* with many additions ; cf. Gloss. V, pp. xviii-xix, 520-528.

Vatican City, Vatic. Lat. 1589 (s. xii), foll. 79^v-80^r. Text stops at bottom of fol. 80^r, "... carduorum" (p. 14.181). Since fol. 80^v is blank, the scribe must have deliberately stopped.

Wolfenbuettel, Herzogliche Bibliothek, Gudian. lat. 132 (von Heinemann No. 4436), foll. 100^v-108^r. Quaternion lost between foll. 105 and 106 (pp. 24.416-49.1050). Like *P*, then *D*.

Codices listed by Laistner but not containing Bede's De orthographia :

Bern, Stadtbibliothek 178, foll. 78-88. This anonymous text copies items from *DO*.

London, British Museum, Harley 3969 (No. 6). This is William of Malmesbury's selection from *Bede*.

Oxford, Bodleian, Bodl. 186 (SC II, i, p. 206, No. 2088), foll. 125^v-141^v. This is Alcuin's *DO*, to be added to Laistner's list, note 61, to which also add Vatican MS. Regin. Lat. 1587, fol. 27^v.

Codices not seen, and not listed by Laistner :

Bologna, Bibliotheca Universitaria 797 (458) (s. xi, n. France), fol. 89^v. A fragment. C. Jeudy in *Revue d'histoire des textes* XII (1972), pp. 93-94. Cf. *infra*, p. 65.

Naples IV. A. 34 (s. ix, Bobbio), foll. 82^v-91^v. C.H. Beeson in *Classical Philology* XLII (1947), pp. 82-87.

Oxford, Bodleian, Canon. 279 (s. x, Corbie ?), foll. 43^r-53^v. Incomplete beginning and end. Beeson, *loc. cit.*, p. 82.

Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 4841 (s. ix/x), fol. 92^r. Keil VII, 122. Evidently only one page ever written. "The codex shows Anglo-Saxon influence throughout." — Beeson, *loc. cit.*, p. 78 ; cf. *infra*, p. 61.

Paris, B.N., Lat. 18520 (s. ix, once Notre Dame 225), foll. 113^r-127^r. Codex contains *DAM/DST*, and other grammatical works. Jeudy, *loc. cit.*, pp. 126-127.

Filiation : DO MSS do not normally travel with *DAM/DST* MSS ; the Leyden MS is an exception. *DO* MSS are unique among all Bede's didactic MSS in suggesting an unbroken Insular as well as a Continental tradition. There are three streams to be discerned :

The first we might call Insular. *C*, s. ix, was possessed very early by St. Augustine's, Canterbury, but Bishop thinks it was written across the Channel at a center "with Insular roots." *H*, s. ix, is of unknown origin, but I note that it is remarkably Insular in abbreviation, though not in script. The two MSS are in extremely close agreement ; for example, pp. and ll. 8.40-43 ; 13.152 ; 17.248, 254 ; 18.276 ; 19.301 ; 20.328 ; 29.543 ; etc. And the late English MS, London, B.M., Add. 21998, s. xiv, very substantially agrees with *C H*.

A second stream might be called French, since through other grammatical texts in the involved codices (Virgilius Maro, for example) it is connected with Corbie, though no MS of *DO*, unless it be Oxford, Bodleian Canon. 279, has been identified as having been written there. To this group belong *L* and *M*, which Keil thought to have a common exemplar, though I do not believe so. Beeson (*Classical Philology* XLII, 1947, pp. 82-87) would allot the Naples MS, which I have not seen, to this group.

The third stream, represented by *P* and *D*, might be called German. *P*, though written at Monte Cassino after 786 (Beeson, *op. cit.*, p. 76), demonstrably has a Fulda exemplar. The gloss, *interdictum* - *forboten*, p. 22.382, is often talked about. The confusion of *qu* pronouns and *esp*.

the expansion of $\overline{gg}$ (Gregorius) to *greci* are suggestive. *D*, written at St. Emmeram, basically agrees with *P*. In this stream belongs the Wolfenbüttel MS. St. Gall MS, 249, presents an interesting instance: The first writing (*S*¹) is drawn from the *PD* stream, and Bern MS, 291, and Vatican MS, Ottob. 687, are close to it. But the text was assiduously corrected by a *CH* model (*S*²).

The other MSS show no clear affiliation.

2. Editions

DO appeared in Hervagius' edition of the complete works (Tom. I, pp. 73-98), ⁽¹⁾ and was reprinted in the Cologne editions of 1612 and 1688. His unknown MS resembled *D*. From Hervagius, Giles prepared a text "from a collation of the Basle edition with the MS [Harl. 3826] in the British Museum" (*V. Bedae Opera Omnia* VI, London, 1843, pp. 1-39). Though Giles was, as usual, hasty, Keil (VII, pp. 222-223) was unfair to suggest that his collations did not improve, or alter, the text. From Giles' edition the text was copied without change into *Patrologia Latina*, Tom. XC, cols. 123-150.

Outside the tradition of the collected works, *DO* has been published but twice. Helias Putschius published it anonymously in his *Grammaticae Latinae auctores antiqui*, Hannover, 1605, pp. 2775-2804, and then published as authentically Bede's Alcuin's *De orthographia*, pp. 2327-2348. Keil prepared a new text by comparing MSS *L*, *M*, and *P*; and published it in his *Grammatici Latini*, vol. VII (Leipzig, 1880, repr. Hildesheim, 1961), pp. 261-294. In general his is a sound edition, and I have copied his readings of *L* and *M*. But I have reservations about the variants he reported for *P*, and consequently I have recorded his readings as *P*^k and mine as *P*^d.

(1) I have described the peculiarities of these collected editions in *Bedaes Prae-epigrapha*, 1939, pp. 14-19.

CONSPECTVS SIGLORVM

- C** Cambridge, Corpus Christi College, 221, s. ix, St. Augustine's, Canterbury.
- D** Munich, Staatsbibliothek, 14387, s. ix, St. Emmeram.
- H** London, British Museum, Harley 3826, s. ix ?.
- L** Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122, s. x.
- M** Montpellier, École de Médecine, 306, s. ix.
- P** Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 7530, between 779 and 797, Monte Cassino.
- P^k** Keil
- Pⁱ** Jones

VENERABILIS BEDAE PRESBYTERI LIBER DE ORTHOGRAPHIA

Ex om

- A· littera etiam nota praenominis est cum Augustum sola significat.
- B· propinqua est ·p· litterae qua saepe mutatur, ut supponit, opponit.
- 5 ·C· nota est praenominis cum Gaium significat ; item numeri, cum centum.
- D· littera propinqua est consonantibus his ·c·g·l·p·r·m·t· quae succedunt in locum eius, ut accipere, aggere, alliga, appare, arripe, ammitte, attende. Nota praenominis cum Decium sola significat. Item numeri, cum quingentos.
- 10 ·L· sola Lucium significat.
- M· sola Marcum.
- N· sola Numerum. Praeposita ·G· Gnaeum.
- P· sola Publium ; et cum ·R· populum Romanum ; et
- 15 subiecta ·R· rem publicam ; et praeposita ·C· litterae, patres conscripti siue post consulatum.
- Q· littera etiam nota est praenominis, cum Quintum sola significat ; item honoris cum quaestorem ; populum cum Quirites.
- T· nota est praenominis cum Titum sola significat.
- 20 ·V· adiuncta ·C·, cum uirga iacente superposita, uir clarissimus ; ·V· geminata, cum uirga iacente superposita, uerbi gratia ; ·V· geminata cum ·C· duplici, uiri clarissimi.

Quoniam

1 Char. I, iii, p. 9.1-3 ; cf. Diom. II, p. 424.1-3 ; Dosith., p. 382.11. 3 Diom., p. 424.6 ; cf. Dosith., p. 384.10-12 ; Scaur., p. 14.3. Vide infra, pp. 38.764, 53.1140
5 Char., p. 10.2-3 ; Diom., p. 424.8-9 ; cf. Vel., p. 53.9 ; Dosith., p. 384.13-15.
7 Char., p. 10.3-7 (cf. p. 112.8-10) ; Diom., p. 424.9-13 ; Dosith., pp. 384.15 - 385.3.
11 Char., p. 9.9 ; Diom., p. 425.5 ; Dosith., p. 383.7-8 ; cf. Scaur., p. 445.13.
12 Char., p. 19.16 ; Diom., p. 425.9 ; Dosith., p. 383.11. 13 Diom., p. 425.12 ;
Dosith., p. 383.14. 14 Char., p. 10.16-18 ; cf. Isid., Etym. I, xxiii, 1. 17
Char., pp. 10.18 - 11.2 ; Diom., p. 425.20-22 ; Dosith., pp. 385.14 - 386.2. 19
Char., p. 11.4 ; Diom., p. 425.29-30 ; Dosith., p. 386.5.

3 litterae G ; littera P quae C H P^l sepe P^l 5 est om. C H pronomi-
nis P^l cum gaium P^k ; galum M ; gaium caesarem L 7 his om. M s c g
Dosith. r s t Char., Diom. quia hae L 8 locorum G asside accipe
Dosith. ; accipe L, Char., Diom. agere P ; aggrega L appara Dosith.
8/9 appetite Char., Diom. 9 ammitte] asside Char., Diom. adt- P^l ; attendet G^l
Decium Diom. 10 iterum P quingentos significat P^l 11 lutium G
sig^o, P^l ; signat cod. Bern. 291 13 sola om. P^l numerum G L gneum
C G P^l 14 puplium uel puplicum P ; publicum G romanum ·RP· et C
15 subiuncta Char. rempublicam G publicam ·p·c· et C H litterae
om L ; -re P^l ; -ra P^k 16 conscriptos Diom. post om. P ; uide DuCange (1883)
VI, p. 83 17 nominis G L M P 18 cum quaestorem indicat ; nec minus
populum, cum ea notamus Quirites Dosith. populi G P uel cum C H
19 est om. C H titium G L P -fic H 20 iacente om. P 22 gratia
·UUC·V· geminata H

[A]

Ante praepositio multa significat. Nam et tempus significat
 25 cum dicitur, '*Ante me non est formatus Deus et post me non erit*'; et praesentiam, ut '*Ante conspectum gentium reuelavit iustitiam suam*,' id est coram gentibus; et dignitatem, ut '*Posuit Effraim ante Manassen*,' et '*Qui post me uenit ante me factus est*,' id est mihi praelatus.

30 *Aula latine domus regia est, aula graece atrium dicitur.* Vnde notandum quod in Psalmo ubi legimus, '*Adorate dominum in aula sancta eius*,' non palatium aulae nomine sed atrium graeco uocabulo debet intellegi.

Ausulto suasori et ausulto praecepta magistri. Ausulto
 35 autem et audio ex uno graeco sermone uertuntur, quod est ἀκούω.

Arra latine dicitur, arrabon graece; agon graece, latine certamen; arura graece, latine aruum; asfaltos graece, latine bitumen.

40 *Acer acerrimus, non acerissimus; agilis agillimus, non agilissimus. Et in aduerbiis acerrime et agillime.*

Audeo audes, perfectum facit ausus sum.

Adiuuo perfectae formae est; adiuto frequentatiuae.

24 Cf. Hier., adu. Heluidium, 4 (ed. Vallarsi II, p. 207E). 25 Is. xliii, 10.
 26 Ps. xcvi, 2. 28 Gen. xlviii, 20. Ioh. i, 15. 30 Aug., Quaest. Hept. II, clxxvii, 9 (CC XXXIII, p. 158-159), 2 (p. 153-154); cf. Isid., Etym. XV, iii, 3; Gloss. II, pp. 26.34, 256.19, 380.36; IV, p. 22.47, etc.; LG V, p. 185.1425.
 31 Ps. xcvi, 9; xxviii, 3. 32 Gloss. V, p. 269.27; cf. p. 442.11. 34 Cf. Arus., p. 457.1; Prisc. XVIII, 162 (p. 281), 225 (p. 320), 290 (pp. 370-371). 34/35 Cf. Varro VI, 83 (II, p. 250); Gloss. II, p. 223-30. 37^a Gloss. II, p. 23.27, etc.; Paris. 7530 (p. 576.16); cf. Gen. xxxviii, 17-18 (Vulg.); Isid., Etym. V, xxv, 20-21; Char. I, p. 532.26. 37^a Gloss. IV, p. 205.10, etc.; Paris. 7530 (p. 279.33); cf. Isid., Etym. XVIII, xxv; Aulus Gellius X, xviii, 5; II Macc. iii, 21, iv, 18; I Cor. ix, 25; II Tim. ii, 5. 38^a Gloss. II, p. 546.56, cf. 502.43, 528.57, etc.; Paris. 7530 (p. 582.65). 38^a Gloss. II, p. 30.34, etc.; Beda, in Gen. III, xi, 3 (CC CXVIII, p. 153); Paris. 7530 (p. 582.67). 40/41 Char. I, xvi, p. 114.8-14; cf. p. 556.24-35. 42 Char. III, ii, pp. 248.9, 250.11; cf. 177.2-3, 348.27. Cf. Pomp., pp. 231.11, 240.32; Consent., p. 382.31; ps.-Aug., Regulae, p. 515.2; Serg., p. 551.37; LG (Plac.) IV, p. 12.21. 43 Cf. Don. ii, 12, pp. 381-382; Char., p. 255; Diom., pp. 344-345; Audax, p. 345.9; Virg. Maro, p. 136.23.

24 -sicio G P¹ significat multa P 26 ut om. G¹ P¹ Ante om. C; in Vulg.
 gentium om. P 28 Posuit] constituitque Vulg. efraim P¹ -sem
 G P¹ 30 aule^a G M dicit atrium P¹; Dicitur a. P¹ dicitur om. L 31
 notandum est C 32 aula ἀλή Septuaginta atria P; atrio sancto Vulg.
 33 -ligi H 34 a culto G¹ sua ori G¹ 35 greco C sermone om. G P
 36 ἀκωνω acetum similiter et cera liquida pretiosa. Arra P¹; ακονω C G H 37
 grece arrabon C H; arrabon grece ἀραβων G¹ M P grece αρωα G¹ M P
 38 urara G¹ P; grece ἀρωα G¹ M P arrum C assfaltos C 40/41 agilis
 ... agilissimus om. C H L M 41 agellime P 42 Audeo ... ausus sum. om. M
 43 est om. P

Aceruo, aggero, cumulo ex uno graeco uerbo, *σωρεύω*.

- 45 *Aeger animo, aegrotus corpore*; utrumque per 'ae' diphthongon scribendum.

Aboleo aboleui, arceo arcui.

- Alibi alio loco, alias alio tempore, significat. At tamen inuenimus alias nonnumquam pro aliter siue pro alio loco positum.

Abstineo me cibo, alienus sum crimine.

'Antebat sapientia Salomon cunctis mortalibus,' Iulianus ait.

Admoneo interfectorem caedis et caedem.

- 55 *Aequalis alterius staturae par est*; *aequabile quod aequari potest*.

Appetens cibum et appetens cibi. Ambrosius: '*Cancer ... ut appetens cibi ita prospiciens est periculi*.'

Accuso sacrilegum et insimulo ex uno graeco uenit, *κατηγορώ*.

- 60 *Animaduerto in te et uindico in te*, ex uno graeco, *κολάζω*.

Aes singulari tantum numero gaudet; et *quamuis aera* dicamus, *tamen ceteris casibus non utimur*.

Autumnus genere masculino et *autumnus* dicitur neutro, utrumque numero *singulari*.

- 65 *Aurichalcum* et *orichalcum* dicimus et hoc singulariter tantum. Sic et cetera *metallica*.

Ab et *ex* praepositiones, si sequens uerbum a uocali incipiat, *integrae efferuntur*, ut '*ex oppido*,' '*ab illo*'; si consonantes

44 Gloss. II, p. 450.41; IV, p. 476.18. 45 Diff., p. 525.29; Probus, p. 211.32; cf. Isid., Etym. X, 12, De diff. I, 69 (col. 17); DS, p. 282.3. 47 Diom. I, p. 373.22. 48¹ Cf. Caper, p. 97.16. 48²/49 Char. II, xiii, p. 194.29. 51 Cf. Arus., p. 454.7. 52 Iuliani Eclanensis Comm. in Cant. Cant. non exstat (uide Texte und Untersuchungen z. Gesch. d. altchr. Lit. XV, 1897, pp. 72-75); cf. Arus., p. 454.10. 54 Char. V, p. 295.30; cf. Diom. I, p. 319.8; Prisc. XVIII, 241 (p. 328.1); Bern. 83 (p. 173.9). 55 Diff., p. 526.4-5. 57 Ambr., Hex. V, etc. 60 Paris. 7530 (p. 569.3-4). 61 Char. I, xi, p. 34.20-21; cf. xv, p. 93.19, (viii, 22 (CSEL XXXII, I, pp. 56-57). 59 Gloss. II, p. 346.7, etc.; III, p. 452.33, xvii, pp. 121.1, 135.9; Diom. I, p. 328.13, etc. 63 Char. I, p. 34.15; exc., p. 550.21; Gloss. V, p. 637.20, II, p. 470.52. 65 Char. I, p. 34.20; exc., p. 550.24; Diom. I, p. 328.12-14; AB, pp. 84.34-85.4; cf. Eccli. xlvii, 20; Apoc. i, 15. 67/68 Diom. I, pp. 414.32-415.11; Dosith., p. 417.10-20.

44 Aceruo et agero comulo P¹ uno sunt P uerbo om. CHG ueniunt L *σρημα* H; *σρημα* C; *σωρευω* G; *σωρευω* P 45/46 'e'P dyptongon CH; dipthonga G¹; diptongum P 48 -fiē H 51 me a cibo M sum a crimine P¹ 52/53 Anteibat ... ait om. CH -tiam P¹ salamon G 54 admoneo CH cedis P cedem HP 55 pars P 55/56 quod est equari P 58 p piciens H 59 accusso CH instimulo L g̃ P uenit om. C *κατηγοω* G¹; *κατηγορω* G²; *κατεγορα* L 61 aer CHGLMP numero tantum M 61/62 dicimus GP 62 caeteris H casibus om. G¹ 63 generis C masculini CH nautrum CH 65 auricalcum C oricalcum H 66 et om. CH metalla CHLM; add. in marg. ac etum singliter et cetera liquida preciosa G¹ 67 propositiones G¹; praesitiones C incipiatur M 68 integre GLMP efferantur G²

sequantur, extremam litteram perdunt, ut 'e foro,' 'a sacerdote.'
 70 Hae autem praepositiones ita differunt: cum dicit quis 'a theatro' se uenire, non ex ipso theatro sed e loco qui est proximus theatro se uenire significat; qui uero 'ex theatro' se uenire dicit, ex ipso theatro significat.

Ad et in praefatis praepositionibus pares, sed contraria
 75 potestate sunt, quia 'in forum' ire est in ipsum forum intrare, 'ad forum' autem ire ad locum foro proximum; ut 'in tribunal' et 'ad tribunal' uenire non unum est, quia ad tribunal uenit litigator, in tribunal uero praetor aut iudex.

Ancillor, blandior, et adulor unum significant, quod est
 80 graece *κολακεύω*, et datium casum trahunt.

Aufero, eximo, adimo, demo, subtraho, subduco ex uno graeco transferuntur, id est ἀφαιρῶμαι.

Abdico uerbum potest accusatium nomen siue pronomen cum datiuo trahere. Ambrosius: 'Qui se abdicant saecularibus
 85 inlecebris.'

Alius nomen datium dupliciter effert, et alii et alio. Habes in sacra scriptura, 'Et dico huic: Vade et uadit; et alio: Veni et uenit'; et rursum, 'Et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii uero unum.'

90 Aegyptum, cum in scriptura diuidere uis, 'p' sequenti syllabae iungis; aspectum 'c' sequenti syllaba; affectum similiter, et afflictum ceteraque huiuscemodi.

Assuere et assumtum panni per 's', non per 'd' scribendum; similiter assumere per 's', appropriat per 'p' scribendum,
 95 apponit similiter, accuri per 'c', amministrat per 'm', applicat

74 Cf. Audax, p. 354.24; uide infra p. 29.543. 70 Gloss. II, p. 17.23; p. 352.7; Diom. I, p. 313.22; cf. Paris. 7530 (p. 571.8); Char. I, p. 294.6; Pomp., p. 234.1; Prisc. XVIII, 147 (III, p. 274.17); Caper, p. 107.9. 81 Gloss., II, p. 252.21; p. 191.25; 'subduco,' uide infra p. 51.1102. 83 Arus., p. 451.6-8. 84 Ambr., Hex III, v, 23 (CSEL XXXII, I p. 74). 86 Char. II, p. 163.16; Probus, p. 105.26, cf. 84.25, 112.34. 87 Matth. viii, 9; Luc. vii, 8. 88 Matth. xxv, 15. 90 Cf. Caper, p. 96.9; Cassiod., DO, p. 157.2 sq.; Beda, infra p. 18.269, 276 93 Marc. ii, 21.

69 e foro] efero L M 71 siue non CH e] de CH 72 se reuenerē¹ G¹ qui uero] ibi D incipit. uero ex de a theatro G¹; uero theatro G² se reuenerē² G¹ dicitur P 74 pares sunt contra D sed om. CH contraria G¹ 75 -tate tñ sunt D¹ sunt om. L ire] iste G¹ 76 ad] in Diom. 77 quia] qui ad P 78 litigatur P uero] uenit H aut] ā H 79 adulior G² -cat D P 80 *κωλα-κε-νω* G; *κολλκενω* D P 82 *αφαιρῶμαι* P; *αφαιρῶμαι* D M; *αφαιρων* L; *α-φαιρῶμα* G 84 cum datiuo om. L nōis H; pronominis C 84 cum datiuo om. L abdicat P* 86 datium nomen G datiuo D efferat D M 87 *scā* D P Et om. L P* alii Vulg. 88 Et om. CH 90 in om. G¹ 91 iunges CH iungis X·B·XC·XX· aspectum P 92 huiusmodi D G P 93 Assuere] assumere P pannis G scripendum G¹ 94 appropriat C G H L P p] d M scrib P¹ 95 accursit P*

per 'p', alligat per 'l', assequor per 's', alleuat per 'l', assidue per 's', aggredior per 'g'.

Assarius ab antiquis dicebatur ; nunc as dicitur, non assis. Sane assis genetiuus est.

- 100 Alium et dolium per 'i' scribendum, non per 'e', sicut oleum. Vergilius, 'alia serpyllumque', per 'i' dixit.

Ambo et duo neutraliter, ambos et duos masculine ; nonnulli tamen Graecos secuti dicunt 'hos duo' et 'hos ambo,' quia illi τοὺς δύο et τοὺς ἀμφω dicunt. Vergilius :

- 105 Verum ubi ductores acie reuocaueris ambo.

Anguis cum sit masculini generis, dixerunt tamen et feminini Ouidius, Varro, et Acinius.

Acer facit pluralem acri ; acris pluralem acres.

Abconditus, non absconsus.

- 110 Alter de duobus, unus ex pluribus, quamuis legamus unus ex duobus.

Audacter latinum est ; sed audaciter melius, quia nomina 'x' littera terminata in aduerbiis iter adsumunt, ut atrox atrociter, jerox ferociter.

- 115 Accersit qui euocat ; arcessit qui accusat.

Aceruus moles est ; acerbus immaturus aut asper.

Adficimur honore et adficimur iniuria.

Apparet qui uidetur ; adparet qui obsequitur, non regulae ratione sed discernendi gratia intellectus.

- 120 Arbor omne lignum dicitur ; arbusta non nisi fructifera.

98 Char. I, p. 76.3 ; cf. exc., p. 546.20 ; Beda, DTR i. 100 Char. I, p. 70.27 ; cf. Probus, p. 198.2 ; uide infra p. 20.327. 101 Eclogae ii, 11. 102 Char. I, p. 65.16 ; cf. p. 64.11 ; Probus, pp. 122.27, 213.28 ; Phocas, pp. 413.25, 414.6 ; Prisc. VII, 28 (II, p. 310.19, etc.). 105 Georgica iv, 88. 106 Char., I, p. 90.13. 108 Caper, p. 94.6 ; cf. Char., p. 82.22. 109 Caper, p. 94.16 ; cf. Diom. I, p. 375.25. 110 Caper, p. 94.18. Cf. Matth. v, 39 ; Luc. vi, 29. 112 Caper, p. 106.19 ; cf. Prisc. XV, 21 (III, p. 76.24) ; Char. I, p. 185.23 ; Dosith., p. 412.3 ; Mart. Cap. III, 325. 115 Agr., p. 114.10 ; cf. Char. I, p. 256.6-11 ; Diom. I, p. 379.11 ; Vel., p. 71.17 ; Scaur., p. 26.2-7. 116 Agr., p. 114.16 ; ex Probo, p. 200.22. 117 Agr., p. 119.22 ; Isid., De diff. I, 28 (col. 13) ; cf. Bern. 83, p. 187.20-24. 118 Agr., p. 115.21. 120 Agr., p. 118.14 ; cf. Isid., Etym. XVII, vi, 1.

96 allebat P^l assidue ... 'g' om. L 97 agredior D 98 asserius D dicebitur¹ G dr² CH ; dicitur D 100 scrippenda G¹ ; scripbenda G² 101 aliam serpillumque P ; alium serpillum quae H ; alium serpillum quod C M ; serpillum L ; serpillum D G quod D 102 masculini P ; -nae G 103 grecos C P 104 τοὺς δύο et om. M ; τοὺς δύο et τοὺς ἀμφω D G ; τοὺς δύο et τοὺς ἀμφω P 105 ubi om. M doctores C H P aciere uoca ambo C H 106 mās gēn P feminino M L (?) 107 Varro Atacinus Char. 108 pluraliter¹ Caper C ; plr H pl² P ; plr C H ; plural D G ; in plurali numero Caper 110 duabus G¹ ex] de L 112 qui G¹ 113 littera om. M assumunt C H 114 ferociter] ueraciter P² 116 acerbus] aceruus P imm- C H aut] et Agr. 117 afficim' H ; afficimus C ; aff- C H 118 detur G¹ appare P regulari L ; regule D P 120 arbustus C G H P¹

Auenae sterile germen ; habenae retinacula iumentorum. Hoc de habendi potestate ; illud de occupandi auiditate dictum.

Accidunt mala ; contingunt bona ; eueniunt utraque.

Aduocatur daturus patrociniū ; euocatur praebiturus obsequium ; inuocatur praestaturus auxilium.

Adportare est aliquid adferre ; conportare in unum locum conferre ; deportare, deponere ; exportare, tollere.

Agnoscimus quae a nobis excederant ; cognoscimus ignorata et inuisa.

Altum et sursum et deorsum significat.

Aquatam potionem recte dicimus quae aquam aliunde recipiat ; aquosum autem locum qui ex se aquam fundat.

Album naturae tantum est ; candidum frequenter et studii, nam et corpori et animo aliquotiens adsignatur. Albos ergo capillos, carnem candidam recte dicimus.

Alius uirorum recte dicitur ; uterus mulierum ; uenter in utroque sexu.

Acceptor et accipiter : Virgilius enim 'accipiter' dicit, Lucillus autem 'acceptoris et unguis.'

Apud per 'd' scribendum ; caput per 't', quia facit capitis.

Armarium locus ubi quarumcumque artium instrumenta ponuntur ; armamentarium ubi tantum tela armorum.

Accedit per 'e' ab ambulando ; accidit per 'i' ab euentu.

121 Agr., p. 118.25 ; cf. Isid., De diff. I, 46 (col. 15) ; Cassiod., DO, p. 181.1.
 122 Agr., p. 118.22 ; cf. Caper, p. 98.8. 124 Agr., p. 121.3. 126 Isid., De diff. I, 154 (col. 26). 128 Caper, p. 97.12 ; Isid., De diff. I, 62 (col. 17), 134 (col. 24) ; cf. DS, p. 288.19. 130 Agr., p. 120.5-6 ; cf. Isid., De diff. I, 14 (col. 11) ; Seru., Aen. I, 3 (I, pp. 9-10). 131 Agr., p. 123.8. 133 Agr., p. 124.2-4 ; cf. Gloss. II, p. 359.61 ; V, p. 438.27 ; Seru., Georg. III, 82 (III, p. 282) ; Isid., De diff. I, 35 (col. 14). 136 Agr., p. 125.17 ; cf. Seru., Aen. II, 20 (I, p. 218) ; Probus, p. 213.3 ; Isid., De diff. I, 38 (col. 14). 138 Char. I, p. 98.9 ; Aeneis xi, 721. 139 Lucilius, ed. Fr. Marx I (1904), p. 79, no. 1170. 140 Vel., p. 70.6 ; OE, p. 297.17-18 ; OB III, p. 300.2-3 ; Prisc. I, 27 (II, p. 21.3-13) ; VII, 44 (II, p. 324.5) ; cf. Mar. Vict., p. 9.16 ; Isid., Etym. I, xxvii, 1-3. 141 Isid., Etym. XV, v, 4 ; cf. Varro V, 128. 143 Cf. LG II, p. 30.3 et 13 ; III, p. 98.28 ; V, p. 162.48.

121 auena P abenae C G^a ; babene Pⁱ 124 prebiturus D 125 prestaturus D 126 aff-CH Pⁱ locum om. M 127 deportare ... tollere om. M 128 a om. M ignota Caper (sed codd. Bern. 330 et 338 : ignorata) ignorantia M 131 aquaticam Agr. q H ; quod C ; q̄ Pⁱ 131/132 recipit Agr. CH ; -pat D 133 aquorum D eo quod L ; quod CH fundit Agr. 133 natura CH 134 corpore P -ties C G H assignificatur CH 135 carne P 136 albus Pⁱ ; alius G^a uiuorum G^a 138 accipitur G^a uirgilius enim accipiter om. Cⁱ accipitur G^a 139 autem coma heroio accipiter L ; autem exta acc-Char. acceptores G 140 Apud ... capitis om. M que Dⁱ 141 quarumque D G H P 142 armañta CH ; armamentaria Dⁱ 143 abⁱ] de H accipit G^a abⁱ] de CH

[B]

- 145 Belzebub, non Belzebul aut Belzebud. Belial, non Beliar.
 Byrsa graece, latine corium.
 Bellus bellissimus comparatium non habet, sed pro eo
 dicendum 'magis bellus' et e contrario 'minus bellus,' id est
 minus pulcher.
- 150 *Bucina est qua signum dat bucinator; bucinus ipse canor
 ex hac editus. Bucina pastoralis est et cornu recuruo fit, unde
 et ceratinia graece uocatur. Tuba autem de aere uel argento
 efficitur et sollempnitatibus concrepat.*
 Baptismus baptismi genere masculino, et baptismus bap-
 155 tismatis neutro, et baptismum baptismi aequae neutro.
Barbam hominis, barbas pecudum dicimus.
Buxus arbor erit, buxum materia ipsa.
*Balneum ueteres dixerunt siue balineum, nihil enim differt;
 sed in priuatis. Publicis autem feminini generis, et quidem nu-*
 160 *mero semper plurali — frequenter balneas.*
 Baluae, id est thyrae, per 'b' incipiant.
Barathrum singulariter tantum effertur. Sic autem uocabant
 gentiles locum apud inferos.
Blanditiae et bigae, sicut et trigae et quadrigae, pluraliter

145 LG I, p. 81; IV Reg. i, 2, etc.; cf. Prud., Peristephanon V, 267 (CC CXXVI, p. 303); Aug., contra Iulianum imperf. opus. v, 21 (PL XLV, 1454). 146 Gloss. II, pp. 116.38, 503.3, etc.; LG II, p. 52.340. 147 Dosith., p. 399.11; Char., exc., pp. 536.31, 556.5; Gloss. II, pp. 352.57, 353.1. 150 Caper, p. 99.16; cf. Gloss. V, p. 347.42 (A.-S.). 151 Hier., in Osee II, v, 8; cf. Isid., Etym. XVIII, iv, 1. 152 Hier., in Osee II, v, 9. 154 Gloss. III, p. 590.27; Marc. xi, 30; Probus, App., p. 195.20; Eph. iv, 5, Matth. xxi, 25. 156 Caper, p. 99.24; cf. Char. I, p. 95.12; Probus, p. 201.13; Isid., De diff. i, 76 (col. 18); etc. 157 Caper, p. 100.15; cf. Isid., Etym. XVII, vii, 74; Seru., Aen. ix, 616. 158 Char. I, p. 99.3; cf. Caper, p. 108.7; Diom. I, p. 327.7; Seru., p. 431.29; etc. 161 Cassiod., DO, p. 173.5; cf. pp. 183.13-186.4; uide Du Cange, s.u. 162 Char. I, p. 32.9, exc., p. 548.1 et 12; Diom., p. 327.22; Seru., Aen. iii, 421 (I, p. 418); Isid., Etym. XIV, ix, 5; Gloss. IV, p. 26.36; etc. 164 Char., exc., p. 549.2; cf. Varro VIII, 55, X, 24; Caper, p. 104.16; cf. Char. I, p. 33.7; Diom. I, p. 327.34.

145 belzebul P^k belzebud L P^k 146 grecum C; graecum M; ḡcṁ H; ḡ Pⁱ 147 conp- D habent D P^k 148 contra C H M; contra Pⁱ et econminus D 150 erit Caper quia Dⁱ becinus M 151 becina M recoruu Dⁱ fit] efficitur Hier. 152 κερατινή Hier. κερατινα P ḡēn P uocatur graece M dī C H acrae D; om. C H 153 et in P concrepat C H 154 -ris C H Pⁱ ḡēn D mas Pⁱ -lini C H et om. M 155 neutri C H baptismus baptismum Vulg. 156 pecodum Pⁱ dices L Pⁱ 157 est Caper; ē C H 158 nihil] ā C 159 In publicis Char. fēm ḡēn Pⁱ; gen D 160 plūr D Pⁱ frequenter balneas om. L balneos C D H 161 Beluae L; Bulbae P tyrae C P^k; tyra Pⁱ ferae L 162 barathrum D singulariter om. Dⁱ efferuntur P 164 bigae sicut et om. M quadrigae Pⁱ plī Pⁱ

165 tantum. Sed in nostrorum litteris scriptorum et bigam et quadrigam.

[C]

Cana et Simon Cananaeus per simplicem 'c'; Chanaan et mulier Chananaea adspiratione addita.

170 *Cynomia per 'y' scripta caninam muscam* significat, synos enim *graece canis dicitur*; coenomina per diphthongon 'oe' communem muscam; coenon enim *graece commune est*, unde coenobium a communi uita nomen accepit. Quod in Exodo et in Psalterio in primis translatus esse arbitramur, ut 175 omnis generis musca significaretur; sed similitudine soni per incuriam contigisse ut cynomia pro coenomina scriberetur.

Coitus generaliter omnis coeuntia siue itineris siue concordiae siue conubiorum.

Carduus trium syllabarum est, ut arduus, fatuus, mortuus, 180 ideoque similiter declinandum est: huius cardui, huic carduo, et hunc carduum, pluraliter hi cardui, carduorum, carduis.

Cubicularius custos cubiculi; cubicularis uero lectus cubiculo aptus, ut caligarius artifex, caligaris clauus.

Clunes feminino genere dixit Melissus, sed Verrius Flaccus 185 masculino genere dici probat.

Commodamus amico pro tempore equum, uestem, seruum — hanc ipsam rem quam dedimus recepturi; mutuo damus pecuniam, triticum, unum, et his similia, quae mutata recipi necesse est.

165 Is. xxi, 9; Agg. ii, 23; Hier., in Daniele v, 1; in Ier. xxv, 26; in Zach. vi, 1; Epist. cxvii, 11; Cassiod., Variae V, li. 168 Ioh. ii, 1; Matth. x, 4; Marc. iii, 18; Hier., Hebr. nom., p. 66.14; Sit. et nom., p. 110.3-7; Matth. xv, 22. 170 Aug., Quaest. Hept. II, 26 (CC XXXIII, p. 80); cf. Exod. viii, 21-24; Hier., Epist. cvi, 86 (CSEL LV, p. 289); cf. Aug., Serm. VIII, 7 (CC XLI, p. 86); Cassiod., in Ps. CIV, 31; Isid., Etym. XII, viii, 12. 171 Gloss. V, p. 178.19. 174 Isid., in Exod. xiv, 9 (PL LXXXIII, 293); Ps. lxxvii, 45, civ, 31. 177 Virg. Maro xiv, p. 86. 179 Char. I, pp. 74.34-75.2; cf. Gloss. V, p. 520.27. 182 Char. I, pp. 76.21-77.1; Iudith xii, 6, xiv, 11; cf. Isid., Etym. XIX, xxxiv, 2 et 12. 184 Char. I, p. 101.4; cf. LG IV, p. 167; Prisc. V, 29 (II, p. 160.11); Gloss. (A.-S.) V, p. 351.32. 186 Agr., p. 124.13; cf. Diff. p. 522.23.

165 tantum effertur sed P et¹ om. C H 168 symon chananaeus P; -neus H canan P¹; chananea C D H P¹ 169 adspiratione addita chananaea P asp- C H -ratine D 170 cinomia M 'i' M scriptum P¹; -tim P¹ -tu'a D; -tam C H 171 canos P coeminia D¹ dyptongon C H P¹; Diptongm D 172 coenos C H g^r C P¹ 173 commune P¹ 175 significaret P 176 cynomia] cinomia H 177 omnia L coneuntia D L -die P¹ 179 arduus om. C H 181 carduum] cardum P pl^r C H P¹; pl D carduorum om. C¹ carduis om. C H 182 Cubicularius om. C¹ cubicularis] cubiculaueris C H 184 feminini generis C H; f^{em} g^{en} D P¹ melus- sus L; melusus C D H; melussus di^c P uerius P 185 mās P¹ -lini -ris C H probat] potest M 187 quam] quod P 187/188 pecunia P¹ 188 mutuata M

- 190 *Canities, non canitia, dicenda.*
Camara dicitur, ut Verrius Flaccus adfirmat, non camera per
'e'. Sed Lucretius, 'cameris ex teretibus' dicendo, etiam cameram
dici posse ostendit.
Curriculum masculine diminutio est currus; curriculum autem
 195 *neutraliter spatium ad currendum aptum uel ipsum currendi*
officium.
Clipeus masculino genere in significatione scuti ponitur;
neutro autem genere imaginem significat. Sed auctoritas utrum-
que uariat.
 200 *Caseus masculini generis est, sed Pomponius neutraliter dixit,*
'caseum molle.'
Cuspis cuspidis, non cuspes.
Capparim feminino genere dixit Varro; nam et graece femi-
nino dicitur ἡ κάππαρις.
 205 *Cassidem dicimus nos ab eo quod est haec cassis, sed multi cas-*
sida dicunt, ut et Propertius:
Aurea cui postquam nudauit cassida frontem,
et Virgilius, 'aurea uati cassida.'
Capo nunc, sed Varro, De sermone latino, ait: 'Ex gallo
 210 *gallinaceo castrato fit capus.'*
Cingula hominum generis neutri est; nam et animalium
genere feminino has cingulas dicimus.

190 AB, p. 131.10; cf. Asper, p. 45.3; OE, p. 298.1; Prou. xx, 29; Char. I p. 57.4. 191 Char. I, p. 58.23; cf. III Reg. vii, 3. 192 Lucilii dubia, ed. Marx I, p. 92, no. 1350; ed. Terzaghi, p. 74, no. 944; Lucretius, frg. no. 3. 194 Char. I, p. 77.11; cf. Prisc. III, vi, 32 (II, p. 106.13). 197 Char. I, p. 77.14; Isid., De diff. i, 121 (col. 23); cf. app., 241 (col. 1332). 198 Diom. I, p. 327.13; cf. CED, p. 238.11. 200 Char. I, p. 79.15-19; cf. Aug., De haeresibus, xxviii (CC XLVI, p. 303). 202 Cf. Prisc. V, 30 (II, p. 161.11); VI, 66 (II, p. 250.18); Quintilianus I, vi, 25; Sedul., Pasch. carm. II, 215; Mart. Cap. III, 302. 203 Char. I, p. 103.12; cf. Eccl. xii, 5. 205 Char. I, p. 103.15; cf. Prisc. VI, 66 (II, p. 251); Probus, p. 28.23. I Reg. xvii, 5; Ambr. Hex. V, ix, 25 (CSEL XXXII, 1, pp. 159-160); Isid., Etym. XVIII, xiv, 1; cf. De diff. I, 120 (col. 23). 207 Propertius III, xi, 15 (ed. Butler, p. 212). 208 Aeneis xi, 774-5. 209 Char. I, p. 103.26; cf. Irenaeus, contra Haer. II, xii, 4. Sermo Varronis non exstat, sed cf. De re rustica III, ix, 3 (ed. Goetz, p. 132). 211 Isid., Etym. XX, xvi, 4; cf. DDN, p. 576.17. Vide Du Cange, s.u. 'cingula.'

190 -cies H canicia H -tia deducenda P -dum C; -dum est H 191 uerius P aff. CH camere P 194 Curriculum P -lini P; -linum CH a curru L M^a 197 Clypeus CH; clippeum P mās gēn D Pⁱ; -lini -ris CH 198 neutri CH; neut D gēn D; -ris CH 200 mascu D; mās Pⁱ gēn D Pⁱ 203 Capparum C gēn fēm Pⁱ; feminino generis CH d Pⁱ graece C D Pⁱ 203/204 -ninum CH; -nine Char. 204 dixit P ἡ κάππαρις om. M 205 nos om. P 206 ppsius Ppstius C; prosper tyro L 207 Aurea ... frontem om. Lⁱ M P nadauit P cassidat Pⁱ 208 uerģi D uati] uti CH 210 gallenacio P; gallinatio L; gallinceo CH; gallina cum eo Dⁱ sit D 211 cinguli C D H M; -lum Isid. gēn D Pⁱ nēu Pⁱ 212 gēnēr feminini H; gēnēn feminina C; gēn fēm D Pⁱ

Capax qui facile capit ; capabilis qui facile capitur.

Collocat per 'l' scribendum, non conlocat per 'n'.

- 215 Calumnia est crimen falsum, cum nobis aduersarius aut malum quod non fecimus obicit aut bonum quod fecisse probamur in contrarium interpretari conatur.

Consulo tibi, prospicio, prouideo ex uno graeco ueniunt, quod est *προνοῶ σου*.

- 220 Contemno hostem, despicio, sperno, aspernor ex uno graeco ueniunt, quod est *καταφρονῶ*.

Commeio lectum est et permeio ; commixi et permixi.

Comitor amicum et amicis.

Corinthium ciuem dicimus, Corinthiacum uas.

- 225 Comminus gladiis pugnamus ; eminus iaculis, quia illud a manibus non recedit, hoc e manibus emittitur.

Clipeum armorum ; clupeum imaginis est.

Cadit quis etiam in plano ; decidit ex alto.

- 230 *Caerulus naturae color est, caeruleus fingitur ; ita alterum est, alterum fit.*

Claritas tam luminis est quam perspicuitatis ; claritudo generis. Prior itaque splendoris, posterior nobilitatis est.

Cruciatus est dolor corporis, uel cum homo ab altero cruciatur ; cruciamentum quod cruciat.

- 235 Cerno et cresco in eundem perfectum cadunt, creui.

218 Hier., Didym. spir., 5 ; Leporius, Libellus emendationis, 4 (PL XXXI 224D) ; ps.-Arnobius, Conflictus II, viii (PL LIII, 281B). 214 Gloss. V, pp. 10.15, 56.1 ; AB, p. 174.30. 215 Aug., Quaest. Hept. III, lxviii in Leuit. xix, 11 (CC XXXIII, p. 220-221) ; cf. Isid., Etym. V, xxvi, 8. 218 Gloss. II, pp. 419.28, 113.48 ; cf. V, pp. 442.11, 428.28. 220 Gloss. II, p. 345.2 ; cf. II, pp. 187.1, 346.2, III, pp. 76.42, 150.6. 222 Dosith., p. 425.14 ; cf. Char. V, p. 294.14. 223 Diom. I, p. 315.9 ; Tobias v, 21 et 27. 224 Diff., p. 519.15 ; cf. Isid., Etym. XVI, xx, 4. 225 Diff., p. 521.29 ; cf. DS, p. 288. 227 Char. I, pp. 77.14-78.1 ; Caper, p. 97.14 ; Diff., p. 525.16 ; cf. Plin., Hist. nat. XXXV, 13 ; Vel., p. 68.11 ; Isid., Etym. XVIII, xii, 1 ; De diff., i, 121 (col. 23). 228 Diff., p. 526.21. 229 Diff., p. 527.3 ; Isid., De diff. I, 115 (col. 22) ; cf. DS, p. 282.23. 231 Diff., p. 528.20. 232 Cf. Ambr., De Noe xix, 67 (CSEL XXXII, I, pp. 461-462). 233 Cf. Lactantius, Mort. Pers., xlix (PL VII, 271-2) ; Beda, Hist. eccl. v, 10 (ed. Plummer I, p. 300.19). 234 Cf. IV Esdr. ix, 12 ; xiii, 37 (Vet. lat. et Vulg.) ; Aug., Epist. cxxxix, 2 (CSEL XLIV, p. 151, 11). 235 Consent., p. 384.28 ; Char. III, p. 247.25.

218 qui⁹] q P¹ 214 colloca D scribitur P ; -dum est H collocat D
215 Calumpnia H aut] a P¹ 216 quod] qui P¹ ; que D¹ 217 interpreta C¹
218 prospicio] pro spatio P 219 *πρωωνυ* H ; *πρωωνωμν* C ; *πρωωνωσν*
D P¹ 220 contempno C H dispicio L M asperno D L P greco C
P¹ 221 qui P¹ 222 est om. D H L M commixti L 224 chorintium
M¹ ; -tum M¹ corinthia ciuitas D chorintium M¹ ; -thium M¹ 225
qui P ; quae M 226 h de manibus P e] a L 227 clypeum¹ C D H ;
clypeus M ; clypheum P clypeum¹ M ; clipeum L 228 cadis P 229
cerulus C D P¹ nature P¹ ceruleus C D H P¹ 231 est om. C 234
qui P cruciatur M 235 creui om. P¹

Caedo cecidi per ·ae· diphthongon : '*Caeditur et tilia ante iugo levis*' — Virgilius ; cedo cessi per 'e' simplicem.

Cupio cupiui facit et cupii : Cicero in Procluentio, '*Et filium et hunc cum maxime filium interfectum cupit*' — pro cupiuit.

- 240 Calumnior innocenti, non innocentem ; tametsi quidam interpretum graecam locutionem secuti accusatiuum posuerint dicentes, '*Et orate pro persequentibus et calumniantibus uos.*'

Cur aduerbium saepius indicatiuum uerbum trahit : Gregorius, '*Discutiendum est cur quadam die factum aliquid coram*

- 245 Domino dicitur.'

Clauus singulariter, quae est *purpurata uestis*, et declinatur genere *feminino*.

Callum quoque et *caenum* et *crocum neutro*, sed *Virgilius masculino*, '*crocumque rubentem.*'

- 250 Cani, cancelli, et casses singularem numerum non habent (casses autem 'retia' dicuntur). Caulae similiter, caerimoniae, cunae, et compedes, et in neutro genere castra, cibaria, crepundia, cunabula.

- Cruor pluralem non habet : Virgilius *plurali cruores*, '*Atque* 255 *atros siccat ueste cruores.*'

Contagium et contagia neutro genere dicenda ; et haec contagio *feminino*.

236 Cf. Char. III, p. 245.5 ; Georgica i, 173. 238 Pro Cluentio v, 12 ; Prisc., I, 21 (II, p. 16.2) ; Probus, p. 36.12 ; Mart. Cap. III, 317. 240 Cf. Aug., contra Faustum II, v (CSEL XXV, pp. 258-260) ; Quaest. Hept. II, viii (CC XXXIII, p. 72) ; sed cf. Vulg., Prou. xxii, 16, et passim. Gloss. IV, p. 27.48. 242 Matth. v, 44 ; Luc. vi, 28. 243 Vide infra, p. 45.946. 244 Gregorius (?) ; cf. Deut. xxiv, 4 ; I Reg. xi, 15 ; III Reg. viii, 65 ; Ez. xlvi, 3 ; etc. 240 Char. I, p. 31.30 ; exc., p. 548.7, cf. 548.3 ; Gloss. V, p. 564.42 ; Isid., Etym. XIX, xxii, 9. 248 Char. I, pp. 32.9, 72.1 ; exc., p. 548.12 ; Diom. I, p. 327.24. 250 Diom. I, p. 327.25 ; Char. I, p. 32.9 ; exc., p. 548.20. 251 Char. I, p. 33.7 ; exc., p. 549.2. 252 Char. I, p. 33.26 ; exc., p. 550.1 ; Diom. I, p. 328.7. 254 Seru., Aen. iv, 687 ; cf. Char. I, p. 32.1 ; exc., p. 548.3 ; AB, p. 84.29. 256 Nonius, 199 (I, p. 292) ; Mar. Vict., p. 25.10 ; Char. I, p. 71.12.

236 cedo D caecidi CHLM dyptongon CH ; dypt, n P et] e M iugum CH 237 uirgilius creui cedo P 238 cupi D L M P 'quae multos eam annos et nunc cum,' etc. Cicero 239 cupiit CH 240 Calumniam D quidem CDP 241 interpretaetum D intemporetum H greecam CH accusatiuum casum posuerunt CDP posuerit D¹ 242 calumniantibus D ; calumpn- H et calumniantibus om. CL 243 sepius D indicat D grecor D 244 diem P 246 singulariter om. CH P¹ similiter D L M P¹ est om. P purpura uestas D declinator P¹ 247 gen D 248 quoque om. CH cenum H cenum singulares numeri sunt. cani L 248/249 et crocum ... rubentem om. CDH neutra M sed et P 249 masculinum P 250 singularitatem n hnt H ; singularem n hnt C numem D¹ 251 recia P¹ cauda P¹ casula CH similiter om. CH cere- HM ; -nie P¹ 252 cune P¹ 253 cunabula singulare numerum non habent P 254 pluralem numerum non CH habet pluralem [om. non] P plurali om. CH P cruores om. P 255 siccauat P significabat L ueste om. CHM cruores om. CH P¹ 256/257 contagia CHLM

Comoedia carmina quae in conuiuiis canuntur, quia *comesatio* graece κῶμος dicitur.

260 Cartallos graece, latine fiscella. Calamos graece, latine arundo. Canon graece, latine regula. Cados graece, latine situla.

Cunabula sunt panni infantiae, sed Iohannes Constantino-
polititanus episcopus scribit Lazarum in monumento cunabulis
inuolutum.

265 Cantator et cantatrix a uerbo canto, et cantor atque cantrix
a uerbo cano, recte dicitur.

Comburo per 'm' scribendum, non per 'n' ; comparo similiter
et compono ceteraque huiusmodi.

Conspectus, cum in scriptura diuidendum est, 'c' sequenti
270 syllabae iungis.

Complaceo, non complaceo ; commoratus, non conmoratus ;
comprehendo per 'm'.

Camelus per unum 'l' scribendum.

Commodat et commendat per 'm' ; computrescit per 'm' ;

275 complures per 'm'.

Columna cum scripto diuidenda est, 'm' sequenti syllabae
nectis ; calumnia similiter.

Celo celas (id est, abscondo) per simplicem 'e' scribendum ;
caelo caelas, cum picturam significat, per diphthongon 'ae'

280 proferendum. Vnde caelum melius intellegitur dictum ab eo
quod caelati instar multifaria sit siderum uarietate depictum
quam quod inuisibilia et incerta mortalibus celet arcana.

258 Cf. Varro vii, 89 ; Vel., p. 72.13 ; Gloss. IV, p. 181.7 ; Isid., Etym. VIII, vii, 6 ; Beda, Hist. eccl. i, 30 (ed. Plummer I, p. 65.21). 260 Gloss. II, p. 72.20, etc. ; uide Deut. xxvi, 2, Ier. vi, 9 ; Char., exc., p. 553.3. Gloss. II, p. 68.18 etc. ; uide Ps. xlv, 2, Marc. xv, 36, etc. 261 Gloss. II, p. 171.24, etc. Gloss. II, p. 185.16, etc. ; uide Is. xl, 15. 262 Gloss. V, p. 60.10. Cf. Aug. in PL XLV, 656 ; Ioh. Chrysostomos, Homilia (PG XLVIII, 779 sqq., 963-1054 ; L, 643 ; LIX, 341 sqq.) ; Vet. lat., Ioh. xii, 17 (cf. Luc. xvi, 19-31). 265 Prisc., Part. xii vers. vii, 31 (ed. Keil III, p. 467.3-6) ; cf. Varro viii, 57 (II, p. 414) ; II Reg. xix, 35, Eccl. ii, 8. 267 Ps. lxxxii, 15, et passim ; cf. Prisc. I, 23 (II, p. 17.18) ; Isid., De diff. i, 58 (col. 16), sed uide Nonius II, pp. 287-289. 268 Infra, p. 44.927. 271 Vulg., passim. 273 Mar. Vict., p. 17.10. 274 Zach. xiv, 15, etc. Num. v, 27, etc. 276 Vide supra, pp. 16.215, 17.240. 278 Seru., Georgica ii, 291 ; cf. Vet. lat., Is., xxix, 14 (Tert.) ; Nonius V (III, p. 702) ; CED p. 257.27.

258 comida D¹ ; comidia D² ; comēdia C H conuiui C ; cominiuiis D 258/
259 comesatio C D ; comesstio L P 259 grece C καωος C H ; κυμος P¹
260 Cartallus C H grece C ; grecum P¹ calamus C L M ; -m'H g² C H
graecum D 260/261 harundo D 261 g² C H graece κανον latina P
graecum κανων D g² C H latinum² M ; -tinos P 262 iohs H ioñ P¹ ;
iohannis D -poli episc D 263 episcopus om. C 265 cantator] cantor M
et om. H canto et ... uerbo om. C atque om. H 268 ceteraque]
et reliqua C H 269 'c'] con P 270 syllaba P iunges C H 271 con-¹ P
com-² P 272 per 'm' om. P 273 scribitur P¹ 276 calumnia C H
syllabe P¹ 277 columna C H 278 scribendum om. M 281 caelat M
picturae uel quod multifaria M 282 quod] qui P uel quod M caelet
L M calet P

Cantarus animal est ; cantarum camara domus.

Clamo clamoris simplicis est ; conclamo simul cum multis. Est
 285 *etiam acclamo, cum falso aliquem accuso, sicut Cicero, De Prasio,*
'Solis innocens acclamationibus punitus est' ; reclamo, aliquem
exeuntem uocitans ; inclamo et succlamo, murmurandi est ; pro-
clamo, laudandi uel deprecandi exaltatio ; declamo, rhetori-
zandi ; exclamo, quando pro uiribus uocem eleuo.

290 *Curro hoc tantum significat, quod in itinere positus nullam*
facio comperendinationem ; curso autem, paulo citius aliqua
necessitate extorquente festinare cogor ; cursito uero, quando
hoste me insequente fugio.

Circa ad uisibilem materiam uel locum pertinet ; erga autem
 295 *ad animum spectat, maxime cum aliquem propensio-rem affectum*
gerat proximorum. Circa ad tempus refertur circiter ad numerum.

Carcer ubi homines coercentur singulariter semper ; carcares
unde currus effunduntur pluraliter dicuntur, utrumque mas-
culine.

300 *Cepit de capi-endo scribimus ; coepit de incipi-endo.*

Coepta per diphthongon ; incepta per simplicem 'e'.

Columbae quae mansuefieri possunt et domibus adsuescere ;
palumbes ferae et saxis siluisque inhabitantes.

Conscribere est multa simul scribere ; exscribere quod alibi
 305 *scriptum sit transferre ; transcribere, cum ius nostrum in alium*
transit ; inscribere accusationis est ; adscribere adsignationis ;
describere dictionis uel ordinationis.

Consuescimus bona ; insuescimus mala ; adsuescimus utra-
que.

310 *Crassari corporis est et saginae ; grassari animi et crudelitatis.*

283 Virg. Maro, v (p. 40.10). 284/289 Virg. Maro, vii (p. 61.2-8). 284
 Cf. Aug., in Ps. xxxi, 2, 13 (CC XXXVIII, p. 234). 285 De Prasio non ex-
 stat. 290 Virg. Maro, vii, p. 57.10-14 ; CED, p. 253.30 ; cf. Virg. Maro,
 Ep. ii (p. 129.21-26). 291 Cf. Prisc. VIII, 74 (II, p. 429.23). 294 Virg.
 Maro, exc., p. 201.13 ; cf. Char. II, p. 232.13 ; Prisc. XIV, 34 (III, pp. 41.3-42.6).
 296 Caper, p. 96.18 ; Isid., De diff. i, 93 (col. 21) ; cf. Gloss. V, p. 276.54. 297
 Caper, p. 104.18 ; cf. Char. I, p. 32.16. 300 Agr., p. 116.13 ; Isid., De diff. i, 129
 (col. 24). 301 Char. I, p. 262.4 ; OE, p. 298.10. 302 Agr., p. 118.17.
 304 Agr., p. 117.7-10 ; Isid., De diff., app. 121 (col. 1325). Vide infra, p. 53.1140
 308 Agr., p. 118.21. 310 Agr., p. 124.1.

283 camera M 285 et P 285/287 cum falso ... succlamo om. L falso
 om. M P¹ 286 reclama P 287 exeunte P succlama P 288 exultatio
 L M 291 componendi rationem P curros M aliquo P 293 hostem
 M hostem insequentem L 295 aliquis M 296 gerit M ; generat P
 proximorum om. L circum L M 297 cancer P cohercentur P
 semper om. C D H canceris P 298 umde P cursus P plur C H
 p.l.dñr P pluraliter dicuntur om. D 300 capi-endo per simplicem 'e' scribi-
 mus C H 301 coepta om. C H dyptongon 'oe' C H ; dyptongon P ;
 diphthongum D ; diphthongon 'oe' Albinus 302 columbe P qui P man-
 suetae fieri C H P assu- C 303 fere C H P 304 alii P 304/305 aliis
 sit transferre C D H 305 transferri P transscribere C nūm P 306
 accus- C H asscribere C H assignationis est C D H 308 ass- C H

[D]

Dilibuit unguento, non delibuit.

Desertus orator est ; desertus derelictus.

Delator qui defert ad accusandum ; dilator qui differt ad
315 *proferendum.*

Deluit purgat ; diluit temperat.

Deduco de amico producendo ; diduco autem est distraho.

Dimidiatum calicem bibi, non dimidium dicere debemus ;
non enim ipsum uas bibis sed quod intra uas est.

320 *Donamus et illud quod damus et illum cui damus.*

Delictum peccatum aliquod dicimus ; delectum militiae aut
alicuius examinis electionem appellabimus. Nam et diligi affec-
tionis est, deligi iudicii.

Daemon per diphthongon notandus ; deus per 'e' solam.

325 *Damnatus et addictus et absolutus : Virgilius, 'Quem damnet*
labor' — id est, uirtus sua absoluat aut uictorem faciat.

Dolium per 'i' scribendum, non doleum per 'e'.

Dilectio et diligo per 'i' et quae declinantur siue deriuantur
ex his ; delectatio et delector et quae declinantur ex eis per 'e'

330 *scribenda.*

Domuncula conclauium, domus domicilium, nidum auis.

'Descendo montes' dicere potes, id est, per montes uel in
montes ; 'descendo scalas' aut 'piscinam,' id est per scalas et per
piscinam. Degredior monte dicimus recte et significamus 'de
335 *monte.'*

Discrucior et crucior animi et animo et animum.

Decus honoris, decor formae est.

Deliciae et diuitiae non habent numerum singularem.

312 Caper, p. 105.13. 313 Agr., p. 115.10. 314 Agr., p. 115.10-11. 316
Agr., p. 115.11. 317 Agr., p. 115.15. 318 Agr., p. 116.21. 320 Agr.,
p. 119.21 ; Prisc. XVIII, 129 (III, p. 268.14) ; cf. Arus., p. 463.13. 321 Agr.,
p. 124.10 ; cf. Diff., p. 519.8 ; Isid., De diff. i, 149 (col. 26) ; 171 (28), 172 (28).
324 OB I, p. 292.21 ; cf. Aug., DCD IX, 19 (CC XLVII, p. 267) ; Hier., Epist.
XIV, 8, 3, XXI, 12 sqq., XXII, 6, 4, LI, 5 ; in Isaiam ix, 2. 325 Agr., p.
120.10. 327 Vide supra p. 11.100. 328 OB III, p. 301.13-15 ; OE, p. 299.22.
331 Virg. Maro, v, p. 40.11 ; Gloss., p. 521.32-33, cf. 567.44. 332 Aug., in
Ps. cxviii, serm. 27.9 (CC XL, p. 1760.7). 333 Cf. Mar. Vict., p. 11.3. 336
Dosith., p. 424.21 ; cf. Diom., p. 311.17, 318.25 ; Dosith., p. 425.29 ; Char.,
p. 295.29. 337 Diff., pp. 520.4, 530.27 ; cf. Isid., De diff. i, 163 (col. 27).
338 Diom. I, p. 327.32-35 ; Char. I, p. 33.4-8 ; exc., pp. 548.37-549.5 ; Phocas,
p. 428.4-9 ; Isid., Etym. XIV, iii, 2.

312 unguento D 313 dissertus C ; desertus P 314 accusandum C 317 de
... diduco om. D¹ 320 illud] illi L quod] quae M illum] illud M 321
aliquid P dilectum M malitiae P 322 -tione P appellamus C H ;
-auimus P delegi L M 324 notandus est M 328/329 siue deriuantur ...
declinantur om. L 331 conclauum M 333 scalis¹ P mane id est P
334 recte et] recedere P 338 deuitiae P hab P¹ nūm P¹ singl P¹ ;
siñg D singularem numerum non habent H

Denarius latine masculini generis est ; denarion graece
340 neutri.

Dialogos graece ; disputatio latine.

Drama graece neutri generis ; latine fabula.

Defunctus cum scripto diuiditur, 'c' sequenti syllabae
iugenda.

345 Didymus, id est geminus, prima syllaba per 'i', secunda per
'y' scribitur.

*Deliramentum, non deleramentum, quia a uerbo liro, id est
sulco, originem trahit ; et sicut boues, cum a recto sulcandi actu
declinant, delirare dicuntur, sic et homines qui de bonis ad*
350 *mala corda diuertunt.*

Diluculum, non deluculum, quia modicam diei lucem osten-
dit.

Desiderium est rerum absentium et nondum adeptarum,
concupiscentia utrorumque ; concupiscuntur enim quae
355 habentur et quae non habentur. Nam concupiscendo fruitur
homo rebus quas habet ; desiderando autem absentia con-
cupiscit.

Dito et diuito idem et locupletio, graece *πλουτίζω*.

Decurio decuraui et decumo decumaui unum est, graece *δε-*
360 *κατῶ*.

*Dimittere est derelinquere ; demittere deorsum mittere, uelut,
'Quis demisit lapidem angularem eius?'*

Dominor tui et dominor tibi.

339 Gloss. II, p. 542.27 ; cf. Prisc., De fig. num. (III, p. 412.8) ; Gloss. II, p. 491.16 ;
III, p. 274.17. 341 Cf. Gloss. III, pp. 492.47, IV, pp. 53.48, 228.17, 330.31 ;
Isid., Etym. VI, viii, 2. 342 Gloss., II, p. 545.37, et capit., p. 544 ; Diom. III,
pp. 490.21-491.3. 343 Vide supra, p. 18.269. 345 Isid., Etym. VII, ix, 16.
347 Vel., p. 73.2-6 ; Luc. xxiv, 11 ; cf. Gloss. III, p. 76.62 ; Isid., Etym. X, 78 ;
Caper, p. 109.6. 351 Vide Beda, DTR, vii, et infra p. 27.512. Cf. Greg.,
Moral., VIII, 48 (PL LXXV, 829). 353 Eccli. xxxvi, 24 ; cf. Gloss. II, p.
308.22, etc. ; Rom. vi, 12 (Vet. lat. et Vulg.), de quo Aug., DGAL x, 12, etc.
(cf. Herm. Rönsch, Itala und Vulgata, 1875, p. 49). 356 P add. : Diom. I,
p. 406 ; cf. Char. I, pp. 197.22, 79.13, 113.22 sqq. ; Nonius III, p. 512 et passim.
358 Gloss. II, p. 410.26, IV, p. 332.60. 359 Gloss. II, p. 267.45-46. 361
Caper, p. 97.7 ; DS, p. 287.17. 363 Vide Deut. xv, 6 ; Iud. viii, 23.

339 masc gēne C ; masc genī G ; mās gēn P¹ grē D 340 neū P¹ 341 dia-
logus C H P¹ grē D 342 neū gēn lāt P¹ 343/344 Defunctus ... iugenda
P¹ insert. post ... lucem ostendit P² 'c' om. P syllabae est iugendum M 344
iugendum C H 345 hi gemimus P¹ 346 scribendum C H ; -da L M D
347 Diliramentum M delira-^s P quae M a om. P libro P lyro 'y'
sulco H 348 trahit ... recto om. P recti M ; recte L 350 cordie P
corde C D H M 351 qui P quae mox M mox dicam D 353 est
om. C H 354 concupiscunt C H 355 habent P¹ cupiscupiscendo D
356/357 ... concupiscit. dure regulae est duriter antiquitatis est. dito et diuito P²,
Keil 358 et om. C D H L M idem] id est L ; id. ē C 'y' H et^a om. C
H gēn D παυντίζω C H ; πاونτίζω P¹ ; πλοντίζω D 359 Decorio
-cor- C H Decurio gē. decuraui P grecum C H ; gē P¹ 361 uel C D H
M¹ 362 -lare P¹

Dogmata graece ; latine decreta. Dogmatizo, decerno, siue
365 *censeo.*

Dum coniunctio aliquando indicatium uerbum trahit :
Gregorius, 'Ne scientia, dum nouit et non diligit, inflet, ut,
dum intuetur quod illa aliquando non habuit, temperet dolo-
rem, quod amisit.'

370 *Doleo uicem tui et tuam et doleo tibi : Gregorius papa de*
Benedicto patre, 'Cum persecutorem suum amaret, magis illi
quam sibi doluit.'

Dum coniunctio aliquando modum coniunctium, aliquando
trahit indicatium, ut, '*Dum anxiaretur cor meum,*' et, '*Dum*
375 *dicitur mihi cotidie : Vbi est deus tuus?*' Et beatus papa Grego-
rius, '*Amici ergo beati Iob, dum percussionum genera distinguere*
nesciunt, percussum pro culpa crediderunt.' Item aliquotiens
'dum ut' significat, ut poeta :

Tityre, dum redeo, brevis est uia, pasce capellas.

380 Desperatus per 'e' scribendum, dispersus per 'i'. Discedo per
'i', descendo per 'e'.

Diastole graece, latine interdictum. Est autem nota ad
pedem litterae posita, quae male coniuncta separet, ne puer
legens erret, ut :

385 *Liber a, per, uit reos mouit uestigia campos.*

Domus ablatium casum dupliciter effert, et in 'o' uidelicet
et in 'u'. Sed a domo genetius pluralis fit domorum, a domu
domuum.

364 Gloss. II, p. 39.6 et 12, III, pp. 276.47, 445.20, 477.37, V, p. 567.43. 366 Cf.
Diom. I, p. 393.10 ; Dosith., p. 420.24. 367 Locus incognitus, sed cf. Moralia
XIV, xxviii, 32 (PL LXXV, 1056). 370 Arus., p. 464.7. 374 Ps. lx, 3 ;
xli, 4. 376 Greg., Moral., Praef. v, 12 (PL LXXV, 523D). 379 Vergilius,
Eclogae ix, 23. 380/381 Cf. Mich. i, 9, etc. ; Ps. xxi, 15, etc. ; Prisc. XVIII, 166
(III, p. 282.11) ; I Cor. vii, 15, etc. ; Ps. xxix, 10, etc. 382 Gloss. II, p. 547, etc. ;
Diom. II, p. 435.10 ; Serg., p. 485.14 ; Don., p. 372.5 ; Mar. Vict., p. 194.3.
383 CED, p. 229.32 sqq. 385 Sedul., Pasch. carm., iii, 235 (CSEL X, p. 81).
386 Don., p. 378.34 ; Pomp., p. 192.27 ; Consent., p. 354.13. Cf. Thesaurus
ling. lat., s.u., cols. 1950-1953.

364 gř P^l lāt P^l 366 aliqñ D indicāt D 367 Gregorius] gř P^l ;
gregorum D nescienti P ; nescientia D inflet P^l ; inflet item dum L
368 illa quae M aliqñ D 368/369 dolorem de illa quae amisit M 370
greg P^l 372 quam] qui P 373 modum om. P 374 ancx- P^l ; anxieretur
M 375 dicitur] dāti P Vbi om. H et dum beatus P gregorius papa
C 376 ergo] autem P 377 procul dubio credunt item C H -ties C D H
378 ut¹] aut M sign P^l ; sig D poeta] poe P^l 379 tetyre D sedeo P^l ;
reredeo D 380 scribe P^l discedo] dicendo P 382 gř P^l interdictum
forboten est P interdictum est, aut nota C H 383 positam P separet ...
paginas in D desiderantur usque ad 26.471. 385 liber per uit reos P compos P^l
386 casu C H effertur C H 387 in om. P^l domo domnis genetius P
facit C H

[E]

- 390 Egeo uictus et uictum et uictu.
 Eripio flammae hominem.
 Egredior domo et ciuitate.
Error est rei uitium, ut amor, dolor ; erratio certae uiae ; erratrix personam respicit, ut uenatrix ; erratica hedera, uitis.
- 395 *Eloquentia et eligantia singularia semper.*
 Exuuia, exequiae, excubiae, quae graece *νυκτοφυλάκια* dicuntur, exta quoque tantum pluralia.
 Emporia feminino genere et est graecum ; latine mercatus.
 Emolumentum per 'e' simplicem scribendum ; aemulatio
 400 per 'ae' diphthongon.
 Equo sedeo datiuo casu et ablatiuo sine praepositione dicendum ; et equum sedeo accusatiuo, et in equo et super equum similiter.
 Emanat fons siue terra aquam, id est gignit et producit ; et
 405 emanat aqua de terra siue fonte, id est profluit. Gregorius :
'Qui locus a Romana urbe quadraginta fere milibus distans frigidus atque perspicuas emanat aquas.' Et iterum : *'De eodem sepulchro illius fragrantia suauitatis emanauit.'*
Exprobrat qui commemorat quae praestitit ; obprobrat qui
 410 *obprobrium obiectat, hoc est uitium.*
Expectatur uenturus ; spectatur qui uidetur uel probatur.
Exercitus laboribus, exercitatus studiis.
Exstruere est in altum struere ; instruere aciem uel actionem ;
adstruere adfirmare ; construere in struendo coniungere ; sub-
 415 *struere re aliqua supra posita subter struere.*

390 Prisc. XVIII, 295 (III, p. 366.14) ; cf. Arus., p. 469.14. 391 Prisc. (Virg.) XVIII, 161 (III, p. 280.20). 392 Arus., p. 469.27. 393 Diff., p. 528.8. 395 Char., I, p. 32.4. 396 Char., I, p. 33.9. 397 Char., I, p. 33.29. 398 Char., exc., pp. 551.39, 552.14 ; cf. Gloss., V, p. 498.36. Vide Alb., DO, ed. Keil VII, p. 300.27. 399 Gloss. IV, p. 513.51 ; Eccl. iv, 9. II Cor. ix, 2 ; Regula S. Benedicti, lxxv. 401 Prisc. XVIII, 227 (III, p. 320.19). Vide C.F.W. Müller in Hist. Gramm. Suppl., 1908, p. 117. 404/405 Iac. iii, 11 ; Eccl. i, 3. 406 Greg., Dialogi ii, 1 (LXVI, 128c). 407 Dialogi iv, 47 (PL LXXVII, 408B). 409 Caper, p. 100.19 ; cf. Ps. lxxviii, 10. 411 Agr., p. 115.20 ; Isid., De diff. i, 190 (col. 29) ; cf. Caper, p. 97.6 ; Cassiod., DO, pp. 159.15, 203.20. 412 Agr., p. 116.7. 413 Agr., p. 117.11 ; Isid., De diff., app., 122 (col. 1325).

390 et uictum om. P uictui P 393 incertae De diff. certa uia P 394 ad personam CH eratica C uitii CH ; uicii L M 395 elegantia Char. ; -ti Pⁱ singula m̄a semper Empora ... per 'e' simplicem scribae Exuuiae ... tantum pluralia Aemulatio ... P 396 exiquiae M g Pⁱ νυκτοφυλάκια CH ; νυκτοφυσία -Pⁱ 397 pluraliter CH 398 Emporia CH ; Empora Pⁱ -nini -ris CH ; fēm gēm Pⁱ gī Pⁱ lāt Pⁱ mercatum H 399 scribae Pⁱ 400 dyptongon CH Pⁱ 401 dāt Pⁱ abī Pⁱ Pⁱ positione Pⁱ 402 acēo Pⁱ equo] equum P 404 aqua P 405 fonte siue de terra C L ; fonte siue terra H perfluit Pⁱ 406 ferme L 407 adque Pⁱ 408 fragrantia Greg. ; flagrantia C M P 409 Exprobat P opprobat P 410 hoc] h' H om. Pⁱ 413 est om. C 414 astruere CH aff- CH 415 re om. CH

Excubiae per 'b', exuuiæ per 'u' scribendæ.

Eorundem et earundem per 'n' exprimenda, non per 'm'.

[F]

Fimbria genere feminino, et fimbrium dicitur neutro.

420 *Fides fidei, de credulitate; fides fidis, de chorda. Vtraque 'es' longa.*

Flemina sunt, ubi abundant crura sanguine; plemina, cum in manibus uel in pedibus callosis sulci sunt.

Fastus, de superbia, facit fastuum genetiuo plurali; fastus, 425 de libris, facit fastorum.

Fungi agere est; defungi peragere.

Fremor est murmur hominum; fremitus ferarum.

Flauum dicimus rubeum, sicut 'flaua Ceres'; furuum nigrum. fuluum nigro rubeum, sicut fuluum leonem dicimus; fuluam 430 aquilam et fuluum aurum et 'fulua pugnas de nube tuentem,' quæ haberet igneum aliquid de caelesti et sordidum de lugubri. Fuluum certe aurum, cui ad decorem splendoris sui nigelli aliquid additur.

Forum neutro genere dicimus locum rebus agendis destinatum, 435 uel cum commercium significamus; foros masculine tabulata nauium, ubi remiges sedent, et semper pluraliter.

Fornax genere feminino dici debet, quia per diminutionem facit fornacula, non fornaculus.

Falanx militum dicitur; falanga iustis cui quid deligatur.

416 Char. I, p. 33.9; cf. Cassiod., DO, pp. 181.5, 182.12, 204.5. Vide supra p. 23.396. 417 Vide infra p. 46.964. 419 Gloss. V, p. 69.18. 420 Agr., p. 115.9; cf. Char., pp. 69.18-70.18; exc., p. 542.9; AB, p. 132.25. 422 Caper, p. 99.9. 424 Isid., De diff. i, 260 (col. 37). 426 Agr., p. 118.23. 427 Agr., p. 125.8; Isid., De diff., app., 144 (col. 1327). 428 Agr., p. 125.9-14; cf. Isid., De diff., app., 145 (col. 1327). 434 Char. I, p. 71.27; Gloss. V, p. 552.11. 435 Isid., Etym. XV, i, 27, vi, 8; Gloss. II, p. 216.16. 437 Char. I, p. 92.25. 439 Char. I, p. 108.3.

416 exuuiæ ... scribendæ om. C H P^a scribendæ om. M 416/417 exubiae per 'b' eorundem ... per 'm' exuuiæ per 'u' scribendæ exprimenda non per 'm' L 419 gēn fēm Pⁱ; -ris -nini C H dē nēu Pⁱ; neutrum C H 420 corda C H Pⁱ 421 'es' est P om. Albinus 422 fleumina M; plemina Caper hab- C H Pⁱ plemina] fleminos C 423 calloris P; collosis M; callosi Caper C H 424 -tium -lem C H; gēn plī Pⁱ fastos L, Isid. 425 et facit P 427 murmor P 428 dē C H 429 fuluam¹ Pⁱ nigrū P 430 fulua pugna sed et nubem tuentem C H pugna sede L pugnasse M P 431 lucubri C H 432 nigilli P 433 addat P addatur H L 434 nēu gēn P dñs P 435 commercium P mās P fori masculinum Albinus 436 et semper pluraliter om. C H ptr P 437 -ris -nini C H; gēn fēm P quia] qui P; quod Char. 438 forn. non forn. facit Char. fornaculum C H 439 falax P dē P

- 440 Fedus, quod est deformis, per 'e' solam scribendum ; foedus, quod est pactum, per 'oe' diphthongon.

Formosus sine 'n', sicut speciosus.

Fructum cum dicis siue scribis, 'c' secundae syllabae iungis ; factum et fictum similiter, ceteraque huiusmodi.

- 445 Falso et nomen et uerbum et aduerbium est. Nomen *ablatiui casus*, ab hoc falso ; *uerbum primae coniugationis, falso falsas ; aduerbium, ut falso loqueris.*

Flagitia quae in deum peccamus ; facinora quae in hominem.

Flagro amore et ardeo amore ex uno graeco uenit *καίωμα*.

- 450 Fidens sum animi et animo : *fidus amicus erit, fidelem famulum dicito.* Item *fidelis fit ut domino seruus, fidus natura ; ita alter tempore cognoscitur, alter semper inuenitur.*

Fimus et fumus pluralem numerum non habent ; fames similiter, faenum, et fel.

- 455 *Furfures et freni masculina semper pluralia, sed et frena et frenum inuenimus.*

Far, frumentum, et cetera frugum nomina *semper singularia, quamuis frumenta et hordea legamus.*

Fauces singularem non habent, quamuis et faux inueniamus.

- 460 *Fidus fidissimus* comparatiuum non habet, sed pro eo dicendum *magis fidus* itemque *e contrario minus fidus.*

Facilis facillimus, non *facilissimus*, sic et *difficillimus* ; et *in aduerbiis facile facillime, difficile difficiliter, tametsi ueteres dixerunt.*

- 465 Fulgeo et fulcio eundem habent perfectum, fulsi. Frico fricas fricui, frigo frigus frixi.

440 Cf. Nonius III, p. 701 ; Gloss. IV, pp. 342.31, 238.20, 239.33 ; Isid., De diff. i, 253 (col. 36) ; Scaur., p. 11.4. 442 Probus, p. 198.4 ; cf. Scaur., p. 21.10 ; Caper, p. 45.18 ; Agr., p. 119.4 ; Cassiod., DO, p. 160.12 ; Gloss. IV, p. 344.20. 445 Virg. Maro, exc., p. 198.14 ; cf. Char. II, p. 199.21 ; CED, p. 261.9. 448 Isid., De diff. i, 215 (col. 32) ex Aug., doct. christ. III, x, 6. Vide infra p. 26.467. 449 Gloss. V, p. 619.29 ; II, p. 72.29. 450 Caper, p. 97.9 ; cf. Arus., p. 473.21 ; Isid., De diff. i, 207 (col. 31) ; app., 239 (col. 1331). Vide infra lin. 460. 451 Diff., p. 532.1. 453 Char. I, p. 32.1 et 5 et 10. 455 Char. I, p. 32.16 et 19 et 20. 457 Char. I, p. 34.22 sqq. 459 Char. I, pp. 33.10, 93.18 ; exc., p. 549.6. 460 Char. I, p. 113.8 et 11 ; cf. exc., p. 556.5. Vide supra lin. 450. 462 Char. I, p. 114.11 sqq. 465¹ Char. I, pp. 247.8 et 25, 244.13. 465² Char. I, pp. 247.23, 244.16.

440 solam om. P scrib³ P 441 quod] qui P per] cum C H dyp-
tongo P ; dyptongon scribendum CH 443 dñs H ; dicimus C scribitur
CH sēc P 445 nōm³ P 446 casu P 448 Flagitio P¹ 449 flagror
C M ; flagor P καολαυ M ; καωαι P ; καοναι L ; καωμαι C ; καωμαι H
450/451 fam. fid. Caper 453 plū nūm P¹ 454 foenum CH P¹ 455 furcs
M plū P¹ 456 frenu P¹ 457 semper om. CH 458 ordea CH 459
sīng P¹ habet H ; ha³ P¹ inuenimus CH L P 460 hñt C ; habent M
461 item CH e om. P minus] magis H 462 facillissimus L M 463 et
difficile H P¹ difficilime-lius CH 464 dñs P¹ aut difficiliter om. CH
dixerint L M 465 fulceo C 465/466 frigeo frigēs frīxi et frigo Char.
frico fricas fricui frigo frigas frigui CH M P

Facinus et facinora non solum peccata, sed aliquando etiam bona opera designant. Nomen a faciendo figuratum.

Fratres dicuntur non solum mares ex isdem parentibus nati,
470 sed etiam masculus et femina siue plures utriusque sexus eodem patre uel matre eadem generati fratres promiscue uocantur.

[G]

Gula dicendum non gyla, quia 'y' litteram nulla uox nostra
475 adsciscit.

Gobius piscis nonnumquam gobio legitur.

Gaudium animi, laetitia et exultatio etiam uerborum atque membrorum.

Gremium dicimus interius accinctae uestis secretum; sinum
480 exterius sinuatae uestis receptaculum.

Gluten neutro genere, glutinis, glutini; sed et glutinum Salustius dicit, glutini, glutino.

Git monoptoton et pluralem numerum non habet. Est autem neutri generis et per omnes casus declinatur.

485 Gracilis gracillimus, non gracilissimus.

Gaudeo gaudes perfectum habet gausus sum.

[H]

Hilarus facit pluralem hilari, hilaris pluralem hilares.

Hospes et qui recipit et qui recipitur.

490 Horrendum dicimus et despicabile aliquid et admirandum.

467 Seru., Aen. I, 51; Nonius II, p. 483 (309); Diff., p. 279.17. Vide supra, p. 25.
448. 468 Isid., Etym. V, xxvi, 2. 469 Aug., Contra Faustum XXII, xxxv; cf. in Ps. XLVIII, 8, Sermo CXXXIII, 1, Ep. XXIII, 1, et passim; Isid., Etym. IX, vi, 1-15. 470 Contra Diff., p. 521.1; DS, p. 288.21; Isid., De diff. i, 237 (col. 34). 474 Caper, p. 105.7; cf. Char. I, p. 103.28. 476 Caper, p. 106.7. 477 Agr., p. 121.15. 479 Agr., p. 123.24. 481 Char., I, pp. 87.22-88.4; cf. I, p. 42.11. 483 Char., I, pp. 34.27, 35.27, 131.7; exc., p. 551.17. Contra AB, pp. 123-31, 124.3. 485 Char., I, p. 114.12; exc., p. 556.28. 486 Char., II, p. 177.3; III, pp. 248.9, 250.21. 488 Caper, p. 94.7. 489 Agr., p. 119.13. 490 Agr., p. 120.22.

460 dicuntur] dñs Pⁱ ex hisdem parentibus nati ex hisdem P 470 feminae L utrisque P utrumque sexu M 471 Eodem H et eadem matre L eodem P miscue CH 474 qui Pⁱ 475 acciscit CH 477 et om. D L Mⁱ P etiam] est et P adque D 481 neutri C D H neu gen D Pⁱ generis CH glutinis P^k 481/482 glutinum masc salustius dicitur M Sallustius] uide Keil I, p. 88.3 n. 482 dicitur P^k 483 gyt C; gith D M P plür nüm D hab Pⁱ 484 neu gen Pⁱ om̃s Pⁱ 485 gracillissimus L M 486 gausus sum Et in hermus facit pluraliter hilari et in hermi et hilaris et in hermis fac P ex Caper, p. 94.6 488 Hilarus hilares et in hermes Hospes et qui P plū³ D hilaris⁴ H 489 oспes C 490 disp- L P et om. D uel admir- C H mirandum M P

Virgilius : 'Oculos horrenda in uirgine fixos.'

Herbidum locum dicimus in quo herba est, etiamsi aridus esse consueuerit ; herbosum qui herbam facile generat, etiamsi ad tempus aridus sit.

495 Haurio et haustus per aspirationem scribendum.

Harena per adspirationem quia ab haerendo uel ab hauriendo aquam dicta est.

Hebescit quia naturae usu tepescit ; hebetescit qui amittit aciem.

500 Hi pronomem plurale per unum 'i' scribendum ; his similiter per unum 'i'.

Holocaustoma numero singulari, holocaustomata plurali.

Hamo, hamas, et nomen hamus cum adspiratione scribenda ; sic et inhamo et perfectum inhamau.

505 Herbescit ager cum herbam generat, sicut adolescit et pubescit cum spicae proximant.

Humilis et contrarius superbo dicitur, quod est uirtutis animi, et contrarius sublimi, quod est condicionis. Sed et locus humilior, qui inferius iacet, solet appellari. Humiliatus etiam

510 in pressuris afflictus appellatur.

[I]

Intempesta nox est media nox, quando quiescendum est,

491 Aen. xi, 507 ; Seru., Aen. xi, 507. 492 Agr., p. 123.5. 495 Prisc., VIII, 6 (II, p. 373.3) ; OB I, p. 291.2. 496 Char. I, p. 103.21 ; Vel., p. 69.4 ; cf. Isid., De diff. i, 286 (col. 39). 498 Diff., p. 531.24. 500 Probus, p. 235.12. 502 DDN, p. 585.6 ; Ier. vi, 20, Hebr. x, 6. 503 Prisc. I, 5 (II, p. 7.11) ; Cassiod., DO, p. 207.16 ; Sidonius, Epist. ix, 9. 505 Char. III, 4, p. 253.3 ; Diom. I, p. 344.17 ; cf. Gloss. II, p. 222.50 ; V, pp. 4.12, 44.28. 507 Cf. Virg. Maro, p. 3.10-13. 512/524 Aug., in Ps. CXVIII, sermo. xxix, 3 (CC XL, pp. 1764-1765) ; cf. Gloss. II, pp. 89.1, 223.36 ; IV, pp. 251.11, 356.22 ; Varro v, 17 ; Seru., Aen. ii, 268, iii, 587 ; Macrobius, Saturnalia I, iii, 12 ; Hier., in Matth. xxx, 6 ; Festus, p. 98 ; Isid., DNR ii, 2 ; Etym. V, xxxi, 4 et 9 ; Beda, DTR, vii.

491 Vergilius *om.* C D H orr- P^l 492 est terra si aridus D ; est terrae si aridus C H etiamsi] si M aridus esse consuevit aridus sit herbosum P 493 consuevit C H L herba M etsi C D H 495 austus P^l ; haustus D aspir- C H 496 harenam similiter quia ab harendo L harenum D aspir- C H qui P ; quae M herendo C D H ; arena P auriendo P 497 aqua P^l ; aqua et aquam D est *om.* C D H M P 498 quia] qui M P qui natura stupescit Diff. ammittit C H 500 plū P^l unam D ; una P scribes C H ; scribe P 501 unam D ; una P 502 nūm sing D P^l plūr D ; plū P^l ; pluraliter C H 503 Hoc mohamas P^l nōm P hamus] habes P aspir- C H ; -nem P^l scribe P ; scribendum C H 504 inamo M P ; et hamo D ; hama L inhamui D P^l ; amau L¹ ; hamaui L¹ 505 adulescit L 506 spicie D¹ proximant D 507 Humilitas P contrario H dī P^l quod] quae M et L uirtus C H M 508 quae M conditionis P ; -tionis C D H sec L 509 appellare P^l 510 in *om.* P pressurit P haffi- P^l

*hinc utique dicta, quia inoportuna est actioni uigilantium ;
tempestuum enim ueteres dixerunt oportunum et intempestuum*
515 *inoportunum ducto a tempore uocabulo, non a perturbatione aeris,*
quae consueae tempestas uocatur, quamquam isto uerbo licenter
utantur historici, ut dicant 'ea tempestate' quod uolunt eo tem-
pore intellegi. Inmaturitas nocturnum tempus est, quod non est
520 *maturum, id est oportunum ut agatur aliquid uigilando ; quod*
etiam uulgo dici solet hora inportuna, graece ἀωπία. 'Praeueni
inmaturitate' ἐν ἀωπία. Nihil uero interest ad sententiam,
utrum inmaturitate an in inmaturitate dicatur, quomodo
nihil distat, utrum quis dicat egisse se aliquid galli cantu an in
galli cantu.

525 *Iuuentus sicut et senectus plurali numero non flectitur.*
Iuuenis et iuuenior non recipiunt superlatium, sicut nec
senex et senior ; solent autem iunior et senior ad se inuicem
dici minor et maior, etsi neuter ipsorum senili accessit aut
propinquauit aetati. Ambrosius : 'Iunior est herbis sol, iunior
530 *faeno.'*

Interior et intimus non habent positium gradum ; inferior
et infimus similiter.

Ipsum neutro genere dicendum non ipsud, ut illud et istud,
quoniam ueteres nominatiuum masculinum non ipse dicebant
535 *sed ipsus.*

Inpingo facit perfectum inpinxi et inpegi.

Inmunes periculi et immunes a periculo.

Indigus et prodigus per unum 'u' scribenda ; indiga et prodi-

514 Gloss. V, pp. 78.19, 461.22, 552.62 ; cf. III, pp. 396.6 etc. 516 Nonius
407.31 (II, p. 656) ; cf. Varro VII, 51. 518/519 Gloss. III, pp. 192.44, 408.70,
etc. 525 Char. I, p. 113.8 ; II, p. 156.30 ; exc., pp. 536.30, 556.2 ; Gloss. II,
p. 584.59 ; IV, p. 358.21. 527 Gloss. IV, pp. 102.52, 390.43, 448.46 ; cf. Seru.,
Aen. V, 409, VI, 304 ; Varro, fr. 31 (ed. Kent II, p. 624) ; Prisc. III, 11 (II, p. 90.1),
14 (p. 92.6) ; Isid., Etym. XI, ii, 26 ; De diff. i, 531 (col. 63). 529 Ambr., Hex.
III, vi, 27 (CSEL XXXII, i, pp. 76-77). 531 Char. I, p. 113.10 ; exc., p. 536.34 ;
Diom. I, p. 408.5. 533 Diom. I, p. 330.22 ; Char. I, p. 158.17 (cf. p. 161.27) ;
exc., p. 558.3. 536 Prisc. X, 32 (II, p. 523.17). 537 Arus., p. 485.31 ; Ambr.,
Hex. VI, iv, 22 (CSEL XXXII, i, pp. 218-219) ; periculi : Paulinus Nol., Carm. vi,
152 ; a periculo : Eustath., Bas. Hex. I, 1. 538 Gloss. V, p. 522.32 ; cf. Cassiod.,
DO, p. 204.18 ; Prisc. XVIII, 22 (III, p. 218.9).

512 nocte CH 513 qui D¹ P¹ ; quae M inportuna H ; imp- C actionibus
Aug. ; -ne CD 514 intempestum CD 515 importunum C ; inoportuno P
dicto L, Aug. ; dictum P 516 quanquam CH libenter CDHP 517
utuntur Aug. tempeste P 518 inmat- CH 519 aut aliquid P 520 dici
solet] dicitur L im- CH ; inoportunum P gr P¹ 521 ηναωπία CH ;
εναωπία D P¹ uero nihil P¹ uero om. P^k sequentiam D¹ 522 imm-¹ C
imm-² C¹ H 523 nil CH 525 sicut sicut C sicut om. LP plū
nūm P¹ flectet P¹ ; inflectet P^k inflectuntur L 526 nec om. M 527
aut P¹ 528 neutrum C eorum CDHP 530 foeno CDHP¹ 533
nēu gēn P¹ istut D 534 masc P¹ ; -lini LM 535 ipsud M ; ipsius DP
536 Impingo CH impinxi CH impegi CH ; impingi P 537 Imm-^{1,2}
CDH 538 scribendum CD¹ H

ga sine 'u'. Augustinus : '*Auaritia pecuniam congregat, luxuria
540 spargit, ista indiga, illa prodiga.*'

Incredibile quod credi non potest ; incredulus qui credere non uult.

*In praepositio significat modo id quod est ualde et uim uerbi
cui praeponitur auget, ut increpuit, insonuit, infregit ; modo
545 idem quod non, ut inualidus, infirmus ; modo ponitur pro eo
quod est inter, ut 'Benedicta tu in mulieribus' ; modo pro aduersus
ut, 'Duo in tres et tres in duos diuidentur' ; modo pro spatio
temporali, cum significat usque, ut dicimus, 'A mane in noc-*

*550 Interest et refert producta re unum idemque significat, quod
graece dicitur διαφέρει. Dicimusque ita interest mea et refert
mea, interest eius et refert illius, interest et refert nostra
interest et refert illorum.*

Impleor uini et uino.

555 Inuado te et in te ; intueor te et in te ; incurro te et in te.

Incurri et incurri.

Inuideo diuitem, inuideo ei pulchritudinem.

Iratus ex offensa est, iracundus natura ; itaque ira repentino
motu nascitur, iracundia perpes uitium est.

560 Ignis ablatium casum et in 'e' et in 'i' mittit.

Iuga montium pluraliter semper, iugum enim iumentorum ;
sed Virgilius, '*Hoc superate iugum.*'

Intestina et incunabula pluralia tantum. Ius, id est aequitas,

539 Augustinus (?) ; cf. DCD XII, viii (CC XLVIII, p. 362-363). 541 Cf. Gloss. II, pp. 233.49, 235.12 ; Aug., Epist. cii, qu. sexta (CSEL, XXXIV, 2, p. 470). 543/549 Dosith., pp. 414.16-415.16 ; Festus, p. 97, cf. p. 101.26 ; Caper, p. 92.7 ; Arus., p. 485.4. 545 Vide supra p. 10.74. 546 Luc. i, 28 ; xii, 53. 548 Beda, DTR, v (ed. Jones, p. 189.91). 550 Prisc. XVII, 92 (III, p. 159.1) ; XII, 29 (II, p. 595.7) ; cf. Diom. I, p. 311.24. 551 Gloss. II, pp. 170.56, 275.30. 555 Prisc. XIII, 19 (III, p. 35.7) ; cf. Cant. vi, 12, Act. i, 10. 557 Char., p. 296.14 ; Paris. 7530 (p. 572.9) ; Diom. I, p. 319.24 ; cf. Caper, p. 92.12 ; Dosith., p. 425.13. Vide infra p. 30.575. 558 Diff., p. 530.11 ; Isid., De diff. i, 301 (col. 41), app., 25 (col. 1320) ; DS, p. 278.19 ; Num. xi, 1, Prou. xxvi, 21. 560 Probus, p. 96.22 ; Seru., p. 409.32 ; cf. Char. I, p. 122.28. 561 Cf. Char. I, p. 33.30 ; exc., pp. 550.5, 553.36 ; Diom. I, p. 328.7. 562 Aeneis vi, 676, ex Char. exc. 563 Char. I, pp. 33.30, 32.10, 37.1, 34.15 (add. cod. P^a) ; exc., p. 550.7 ; cf. Asper, p. 47.2 ; CED, p. 237.14.

539 augustum P luxoria C 540 ista] illa CH D^a P illa] ista CH
543 prae'positio D¹ ; pratis'e'positio D^a quod non est P 545 idem om.
CDHL 546 in¹ inter P hic D cessat. 547 duo inter tres in duo
diuidentur P 550 refert · prodistare · unum CH produca P¹ idem P
550/551 quod ααφην γεῖ δὲ CH ααφην P 552 mea] tua H eius]
illius H 555 Inuado te et in te om. CHML P¹ 556 incurri¹ P¹ 557 ei et L
558 iracundis P¹ ita CHP ; om. M 560 abl casu P ablatiuo et in C
casum et om. H 561 plu P enim est L 562 sed et P superorate P
563 tantum] semper CH tantum iubar singulariter tantum ius P^a

non habet pluralem nisi iura tantum. Iocum *singulariter* neu-
565 trale, *pluraliter hi ioci et haec ioca*.

Instar illius rei dicere debemus, non ad instar.

*Inluuius sordium est, ingluuius uentris : illud a non lauando,
hoc ab ingluendo dictum.*

*Iuuentus multi inuenes dicuntur ; iuuentas unius hominis,
570 aetas ; Iuuenta ipsa dea ut Graeci dicunt aut poetae Iunonis
filia, uxor Herculis, a qua Iunium mensem appellatum in libris
fastorum legimus.*

*Insita arbor est cui incisae alienum germen includitur ; adsita
cui incolumi aliud quod sustineat adiungitur.*

575 *Inuideo tibi diuitiis, non diuitias.*

Inermus facit pluralem inermi, inermis pluralem inermes.

Illius similis ad mores refertur, illi similis ad uultum.

Inuidus qui inuidet ; inuidiosus qui inuidiam sustinet.

*Idem correpte neutrum ; idem producte masculinum in
580 utroque numero.*

Interpretor, et quae deriuantur siue declinantur ab eo, per
simplicem 'e' scribenda.

*Inberbi dicuntur, non inberbes. Sic etenim Varro, 'inberbi
iuuenes,' sed et Cicero 'inberbum' dixit, non inberbem ; Titus
585 Liuius autem 'inberbis' singulariter.*

Imputribile per 'm' scribendum, non per 'n' ; impono simi-
liter et huiusmodi similia ; immitto, non inmitto ; irriigo, non
inriigo ; impleo, non inpleo ; immundus, non inmundus.

566 Agr., p. 118.6. 567 Agr., p. 121.5. 569 Agr., p. 124.7 ; Gloss. V,
p. 522.41 ; cf. Isid., De diff. i, 310 (col. 42) ; Diff., p. 281.15 ; Probus, p. 200.17 ;
Seru., Aen. I, 590, IV, 32 ; Nonius, 433 (III, p. 698). Vide supra, p. 28.525. 573
Agr., p. 125.5. 575 Caper, p. 92.12. Vide supra, p. 29.557. 576 Caper, p. 94.6 ;
cf. Greg., Moralia VI, ix, 11 (PL LXXV, 735). 577 Caper, p. 97.13 ; Isid.,
De diff. i, 309 (col. 42) ; cf. Char. I, p. 108.13 ; Prisc. XVIII, 171 (III, p. 286.10).
Vide infra p. 48.1019. 578 Caper, p. 98.13. 579 Caper, p. 102.4. 581 Gloss.
III, p. 136.29-34, etc. ; cf. Consent., p. 392.24 ; Char. I, p. 50.2 ; Nonius, 328
(II, p. 516) ; Isid., Etym. VI, iv. Vide infra p. 42.873. 583 Char. I, p. 95.18 ;
Varro : Nonius, 493 (III, p. 791.24). 584/585 Cicero : Oratio de domo sua xiv,
37 (ed. Klotz, 1919, p. 61.10) ; Liuius : frg. 9 (ed. Loeb XIV, 1959, pp. 176, 178).
586 OB II, p. 295.16-19 ; cf. Prisc., Part. 128 (III, p. 489.1).

564/565 neutro uel CH 565 ioča P¹ 567 illuuius H inluus sordidum et
ingluus uentris P illud an labando P 568 hoc] istud H ad P inglu-
tiendo Agr. 569 iuuentas] -tus P 570 est ipsa C grece dñt aut proce-
dñt aut poeta P aut poetae om. ed. Agr. (praeter cod. B) ; aut ut poetae Agr.
cod. M poeta M 572 pastorum CHMP 573/574 insitam arborem cui M
574 incolomi H 575 diuitis P 576 inhermus¹ CHMP plūr P in-
hermi² M inhermis³ MP pluraliter P inhermies⁴ P ; inhermes M
579 Idem^{1,2}] id est P¹ Idem ... neutrum om. C¹ māsc P¹ 580 utroque]
plurali Caper 581 quae] quid P^k ; qui P¹ dir- C 582 scribe P ; -endum
C H 583 imb-^{1,2,3} C H etenim] enim et Char. 584 iuuenis P imb-^{1,2,3},
C H imperbum L ; inbium P perduxit Char. L produxit C H P 585
libius C L M P autem XVIII inberbis Char. 586 -lem P scribi P
inpono P 587 huius CH simi P¹

Inquilini non habentes propriam domum, sed habitantes in
 590 *alieno. Incolae siue aduenae utique aduenticii perhibentur,*
quae cuncta ex uno graeco, quod est πάρικος in sacris litteris
interpretata habemus. Ex his deriuantur nomina incolatus
et inquilinatus. Trahit autem inquilinus, sicut et peregrinus,
nonnumquam nomen datiui casus, ut Augustinus de repro-
 595 *bis, 'Sunt autem et ipsi peregrini et inquilini non huic terrae, sed*
populo Dei.'

Imponere est rem aliquam, siue corporalem seu incorpora-
 lem, alteri rei superponere; sed et *imponere pro fraudem facere*
aliquando dicitur, unde impostura uocatur, cum argentum uel
 600 *aurum uiliori metallo adulteratur, et qui hoc facit impostor*
uocatur. Vnde etiam uulgo qui aliquid fraudis facit aut simula-
 tionis impostor solet appellari. Gregorius papa: '*Coepit illum*
simulatorem et uerbo rustico impostorem clamare.' Vnde habes
 in sacra scriptura: '*Quare imposuisti mihi? Nonne pro Rachel*
 605 *seruiui tibi?'*' Et in Regum: '*Quare imposuisti mihi? Tu es enim*
Saul,' hoc est '*Quare me simulatione decipere et fraudem facere*
uoluisti?'' Et Augustinus: '*Et ideo sibi miser imponit; sibi*
enim fraudem facit qui perdit meliora amando peiora.'

[L]

610 *Large et largiter: Iulius Modestus utrumque recte dici ait, sed*
large esse qualitatis, largiter quantitatis.

589/590 Aug., in Ps. CXVIII, serm. viii, 1 (CC XL, pp. 1684-1685); cf. idem
 Ps. LX, 6; CXLVIII, 11 (p. 2174.42); Isid., De diff. i, 322 (col. 43); Etym. IX,
 iv, 37. 589 Cf. Gloss. V, p. 212.20. 590 Gloss. IV, pp. 90.26, 474.48,
 592 Aug., in Ps. CXVIII, serm. vii, 4 (p. 1684.12); Gloss. II, p. 558.27. 593
 Gloss. IV, p. 247.25. Vide infra p. 44.930. Eph. ii, 19. (Vet. lat., ut Aug., contra
 Faustum XII, 24). 595 Aug., in Ps. CXVIII, serm. viii, i. 596 cf. Nonius,
 328 (II, p. 516); Gloss. IV, p. 96.39. 598 'Anonymus de orthographia' (Du
 Cange IV, 1885, p. 311); Gloss. IV, p. 351.11, V, p. 629.22. 600 Passio
 S. Pauli viii, 14; Acta S. Petri (ed. Lipsius, Acta apostolorum apocrypha, 1891);
 A.-S. biscuitend, Gloss. V, p. 367.7 (cf. Iuliana, 302, etc.). 602 Dialogi III,
 xiv (PL LXXVII, 244c). 604 Gen. xxix, 25. 605 I Reg. xxviii, 12. 607
 Aug., in Ps. XXXIII, sermo ii, 14 (CC XXXVIII, p. 291-292). 610 Char. I,
 p. 101.1; cf. Isid., De diff. i, 333 (col. 44); Dosith., p. 411.26.

589 sed om. H P¹ habitant C H L P 590 -le siue -ne P¹ 590/591 utique
 ex uno gēo quod est παρικος in sacris C H aduenticii ... cuncta om. L
 591 παρικος L; παρικος P 592 habemus interpretata P diri- C H 593
 sic P 594 nomen om. M aut P¹ 595 non om. L 595/596 sed
 non de populo L 597 Inp- P seu] siue C H P 598 alteri rei superponere
 om. C H et om. C H L pro] super P 599 dī P inportuna P^k 600
 uiolari P inpostor P¹, et sic subter ad lineam 607 601 aut om. P 602 gē P¹
 papa om. P¹ coepit ... simulatorem om. L 604 in] et in C sēa
 C H P¹ 604/605 Nonne ... mihi om. M 605 mihi om. P¹ 606 insimula-
 tionē C H L M 606/607 et fraudare uoluisti C H 608 amanda P 610
 largire et largitor M largitur P^k molestus P recte dīc sed H recte
 dicit. sed C dī L P 611 largitus P^k; -tur P¹

Libidinosus a libidine per 'b'. Liuidus a liuore per 'u' proferendus. Larba per 'b'.

Ludificor stultum et deludor, quod uenit ex uno graeco 615 *ἐμπαίζω*. Praeterito perfecto ludificatus sum, *ueteres uero ludificaui* dixerunt.

Labium superius dicitur, labrum inferius; rostrum nonnisi quod incuruum est.

Latere et absconsum esse aliquid dicimus et late patere. Virgi- 620 *lius: 'Et scuta latentia condunt.'*

Lepus animal est, lepos iucunditas uoluptatis; unde et gratum aliquid lepidum dicimus.

Limen aedium est, limes regionum.

Largitas humanitatis est, largitio ambitionis.

625 *Ligat quis uinculo, legat testamento.*

Loqui hominis est, obloqui obtrectatoris, sicut obicit opponit; adloqui persuadentis hortantisque uel iubentis, eloqui oratoris.

Laurentius Caelius et talia plura, quae nominatiuum casum in 'ius' habent, genetiuum singularem et nominatiuum plu- 630 ralem in duplicem 'i' mittunt, uocatiuum singularem in simplicem 'i', ut hic Laurentius Caelius, huius Laurentii Caelii, hi Laurentii Caelii, o Laurenti Caeli. Sic et hic filius, huius filii, hi filii, o fili. Aut certe uocatiuum in 'ie', ut hic impius, huius impii, o impie. Notandum sane in Actibus Apostolorum, 635 ubi Cornelius *uidit angelum Dei introeuntem ad se et dicentem sibi 'Corneli.'* Hic uocatiuus in latino recte per simplicem 'i' profertur, in graeco autem per 'ie', 'Cornelie,' scriptum est.

612¹ Gloss. II, p. 122.52, etc. 612² Cf. Probus, p. 201.2. 613 Cassiod., DO, p. 186.7; Gloss. II, p. 585.6; cf. Nonius, 44 (I, p. 64); Aug., DCD IX, xi (CC XLVII, p. 259). 614 Gloss. II, pp. 273.15, 296.17; cf. Arus., p. 490.22. 615 Dosit., p. 425.11. 617 Isid., Etym. XI, i, 50; De diff. i, 336 (col. 45); app., 95 (col. 1324); cf. Char. I, p. 103.4; Seru., Ecl. II, 34; Nonius, 210, 499, 455 (I, p. 310; III, pp. 720, 729). 619 Agr., p. 120.20. 620 Aen. III, 237; Seru., Aen. III, 236. 621 Agr., p. 122.4. 622 Agr., p. 122.17. 624 Agr., p. 123.30. 625 Agr., p. 124.17. 626 Agr., p. 124.18. 628/637 Vide Labbe, Concilia V, Romana I sub Symmacho, p. 441. Beda, DAM, infra, pp. 102.49, 126.1; cf. Char. I, pp. 23.11, 71.1, 78.4; II, p. 159.19; exc., p. 539.30; Scaur., p. 22.4; Vel., p. 57.6; Cassiod., DO, p. 206.9 et 21. Vide Alb., DO (ed. Keil VII, p. 304.21).

612/613 proferendum CH 614 deludor ueniunt CH gñ P 615 *ἐμπαίζω* M; *ἐμπαίζω* P; *ἐμπαίζω* CH; *ἐμπαίζω* L 616 -iti CH P¹ -cti CH P¹ 618 qui P curuum CH 619 aliquid esce P 621 Lerus P leros P ioc- C -ditus P 622 leridum P 625 legat] legit C² H 626 detractoris H 627 alloqui CH P Agr. 628 celius P; coelius C 629 'iis' C; huius P siñg P singularis numeri in 'i' duplicem mittunt L et ... pluralem om. C nōm plū P¹ 630 'ii' mittunt CH 631 'i' om. P celius C 632 hi L.C. om. CH sic et sic M 633 O fili et hi filii CH filiam certe P nominatiuum in P 633/634 in 'ie' uel in 'i' ut hic impius huius impii o impie CH 634 uero sane P 635 Dei om. CH ad se om. CH 636 in latino om. CH; -ne P 637 autem om. P per 'i' et 'e' cornelie CH

Limus, lux, labes, letum, pluralem numerum non habent.

Liberi, quando filios significant, et latebrae singularem
640 non habent.

Lac, liquamen, lenticula, lens, singularia semper.

Locus singulariter masculinum, pluraliter haec loca.

Luter graecum masculini generis, latinum labrum.

Luceo et lugeo in eundem perfectum deueniunt, luxi.

645 Libero te periculo, liberor molestia.

Lino facit perfectum linui et liniui.

[M]

Margarita femino genere et margaritum neutro dicendum.
In Prouerbiis, '*Inauris aurea et margaritum fulgens.*'

650 Malogranatum et malum granatum consueae dicimus, et
utroque modo declinantur: hoc malogranatum, huius malo-
granati, et haec malogranata, horum malogranatorum, his
malogranatis, et cetera; et rursum hoc malum granatum,
huius mali granati, et haec mala granata, horum malorum
655 granatorum, et cetera.

Miseret me senis, et misereor senis, et miseror senem.
Misertus pauperis *per genetium*, *miseratus* pauperem *per*
accusatiuum. Misereor autem compatiior significat. Denique
graece dicitur συμπάσχω.

638 Char. I, p. 32.2 et 6 et 11; Diom. I, p. 327.19-21. 639¹ Char. I, p. 32.21; exc., p. 548.28; Diom. I, p. 327.28. 639² Char. I, p. 33.16; Char., exc., p. 549.18. 641 lac: Char. I, p. 34.30; exc., p. 550.31. liquamen: Char. (ed. Barwick-Kühnert, 1964, p. 43.21). lenticula: Char., exc., p. 550.28. lens: Char. I, p. 34.26; exc., p. 550.28. 642 Char. I, pp. 37.2, 76.14; exc., p. 551.26; cf. Virg. Maro, p. 41.15. 643 Char., exc., p. 553.31 et 38. Vide supra p. 32.617. 644 Char. III, pp. 244.17-18, 247.24; Char., exc., p. 564.31. 645 Cf. Arus., p. 490.16. 646 Cf. Char. III, p. 246.7; Diom. I, p. 370.6. 648 Nonius, 213 (I, p. 315); Char. I, pp. 57-58, 108.4; Caper, p. 110.12; Seru., Aen. I, 655. 649 Prou. xxv, 12. 650/655 Num. xiii, 24, xx, 5, Cant. viii, 2, etc.; Isid., Etym. XVII, vii, 6, cf. De diff. i, 377 (col. 49); Gildas, De excidio Brit., 83 (MGH, AA XIII, p. 73.1); Gloss. II, p. 428.39, etc.; III, pp. 15.55, 191.49; Hier., in Aggaeum ii, 19; Eucher., Form. (CSEL XXXI, p. 19.11). 656 Caper, p. 93.7; Arus., p. 491.14; Seru., Aen. ii, 145; cf. Char. III, p. 255.10; CED, p. 259.19. 658 Gloss. IV, pp. 38.27, 40.34, 222.54; cf. Isid., De diff., app., 42 (col. 1321); Diff., p. 280.20. 659 Gloss., II, p. 110.49.

638 loetum CHM; latum P plū nūm P¹ 639/640 et ... habent om. P
singularem numerum non CH 641 lenticla L lentis lalens M 642
singū masc plū n P 643 Luter greco aourep mas gen later labrum dī.
CH lūt labrum P 644 luceo et luceo H 645 libero² P a molestia
CHL 646 Lino uel linio facit CH lini et liniui H lenui P 648 fēm
gēn P¹; -nini -ris CH 649 inares CHMP 652 horum malorum grana-
torum P¹ 653 malam granatu P¹ 655 granatorum his melis granatis et
cetera CH 656 miserat P -eror] misereor H L M P^k 657 miseratus]
misertus P^k 658 accusatiuum C accus P miseror L comparatio P
sig P¹ 659 gī dī P¹ συμπασχω CH; sinpachō P¹

- 660 Mereor honorem et mereor, et miles meret stipendium.
Memini et memor sum honoris et honorem.
Maritima sunt loca mari uicina, marina nauis uel belua.
 Metu tui et tuo.
Materies artificiorum est, materia consiliorum. Alii contra
 665 referunt *materiem esse animi, materiam arboris; materiem*
qualitatem ingenti, materiam fabris aptam.
Mas in positione; masculus in diminutione, non mascellus,
ut quidam.
Muscus, herba quae in parietibus uel in corticibus arborum
 670 *haeret, singulariter tantum effertur; memoria, malitia, murmur,*
similiter.
 Minae, manubiae, moenia, mapalia, quae sunt casae Afro-
 rum, pluralia semper.
 Mare pluralem numerum non habet nisi tantum maria.
 675 Mel et mulsum et muria (id est, garos), et cetera liquida pre-
 tiosa tantum singularia, quamuis mella et uina legamus.
 Mature, maturius, maturissime dicendum; inuenimus tamen
 apud auctores etiam maturrime dictum.
Munio munis perfectum facit munii et muniui.
 680 Memini, meministi, meminit, meminimus, meministis,
 meminuerunt; et praesenti tempore et praeterito perfecto uno
 eodemque modo declinatur. Ideo corruptum siue defectuum
 uocatur.

660 Diff., p. 522.27; Isid., Etym. X, 182, cf. IX, iii, 34; De diff., app., 171 (col. 1328). 661 Dosith., p. 425.31; Arus., p. 490.30; Prisc. XVIII, 160 et 190 (III, pp. 280.1, 298.9). Cf. infra, lineas 680, 690. 662 Diff., p. 529.4; cf. Isid., Etym. XIV, viii, 42. 663 Prisc. VII, 88 (II, p. 363.12); cf. DDN, p. 583.32. 664 Virg. Maro V, p. 40.2; cf. Caper, p. 110.11. 665 Diff., p. 531.22. 667 Caper, p. 96.7; Isid., Etym. IX, vii, 2, XII, i, 11; Festus, p. 121; cf. CED, p. 234.15. 669 Diom. I, p. 327.16 et 19 et 21. 672 Char., exc., pp. 549.18, 550.10-11; Hier., in Amos, Praef.; Seru., Aen. iv, 259. 674 Char. I, p. 34.16-17. 675 Char. I, p. 34.28 sqq. 677 Char. II, pp. 204-205; cf. Prisc. III, 19 (II, p. 95.12). 679 Char. III, p. 246.18. 680 Char. III, p. 258.13; Diom. I, pp. 358.21, 387.16; cf. Prisc. XI, 19 (II, p. 560.22); Seru., in Don., pp. 437.1, 551.22, 554.9, 557.5; Cled., p. 71.26; Pomp., p. 229.31; Phocas IX, p. 437.29; Mar. Vict., p. 200.18; Asper, p. 53.10.

660 meret] meri et M 663 meto L P^k meto metui et metuo CH 664 est
 om. CH -liarum P et alii CHM ât alii Pⁱ 665 materiam¹ M P
 materiem² L arbori M 666 fabricis L 667 in p positione P mas-
 cellus C 669 herba C 670 haeret et singul P^k; et haeret Pⁱ; heret CH
 militia P 670/671 murmur et similia st singl C 672/673 minae ...
 afrorum om. P 673 plr C 674 plr nûm Pⁱ tantum maria mapalia moenia
 minie manubiae quod sunt case afrorum plr semp mel (uide l. 672/673 supra) P
 675 garus CH L M 676 legerimus H; legimus C P 677 maturus P di-
 cendum om. P tamen om. M 678 apud om. L etiam om. CH dicen-
 dum P 679 munii] muni M P 681 p fêc Pⁱ 682 declinantur P defec-
 tatium M P

- Mulceo et mulgeo in unum perfectum ueniunt, mulsi.
- 685 'Maiestas' cum scribis aut dicis, 's' secundae syllabae complicari debet. Sic in similibus.
Miramur opera, admiramur uirtutes.
Minores esse res aliquas aut homines dicimus; minoris emptum aut aestimatum quippiam recte scribimus.
- 690 'Memini me facere' dicere debemus, non 'Memini me fecisse'; nam memini sermo est totus praeteriti temporis, qui ante actam rem in praesens reuocat, et si dixeris, 'Memini me fecisse,' duo praeterita simul iungis. Virgilius uno tantum loco:
Namque sub Oebaliae memini me turribus altis
- 695 *Corycium uidisse senem.*
Quod poetae pro necessitate metri usurpare licuit.
Meracam potionem dicimus quae merum aliunde recepit; merosum autem uinum appellamus.
Muliebre dicitur a mulieribus aliquid factum; mulierarium
- 700 *per mulieres ordinatum et per uiros gestum.*
Merula non merulus dicendum.
 Matthaeus et Matthias per duo 't' scribenda, quia Graeci per 't' et 'θ' scribunt.
Maestum animo, tristem aspectu dicimus.
- 705 *Malus (nauis) masculinum; malus (arbor frugifera) femininum est.*
Mendum neutraliter. Varro in Admirandis dixit, 'Magnum mendum'; sed Ouidius feminine, 'Nocte latent mendae.' Item:
Eximet ipse dies omnis e corpore mendas.

684 Prisc. IX, 50 (II, p. 486.8); cf. Char. III, p. 244.12 et 17; exc., p. 564.28 et 31; Diom. I, p. 367.7 et 11. 685 Cf. Caper, p. 96.11. 687 Isid., De diff. i, 366 (col. 47); Agr., p. 116.4. 688 Agr., p. 116.8. 690 Agr., pp. 117.14-118.5. Cf. supra, p. 33.661 et 680; infra, p. 37.752. 694 Georgica iv, 125. 697 Agr., p. 123.8; Diff., p. 282.16. 699 Agr., p. 124.5. 701 Char. I, p. 57.16. 702 Caper, p. 100.4. 704 Caper, p. 100.16; cf. Probus, p. 215.24. 705/711 Char. I, p. 72.23. 707 Eutyches (ed. Keil V, p. 473.3); Varro, fr. ix R. 708 Ars amat. i, 249. 709 Ars amat. ii, 653.

684 proueniunt CH; perueniunt L P^k 685 aut] ac CH dicis sequenti syllabae Pⁱ secundae] sequenti CH 685/686 copulari CH; complicare P 687 ammir- H 688 minares Pⁱ 690 dicendum non fecisse L 691 totus est ~ M factam Agr. 693 unum P 694 iliadae H; iliae C; aeoliae L 695 corryctum C; correctum H; curricium P; corrycium M 696 qui P poeta C metrae Pⁱ usurpari M 697 Meracam Pⁱ; Meracatam CH P^k qui P rerum P recipit CHMP 698 merorum P appella- bimus Agr. 699 aliquid a P^k; aliquid a Pⁱ a muliere L aliquid ... mulierarium om. P muliebriarium HL M; muliebriarium C 700 aliquid ordinatum Agr. gestum factum muliebriarium P 701 dicitur P 702 Matheus Pⁱ mathias Pⁱ 'tt' Pⁱ 't' et 'o' scribitur. Maestum Cⁱ scribitur P; scribendum H qui Pⁱ gce Pⁱ 703 'θ'] 'e' Pⁱ scribitur H 704 Mestum CH; -tu Pⁱ animum M aspectum P dicis CM; dices Caper 705 masc Pⁱ; -lini CH fem gen fructifera P feminini CH 706 est om. CH 707 neutrale CH amm- CH d Pⁱ 708 feminae HPⁱ 709 ipsa Char. Pⁱ omnes LM corporis P

710 *Ergo mendum in mendacii significatione dicitur, menda in culpa operis uel corporis.*

Munificus est tamquam beneficus et maleficus; munifex autem tamquam opifex et artifex. Itaque munificus munera largitur; munifex autem munere fungitur.

715 *Morticina non dicuntur nisi mortuorum; mortalia uero etiam uiuentium corporum nomen est.*

[N]

Nimis dicitur quicquid plus fuerit quam oportet; nam parum est quod minus est quam oportet, nimium plus quam oportet.
 720 *Et horum in medio modus est, quod dicitur 'satis est.' Cum itaque utile sit in uita et moribus ut amplius quam oportet nihil omnino faciamus, profecto ueram esse sententiam, 'Ne quid nimis,' fateri potius quam negare debemus. Sed aliquando latina lingua hoc uerbo sic abutitur ut 'nimis' pro eo quod est ualde, et positum*
 725 *inueniamus in litteris sacris, et ponamus in sermonibus nostris; nam et in Psalmo, 'Tu praecepisti mandata tua custodire nimis,' non nisi 'ualde' intellegimus, si recte intellegimus, et 'Nimis te diligo,' si alicui carissimo dicimus non utique plus quam oportet, sed ualde nos diligere intellegi uolumus. Denique illa*
 730 *graeca sententia, 'Ne quid nimis,' non habet hoc uerbum quod hic legitur. Ibi enim est ἄγαν, quod est 'nimis,' hic autem est σφόδρα quod est 'ualde.' Sed aliquando, ut dixi, ['nimis'] pro eo quod est ualde et dictum inuenimus et dicimus. Vnde etiam nonnulli latini non habent, 'Tu praecepisti mandata tua custodire*
 735 *nimis.'*

Noceo, obsum, incommodo, malefacio, officio, in una significatione ponuntur, quod graece dicitur βλάπτω, et cuncta datium casum trahunt.

712 Char. I, p. 81.3. 715 Leu. vii, 24, xvii, 15, etc.; Aug., contra Faustum XXXII, xiii (CSEL XXV, 1); Hier., in Ier. II, 82, 2. 718/735 Aug., in Ps. CXVIII, serm. iv, 1 (CC XL, pp. 1673-1674) 7, 14 Ps. cxviii, 4. 736 Gloss. II, p. 257.54-56, etc.

710 dicitur Char. 711 opere P 713 et artifex om. C¹ munerum H
 714 largitor CH 715 ueuo P¹ 716 corporeum P 718 q e quid P¹;
 quidquid Aug.; quicquid H parus P^{*}; paruus P¹ 719 quod] qui P quam¹
 qui P nimi mium P¹ nimium ... oportet om. CHL 720 quod] quae M
 sat Aug. 721 utilis est P 722 minus P 723 lāt P 724 abutimur L
 et om. CH 725 sermonibus] litteris P 726 psl P custodiri CH (?)P
 727 non ... intellegimus¹ om. CH si ... intellegimus om. P 727/728 intellegimus non nisi ualde et nimis diligo CH kñō P 729 nob- P 730 gī P¹
 ne quid nimis om. Aug. uerbum hoc CHL; uerbo quae M 730/731
 uerbum qui his P 731 atan P q nimis P quae est M 731/732 quod ...
 σφόδρα om. C¹; in marg. C² 732 qui ualde P 732/733 sed ... ualde om. M
 diximus CH Aug. nimis pro eo Aug. 733 qui P uade nonnulli P
 733/734 nonnulli etiam CH Aug. 734 non om. Keil¹ ed. habent '· tu CH
 -cip- P 735 nimis om. CHL 736 maleficio CHM 737 gī dī P¹
 βαπτω CH; βαπτω P¹ 738 dāt P¹

Nullus est tam in re quam in persona ; nemo in persona dicitur

740 ut *ne homo*.

Natales (id est, nobilitates), nuptiae, Nonae, nares, nundinae, nugae, neniae, pluralia tantum. Et nar inuenimus. Nenias autem dicunt epitaphia, id est carmina quae in memoriam mortuorum in tumbis scribuntur.

745 Nequam et nugas omnis generis et numeri sunt et per omnes casus currunt semper aequaliter dicta, quamuis Augustinus dicat nugae, nugarum, nugis. Ferunt autem quae nugas hebraeus sermo sit et idem apud eos quod apud nos significet, id est, leuis et prauae mentis homines.

750 Noui, nosti, nouit, nouimus, nostis, nouerunt : sic declinatur et praesenti et praeterito perfecto. Cui similia sunt odi et memini.

Noceor, noceris, recte dicitur, quamuis aliqui grammatici asseuerent non debere dici noceor, sed nocetur mihi. Neque enim Hieronymus grammaticorum regulam ignorabat, qui in propheta Abacuc ita transferre non timuit, '*Et non saluabis, dum noceor.*'

Necto nexi praeterito.

Noctu temporis est aduerbium ; nocte nomen est.

760 Nubunt feminae : uir enim ducit, mulier nubit, quia pallio obnubit caput genasque.

Nongentos, non nungentos, ab nouem.

Nequam non malum significat sed inutilem.

739 Diff., p. 530.9 ; cf. DS, p. 276.13 ; Mar. Vict., p. 9.10. 740 Char. I, p. 96.15. 741 Char. I, pp. 32.24, 33.16 ; cf. Diom. I, p. 328.2 ; Char. exc., p. 549.18. 742 Char. I, p. 42.12. 742/743 Char. I, p. 33.17 ; cf. Diom. III, p. 485.6 ; Aug., DCD VI, ix, 5 (CC XLVII, p. 254). 745 Char. I, pp. 27.6, 35.20, 147.21 ; exc., pp. 541.13, 551.8 ; Diom. I, pp. 308.17, 309.9 ; Prisc. V, 23 (II, pp. 155-156) ; Virg. Maro, excerpta, p. 194.27 ; cf. II Reg. vi, 22. Vide infra, l. 763. 746 E. g., Confessiones I, ix, 15 ; cf. Char. I, p. 33.17. 747 Isid., Etym. X, 191, re. Soph. iii, 18 ; cf. Ambrosius, in Ps. CXVIII, vii, 27. 750 Char. III, vii, pp. 257-259 ; Diom. I, pp. 387.10-388.9 ; cf. Prisc. XI, v, 19 (II, p. 560). Vide infra, p. 39.801. 753 Macrobi., p. 648.24 ; cf. Prisc. XVII, xv, 93 (III, p. 159.18), XVIII, 139 (p. 268.30), 138 (p. 271.14). 756 Hab. i, 2 (sed uide ed. Vallarsi VI, pp. 587 sqq.). 758 Prisc. IX, 33-34 (II, pp. 469-470), X, 47 (II, p. 536), etc. ; cf. Char. III, pp. 244.29, 262.1 ; Diom. I, p. 369.16. 759 Caper, p. 99.4. 760 Caper, p. 103.14 ; cf. Isid., De diff., app., 153 (col. 1327). 762 Caper, p. 104.1. 763 Caper, p. 106.9. Vide supra, l. 745

740 nemo CH hō C 741 natalis M nobilitas M Char. 741/742 nuptiae ... nugae om. P 742 nemiae C ; neme P plr CH inuenimus nuptiae nares. Nenias P Nemas C 743 dicunt om. C epytaphia CH qui P 745 Nonae nundinae nugae. Nequam Pl 746 dtP ; dixerit M 747 qui P ; quae M ; quia CH 748 hebreus C ; ebreus Pl eos] nos C nos] eos C signifi Pl 749 homines] intentio H 751 et¹ om. CH Pl p¹ te Pl perfecto] p fēc Pl 752 et om. P 753 dī Pl grammaticorum CH Pl 754 assueuerunt C nocetur] nocet CH 755 hieronimus CH Pl 756 pph Pl ambacuc C ; abbacuc Pl 759 est¹ om. Pl 760 qui Pl 762 ad Pl 763 Neque non ad malum P Nequa D

Nubo, nupsi, nuptiae : cum uocalis sequitur, 'b' debet esse ;
 765 *cum consonans ·p·.*

Nascitur quod utero decedit ; enascitur quod de terra aut de aqua exurgit.

Nihil aduerbium est, nihili nomen. Homo enim nullius momenti nihili dicitur.

770 *Nauis unius ratis nomen est ; nauigium omnis classica profectio ; nauclerus omnis consortii naualis exercitus ; nauigator ipse primarius profectionis ; nauta uero omnis qui laborem facit nauigandi. Nauis ablatiuum per 'e' et per 'i' effert.*

[O]

775 *Organum unius musici proprie nomen est, sed generaliter omnia musicorum uasa organa possunt dici. Iohannes Constantinopolitanus episcopus : 'In salicibus in medio eius suspendimus organa nostra,' id est citharam, psalterium, lyram, et cetera. Organarius autem est qui utitur organo.*

780 *Obryza, obryzae genere feminino ; et obryzum, obryzi neutro.*

Origo, originis initium est ; origo, origonis neutrum est, ut est uelum nauis, et habet in plurali numero origona.

Obtineo laudem et impetro ex uno graeco uenit ἐπιτυγχάνω.

785 *Obiurgo, increpo, corripio, ex uno graeco transferuntur ἐπιλήσω.*

764 Agr., p. 115.7. 766 Agr., p. 121.19. 768 Agr., p. 122.23. 770¹ Cf. Caesar, Bell. Gall. vi, 35. 770² 'Veteres Glossae MSS' (uide Du Cange V, ed. 1885, p. 578, col. 3) ; cf. Nouum Glossarium (1965), p. 1121.27 ; Isid., Etym. XIX, i, 3 ; Act. xxvii, 11. 772 Char. I, pp. 47.19, 126.7 ; exc., p. 545.26 ; Prisc. VII, 67 (II, p. 344) ; Phocas, p. 430.12. 775 Aug., in Ps. CL, 6-7 (CC XL, p. 2195) ; Cassiod., in Ps. CL, 5 ; cf. Isid., Etym. III, xxi, 2 ; Speculum V (1930), pp. 217 sqq. 777 Iohannis Chrysostomos (?). 779 Aug., Serm. CCCII, vi, 4 (PL XXXVIII, 1383). 780 Greg., In prim. Regum expos. II, i, 12, re. Dan. X, 5 (PL LXXVI, 82c) ; Cod. Theod. XII, vi, 12 (ed. Hänel) ; II Par. iii, 5, etc. 782 Virg. Maro, p. 40.9. 784 Gloss. II, pp. 85.7, 312.30 ; III, p. 451.7 ; LG II, p. 198.357. 785 Gloss. II, p. 312.11 (ἐπιτιμῶ) ; IV, p. 370.7.

764 Nubi P¹ cum om. P 765 p P¹ 766 quod de utero Agr. esnas- P¹ ; et nas- D quac^a MP aut] ac L 767 exurget P 768 nibili P¹ ; om. D L 770 Nauis unius nauis ratis P 771 profecto P¹ nauiclerus D P omne consortiu L consortu D nauigatur P 772 omnis om. D¹ 773 per om. C H 775 propter M¹ ; propae M² ; om. L 776 uassa P¹ om̃a organa P¹ organum C H iōh P 776/777 constantin'op' epis P¹ ; -poli D 777 psallicibus P 778 cytheram C H P¹ 779 est om. P 780 obriga obrigae C H obrixa obrixae gēn fēm et obrixi in neutro P femino D obryzi] obrizium H 781 generis neutro C H 782 est initium P origonis] originis P nēu P¹ ; -tri C H est om. C H ut] et C H L 783 et habet om. L plūr nomen D ; plū numerum P¹ 784 obtineo om. D¹ Laudem optineo D^a g̃r P¹ ἐπιτυτχανα C H ; ἐπιτυτχανω D ; ἐπιτυτχανω P 785 corripico P¹ g̃ D ; g̃f P -fertur C D P ἐπιτυττασσω C H ; ἐπιτιανσω P ; ἐπιτιαισσω D

Omelia graecum est ; latine sermo uel colloquium.

Otium et silentium ex uno graeco uenit, id est ἡσυχία.

Ordibor et ordiar telam, utroque modo dixerunt.

790 Ostrea feminino genere, non ostreum neutrali.

Ocimum consuetudo neutraliter dicit ; sed Aemilius Macer ait :

Inter praeteritas numerabitur ocimus herbas.

Ordior hanc rem, et ingredior, et incipio ex uno graeco uenit, quod est ἀρχομαι.

Onus iumentorum, sarcina est hominum.

Optumates, qui graece dicuntur πρωτοπολῖται, pluraliter solum proferuntur.

Oblitus nostri, non nos ; ueteres tamen et hoc modo dixerunt.

800 Oliua arbor est, olea fetus, oleum liquor.

Odi, odisti, odit, odimus, odistis, oderunt : et praesenti tempore et praeterito perfecto sic declinatur. Ideo defectuum dicitur.

[P]

805 Petra et graecum et latinum nomen est, unum idemque in utraque lingua significans. Vnde et Petri apostoli nomen in utraque lingua eandem inuictae fidei significantiam a petra deriuatam continet.

Platea similiter in utraque lingua unum idemque significat ; 810 sed ut etymologiae ratio probat, a graeca origine nomen

787 Char., exc., p. 552.18 ; Gloss. II, p. 110.24, 382.59, etc. 788 Gloss. II, p. 325.56 ; cf. infra p. 53.1156. 789 Caper, p. 101.11 ; cf. Nonius (I, p. 57). 790 Char. I, p. 57.23 ; Serg., Explan., p. 493.14 ; Caper, p. 110.17 ; Isid., Etym. XII, vi, 52. 791 Char. I, p. 72.17. 794 Cf. Gloss. II, pp. 247.2, 286.61 ; IV, p. 265.39, etc. ; Char. V (ed. Barwick-Kühnert, 1964, p. 467.31). 796 Diff., p. 525.1. Vide infra p. 48.1031. 797 Gloss. II, pp. 139.21, 354.50 ; cf. Char., exc., p. 548.33. 799 Caper, p. 92.11 ; cf. Arus., p. 495.25. 800 Caper, p. 99.8. 801 Vide supra p. 37.750. 805 Gloss. II, pp. 179.22, 406.32, 548.43, etc. 806 Cf. Aug., Retract. I, xx, 2 (CSEL XXXVI, pp. 97-98) ; Serm. LXXVI (PL XXXVIII, 479 ; cf. 1239, 1349) ; etc. 809 Gloss. II, p. 408.59, etc. 810 Gloss. II, pp. 121.34, 409.5, etc.

787 gī P¹ 788 gī P¹ uenit om. C D H L ησυχια D P ; ευχια C H
789 ordibo C H P ordiar] ordibor M modo ueteres dixerunt Caper 790
feminini -ris C H ; fēm gēm D P 791 consuete M dī P¹ ; dicitur M ac-
metius D ; melius C H 792 at P¹ 793 numerabimur P ocinus P
794 gī P¹ 795 quod est om. L αρχομαι C H ; αρχομαι P ; αρχομαι D
797 opimaces C H P optumates uel optimates M dint P πρωτοπολῖται
C H ; πρωτοπολῖται P ; πολοται D ; πρωτοπολῖται L ; πρωτοπολῖται M 799
nos] uos P dixr P¹ 800 fetus] fructus L 801 odi] odio L 802
tēmp P¹ ; tempus D¹ ; temporis D² p¹ tē P¹ pfēc P¹ declinat D ; -nantur
P defectatium C M 803 dī P¹ 805 nomen] n P¹ 807 utroque P¹
eadem P ; eundem M inuicte D in fidei uitae M -cantia 7 a D
808 diriuatam C H ; diriuata P¹ 809 in utraque lingua similiter M utroque
P¹ lig D significana L 810 ethimo- C H ; ethoim- P¹ ; aetoim- D a
om. D M

tractum atque a latitudine deriuatum, quoniam graece *πλατύ* dicitur latum.

'Pro' praepositio significat et 'ante,' ut :

815 *Soli pro portis Messapus et acer Atinas sustentant aciem.*

Ponitur et 'pro' praepositione 'in', ut dicimus 'pro rostris,' 'pro tribunali,' et pro eo quod est ἀντί apud Graecos, ut 'Pro dulci Ascanio ueniat,' et pro eo quod est ὑπέρ, ut

820 *Vnum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum praedicam.*

Pudet me amoris ; paenitet me muneris ; piget me profectio- nis ; patiens sum laboris ; pertaesum est me iniuriae ; plenus sum bonorum et bonis.

Praeeo illi ; palpo et palpor equo ; praecurro praetori.

825 *Procurro pupillo et curo pupillum.*

Potior fructus et fructu dicitur ; apud antiquos potior hanc rem.

Praeda uictos spoliat ; rapina subito uenit.

830 *Pax singulariter solum effertur. Sallustius paces rettulit : '... iudicia, bella atque paces.'*

Prosapia, id est ingenuitas, quae graece uocatur εὐγένεια, *singulari tantum* numero gaudet. *Pelagus* similiter.

Pugillares, procures, primores, posteri pluralia tantum, sed nostri auctores pugillarem singulariter dixerunt. Sic et 835 in genere feminino plagae (id est, retes) et primitiae, et in

813/820 Diom., p. 414.9-30 ; cf. Dosith., p. 416.23. 814 Vergilius, Aeneis xii, 661. 816 Cf. Caper, p. 104.6. 817 Aeneis i, 659. 819 Aeneis iii, 435. 821 Char. II, p. 166.23 ; III, p. 253.6 ; Diom. I, pp. 311.16, 398.9. 824 Char. V, p. 293.19 ; Diom. I, p. 312.25. 825 Char. V, p. 294.10 et 23 (sed cf. Luc. iii, 1) ; Prisc. XVIII, 157 (III, p. 278.13). 826 Diom. I, p. 319.25 ; Nonius III, p. 772. 828 Diff., p. 519.4. 829 Char., I, p. 32.6 ; exc., p. 548.1 sqq. ; cf. Pomp., p. 176. 21 ; Cled., p. 42.24 ; Seru., in Don., p. 432.21 ; Sallustius, De bello Iugurino, 31 (ed. Dietsch, 1887, pp. 57-58). 831 Char. I, p. 32.6 et 12 ; exc., p. 458.9 et 15 ; Diom. I, p. 327.21. 833 Char. I, p. 33.1 ; exc., p. 548.34 sqq. ; Diom. I, p. 327. 29. Vide infra p. 43.898. 834 Luc. i, 63 ; Aug., De consensu euang. II, v, 17 (CSEL XLIII). 835¹ Char. I, p. 33.18. 835² Char. I, p. 33.25.

811 diri- CH grē D ; om. P 812 πλῆριν C ; πααριν H ; πααριν M P 813 sign Pⁱ 814 pro portis] properos D partis M mesapus CH Pⁱ ace- rātinās D 816 nostris CH 817 tribuna apud graecos P^k ; tribu apud gr ut Pⁱ anti C D H dulcius P 818 ueniet D yp Pⁱ 819 illut Pⁱ ; illum D proquae C 820 praedica D M ; om. Diom. 821 pen- D H 822 pertesum CH Pⁱ ; pretesum M 824/825 praecurro praetori praecurro praetori et curro pupillo et curo pupillum M 826 fructu] -tum H ; -ti P dī D Pⁱ 828 uidos Dⁱ uict spolia H 829 efferrtur C praetulit CH 830 pacis Pⁱ 831 ευγενια L M ; ευνια P^k ; ευγνια Pⁱ ; ηπτηνια CH ; ευτενια D 832 siñg tām Pⁱ 833 tām Pⁱ tantum sed tantum sed D 834 pugillare P 835 sic gēn fēm P ; gēn fēm D ; feminino generi C in genere om. H ge- nere plagas H plagas L P^k ; plagas C D M Pⁱ retia CH

neutro praecordia, *palaria* (cum milites ad palos exercentur), *procastria* (quae ante castra sunt).

Porrum singulariter neutrale ; pluraliter hi porri.

Prouerbum latine, graece παροιμία generis feminini —
840 inde nomen apud interpretes septuaginta libri Salomonis.

Pius et *piissimus* comparatiuum gradum non recipiunt.

Potior et potissimus positium non habent.

Proprius non habet comparatiuum aut superlatiuium, sed pro
his *magis* et *maxime*, *magis proprius*, *maxime proprius*. Sic
845 *et e contrario minus* et *minime*.

Paueo et pascio in eundem concurrunt perfectum pauī.

Pendeo, pendes, pependi. Sin autem habuerit praepositionem non sic declinatur, sed suspendo, suspendis, suspendi.

Passim ubique significat ; ex uno enim graeco ὁμοίως.
850 quod est πανταχού.

Perinde aequaliter similiter ex uno graeco ὁμοίως.

Pello, pelli, et pepuli ; depello, depuli.

Peto, petiui, et petii.

Prospiciens periculum. Vice nominis ponitur participium et
855 prospiciens periculum.

Perendie dicitur, sicut hodie uel cras ; perendinus dies, sicut hodiernus, hesternus, crastinus.

Potamus eum cui potum porrigimus, et potamus uinum quod bibimus.

860 Probo uerbum duplicem significationem habet, probamus...

836/837 Char. I, p. 34.4 ; exc., p. 550.11. 838 Char. I, pp. 37.4, 104.7 ; exc., p. 551.28 ; cf. Diom. I, p. 327.1-5. 839 Char., exc., p. 554.8 et 24 ; IV, p. 276.22 ; Diom. II, p. 462.29 ; Beda, De schematibus et tropis, xii (uide infra, pp. 163-164) ; cf. Don., p. 402.11. 841 Char., exc., pp. 556.31, 556.6 ; cf. I, pp. 113.10, 156.20 ; Diom. I, p. 324.36. 842 Char., exc., p. 556.7-10. 840 Char. III, p. 247.25. 847 Char. III, p. 247.29. 849 Gloss. V, p. 317.49, etc. ; II, p. 393.39. 851 Gloss. II, p. 382.22. 852 Cf. Char. III, pp. 245.3, 256.27. 853 Cf. Char. III, p. 246.11. 854 Prisc. XVIII, xxiv, 190 (III, pp. 297.22, 309.9) ; cf. Pomp., pp. 97.24, 256.36. 856 Gloss. V, p. 575.44 ; Prisc. VIII, 80 (II, p. 434.16) ; cf. Isid., Etym. V, xxx, 22. Cf. Char. I, p. 81.30 ; II, p. 215.15. 858 Ps. lix, 5 ; lxxviii, 22 ; Eccli. xv, 3 ; Is. xlix, 10.

836 neū P^l praecodia P pluralia M 839 prouerbia M gī P om. CH παροιμια P^k ; παροιμια P^l ; παραβολα L ; παραβυλα M ; παραβωλα CH ; gēn fēm P^l 840 libri om. P salōm P^l salomonis παροιμια L 842 potissimum non habent comparatiuum aut superlatiuium sed M non habent om. P habet CL 843 non habet om. CH superlat P^l -tiuum non habet CH 844 magis maximus proprius. sic P 845 et e om. CH minus et minimus est P 846 currunt H 847 pendis P pependi om. P 848 declinantur P^l suspendeo CH ; -deos P suspendes CHM -di non suspendi P^k ; -dinus P^l ; -dit non suspendi M ; -di non suscepdi CH 849 Pasim C grē P^l declinatur CH 850 πανταχού C ; πανταχού P^l ; πανταχού H 851 perinde simpliciter ex M aequaliter ex L uno om. P^l οωοιως P^l ; μωνως CH 852 pellis pepuli Char. pepuli] re- P 853 petiui] peti M 854 uici M 857 crastinus om. P uerbum crastinum duplicem P 859 bibimus. Primitiae [Primi H] tantum pluraliter. Probo CHLM 860/861 probamus enim quod eligimus L ; probamus quae elegimus P

enim quae eligimus, id est approbamus, probamus quae qualia sint temptamus, ut *'Proba me, Deus, et scito cor meum.'*

Pecto caput, non pectino; pexum, non pectinatum; 'pexi memet' et 'pectam cras.'

865 *Praesagio, praesagis, praesagiunt.*

Pauperies damnum est; paupertas ipsa condicio.

Patrium dicis a patria, paternum a patre.

Pinnas murorum; pennas auium dicimus.

Pecus omne animal excepto homine uocitatum est.

870 *Polenta, non pulenta, dicendum est, eo quod ad usus hominum poliat.*

Praemium cum diphthongo. Pretium, premo, precor per simplicem 'e'; prehendo quoque et interpretor.

Precari est rogare; deprecari excusare uel purgare. Virgilius:

875 *'Equidem merui, nec deprecor inquit.'*

Pluris dicimus quod mariae summa taxatur; plures uero de multitudinem. Plures comparatiui gradus est, cuius posituius multi.

Poculum uas est, potio quod hauritur.

880 *Pignera rerum, pignora filiorum et affectionum.*

Procul et longe dicitur et prope: '... clipeo excussa sagitta proculque Antorem egregium.'

Pertinacia malae rei perseuerantia dicitur; constantia bonae.

Percussum corpore dicimus, perculsum animo.

885 *Periculum ad discrimen pertinet, periculum ad experimentum.*

862 Ps. cxxxviii, 23; cf. Eccli. xxvii, 6. 863 Caper, p. 93.8; cf. Char. III, p. 244.26; Prisc. X, 47 (II, p. 536.5), Part. xii uers. VI, 131 (III, p. 489.36). *pectino*: uide Iudith codd. x, 3. 865 Caper, p. 94.1; cf. Prisc. VIII, 29 (II, p. 397.3). 866 Caper, p. 99.13. 867 Caper, 99.18. 868 Caper, p. 100.17. 869 Caper, p. 101.10. 870 Caper, p. 106.4; Leu. xxiii, 14. 872 Agr., p. 114.21. 873 Cf. Cassiod., DO, pp. 153.8, 159.18. Vide supra p. 30.581. 874 Agr., p. 115.3. 875 Aeneis xii, 931. 876 Agr., p. 116.9. 879 Agr., p. 116.20. 880 Agr., p. 118.16. 881 Agr., p. 120.6. 881/882 Vergilius, Aeneis x, 777. 883 Agr., p. 122.20. 884 Agr., p. 124.20; Isid., De diff. i, 461 (col. 57). 885 Agr., p. 124.24; cf. Nonius, 364 (II, pp. 577-578).

861 adp' P^l probamus autem quae L 862 dnē C 863 capud C 864 et om. P 865 praesagunt CH Caper 866 dampnum H conditio CH 867 dicimus HL dices Caper 868 Pennas ... pinnas P 869 uocitandum L; uocatum H 870 ad om. CHM P^k usu CHM³ omnium M 871 policiat P 872 Prooemium L cui non P^l dyptongo H; diptongo C; dyptongon P^l premo] premor CP^l 874 precare P 875 inquit P^l 876 maiora MP texatur P^k uiro P^l; om. CH 877 posituum MLP 879 quo potio CH quod om. CH; quae M auritur P^l 880 rerum om. CL pignera P 881 et^l om. P in clipeo CH exclusa P^l; excusa P² 882 egregium Antenorem Verg., Agr. antenorem H aegregium H; etregium P^l 883 Pertinace P^l; -natia C male H; multae P dicimus P -tiae M 885 periculum² LP; peribulum CH

Postulatur aliquid honeste, poscitur improbe. Cicero in frumentaria : '... Incipiunt postulare, poscere, minari.'

Pubes cum in iuventutis significatione et lanuginis et eius partis in qua pubertas est ponitur, huius pubis facit ; at cum
 890 *aetatem significat, huius puberis. Nec tamen adiecta praepositione dicimus inpuberis, sed inpubis : '... comitemque inpubis Iuli,' Virgilius dixit. Sed Cicero ait, 'Filiūque eius inpuberem.'*

Pulmentum et pulmentarium dicitur ; nam Cato, Originum III, 'laserpiceum' pro 'pulmentario' habet ; idem 'multo pul-
 895 *mento usi.'*

Podagrosus a podagra dicitur, sed et podagricus a pedum aegrotatione.

Pugillares et masculino genere et semper pluraliter dicas, quia pugillus est qui plures tabulas continet. Item Laberius in
 900 *Piscatore singulariter hoc pugillar dixit.*

Pauus pauli, et pauo pauonis.

Paniculae πρωτότυπον pannus est. Lucilius : 'Subteminis pannus.'

Paropsides feminino genere dicuntur, a pulmentario uidelicet,
 905 *quod ὄψιον uocant.*

Palumbes Virgilius feminino genere dixit : 'Aeriae quo concessere palumbes' ; sed Lucilius masculine : 'Macrosque palumbos.' Varro autem, in Scauro, 'palumbi' dicit, quod consuetudo quoque usurpauit.

910 *Pometa dicimus ubi poma nascuntur, ut oliueta ; pomaria autem ubi seruantur.*

886 Agr., p. 125.15. 887 Cicero, In C. Verrem, Act. II, III, xxxiv, 78 (ed. Mueller, 1891, II, 1, p. 301.30). 888/892 Char. I, p. 70.19, cf. p. 140.19 ; exc., p. 542.8 ; Prob., Catholica I, 40, pp. 19.30-20.6 ; Prisc. VI, 65 (II, p. 249.18) ; CED, p. 216.30. 891 Aeneis v, 546, ex Char. 892 In Catil. IV, vi, 13, ex Prob. 893 Char. I, p. 73.7. 897 Char. I, p. 75.16. 898 Char. I, p. 97.10. Vide supra p. 40.833. 901 Char. I, p. 98.3. 902 Char. I, p. 105.8. 904 Char. I, p. 106.10. 906 Char. I, p. 106.24 ; Bucolica iii, 69 ; Cassiod., DO, p. 191.11, 9. 910 Char. I, p. 109.28.

886 inprope Pⁱ cijcero H 888 puues Pⁱ laluginis L eius om. C H
 L 889 partes P facit om. Pⁱ et P^k ; ut M 891 impuberis C H ;
 -eres M 892 d Pj cijero C H filiusque P eius om. Pⁱ imp- C
 H 893/894 originum uitiat lasēr piceum M 894 lassupiceum C H haḅ
 Pⁱ 896 podagio P bene dicitur Char. 897 aegritudine Char. dolore
 C H 898 mās gēn Pⁱ plū Pⁱ 899 pignullus Pⁱ continet ·II· Sin-
 gulariter hoc L 900 hoc] aū P d Pⁱ 902 Panniculae C^a Paniculae ...
 uocant om. L πρωτοτυπον Pⁱ ; πρωτυπων C H panus Char. est ut
 lucilius M ; lucillius C subtiminis C^a Char. ; subtegmis H M ; substernis P
 903 panus Char. 904 Parapsydes H ; parapsides P ; et parapsides M ; parob-
 sides Char. fēm gēn Pⁱ ; -ni -ris C H 905 quod Graeci ὄψιον appellant
 Char. ; quod ὄψι uocant P ουον C H 906 Palumplebs P fēm gēn Pⁱ ;
 -ni -ris C H dicit P^k ; dī Pⁱ aereae Pⁱ ; aliae C H quod M 906/907
 congersere Char. ; consensere C H 907 sed om. P lucillius C mās P ;
 -no C macroroque P palumbes nonnulli Char. codd. P^k 908 sauro Pⁱ
 910 Pometa] pomea P ut om. P ; aut C 911 seruantur poma P

Pene, quod est coniunctio, per 'e' ; poena, quod est supplicium, per 'oe'. Similiter et Poenus, id est Afer.

Praegnantem cum scripto diuidis, 'g' secundae syllabae
915 nectis ; pignus et pugna similiter, et cetera huiusmodi.

Propter, in diuisione scribendi, 'p' secundae syllabae iungis ; prospere, 's' secundae.

Partio, populo, praedo : actiuo genere nonnumquam proferruntur. Item haec ipsa communis generis uerba saepius inue-
920 *niuntur : partior, populor, praedor.*

Pono simpliciter aliquid statuens. Dispono aliquid operis impensoris uel consilii factururus ; est etiam disponere foederis ineundi. Propono nonnumquam ad interrogandum pertinet et quaestionem. Adpono adiectionis est ; impono insuendi. Super-
925 *pono aliquem consum uel laborem unicuique indicens. Praepono aliquid praeferens ; sic et antepono. Postpono aliquid inferius iudicans. Compono ornandi aut eloqui aut artificii est ; sepono separandi. Suppono aliquid subtilius inducens. Depono labefac-*
tandi est uel uita excedendi.

930 Peregrinus nomen saepe socium habet et coniunctum sibi nomen aliud datiu casus, ut '*Sancti dicuntur peregrini huic saeculo.*'

Praestolari, non praestulari, quia uenit a uerbo praesto sum.

Puppis accusatiuum casum in 'em' et in 'im' mittit, ablati-
935 uum in 'e' et in 'i'.

912 Isid., Etym. I, xxvii, 19. 913 Cf. Isid., Etym. IX, ii, 115-116. 918 Virg. Maro, vii, p. 64.3 ; cf. Prisc. VIII, vi, 29 (II, p. 396.10 sqq.) ; Mar. Vict., p. 198.4 ; Marius Plotius Sacerdos (ed. Keil VI, p. 429.27) ; Cledonius, p. 18.34 ; Phocas, p. 430.26 ; etc. *praedo* : Iudith ii, 13 et 16 ; *praedor* : Is. xxiv, 3. 919/920 Sic Nonius, 39, 90, 475 (I, pp. 57, 129 ; III, p. 762) ; Caesar, Bell. ciu. III, 82. 921/929 Virg. Maro, vii, p. 62.1-10. Vide supra p. 31.597, infra p. 53.1146 ; Alois Walde et Hoffman, Lat. etym. Worterbuch II (1939), pp. 335-336. 924 Vide supra p. 10.94. 927 *Compono* : Vide supra p. 18.268. 930 Cf. Aug., in Ps. CXIX, 8. Vide supra p. 31.593. 931 Gregorius Magnus (?) ; cf. Moralia XVIII, xxx, 48 (PL LXXXVI, 73) ; Aug., Serm. CCCXLVI (PL XXXIX, 1522-1524) ; Beda, in Gen. II, iv, 17 (CC CXVIII, p. 86.470) ; III, xiv, 13 (p. 186.1545-1563) ; I Par. xxix, 15, Ps. xxxviii, 13, Hebr. xi, 13. 933 Cassiod., DO, p. 151.23 ; cf. Gloss. IV, p. 379.42, 420.11. 934 Prisc. VII, 59 (II, p. 336.6).

912 coniunctio C quae L M 913 id est Afer om. CH 914 secunde C
915 pignus M pigna CH 916 Propter] p Pⁱ diuisionem H sillabae
C ; syll Pⁱ iunges C H 917 secundae syllabae [sill- C] CH 918 pre-
do C gen Pⁱ 919 gen Pⁱ uerbo C H Pⁱ 920 predor populor Pⁱ
921 similiter HM disponens M inp- Pⁱ 923 interrogandam quaestio-
nem L interrogandam CHM -dam pertinet quaestionem Virg. per-
tinet om. CH 923/924 et quaestionem Keil 924 app- CH inpono Pⁱ
Virg. insuendi est Virg. 925 censum Virg. ui cui cumque Virg. ui
cuiuscumque HP ; 'ui' quique CM ; uni cui cumque L indicens Pⁱ 926
aliquem M et om. P post om. P enim aliquid HP ; enim aliud CM ;
aliud Virg. 927 indicans Keil ordinandi Virg. eloquiam Pⁱ aut⁸ om.
Pⁱ 928 separandi est P subpono Pⁱ supt' C 928/929 Depono ...
excedendi om. M 929 excludendi CH 930 habet om. CH L et om. CH
P 933 Praestolare est non P quae M 934 pupis Pⁱ acus- C 934/
935 et ablatium C 935 in⁸ om. Pⁱ

Psallo perfectum facit psallui.

Potior, potitus sum et perfruo, perfructus sum ex uno graeco uenit, quod est ἀπολαύω.

Praecello aliis.

940 Pascuas genere feminino et pascua neutro pluraliter dicimus.

Primitiae numero tantum plurali dicuntur, sed aliquotiens singularis intellegentiae, ut in Psalmo, '*primitias omnis laboris*'; in graeco enim singulariter ἀπαρχήν habes. Sic et in apostolo, '*primitiae Christus*.'

945

[Q]

Quod et quia et cur et quare uerbis subiuncta aliquando indicatuum uerbum trahunt, aliquando coniunctiuum. Gregorius: '*Nouerat quia sine culpa esse uix possunt*.' Et rursum: '*Nouerat quia diluendi sunt sacrificiis*.' Et rursum: '*Recessit*
950 *a malo, non quod faciendo contigit, sed quod inueniendo repro-*
bauit.' Item: '*Dictum est quod hoc numero requies designatur*.' Item: '*Nonnulli sese intrinsecus, quod per eos purgationis*
gratia deriuatur, extollunt.'

Quoties, toties, septies — sine 'n'.

955 *Quicquid in priore syllaba per 'c' scribendum; quanquam in*
priore per 'n'.

Querela per unum 'l'.

Quatenus aduerbium loci uel temporis (id est, quousque) per
'e'; quatinus coniunctio causalis (id est, ut) per 'i' scribendum.

960 *Quaeritur de inquirendo, queritur de plorando; quaestus*
lucri, questus lacrimarum.

936 Prisc. X, 35 (II, p. 526.20), sed 'psalli.' Vide Neue-Wagener III (1897), p. 418.
937 Gloss. II, p. 238.21-22; cf. Prisc. XVII, 140 (III, p. 178.14), XVIII, 104 (p. 281.20), 189 (p. 297.14); *perfructus*: Prisc. X, 13 (II, p. 506.3). 940 Cf. Phocas, p. 428.13; Probus, p. 196.11; Ps. lxxviii, 13; Aug., Serm. XLVII, 1 (CC XLI, p. 572). 941 Char., exc., p. 549.27; LG II, p. 251.207; V, p. 328.1187.
942 Ps. lviii, 51, civ, 36. 944 I Cor. xv, 23. 948/953 Gregorius (?). 954 Cf. Caper, p. 95.8 et uariae; uide Albinum (ed. Keil VII), p. 308.14. 955 Caper, p. 95.20. 957 Caper, p. 96.6; Cassiod., DO, p. 159.4. 958 Caper, pp. 100.9, 111.5; Isid., De diff. i, 478 (col. 58). 960 Agr., p. 116.18; Isid., De diff. i, 481-482 (col. 58).

936 psallii M^a 938 ἀπολοε L; apoleuo P; apoleu M 939 Praecello aliis om. L 942 intellegendae sicut in apostolo L omēs labores P 943 habet M 946 subiecte M 947 coniunctatium P 947/948 Gregorius] grecum P 948 quia] quod M possent L; possint M 949 quia L M 950 a faciendo L continuit L sed] per P quia ueniendo L 951 idem P dicit L 952 nonnullis ee M P qui P; quia L 953 grā P extolluntur L 955 quando in Pⁱ quicquid et quicquam L in om. CH syllaba ... priore om. Pⁱ sillaba C scribendum, non per 'd' L quanquam] quando qui P 957/963 querela ... per 'd. om. L^a; add. infra L^a 957 querale P querela loquela per CH 958 id est om. P 959 id est ut om. CH scribendum om. CH 960 qe qd in priore syll p 'e' scrib queritur de inquirendo 'queritur deplorando P queritur] conqueritur M questus P

Querimonia quoque per simplicem 'e' scribenda.

Quicquam per 'c', non quidquam scribendum per 'd'.

Quorundam, sicut eorundem, per 'n' scribendum, non per
965 'm'.

Queror de te, queror tibi de illo ; item conqueror.

'Quo uadis?' ad quem locum significat ; 'Qua uadis?' qua
uia dicitur.

Quo aliquando pro ubi ponitur. Augustinus : 'Inuenis do-
970 mum famosam, quo boni habitant,' id est ubi habitant.

Quot ad numerum pertinet, sicut et tot ; quanti et tanti ad
mensuram. Sed nostri auctores aliquoties quantos pro numero
ponunt : Gregorius, '*Sed cum rete magnis piscibus plenum
dicitur, additur et quantis, scilicet centum quinquaginta tribus.*'

975 Quantus quam magnus dicitur, quotus cuius aetatis ;
unde et quota luna dicitur. Augustinus : '*Quotus quisque ap-
parere et existere potest, qui non conuincatur esse peccator?*'
id est in qua aetate, quo dierum uel annorum numero.

[R]

980 *Radius* masculino, *non radium* neutro.

Rubor coloris est ; robur uirtutis ; robor arboris.

Rapio tibi pecunias.

Redoleo unguentum.

Regium dicitur *quod regis* fuit ; *regale quod rege dignum* est.

985 *Rabies* tantum numero singulari.

Reliquiae et rostra, *ubi contionantur*, tantum pluraliter.

Remedium submouet *imminentia pericula ; medicamentum
sanat inlata. Remedium* itaque *ne periclitemur ; medicamentum*

962 Cf. Diff., p. 523.3. 963 Cassiod., DO, pp. 160.10, 208.25, 212.7. 964
Videsupra, p. 24.417. 966 Cf. Prisc. XVIII, 150 (III, p. 275.19), 239 (p. 326.20) ;
Arus., p. 504.10. 967 Prisc. XVII, 25 (III, p. 123.19) ; 40 (p. 132.23) ; 43
(p. 134.8) ; cf. Char. II, p. 216.1. 971 Prisc. XVII, 23 (III, p. 122.11) ; 37
(p. 131.14) ; 39 (p. 132.7) ; Part. xii uers., 138 (p. 492.2) ; 175 (p. 501.21) ; cf. ps.-
Prisc. (ed. Keil II), p. 575. 973 Greg., Hom. in Euang. II, xxiv, 4 (PL LXXXVI,
1186a). 975 Cf. Beda, temp. rat., xx, etc. 976 Augustinus (?). 980 Caper
p. 102.1. 981 Agr., p. 118.19. 983 Festus, p. 21.25. 984 Diff., p. 528.4 ;
cf. Isid., De diff. i, 491 (col. 59). 985 Char. I, p. 32.7 ; cf. I, p. 31.19 39q. ;
Diom. I, p. 305.5. 986 Char. I, pp. 33.19, 34.6 ; exc., pp. 549.28, 550.13 ; Diom.
I, p. 328.9. Ps. xx, 13 ; xxxvi, 37-38 ; Is. xli, 15. 987 Diff., p. 519.10.

962 querimonia CH querimonia per P scrib Pⁱ ; -dum CH 963
quicquam Pⁱ quicquam ... per 'd' om. H scrib Pⁱ ; om. M non per 'd'
scribendum C 964 scrib Pⁱ 966 conqueror M ; queror P 967 signifi Cⁱ 971
969 pro] per Pⁱ 970 fumosam C id ... habitant om. H ubi om. C 973
pertinent P^k 973 ponū C greg's'cum P cum om. C recte C recte
piscibus magnis P 974 dī Pⁱ ; dicit M quanti P centum om. C H
975 quam] quia P 977 qui] quia M peccator C 981 robur] rubor P
983 redole Pⁱ 984 fiunt M rege] regi C M P dignum regi H 985
tām Pⁱ singularis Pⁱ 986 concionatur L ; concionantur C Pⁱ tām Pⁱ
plura Pⁱ 987 remedium summouit Pⁱ 988 innata C M ; in natura P
itaque om. CHPⁱ ne reperi- Pⁱ

ad subita pericula aptatur.

990 *Roseum per se, rosaceum mixtum.*

Rudis comparatium et superlatium non habet, sed pro his utimur aduerbio magis et maxime: 'magis rudis,' et 'maxime rudis.'

'Recens feci' dicimus, non recenter — utentes nomine pro 995 aduerbio.

Rhythmus graece, latine modulatio (rhythmizo, modulator).

[S]

'Super' praepositio modo ponitur pro 'de,' ut

Multa super Priamo rogians, super Hectore multa.

1000 *Modo et pro praepositione 'pro,' ut*

Nihil super imperio moueor...

Et pro 'insuper' et 'amplius,' ut

Cui neque apud Danaos usquam locus et super ipsi

D. i. p. c. s. p.?

1005 *Et pro 'desuper,' ut*

Haec super e uallo conspiciunt Troes.

Et pro 'superest,' ut

Ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli.

Interdum et ultra significat, ut

1010 *Super et Garamantas et Indos / Proferet imperium.*

'Sub' praepositio significat modo 'supra,' ut

990 Diff., p. 519.17. 991 Char. I, p. 113.12; II, p. 157.4; exc., p. 556.5. 994 Char. I, p. 114.20; II, p. 216.28; exc., p. 556.35. 996 Maximus Victorinus, Ars Palaemonis (ed. Keil VI), p. 206; Isid., Etym. I, xxxiv, 3; cf. Audax, p. 331.17; Beda, De arte metrica, uide infra, p. 138.10. 998/1010 Diom. I, pp. 413.13-414.7; Dosith., p. 416.3-22; cf. Seru., Aen. i, 750; Audax, p. 355.20. Vide infra, p. 51.1106. 999 Vergilius, Aeneis i, 750. 1001 Aen. x, 42. 1003/1004 Aen. ii, 71-72. 1006 Aen. ix, 168. 1008 Aen. viii, 251. 1010 Aen. vi, 794-795. 1011/1015 Dosith., pp. 415.22-416.2. 1011/1016 Diom. I, pp. 412.23-413.11.

990 optatur CH L M 990 rosacium H; -zium C 992 utitur CH uerbo M uerbo his magis P rudis] audis Pⁱ 994 dicimus om. H 996 Rhythmus H Pⁱ -miza Pⁱ 998 pro 'd' C 999 iectore Pⁱ 1000 modo pro nihil ut P^k; pro nihil ut nihil Pⁱ et pro pr- om. Pⁱ praepositione om. Dosith.; sic Diom.; p- pos C 1001 Nil Verg., Diom. 1002 amplius propositione pro neque apud P^k; amplius modo pro- Pⁱ 1003 apud om. CH cum danais L; danos CH ipsi ut cui P ipsi ponitur et pro desuper M; ipsi ut haec L 1004 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt Verg., Dosith. Dardanidae Diom. 1006 euellit CH conspiciat P; prospectant Verg., Diom. Dosith. 1007 pro super ut est illud ut ille M; pro desuper et superest ut ille L 1008 aut C enim om. CH illa CH periculi CH 1009 significat Pⁱ 1010 et¹ om. Pⁱ proferret M 1011 signi Pⁱ

Corpora saltu / Subiciunt in equos (id est, 'supra iaciunt') ; modo praepositionem 'in,' ut

Namque sub ingenti lustrat dum singula templo (id est, 'in templo'). Significat et 'prope,' ut

... classemque sub ipsa / Antandro.

Ponitur nonnumquam et pro 'clam,' ut subripuit (id est, 'clam rapuit').

Similis sum tui moribus, similis tibi facie.

1020 Studio tui feci, id est dum studeo tibi ; studio tuo feci, id est te studente.

Sartrix uel sertrix est quae sarcit ; sarcinatrix quae sarcinas seruat.

1025 'Subigo hostem' perfectae formae est ; subigito frequentituae.

Salubre ad locum refertur et ad cibum ; salutare consilium est. Ita salubre non necet, salutare prodest.

Supellex, sanies, socordia, sitis, et in neutro sulphur, scrupulum, sinapi, siler, singularia tantum sunt ; sed Virgilius, 1030 'sulphura uiua,' et Terentius, 'masculine scrupulum,' rettulit.

Sentes (id est, spinae) et sarcinae (cum uasa significant) et sarcinae (id est, auxilia) et scopae et scalae et salinae et in neutro sponsalia semper pluralia ; sed nostri 'scalam' dixerunt.

'Sponte mea uenio' non habet plurales casus.

1035 Si amem, ames, amet declinatio est uerbi coniunctiui, sicut cum dicimus 'Cum amen,' ames, amet.

1012 Aen. xii, 287-288 ; cf. Seru., Aen. xii, 288. 1013 Cf. Seru., Aen. i, 431. 1014 Aen. i, 453. 1016 Aen. iii, 5. 1017 Diff., p. 525.19. 1019 Arus., p. 508.2. Vide supra, p. 30.577. 1020 Arus., p. 508.2. 1022 Diff., p. 520.15 ; cf. Isid., De diff., i, 547 (col. 65). 1024 Nah. iii, 14 ; Seru., Georg. i, 202 ; Aen. vi, 302. 1026 Diff., p. 528.14 ; cf. Isid., De diff. i, 508 (col. 61). 1028/1030 Char. I, p. 32.8 ; exc., p. 548.10 ; Diom. I, p. 327.16. 1029 sinapi : Vide infra, p. 52.1111. Georgica iii, 449 ; DDN, p. 589.23. 1030 Andria V, iv, 940 ; Probus, p. 212.28 ; cf. Don., in Andria, l.c. 1031 Char. I, p. 33.21 et 33 ; exc., pp. 548.35 et 549.30 ; Diom. I, pp. 327.31 et 328.4. 1032 Gloss. II, p. 433.16, 473.1 ; Char. I, pp. 33.23, 34.7 ; exc., pp. 549.31, 550.14 ; Diom. I, p. 328.5 et 10. 1033 Gen. xxviii, 12. 1034 Char. I, p. 93.27 ; exc., p. 551.25 ; Diom. I, p. 309.14. 1035 Cf. Char. II, p. 226.33 ; Diom. I, p. 392.25 ; Prisc. XVIII, 80 (III, p. 241), XVIII, 176 (p. 289).

1012 saltu om. M supra om. P 1013 modo pro praepositione in L 1014/1015 id ... templo om. CH 1015 et om. CH 1016 antenore L ipsam matandro C ; ipsam matrandro H mantandro M ; in antro P 1017 et om. ML id est om. CH P¹ 1019 similes¹ P¹ simes² P¹ 1020 Studeo³ C tibi Keil studeo⁵ P tui L 1022 sertrix C ; sectrix P sarcinatrix ... seruat om. CH L 1024/1025 frequentituum CH 1026 ad locum ... cibum om. L et om. CH 1027 nocet D Diff. 1028 agritudo sitis P¹ sulphur P¹ ; sulfur C scru 3 P¹ 1029 tantum 's' uirg P¹ sunt om. CH 1030 uina P¹ masculinae P¹ retulit CH P¹ Albinus 1031 sarcine P¹ significat P¹ 1032 scopae est P¹ 1033 neū P¹ sed] 'S' P¹ 1034 ueni CH habes P plures P¹ 1035 uerbi si CH coniunctatiui MP

Scylla habet nomen a spoliando siue uexando nautas ;
spolio enim et uexo latine, graece dicitur scyllo.

Sanno, sannis, sannui. Hoc sannium, querela.

1040 Sors, sortis et sors, sordis dicitur. Ambrosius: *'Mundat uasa, ne sors aliqua uini gratiam decoloret,'* tametsi negant quidam sordem nominatiuum singularem habere.

Si uel etsi nonnumquam indicatiuum uerbum trahunt. Gregorius: *'Frustra miraculum foris ostenditur, si deest quod intus operetur.'* Item: *'Quae etsi ad perfectionem non permanent, fidem tamen tenent.'*

Sensus nomen est quartae declinationis ; et sensus participium est praeteriti temporis a uerbo passiuo, quod est sentior. Cuius etiam perfectum est sensus sum, es, est — non sentitus.

1050 Secturus, non secaturus, a uerbo quod est seco.

Scamna sunt quae lectis altioribus apponuntur ; scabelli qui lectis parulis uel sellis ob ascensum apponuntur. Scabellum autem et subpedaneum dicitur, quod sub pedibus sit.

1055 Sterceratos agros, non stercoreatos dicas, quibus stercus ad fecundandum infertur.

Sollemne cum dicis siue scribis, 'm' sequenti syllabae conec-tis. Somnium similiter.

Saeuus, saeuio, saeui, sauiisti, per 'ae' diphthongon ; sero, seui, seuisti, per 'e' simplicem.

1037 Cf. Seru., Bucol. vi, 74 ; LG II, p. 109.49 ; V, p. 124.16. Vide Pauly Wissowa (ed. 1927), Reihe 3A1, col. 658^{aa}. 1039 Gloss. V, p. 578.29. 1040 Gloss. V, p. 394.18 (A.-S. 'uyrd'). Ambr., Hex., IV, i, 1 (CSEL XXXII, 1, pp. 110-111). 1041 Gloss. II, pp. 429.1, 478.41 ; cf. Char. I, p. 33.22 (sed cf. p. 136.29) ; exc., p. 549.30 ; Diom. I, p. 328.4. 1043 Prisc. XVIII, 80-90 (III, pp. 241-247) ; cf. Char. II, p. 229.2 ; Dosith., p. 419.15 ; AB, p. 180.37 sqq. 1044/1046 Gregorius, Dialogi (?). 1047 Cf. Gloss. II, p. 220.52-53 ; III, p. 279.27-28 ; Char., exc., p. 552.19 ; Prisc. VIII, 32 (II, p. 399) ; Nonius, 433 (III, p. 698) ; Isid., Etym. XI, i, 13. 1050 Prisc. VIII, 36 (II, p. 472.9 sqq.) ; cf. XI, 34 (II, p. 570.20). 1051 Varro V, 168 ; Isid., Etym. XX, xi, 8 ; Ps. xcvi, 5, etc. 1054 Vide Neue-Wagener I (1902), p. 275. Cf. Plinius, Hist. nat. XVIII, xxiii, 53 (192), ed. Mayhoff III, pp. 195-196 ; Isid., Etym., XVII, ii, 3. 1058 saeuus : Gen. xxxiv, 13, etc. sero : Char. III, p. 246.7 ; Caper, p. 93.1.

1037 a spoli · aspoliando siue Pⁱ nautos Pⁱ 1038 et uexo om. CHLM
lāt gr̄ dī Pⁱ scyllo et uexo CHL¹ M 1039 sannum Pⁱ sannium
id est quaerela M 1040 et om. LM sordis] sortis P 1041 grām Pⁱ
tamen et si C 1042 non habere H 1043/1044 Gregorius] grece P
1044 miracolam Pⁱ foras CHP ostendimus CHL qui CH 1045
pertinent LP 1046 tamen] tunc non M 1047 declin Pⁱ 1048 temp Pⁱ
senior Pⁱ 1049 est¹ om. C 1051 que om. C oretoribus Pⁱ ; ortioribus P^k
aponantur C adp- Pⁱ Isid. opponuntur M scabella quae Keil 1052
adp- Pⁱ Isid. opponuntur M 1053 subpedaneam P^k fit M 1054 Ster-
ceratus¹ Pⁱ stercoreatus¹ P stertorios M 1056 sollemnem CHLP^k
syll Pⁱ 1058 saeuio C saeuisti CH dyptongon H ;
diptongon C ; dyptongum Pⁱ 1059 seuisti om. CH

1060 Sagena per 'e' cum retia significat ; sagina per 'i' pastum et pinguedinem.

Sol utroque numero declinatur. Sed singulariter sol ipsum luminare significat ; at soles ipsos dies nominamus in quibus sol totum inluminat polum. Nonnulli tamen ueterum ipsa car-
1065 *mina soles nominauere, sicut Horatius in principio cuiusdam uoluminis ita exorsus est :*

Soles meos omni ecclesiae uestrae commendo.

Et Maro :

Saepe ego longos

1070 *Cantando puerum memini me condere soles.*

'Secundum' praepositio est imitationis, post temporis siue ordinis.

Segnities uitii est, segnitia frigoris.

Subscribo epistolis ; supplico similiter, ut supplico diuinae
1075 pietati.

Simplex ablatiuum et in 'i' et in 'e' mittit, genetiuum pluralem in 'um' et in 'ium' ; ut ab hoc simplice et simplici, horum simplicum et simplicium.

Suaui ablatiuum casum in 'e' at in 'i' mittit.

1080 Stachys graece, latine spica.

Sandalin graece, neutro genere ; caliga latine.

Sertum et corona ex uno graeco transferuntur, id est στέφανος.

Solium proprie sedes regalis est, unde graece basilicos,
1085 'thronos,' uocatur.

1060 Iob xl, 26, Matth. xiii, 47, etc. ; Eccli. xxxviii, 27. 1062/1070 Virg. Maro, v, p. 38.10-16 ; cf. Iulianus Tolet., exc. (ed. Keil, VIII), p. ccxx, 12. 1067 Iste uersus non exstat. 1069 Bucolica ix, 51-52. 1070 Cf. Agr., p. 117.23. 1071 Nonius 389, 531 (II, p. 623, III, p. 852) ; cf. Char. II, p. 234.13 ; Prisc. XIV, 5 (III, p. 26.27) ; Isid., Etym. X, 257. 1073 Virg. Maro, v, p. 40.5 ; cf. Char. I (ed. Barwick, pp. 39.21, 46.4) ; Seru., Aen. ii, 374 ; Isid., De diff. i, 296 (col. 40). 1074 Asper, p. 60.31. 1076 Vide Neue-Wagener II, pp. 54, 77, 126. 1079 Char. I, p. 143.11. 1080 Char., exc., p. 553.11. 1081 Char., exc., p. 553.20. 1082 Gloss. II, p. 544.38 ; IV, p. 566.18, etc. ; cf. Char. I, p. 34.8 ; exc., p. 550.14. 1084 Gloss. II, p. 185.45, etc. ; Char., exc., p. 554.4 ; cf. Seru., Aen. i, 506.

1060 signif P^l 1062 nūm P^l numero flecti non prohibetur sed singulari numero Verg. 1063 significat om. P ast Verg. 1064 tāñ P^l ; om. M 1065 oratus CHLP 1066 uoluminis taliter Verg. quem ita L se orsus M ; exortus P 1067 omnia ecla lyre P 1070 mememini H ; meminime C P^l me om. CH 1071 post om. P 1073 segnitia C 1074 supplicio P^l ut om. P^l ut supplico om. CH 1076 abl P^l 'e' et in 'i' H ; 'e' et 'i' C et genetiuum CH gēn pl P^l 1077 h' P^l ; oc C simplicem P^l 1078 simplicium et simplicum C 1079 abl casus P^l et in 'e' C in 'i' et in 'e' M 1080 Stachis H ; Stachyr P^l gē lāt P^l 1081 sandali L ; -lia CH neū P^l ; in neutro CH calaliza P lāt P^l 1082 Sertim P^l gē P^l στεφανος CH ; stephanus P 1084 propriae C sedis regularis P gē P^l basilicos CH ; basilissos P^l ; basileos M 1085 thronum CH uocant CH

Senex et senior superlatiuum gradum non habent.

Sobrius nec comparatiuum recipit nec superlatiuum, sed pro his dicimus 'magis sobrius' et 'maxime sobrius.'

Senecta et senium duo nomina senectutis sunt et discernuntur a
 1090 *Graecis, apud quos aliud nomen habet grauitas post inuentu-*
tem, aliud post ipsam grauitatem ueniens ultima aetas. Nam
presbyter dicitur grauis, et geron senex. Quia uero in latina
lingua duorum istorum nominum distinctio deficit, de senectute
ambo sunt posita, senecta et senium. Haec Augustinus. At
 1095 *Gregorius, 'Vndecima uero,' inquit, 'est aetas quae decrepita*
uel ueterana dicitur, unde Graeci ualde seniores non gerontas,
sed presbyteros appellant, ut plusquam senes esse insinuent quos
proiectiores uocant.'

Suspiro uerbum trahit nomen datiui casus et accusatiui, ut
 1100 'Suspiramus patriae caelesti,' et 'Suspiramus regnum Dei,'
 et praepositione addita, 'Suspiramus ad uitam immortalem.'

Subducimus et quae retro subtrahimus et quae in promptu
offerimus.

Supremus, summus, et ultimus et superiorem et inferiorem
 1105 *significat.*

Super est quod eminet ; supra quod substratum aliquid habet ;
subter est quod re aliqua superiore premitur ; subtus quod demis-
sum altius non tangitur.

Seruitium multitudo est seruorum, seruitus condicio seruiendi.
 1110 *Sed ueteres indifferenter seruitium et pro seruitute posuerunt.*

1086 Char. I, p. 113.8, II, p. 156.31 ; exc., pp. 536.30, 556.3 ; Diom. I, p. 324.37.
 1087 Char. I, pp. 83.18, 113.12 ; II, p. 156.26 ; exc., pp. 536.27, 556.8. 1089/
 1094 Aug., in Ps. LXX, serm. ii, 4 (CC XXXIX, p. 692) ; cf. Quaest. in Hept. I,
 lxx (CC XXXIII, p. 26-27) ; Nonius 1, 492 (I, pp. 3-5 ; III, p. 790) ; Char. I,
 p. 57.8 ; Isid., De diff. ii, 77 (col. 81). 1093/1098 Hom. in Euang. I, xix, 2
 (PL LXXVI, 1155b) ; sic etiam Isid., Eccl. off. II, vii, 4. 1100¹ Cf. Aug.,
 Confessiones VII, x, 16. 1100² Cf. Aug., Contra litt. Petiliani, II, xlvii, 110
 (CSEL LII, pp. 83-85). 1101 Cf. Beda, Hist. eccl. V, xi (ed. Plummer I, p. 303.
 23). 1102 Agr., p. 119.23. 1104 Agr., p. 120.5. 1106 Agr., p. 123.21.
 Vide supra, p. 47.998. 1109 Char. I, p. 71.16 ; cf. Diff., p. 529.14 ; Isid., De diff.
 i, 526 (col. 63).

1086 ha^b P^l 1087 nec superlatiuum recipit C H sup laī P^l 1088 et
 om. P^l 1089 Senecta est et C discernunt P 1090 per P iuuent- C P^l
 1091 per P 1092 πρεσβύτης Aug. ; presbyter C H ; p^b P^l dicitur grauis]
 grauitas M γερον Aug. 1093 lingua om. C H deficit P 1094 at]
 ut at P et C H 1095 Gregorius] greca P uero hora ea est Greg. uero
 ea est inquit P est inquit actas H M est inquit C 1096 γεροντας Greg.
 1097 πρεσβυτερος Greg. ; -biteros C H p^bros P^l appellant C ; appellat P^l
 ut ... uocant om. M plus qui P 1098 uocat P 1099 nōm dāt P^l
 1100 celesti C 1101 superemus P^l inm- P^l 1102 qui¹ P^l 1102/1103
 prompto efferimus M 1103 auferimus C H 1106 eminet C quod aliquid
 subtractum L quae M subtractum M P 1107 est quae M quod
 reliqua P^l promitur L premitur et conculcatur Agr. 1107/1108 dimis-
 sum M P 1108 ab altiore L 1109 seruicium C seruorum om. M con-
 ditio C H

Sinapi, sicut et *gummi*, graecum est; et *Plautus* dixit, 'Teritur *sinapi*,' cuius genetivus cum 's' profertur. Ceteri casus similes sunt nominatiuo.

Sibilus dici oportet. *Virgilius* :

1115 Nam neque me tantum uenientis *sibilus* austru.

Sed et neutro genere quidam dixerunt, ut *Cornelius Seuerus*, 'Et sua concordant *sibila* saeva *dracones*,' et *Macer*, *Theriacon*, 'Longo resonantia *sibila* collo.'

Sal et masculino genere et neutro dicitur.

1120 *Saturitas* in cibo tantum dicitur, in ceteris uero *satieta*; sed *Virgilius* : 'Odiis exsaturata quieuit.'

Simiam auctores dixerunt etiam in masculino genere.

'Strigem hanc' in significatione auis dicas; striga autem castrense uocabulum est, interuallum turmarum significans in quo equi stringuntur. Vnde etiam strigosi dicuntur corpore macilento.

1125 *Stirps* in significatione subolis feminino genere dicitur; sed cum materiam significat, masculino modo: 'stirpem recisum.' Dixerunt tamen etiam in significatione subolis masculino genere, ut *Pacuius* : 'Qui stirpem occidit meum.'

1130 Sero rumores (id est, diuulgo) [serui]; sero fruges, seui; sero (id est, claudio), unde sera dicta, serau. *Terentius* : 'Tutauit atque obserauit ostium.'

1111¹ Char. I, p. 63.5; Matth. xiii, 31 etc. Vide supra, p. 48.1029. 1111² Pseudolus III, 11, 28; cf. Char. I, p. 107.31, 143.30, 144.10. 1114/1118 Char. I, p. 81.11; III Reg. xix, 2, etc. 1115 Bucolica v, 82. 1119 Char. I, p. 106.12; Diom. I, p. 327.13. 1120 Char. I, p. 106.21. 1121 Aeneis vii, 298. 1122 Char. I, p. 108.20. 1123/1125 Char. I, p. 109.14; cf. *Patricius*, Syn. (PL LIII, 825b); *Festus*, 314 (p. 414). 1126/1129 Char. I, 109.17. 1127 *Vergilius*, Aeneis xii, 208. 1129 E.H. Warmington, ed. Remains II (1936), p. 310, No. 18. 1130/1132 [Sergius] Explan. in Don. II (ed. Keil IV, pp. 542.24-543.2). 1131/1132 *Eunuchus* IV, vi, 25.

1111 *senapi* L; *sinapis* P cummi Char. plusus M; pla tus P^k d Pⁱ
 1112 territur P^k et pluraliter *senopi* L synapi M 1113 nouo C 1114
Virgilius om. C H L 1115 namque me P inuenientis P 1116 neu gen
 quidam Pⁱ generi C quidam om. C¹ ut om. P 1117 concordant dant
 Char. saeva] clara Char. thaeriacon C H theriacon M 1117/1118 the-
 ria et materiam longe L longa P 1118 tibia collo *sibila* P 1119 mas
 gen Pⁱ genere om. C H genere dicitur et neutro M et² om. P neu
 Pⁱ 1121 odiis aut ex- Char. saturata C H L quieuit Pⁱ 1122 aucto-
 res doctiores dix- L auctores C mas gen Pⁱ genere om. C H 1123
 hanc si in M 1124 est uocabulum Char. 1125 stringantur H et Char.; et
 strigosic P stringosi C H L 1126 sobolis Char.; om Pⁱ fem gen Pⁱ ;
 -ni -ris C H dicuntur Pⁱ sed] f. Pⁱ 1127 materiam C H masc Pⁱ
 modo] imo de Char., Verg. stirpe Char., Verg. 1127/1128 praecisum
 significat H pcisum dixerunt C 1128 sobolis M Char. mas gen Pⁱ ; -ni
 -ris C H 1129 pacubius C H L P 1130 rumoris C H M diuulgo serui
 Ex. don., Keil saeui H 1131 id] quod *Sergius* serra P; et sera L dicta
 est L serraui P^j serraui aet *terentius* M tu abi Ter., *Sergius* 1132
 adque P obsera Ter., *Sergius* obseruauit L P^k

- Suffragor, non suffrago ; et suffragatus sum, non suffragauī.*
Sorbeo, sorbui, non sorpsi.
 1135 *Somnio, non somnior ; et somniaui, non somniatus sum.*
Sanguis est dum manet ; effusus uero cruor.
Sumimus ipsi, accipimus ab alio. Sic cui damus, dicendum
'Accipe' ; cum permittimus ipsi tollere, dicendum 'Sume.'
Scorpio bellica res est, at scorpius animal.
 1140 *Scribo, scripsi, scriptum : cum uocalis sequitur, 'b' debet esse ;*
cum consonans, 'p'.
Sacer et uenerandus et execrandus. Virgilius : 'Auri sacra
fames.'
Suffragia populi et quae honorant dicuntur et quae damnant.

1145

[T]

- Testor aliquid confirmans sententia ; contestor cum quadam*
auctoritate adfirmans ; protestor manifeste cauenda denuntians ;
obtestor aliquem iurare compellens ; adtestor ad testimonium
uocans, qui sit dignitate uel auctoritate eminens ; detestor aliquid
 1150 *execrandum respuens.*
Trux ablatiuum in 'i' et in 'e' mittit, genetiuum pluralem in
'um' et in 'ium' : ab hoc et ab hac truce et truci, horum et ha-
rum trucum et trucium.
Therion graece, latine fera ; unde theriaca, quia feraliter
 1155 *occidit.*
Taciturnitas loquelae contraria est ; silentium confusis
uocibus siue tumultibus. Verum sciendum quia sileo et taceo
et reticeo et conticeo ab uno graeco ueniunt σωπῶ.

1133 Caper, p. 93.21. 1134 Caper, p. 94.14. 1135 Caper, p. 95.1. 1136 Caper, p. 99.20. 1137 Caper, p. 99.21. 1139 Caper, p. 100.21. 1140 Agr., p. 115.7 ; Prisc. I, 58 (II, p. 43.14), VIII, 97 (p. 446.2) ; Mar. Vict., p. 33.14 ; Terentianus (ed. Keil VI), p. 331.186-198 ; cf. Char. III, p. 245.11 ; Diom. II, p. 456.10 ; Probus, p. 126.6 ; Isid., Etym. I, xxvii, 4 (e Festo 31, p. 28) ; Einsidl. CCLXV (Keil VIII, p. lxii). Vide supra pp. 7.3, 19.305. 1142 Agr., p. 119.14 ; cf. Diom. II, pp. 436.31-437.8. 1144 Agr., p. 119.19. 1148/1150 Virg. Maro, vii, p. 61.14-19 ; cf. Isid., De diff. i, 561 (col. 66). 1151 Char. I, p. 127.13 ; cf. Seru., Aen. xi, 590 ; Prisc. VII, 86 (II, pp. 360.25-361.5). 1154 Gloss. V, p. 526.25 ; cf. Hier., adu. Iouinianum ii, 6. 1156 Cf. Gloss. IV, p. 395.40 ; II, p. 194.45 ; Isid., De diff., app., 55 (col. 1322) ; DS, p. 275.10. Vide supra, p. 39.788. 1157 Gloss. II, pp. 240.34, 432.25 ; LG III, pp. 168.5, 173.15.

1133 non om. P subfragor CH et ... suffragauī om. CH 1134 sorbsi CH Caper 1139 Scorpio CH scorpius C 1141 cum om. C 1144 dicunt CH damnent P ; dampnant H 1147 aff. CH ; affirmamus P cauendo LM 1148 attestor CH adtestor aliquem ad P 1149 fit P^l aliquem P 1151 ab^l P^l 'e' at in 'i' CH gēn p^l P^l 1152 ab hoc ... trucium om. L P 1154 g^l εκριον P^l inde CP quod P feraciter C^a 1157 siue] uel M quod P 1158 ab] sub P g^l P^l uenit CHM P Cωpω CH ; Cωπω P^l

Tenax beneficii, id est memor gratiae.

- 1160 Torques nomen generis communis, nam et in Mario Liuius genere masculino et Cicero feminino torquem posuere.

Triumphat hostem qui superat; triumphat nos Deus cum superandi hostes auxilium tribuit. 'Deo,' inquit, 'gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu.' Et iterum, 'Expolians 1165 principatus et potestates, triumphans illos in semetipso.'

Transmigro uerbum duplicem significationem habet. Transmigro enim cum de loco ad locum iter facio; item transmigro dicitur cum additamento accusatiui casus cum aliquem de loco ad locum transfero ut, 'Nabuchodonosor transmigrauit 1170 Iudaeos de Hierusalem,' et 'Emigrabit te de tabernaculo tuo.' Porro exemplum uerbi superioris, 'Transmigraui in montem sicut passer.' Transmigrans participium aequè dupliciter et de loco ad locum transiens aliquis et alium de loco ad locum transferens intellegitur.

- 1175 Turtur et masculino genere et feminino profertur.

Tunc temporis aduerbium est, tum ordinis.

Terga hominum sunt tantum, singulariter tergum; tergus quadrupedum, pluraliter facit tergora, id est coria.

Tinguere dicendum, non tingere.

- 1180 Temeritas sine consilio, audacia post consilium.

Temperantia animorum, temperatio rerum, temperies aurarum.

Tapete, tapetis, tapeti a tapeti; et pluraliter tapetia, tapetium,

1160 Hier., in Daniele II, v, 5-7 (CC LXXA, p. 824), uide Sacris Erudiri XVIII (1967-1968), pp. 474-475. Cf. Char. I, p. 145.19; Phocas, p. 430.11; cf. Isid., Etym. XIX, xxxi, 11; Liuius VII, x, 11 (ed. Mueller II, 1909, p. 11). 1161 Cicero, Verr. III, 185 (ed. Mueller II, i, 1891, p. 346.11). 1163 II Cor. ii, 14. 1164 Coloss. ii, 15. 1166 Cf. Ezech. xii, 3. 1167/1168 Sic Lam. (Threni), iv, 22; uide Plater-White, Grammar of the Vulgate, p. 59. 1169 Cf. ler. xxix, 7 et 14. 1170 Ps. li, 7. 1171 Ps. x, 2; cf. Eucher., Form. (CSEL XXXI, p. 24.5). 1175 Seru. Buc. i, 58; cf. Char., exc., pp. 551.39, 552.20; *feminino*: e.g. Dictys Cret. vi, 15; Plinius, Hist. nat. XXX, viii, 21 (68). 1176 Caper, p. 96.13. 1177 Caper, p. 99.1. 1179 Caper, p. 106.14. 1180 Agr., p. 121.13. 1181 Agr., p. 122.1; Virg. Maro, v, p. 40.3. 1182/1186 Char. I, pp. 61.29-62.6.

1159 tenex M P^k grē Pⁱ 1160 nōm gēn cōm̄m Pⁱ nam et marius libius L libius H M P 1161 gēn mās cicero fēm torquem M; gēn mās fēm cicero torquem P cycero C H 1162 triumphat ... superat om. L M P¹¹ 1162/1163 triumphat nos d̄s cum superandi C hostem ... triumphat om. H triumphat^a Pⁱ 1163 hostem P inquit C Pⁱ gratia P 1166 Transmigro ... habet om. C H L M P¹ hab Pⁱ 1167 enim om. L de] in P 1168 d̄r Pⁱ accūi P id est cum C H Pⁱ 1169 nabocodonosor C 1170 de] in C H Pⁱ emigrauit C H migrauit de te P emigrauit de M te om. C H tuo om. C H L 1171 Transmigrans H 1172 transmigra in L; -grans in M; -grauī in P^k principium P aequē om. C H 1173 transiens ... ad locum om. C H transiens intellegitur aliquis P 1173/1174 locam transferens Pⁱ 1174 intelligitur H; om. Pⁱ 1175 mās gēn Pⁱ fēm Pⁱ 1176 aduerb Pⁱ tum] tunc P 1177 Tergo quando hominum C H tantum] tt Pⁱ; tunc C sig Pⁱ significat C H 1178 quadrupedum Pⁱ facit pluralem tergora C H p̄lr Pⁱ 1179 dīc Pⁱ 1180 audacio P; audacitas C H L M 1181 horarum C 1182 tapeti om. L M a ... et om. C H plūr Pⁱ

tapetibus. Virgilius : 'Qui forte tapetibus altis.' Sed et hoc tapetum, huius tapeti, huic tapeto ; pluraliter haec tapeta, tapetorum,
 1185 *tapetis. Virgilius :*

Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.

Sed et masculino genere dicit : 'Pictosque tapetos.'

Turbo, si sit proprium, Turbonis facit ; si appellativum, turbinis. Nam siue uentus siue quo ludunt pueri, hic turbo
 1190 *dicitur. Virgilius : 'Torto sub uerbere turbo.'*

Tumulus et tumens tellus et mons breuis et sepulcrum aequae uocatur.

Teloneum, non theloneum, id est per 't' simplicem, non aspiratione addita. Est autem graece telon, latine uectigal.

1195 *Tabes tantum singulariter dicitur, tendiculae et tenebrae tantum pluraliter.*

[V]

Vsquequaque omnimodo significat, pro quo in Psalmis in graeco εως σφόδρα legimus, quod significantius latine potest
 1200 *'usque ualde' interpretari.*

Vt, aduerbium, est modo temporis et significat 'postquam,' modo qualitatis et significat 'quemadmodum' ; modo optandi et significat 'utinam,' modo mirandi et significat 'O quam' ; modo coniunctio causalis : 'Volo ut ubi ego sum et ipsi sint
 1205 *mecum.'*

'Vacat mihi' graece σχολάζω. Vaco militia, perfectum uacui.

Vulgus neutri generis est et pluralem numerum non habet ;

1183 Aen. ix, 325. 1186 Aen. vii, 277 ; Seru., Aen. vii, 277. 1187 Aen. ix, 358 ; Seru., Aen. ix, 356. 1188 Char. I, p. 64.26 ; cf. p. 144.30 ; Horatius, Sat. II, iii, 310. 1190 Aeneis vii, 378. 1191 Isid., Etym. XIV, viii, 21 ; I, vii, 15. 1192 Gloss. II, p. 205.13, 453-7 ; III, p. 504.15 ; e.g. Matth. ix, 9. Sed cf. Probus, appendix, p. 197.19. 1195 Char., exc., pp. 548.11, 549.32. 1198 Cf. Char. II, pp. 221.31, 223.5. Vide supra, p. 36.718. 1201 Diom. I, p. 408.10 ; cf. p. 349.1 ; Char. II, pp. 227.30-229.2. 1204 Ioh. xvii, 24. 1206 Gloss. II, p. 450.22 ; III, p. 111, 30 ; Prisc. VIII, 78 (II, p. 432.16), XVII, 91 (III, p. 158.3) ; cf. Festus, pp. 470-471 ; Probus, p. 164.2. 1207 Char. I, p. 74.20, cf. p. 21.15 ; exc., pp. 538.33, 548.17.

1183 Virgilius ... tapetibus om. C H L M P¹ 1184 pl¹ P¹ 1186 ostro om. L
 pedes P tapetis om. P 1187 masculo C gēn P¹ dicendum M ;
 datiuo P pulchrosque Verg. 1188 Si sit proprium turbo turbonis C H
 si appellativum, turbinis om. C H L M P¹ 1189 siue¹ si C uentris P¹
 ludum P¹ 1190 dī P¹ Torto] toto P 1191 tumulus P¹ 1193 sim-
 plice P¹ 1194 ads- P¹ gī P uectical P¹ longum H 1195 siñg P¹
 singulariter C 1198 sig P¹ per quod P 1199 grece C εωςσφαρα
 H ; εωςσφαρα C ; εωςσφαρα P¹ lāt P¹ ; -nac C potes P 1201 signifi-
 P¹ 1203 sig¹ P¹ siñg P¹ O om. P 1204 coniunctio C sum ego
 H Vulg. illi Vulg. 1206 σχολάζω H ; σχολαυ C ; σχολαζω P¹ mali-
 tia P* ; militia C uacui L 1207 nēu gēn P¹ est om. P pl P¹
 numero P¹

sed Virgilius et masculine uulgu extulit : *'Hinc spargere uoces / In uulgu ambiguis.'*

- 1210 Vas, uadis generis masculini de uadimonio ; uas, uasis neutri de uasculo.

Vis duplicem habet significationem : et uirtutis uidelicet, quae graece *δύναμις* dicitur, et uiolentiae, quae graece *βία* uocatur.

- 1215 Vecordia et uirus tantum singulariter efferuntur.

Vepres et uerbera et uiscera non habent singularem declinationem nisi tantum uerbere et uiscere. *Virgilius* et, *'Torto uolitans sub uerbere turbo,'* et *Ouidius*, *'Viscere diuiso'*

Vtor diuitiis de diuitias.

- 1220 *Ver semper singulariter.*

Verbex, id est ouis, ab 'u' littera incipiendum.

Vltior et ultimus posituum gradum non habent.

Verus ad naturae tantum ueritatem refertur ; uerax autem dicitur qui non mentitur. Vnde et uerus daemon dici potest ;

- 1225 uerax autem non potest.

Vallestria agrorum, sicut et campestra, dicuntur.

Veto culpam et ueto culpa, id est prohibeo a culpa. *Sedulius*, *'Pomisque uetaret acerbis,'* id est a pomis ; et *Fortunatus*,

1208 Aeneis ii, 98-99. 1210¹ Varro VI, 74 (II, p. 240) ; sed cf. Gloss. II, p. 508.46, A.-S. badian ; Prou. xxii, 26 ; Ambr., De uirg. ix. Du Cange, s.u. uadimonium ; Gloss. II, p. 283.28, etc. 1210² Gloss. II, pp. 433.19, 596.7 ; Caper, p. 112.3. 1212 Gloss. IV, p. 401.44 ; II, pp. 281.25, 508.50 ; III, p. 306.28 ; DDN, p. 594.1 ; cf. DS, p. 284.29 ; Isid., Etym. V, xxvi, 4-6. 1213 Gloss. II, p. 257.25 ; III, p. 73.63 ; Char. I, p. 42.14. 1215 Char. I, p. 32.7 et 14 ; exc., p. 548.11 et 18. 1216 Char. I, pp. 33.3, 34.9 ; exc., p. 550.16-17 ; Diom. I, pp. 327.32, 328.11-12. 1217 Char., exc., p. 550.16-17 ; Aeneis vii, 378 ; Metamorphoses vii, 378. 1219 Diom. I, pp. 311.11, 316.12 ; cf. Char., exc., p. 549.4. 1220 Char., exc., p. 550.21. 1221 Nonius, 189 (I, p. 278) ; sed cf. Char., exc. p. 553.22 ; Cassiod., DO, p. 93.2 (*) (c Varrone V, 98). 1222 Char. I, p. 113.10 ; Diom. I, p. 324.36 ; exc., pp. 536.33, 556.4. 1223 Virg. Maro, iv. p. 21.9 ; cf. Gloss. V, p. 582.37 ; Isid., Etym. X, 275. Vide Vulg. s.u. uerus, uerax, passim. 1224 Cf. Aug., DCD VIII, xiv-xxii (CC XLVII, p. 230-239). 1226 Ambr. Hex. III, iii, 14 (CSEL XXXII, 1, p. 69) ; De fuga saeculi v, 31 (CC XLVIII, pp. 439-440) ; cf. Aug., DCD XIV, xvii (CSEL XXXII, 2, pp. 188-189) ; Isid., Etym. XIX, xxii, 5, cf. XIV, viii, 23 ; Gregorius, Moralia II, ii (PL LXXV, 555b). 1227 Cf. Nonius, 45.4. Sedulius, Carmen Paschale ii, 24.

1209 et om. CH mās Pⁱ uulgū s dīx extulit H uulgū extulit C f̄ dīx Pⁱ 1210 gēn mās Pⁱ de uadimonio om. CH 1211 neutri om. L¹ M Pⁱ 1212 uirtutes Pⁱ 1213 greco Pⁱ δῶναμ C H ; ἀγνάλλης Pⁱ dī Pⁱ 1215 uecodia Pⁱ uisus CH sig Pⁱ 1216 uebres Pⁱ berbera Pⁱ sing Pⁱ ; om. HM 1217 tm̄ Pⁱ uerbera CH ; berbera Pⁱ uiscera CH 1218 berbere Pⁱ torto H diuisio P 1219 douitis¹ Pⁱ ; diuicias² C 1220 Vēr Pⁱ sing Pⁱ 1221 uerux M ; uerux P uerux ouis C H id est om. MP 1222 conpos- Pⁱ 1223 tām Pⁱ 1224 dī Pⁱ uerius Pⁱ 1226 camporum CH dī Pⁱ 1227 et ueto a culpa L ; et ueta culpa M ; et ueto culpa P sedulius quoque CH ; sedolius Pⁱ 1228 aceruus P

'Non ueto coniugium, sed praefero uirginis alium.'

1230 *Vultus mutatur, facies manet.*

Vae datiuus et accusatiuus sequi debent, non alius, ut 'Vae populo Maurorum,' et 'Vae populum Maurorum.'

Uterque de duobus dicimus; utrique de binis aut de pluribus ex utraque parte positus: uterque uenit, utrique uenerunt.

1235 *Veniunt qui uendunt; ueneunt qui uenduntur.*

Vltus: et uindicatus et punitus.

Velocitas pedum et corporum; celeritas animorum et factorum.

Vlcus quod nascitur; uulnus quod per alium fit.

'Vultur' dixit Virgilius in sexto, sed et 'multurius' Lucilius

1240 *in primo.*

Urgeo, non urgueo. Virgilius: 'Quibusue urgentur poenae.'

Urgeo, unxi, quomodo pingo, pinxi, utrumque sine 'u'; attamen ad nomen deriuatum 'u' addit, ut 'Pinguis unguine ceras.' Ita unguentum, non ungentium dicatur.

1245 *Verbum est omne quod lingua profertur et uoce; sermo autem, cuius nomen ex duobus uerbis compositum est 'serendo' et 'monendo,' comptior ac diligentior fit. Sententia uero quae sensu concipitur; porro loquela, quando cum quadam eloquentia dictionis ordo protexitur; oratio, quando usque ad manuum 1250 artem describendus oratoris sermo peruenit.*

1229 Fortun., Carm. VIII, iii, 385. 1230 Caper, p. 100.3. 1231 Caper, p. 101.6. 1233 Agr., p. 116.14. 1235 Agr., p. 118.20. 1236 Agr., p. 119.15; cf. ps.-Isid., De prop. serm., 179 (PL LXXXIII, 1328). 1237 Agr., p. 121.15. 1238 Agr., p. 121.17. 1239 Char. I, pp. 98.3, 147.10; Aeneis vi, 597. 1241 Vel., pp. 59.8-60.5; cf. Char. III, p. 244.14; Gloss. II, p. 345.39; Aeneis vi, 560-561; Cassiod., DO, p. 164.22. 1243 Georgica iii, 450; Cassiod., DO, p. 166.3. 1244 Gloss. II, p. 211.2 et passim. 1245/1250 Virg. Maro, xv (p. 88, 6); cf. Isid., De diff., i, 578 (col. 67); Etym. VI, viii, 2-4. 1249 Cf. Diff., p. 521.3.

1229 Nō ueto C coniugum Pⁱ 1231 datiuum L M accusatiuum L M debent ut proprium nomen alius. Vae populo H; debent ut alius uai populo Cⁱ; debet ut proprium nomen alius uae populo Cⁱ non alius ut ut uae P^k ut alius uae L Mⁱ alius del. M² 1233 praedicimus P; om. C H 1234 ueniunt Agr. (sed non omnes codices) 1235 Veniunt qui uendunt om. L M Pⁱ uenduntur C H ueneant P ueneunt ... uenduntur om. C H 1236 punitus Pⁱ 1237 cael. C 1238 alidum Pⁱ 1239 dē P ultorius Pⁱ uultorius L M P^k 1241 urgueo] urgo L ur guo H L M poenis Verg., Vel. 1243 adtamen Pⁱ ad nomen om. C H L M Pⁱ deriuatiuum M 1244 ita ut ut unguentum C non ungentum C H Pⁱ 1245 et uoce om. C H 1246 nōm Pⁱ uerbis om. C H L M Pⁱ conp- Pⁱ est om. L M Pⁱ 1247 contior Pⁱ 1247/1248 qui sensu concepit P 1249 quando] qñd Pⁱ; om. C H L M procedit C H; profertur L 1249 qñd Pⁱ; quoniam C; qm̄ H 1250 deccscribendus C; dis- Verg. orationis M; oratus Verg.

DE ARTE METRICA
ET
DE SCHEMATIBVS ET TROPIS

CVRA ET STVDIO
C. B. KENDALL

VNA CVM
COMMENTARIIS ET GLOSSIS
REMIGII AVTISSIOCORENSIS
(E CODICE VALENTIANENSE 390)

CVRA ET STVDIO
M. H. KING

INTRODUCTION

A. *De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis*

1. Manuscripts

Preparation of the present edition of the Venerable Bede's *De Arte Metrica* (*DAM*) and *De Schematibus et Tropis* (*DST*) ⁽¹⁾ was facilitated by the labors of Professor M.W.L. Laistner and Mr. H.H. King who gathered together the scattered catalogue references to the MSS of Bede in *A Hand-List of Bede Manuscripts* (Ithaca, N.Y., 1943) ⁽²⁾. Guided by their lists, I have examined, via microfilm, approximately two-thirds of the extant MSS of *DAM* and *DST*. In many cases the catalogue descriptions proved inaccurate; the enumeration that follows supplements and corrects the information given in the *Hand-List*.

I begin with a description of the MSS used to establish the text. These are arranged by classes. The remaining MSS known to me are listed alphabetically by cities. An asterisk indicates that I have not seen the MS or the designated portion thereof. However, Professor C. W. Jones has very kindly put at my disposal notes about several such MSS which he has examined in the course of his own investigations. I have drawn on these freely. To save space I have not repeated the bibliographical references in the *Hand-List*.

α = Classis I

(Classis IA : codices magna ex parte incontaminati)

- M** 1. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6404 (s. ix, Freising), *DAM*: foll. 31^r-45^r; *DST*: foll. 45^r-49^v. 29 lines. Several gatherings have been lost. Fol. 33^v ends ... *de uerbo quae uel* (*DAM*, p. 90.54); fol. 34^r begins *colis breuis co* ... (*DAM*, p. 98.73). Fol. 40^v continues without interruption onto fol. 42^r; fol. 41 is a fragment *DE FINALIBVS LITTERIS HONORATI GRAMMATICI*, corresponding to the lost section of *DAM*. Fol. 47^v ends ... *et si sumpsero pennas* (*DST*, p. 152.13); fol. 48^r begins *synecdoche est significatio* ... (*DST*, p. 156.85). Fol. 49^v ends ... *id est moralem rationem* (*DST*, p. 166.238). Between *DAM* and *DST* is inserted an eight-line poem beginning: *Aureus ac simul iustinus fera praelia mundi*. The poem is found in the same position in no. 95 and has been printed by John K. Floyer and Sidney G. Hamilton, *Catalogue of Manuscripts Preserved in the Chapter Library of Worcester Cathedral* (Oxford, 1906), 105. Normal continental abbreviations (but note: quo = quoniam). The abbreviation $\hat{p}$ = post is extended to $\hat{pse}$ =

(1) The research for this edition was made possible by a grant from the American Philosophical Society. Thanks are due also to the librarians of the various libraries who permitted the filming of their MSS.

(2) Hereafter referred to as *Hand-List*; the section on *DAM* and *DST* is found on pp. 131-136.

posse (usually corrected by second hand to $\overline{\text{pse}}$). Clubbed letters; bottom loop of g open; a frequently takes the form cc. Most significantly, $\dot{\text{t}} = \text{-tur}$ (the contraction appears one or more times, foll. 35^r, 36^r, 37^r, 39^r, 42^v, 43^r, 43^v, 44^v, 47^r, 48^v). At Freising $\dot{\text{t}}$ replaced $\dot{\text{t}}$ as the contraction of -tur circa 850 (W.M. Lindsay, *Notae Latinae* [Cambridge, 1915], sec. 471). This coupled with the single appearance of the abbreviation $\text{gt} = \text{gloriae}$ (fol. 44^r) suggests a date toward the middle of the ninth century. Bernard Bischoff, *Die südostdeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit* I, 2d ed. (Wiesbaden, 1960), 118.

- S 2. St. Gall, Stiftsbibliothek, 876 (s. viii^a, St. Gall), *DAM*: pp. 208-257; *DST*: pp. 257-277. 28 lines. In all probability this is the oldest surviving MS of *DAM* and *DST*. Bruckner's estimate of the end of the eighth century is supported by Lindsay ('saec. viii-ix': *Notae Latinae*, index of MSS). A careful text, written in a very legible hand. Normal (and comparatively few) continental contractions and abbreviations (but note: $\text{qu}\bar{\text{o}} = \text{quoniam}$; $\text{st} = \text{sunt}$, alongside s). Of special interest: $\text{ec} = \text{ecce}$; $\text{id} = \text{idem}$ (p. 221); $\text{it} = \text{item}$; $\text{om} = \text{omnes}$; $\dot{\text{t}} = \text{-tur}$. The letter a sometimes appears in the form cc; g takes the 3-form with either the bottom or both loops open. The symbol $\div$ is placed in the margin line by line to indicate quotation; the symbol $\rangle\text{---}\langle$ is used above Hebrew words. A. Bruckner, *Scriptoria Medii Aevi Helvetica* II (Geneva, 1936), 80-81.

(Classis IB: codices contaminati)

- C 3. Cambridge, Peterhouse, 245 (s. xiv), *DAM*: foll. 28^r-38^v; *DST*: foll. 38^v-43^r. 39 lines (double column). I collated *DST* only.
- N 4. Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 4841 (s. ix^a), *DAM*: foll. 70^r-85^v; *DST*: fol. 85^v. 35 lines. *DST* fragment ends ... *zeuma ypozeuxis silempsis* (p. 143.21). Normal continental abbreviations (but note: $\gamma = \text{et}$). Clubbed letters; g takes the 3-shape; i longa; (') as well as dash used for suspension of m; $\dot{\text{t}} = \text{-tur}$; words run together (e.g., $\text{d}\&\text{tribus} = \text{de tribus}$). 'Folios 70-91 form a separate manuscript written toward the end of the ninth century. It contains Bede *De metrica ratione* and the metric of Mallius Theodorus (incomplete)' (Charles H. Beeson, 'The Manuscripts of Bede,' *Classical Philology* XLII [1947], 78). The Rev. J.A. Giles appended variant readings from this MS to his edition of *DAM* (see below). I collated *DAM* only; *DST* fragment appears to be Class II.
- R 5. Cambridge, Trinity College, 1128 [O.2.24] (s. xii^a, Rochester Priory), *DAM*: foll. 27^r-55^v; *DST*: foll. 55^v-67^v. 27 lines. R splits chap. 4 of *DAM* in two and thus numbers 26 chapters in all. Most of *DAM*, chap. 9: *de quibus in donato ... satis esse putamus* (p. 107.9 ... p. 108.30), is omitted in favor of material adapted from Donatus.

- W 6. St. Gall, Stiftsbibliothek, 878 (ca. A.D. 829-849, Reichenau ?), *DAM* : pp. 91-131; *DST* : pp. 131-148. 33 lines. Bernhard Bischoff argues persuasively that this codex, containing a variety of historical, chronographical, and grammatical material, was a vademecum prepared for, and largely written by, Walafrid Strabo. The codex was assembled over a period of years; Bischoff discerns four major chronological stages of Walafrid's handwriting (W I-IV), as well as the hands of a number of scribes who from time to time assisted him. During the final stage (W IV = A.D. 829-849) scribe B frequently worked with Walafrid. The first five pages of *DAM* in the codex (pp. 91-95) are in Walafrid's own hand (W IV); B then takes over (= p. 88.9) and continues through *DST*, alternating with scribe E after p. 144 (= p. 161.178). Walafrid's script is thoroughly described by Bischoff; B displays normal continental abbreviations; $\bar{t}$ = -tur; g takes the three form. Walafrid's primary exemplar must have been virtually identical with S and doubtless came from St. Gall; however, it was corrected throughout with a Class-II MS. Bischoff, 'Eine Sammelhandschrift Walafrid Strabos (Cod. Sangall. 878),' *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Beiheft LXXV (1950), 30-48.

β = Classis II

(Classis IIA : codices magna ex parte incontaminati)

- A 7. Angers, Bibliothèque publique, 522 (s. ix, St. Aubin), *DAM* : foll. 1^r-26^v; *DST* : foll. 26^v-35^v. 21 lines. Fol. 35^v ends...*praesignat allegoria uerbi* (p. 167.257). Extensive marginal glosses on fol. 1^r. Several distinctive abbreviations and contractions : $\bar{a}p$ = apud (fol. 4^v); $\bar{c}t$ r = cetera; $\bar{i}d\bar{t}$ = id est; $\bar{s}d$ = sed; $\bar{u}r$ t = uester; $\bar{n}$ = -ne. A few open a's; i longa; $\bar{t}$ = -tur; g takes the 3-form; $\bar{p}$ = -mp- (once). $\bar{g}l\bar{a}$, $\bar{g}l\bar{a}m$ = gloria, gloriam.
- F 8. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6399 (s. ix, from Freising), *DAM* : foll. 1^r-22^v; *DST* : foll. 22^v-30^r. 28 lines (double column). Some insular abbreviations : $\bar{a}t$ = autem (fol. 27^r); $\bar{b}$ = bene; $\bar{d}c$ & $\bar{d}t$ = dicit; $\bar{d}t$ r = dicitur (alongside $\bar{d}r$); ++ = enim; $\bar{d}$ = est; 7 = et (fol. 22^r); $\bar{h}$ = haec; $\bar{i}t$ er = inter (fol. 19^v); $\bar{n}c$ = nunc; $\bar{p}$ = per (fol. 21^v); $\bar{p}$ = post; $\bar{q}$ = quia (alongside $\bar{q} \langle \rangle$); $\bar{q}$ = quod. Note also : $\bar{p}p$ = propter and $\bar{q}p$ = quippe. Clubbed letters; a and cc; n and μ ; i longa; g takes the 3-form but tends to close up; a sometimes written for o (e.g., *cammunes*). Final -tur is usually written out, but $\bar{t}$ appears, foll. 19^r, 27^r, 27^v (bis). The evidence points to a date after the middle of the ninth century; Bischoff describes the MS as 'wohl französisch, saec. IX^a.' Both Keil and Halm evidently transcribed this as the basis for their editions. B. Bischoff, *Die südosideutschen Schreibschulen* I, 148-149. Keil's F; Halm's F.

- L 9. Paris, B.N., Lat. 16668 (s. ix, Lorsch), *DAM* : foll. 1^r-20^v; no

DST. 31 lines. Text ends ... *te solerter instruerem* (p. 141.31). *EXPLICIT DE ARTE METRICA LIBER BAEDA FAMVLI XPI LEGE FELICITER*, thus deliberately excluding *DST*. Normal continental abbreviations (but note : $\overline{q}q$ = quoque ; $t\bar{n}$ = tamen). Some clubbing ; i longa ; bottom loop of g open ; inverted t ; α = a ; om = omnes ; $\bar{t}$ = -tur. The shift from $\bar{t}$ to $\bar{t}$ as the contraction of -tur took place circa 850 at Lorsch (*Notae Latinae*, sec. 471). It may therefore be dated first half of ninth century, though not necessarily early in that period. Continental minuscule, but with 'a thoroughly Insular background.' Charles H. Beeson, 'The Manuscripts of Bede,' *Cl. Phil.* XLII, 81.

(Classis IIB : codices contaminati)

- K** 10. Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122 (s. ix-x), *DAM* : foll. 62^r-79^v; *DST* : foll. 79^v-85^v. 25 lines. Careful and intelligent scribe. Distinctive abbreviations : $\bar{i}dt$ = id est ; urt = uester (cf. no. 7). Open a very frequent ; little clubbing ; lower bow of g often open ; words not always separated ; i longa ; $\bar{t}$ = -tur, but $\bar{t}$ = -tur, foll. 74^v & 83^r (elsewhere $\bar{t}$ may have been altered to $\bar{t}$) ; $glam$ = gloriam. 'Saec. x' according to Keil (*GL VII*, 219) ; perhaps somewhat earlier. In addition to the Spanish symbol $\bar{i}dt$, attention may be drawn to the spellings *VEDA* (*DAM*, p. 82.1) and *VEDE* (*DO*, fol. 85^v) = *BEDA*, etc. Ci for ti (e.g., consonancium) ; $\bar{p}$ = -mp- (again, cf. no. 7). Keil's *L*.
- P** 11. Paris, B.N., Lat. 7558 (s. ix), *DAM* : foll. 15^v-36^r ; *DST* : foll. 36^r-44^v. 26 lines (foll. 15ff.)/27 lines (foll. 31ff.). Heavily stained, especially foll. 16-19. Normal continental abbreviations (but note : $\bar{b}$ = -bit ; $\bar{i}$ = in ; $micam$ = misericordiam (fol. 41^r) ; $\bar{n}$ = -ne (fol. 43^v) ; φ = quod. Three forms of a including cc and α ; $\bar{t}$ = -tur (once = -ter, indifferent, fol. 24^v). Scribe not only writes -e for -ae (especially in adjectives), but conversely -ae for -e in adverbs. T and c freely interchanged (e.g., conitio, audatius ; ec, forciores, statuunc). Careless omissions. The history of this codex (from the library of St. Julian at Tours) is described by P.F. Hovingh, *Corpus Christianorum CXXVIII*, 117-120. Closely related to *L* in *DAM* ; conflated with Class III in *DST*.
- T** 12. Trier, Seminarbibliothek, 100 (s. ix-x), *DAM* : foll. 17^v-36^r ; *DST* : foll. 36^r-44^r. 25 lines. Some insular abbreviations ; $\bar{e}$ = est ; $\bar{e}+$ = enim ; $\bar{h}$ = haec ; $\bar{i}$ = in ; $m\bar{o}$ = modo (fol. 19^r) ; $n\bar{o}ia$ = nomina ; $p\bar{t}is$ = populus (second hand) ; φ = quod ; $\overline{q}q$ = quoque. Note also : $\bar{b}$ = bre- ; $nunq\bar{i}d$ = nunquid. Open a is avoided ; both loops of g closed ; $\bar{t}$ = -tur ; $gl\bar{a}$, $gr\bar{a}$ = gloria, gratia ; $\bar{q}$ = quae (fol. 36^r) ; $\bar{q}$ = quae (fol. 36^v). Ci for ti (e.g., eciam, sentenciam).
- V** 13. Valenciennes, Bibliothèque publique, 414 [395] (s. ix, St. Amand), *DAM* : foll. 1^r-22^v ; no *DST*. 27 lines. Fol. 18^r begins at *tamen intuen-*

dum ... (p. 127.3) and ends ... *maxima ex parte* (p. 128.31). Fol. 18^v contains extraneous material (*aequa diuisio est quotiens ... temporum numero sibi comparato*). Fol. 19^r begins again with *at tamen intuendum* Scribe sometimes drops middle syllable (e.g., *composione* = *compositione*, *consontem* = *consonantem*). Some insular abbreviations : *aliq̄* = *aliqua* ; 7 = *et* ; *i̇* = *id est* (corrected to *id ÷*, fol. 2^r) ; *nōa* = *nomina* ; *q̄* = *qui* ; *qq* = *quoque* ; *-r̄t* = *-runt* ; *t̄* = *tibi*. Other abbreviations include : *ēē* = *esse* ; *-n̄* = *-ne* (in *capitula*) ; *quīq* = *quinque* (fol. 1^r *supra*) ; *ſ* = *sed*. Bottom loop of *g* open ; *-t̄* = *-tur* ; *g̃ta*, *g̃tam* = *gloria*, etc. ; *g̃ra* = *gratia*.

γ = Classis III
(codices conflati)

- B** 14. Bamberg, Staatsbibliothek, Msc. Class. 431 [M IV 12] (s. ix), *DST*: foll. 182^r-187^v ; no *DAM*. 31 lines (double column). Normal continental abbreviations (but note: *q̄* = *quod*). The form α(a) appears after *r* ; *-tur* written out. Combines readings of *G* and *P*. Halm's *B*.
- G** 15. Paris, B.N., Lat. 13377 (s. ix, Saint-Germain-des-Prés ?), *DAM* : foll. 83^r-101^r ; *DST*: foll. 101^r-106^v. 29 lines. Fol. 90 should follow fol 106. Fol. 90^v ends ... *et orationem orauit* (p. 171.295) ; the final folio is lost. A biographical note on Bede, adapted from Bede's account of himself in *Historia Ecclesiastica* V, 24 (ed. Plummer, I, 357), precedes *DAM* (fol. 82^v). Normal continental abbreviations (but note: *÷* = *est* ; *pi* = *pius* [fol. 87^r] ; *q̄n* = *quando* ; *qq* = *quoque* ; *f̄* = *sed* [Breton ; alongside *ſ*]). Some clubbing ; one, sometimes both loops of *g* open ; *-t̄* = *-tur*. Laistner (*Hand-List*, p. 134) incorrectly identifies this as Keil's *P* (see no. 73).
- H** 16. Paris, B.N., Lat. 14088 (s. ix¹, Saint-Germain-des-Prés ?), *DAM* : foll. 2^r-14^v ; *DST*: foll. 15^r-21^r. 21 lines. Beeson ('The Manuscripts of Bede,' *Cl. Phil.* XLII, 78-79) points out that the original order of the Bede material in this codex ('ninth-century script') was *DST*, *De Natura Rerum*, *De Temporibus*, *DAM*, *De Temporum Ratione*. A wretched text ; scribe very careless ; numerous omissions caused by haplography. Frequent corrections by second hand. Words run together (e.g., *lumin&erram* = *lumine terram*) ; divided without regard to sense (*doceants pondeum* = *doceant spondeum*). Spelling errors due to doubling consonants (*quamobbre*m ; *allibi* ; *mudullatio* = *modulatio* ; *possessione*) ; metathesis (*uhic* = *huic* ; *iosehp* ; *pras* = *pars*) ; aural spellings (*exsemplis* ; *iusta* = *iuxta* ; *cumunes* = *communes* ; *-os* = *-us*, etc.). *V* frequently written as *n* in initial position. Some insular abbreviations : *h̄* = *autem* (16 times) ; *÷* = *est* ; *q̄* = *quia* ; *q̄* = *quod* ; *quō* = *quoniam*. Other noteworthy symbols : *&&* = *et cetera* ; *p* ; (also *p̄*) = *post* ; *idō* = *ideo* ; *it̄* (second hand) = *item*. Bottom loop of *g* usually open ; open *a* ; *ci* for *ti*. Several indications point to a date

very early in the ninth century, particularly if the MS was indeed written at St. Germain. The old symbol $\bar{q}n$ = quoniam occurs once, fol. 2^r; likewise the old symbol $\bar{u}$ = uel appears, foll. 15^v, 17^r, 18^r, 18^v (bis), 19^v, 20^v. The regular (and frequent) contraction of -tur is -t̄; where -t̄ occurs (5 times), it is visibly the work of a corrector in every (?) case. The contraction -t̄ appeared early at St. Germain. Lindsay (*Notae Latinae*, p. 377) noted its use there in a MS (Paris, B.N., Lat. 12832) dating from the first quarter of the ninth century. Its carelessness notwithstanding, *H* provides a significant clue to the relationship of the MSS of *DAM* and *DST* (see below). Not in *Hand-List*.

Alii Codices

Angers, Bibliothèque publique, 522, see no. 7.

*17. Avranches, Bibliothèque publique, 236 (s. xi, from Mont-St.-Michel), *DAM*: foll. 82^v-88^v; no *DST*. Extracts: chap. 3 (p. 89.13ff.), 4, 7 (p. 105.24ff.), 8-9, 10 (pp. 108.2-109.16), 12-16, 24 (p. 139.26; then additions). *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France X* (Paris, 1889), 115. Not in *Hand-List*.

Bamberg, Staatsbibliothek, Msc. Class. 431 [M IV 12], see no. 14.

18. Barcelona, Archivo general de la Corona de Aragón, Ripoll 46 (s. ix-x, Ripoll), *DAM*: foll. 3^r-9^v; no *DST*. 32 lines. Fol. 3^r begins *anacreoncio XXIII de metro trochaico* ... (p. 81.29); fol. 9^v ends ... *inuenitur trocheus non quod in* (p. 117.33). Class II.

*19. Basel, Universitätsbibliothek, F VIII 5 (s. xv), *DAM*: foll. 50^v-66^v; *DST*: foll. 12^v-18^v. É. Pellegrin's review of H. Silvestre's *Les manuscrits de Bède à la Bibliothèque royale de Bruxelles, Bibliothèque de l'école des chartes CXVII* (1959), 285. Not in *Hand-List*.

Bern, Burgerbibliothek, 207, see no. 66.

20. Bern, Burgerbibliothek, A 91.20 (s. xiii), *DST*: fol. 1^r; no *DAM*. 49 lines. Fragment beginning *hyperbole est dictio* ... (p. 161.173).

21. Bern, Burgerbibliothek, AA 90.20 (s. xii-xiii), *DST*: foll. 4^r-7^r; no *DAM*. 35/37 lines (double column). Fol. 4^r begins *xxx anno* ... (p. 144.32).

22. Bologna, Biblioteca universitaria, 797 [458] (s. xi⁴), *DAM*: foll. 38^r-54^r; *DST*: foll. 54^r-61^r. 28 lines. Fol. 50^v ends ... *uersus par est pre-* (p. 127.99); fol. 51^r begins *qui in fine est* ... (p. 130.10). Angela Maria Negri, 'De codice Bononiensi 797,' *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica LXXXVII* (1959), 260-277. Conflated. *De schematibus* has affinities with *A* and no. 71.

23. Cambridge, Corpus Christi College, 217 (s. xiii, Worcester), *DST*: foll. 10^v-11^v; no *DAM*. 60 lines (double column). Attributed to Cassiodorus. Biblical quotations reduced to initial letters or less. Copied from no. 62?

24. Cambridge, Pembroke College, 1 [3] (s. xiv, Bury St. Edmunds), *DST*: foll. 23^r-25^r; no *DAM*. 60 lines (double column). Close to no. 22.

Cambridge, Peterhouse, 245, see no. 3.

25. Cambridge, Trinity College, 912 [R.14.40] (s. xiii¹), *DST*: foll. 43^r-43^v; no *DAM*. 48 lines (double column). Without visible sign of corruption, text (foll. 43^v) skips from schemes to allegory: ... *terribilia sunt* (p. 151.158) *item notandum sane* ... (p. 164.218). Fol. 43^v ends ... *idem sermo patriarchae* (p. 167.245). Originally attributed to Cassiodorus; corrected. Close to nos. 23 and 62.

Cambridge, Trinity College, 1128 [O.2.24], see no. 5.

26. Clermont-Ferrand, Bibliothèque publique, 241 (s. xi, St. Allyre), *DAM*: foll. 63^r-68^v (otherwise 81^r-86^v); no *DST*. 22 lines. Bottom of folios damaged by fire; in most cases one line of text is either lost or only partially visible. Fol. 68^v ends ... *cum longa uoca-* (p. 92.88). Class II.

27. Cologne, Stadtarchiv, GB-A 82 and 85 (s. x), fragments from *DAM*, chap. 4; chaps. 8-9; no *DST*. Two leaves. Latin and Irish glosses.

28. Cracow, Jagiellonsky University, 2319 AA XI 18 (s. xv), *DST*: foll. 137^r-138^r; no *DAM*. 36 lines. Fol. 138^r ends ... *rapinas rapientem pignus* ... [last words illegible] (p. 150.134). Conflated.

29. Darmstadt, Hessische Landes- und Hochschulbibliothek, 739 (s. x), *DAM*: foll. 40^r-48^r; *DST*: foll. 48^r-55^r. 30 lines. *INCIPIT ARS BEDE PRESBITERI DE METRIS ET SCEMATIBVS IN PRIMIS DE METRO DACTĒ EXAMETRĒ* (i.e., begins deliberately with *DAM*, chap. 10). *DAM* conflated; *DST* close to no. 71.

*30. Erlangen, Universitätsbibliothek, 660 (A.D. 1460-1480), *DST*: fos. 205^r-210^v; no *DAM*. Hans Fischer, *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Erlangen* II (Erlangen, 1936), 396-398. Not in *Hand-List*.

*31. Florence, Biblioteca Laurenziana, XLVII 8 (s. xv), *DAM*: pp. 133-162; *DST*: pp. 162-175.

*32. Florence, Biblioteca Laurenziana, LXVIII 24 (s. xi), *DAM*; *DST*.

33. Gotha, Landesbibliothek, Mbr. II 125 [Öffentliche Bibliothek, 33] (s. xiii, St. Peter's, Erfurt). *DAM*: foll. 34^r-61^v; *DST*: foll. 62^r-71^v. 18 lines. Class II (except *DAM* I-IX); *DST* close to T.

*34. Grenoble, Bibliothèque publique, 227 (s. xiii, Chartreux), *DAM*; *DST*.

*35. Klosterneuburg, Stiftsbibliothek, 345 (s. xii), *DST*: foll. 1^v-2^r; no *DAM*. 'Excerpts.'

36. Leipzig, Universitätsbibliothek, 304 (s. xiii), *DST*: foll. 181^v-182^v; no *DAM*. 79 lines (double column). Omits most of section on *synchisis* (pp. 159.128-161.172), on allegory (pp. 164.213-169.283), etc. In short, only skeleton of Tropes remains. Conflated; like no. 37.

37. Leipzig, Universitätsbibliothek, 308 (s. xiii, Altschule), *DST*: foll. 141^v-143^r; no *DAM*. 43-50 lines (double column). Same omissions as no. 36.

*38. Lemberg, Universitätsbibliothek (s. xiv). *DST*; no *DAM*. 'Two folios only.'

Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122, see no. 10.

39. Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 156 (s. xvi), *DAM* : foll. 19^r-35^v ; *DST* : foll. 35^v-42^r. 34 lines. Close to no. 65 ; *DST* related to *A*.

40. London, British Museum, Addit. 23892 (s. xiii), *DST* : foll. 30^r-31^r ; *DAM* : foll. 31^v-35^v. 31 lines/30 lines (foll. 31^v-34^r). *DST* fragment begins *fructuum tuorum* ... (p. 154.51). Fol. 31^v is generally based on *DAM*, chaps. 1-3, with some extraneous material ; *DAM*, chaps. 10-25, begins fol. 31^v bottom (some omissions). *DAM* ends deliberately 2/3 down fol. 35^v ... *scripta sermone* (p. 141.25). Class II.

41. London, British Museum, Royal 15 *A XVI* (s. ix^s ?), fol. 73^v. Six-line fragment generally based on *DAM*, chap. 25. The MS 'was written on the continent, perhaps in the latter half of the ninth century ... [It] belonged in the later Middle Ages to St. Augustine's.' T.A.M. Bishop, *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* II (1957), 329.

*42. London, Lambeth Palace, 122 (s. xiii¹, from Lanthony), *DST* : foll. 215-217 ; no *DAM*. M.R. James and C. Jenkins, *A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Library of Lambeth Palace* II (Cambridge, 1931), 203-204 ; N.R. Ker (review of Laistner's *Hand-List*), *Medium Aevum* XIII (1944), 40. Not in *Hand-List*.

*43. London, Lambeth Palace, 199 (s. xiii¹), *DST* : foll. 248-251 ; no *DAM*. M.R. James and C. Jenkins, *A Descriptive Catalogue* II, 313-314 ; N.R. Ker, *Medium Aevum* XIII, 40. Not in *Hand-List*.

44. Milan, Biblioteca Ambrosiana, *M* 69 *Sup.* (s. xv), *DST* : foll. 18^v-24^v ; *DAM* : foll. 24^v-38^v. 34 lines. *DAM* conflated ; *DST* class II. Close to nos. 87 and 90 ; *DAM* X-XXV like no. 91.

45. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 237 (A.D. 1460), *DAM* : foll. 246^r-253^r ; *DST* : foll. 253^v-256^v. 47 lines (double column). Class I (except *DAM* X-XXV, conflated).

46. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 756 (s. xv), 'Petri Criniti manu,' *DAM* : foll. 177^r-180^v ; *DST* : fol. 180^v. Cursive script, unruled. Excerpts. Fol. 180^v ends ... *syllaba finiuntur* ... [last three lines illegible] (p. 149.117).

Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6399, see no. 8.

Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6404, see no. 1.

47. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6435 (s. ix, North Italy ?), *DAM* : foll. 2^r-8^v ; no *DST*. 28 lines. *BEDAE BRĪ* [sic] *DE METRICA RATIONE DE LITTERA*. Generally a substitution of equivalent material from Donatus. Fol. 8^v ends with a discussion of the final syllables of verbs (= *DAM*, p. 104.5). See no. 48.

48. ———, *DAM* : foll. 9^r-15^r ; no *DST*. 20 lines. Bound with no. 47. Bischoff detects a second hand beginning fol. 9^r. Fol. 9^r begins *duo genitiuo habere* ... (p. 126.81) ; fol. 15^r (badly torn) ends ... *beati iob* (p. 140.23). The codex was once thought to have originated at Freising ; Bischoff now suggests the possibility of a North Italian origin : B. Bischoff, *Die südostdeutschen Schreibschulen* I, 68, 132-133.

49. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 14420 (s. ix^s, perhaps German), *DAM* : foll. 1^r-15^r ; *DST* : foll. 15^r-20^v. 30-31 lines. Verses illustrating

several varieties of common syllables (see *DAM*, chap. 3) appear on fol. 20^v at the conclusion of *DST*: *VERSVS BEDAE DE EXEMPLIS COMMVNIVM SYLLABARVM INCHOANT*:

*Mens tenebrosa tumet mortis obscura tenebris
Vir humilis mesto caelum conscendit ab hoste
Regna beata poli sic iamque scandere spes est
Cuius amor maneat cuius in corde per aeuum.
Sanctae o iuuenis tibi sit sapientiae ardor
Sophia nota tuae menti et mens nota sophiae
Est decus hoc animae uirtus hoc et inclitus ordo
Condite gaza polo saccos uacuata gazarum.
Aula tenet Cristi Cristum si pectoris aula.*

A hasty and careless text. Many arbitrary abbreviations and deliberate omissions. Bischoff remarks: 'in den Abkürzungen steht sie unter stärksten Einfluss einer irischen Vorlage.' B. Bischoff, *Die südost-deutschen Schreibschulen* I, 242. Class II. *DST* close to *F*. Halm's *E*.

*50. ————— (s. xi), *DAM*: foll. 37^r-47^r; *DST*: foll. 47^r-54^r. Bound with no. 49. Fol. 37^r begins *adhuc monosyllaba producuntur* ... (p. 105.35). Not in *Hand-List*.

*51. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 14689 (s. xii, St. Emmeram), *DAM*: foll. 1^r-4^r; 12^v-13^r; no *DST*. Foll. 1^r-4^r contain chaps. 10-11; 17-19; 21; 20; 22-25; foll. 12^v-13^r contain chap. 12.

*52. Munich, Staatsbibliothek, Lat. 14737 (s. xi and x, St. Emmeram). A loose paraphrase of *DAM*, chaps. 10-12.

*53. Orléans, Bibliothèque publique, 199 (s. xii-xiii), *DST*: pp. 285-288; no *DAM*. Attributed to Cassiodorus. Élisabeth Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII (1959), 285. Not in *Hand-List*.

*54. Orléans, Bibliothèque publique, 295 (s. ix-x, Fleury), *DAM*: pp. 54-64; *DST*: pp. 65-69. *DAM* fragment ends ... *sepius erat nominaturus appellare* (p. 127.14); *DST* begins *repetitur ut Dominus inluminatio mea* ... (p. 146.72). É. Pellegrin, 'Membra disiecta Floriacensia,' *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 46-48. Not in *Hand-List*.

55. Orléans, Bibliothèque publique, 296 (s. xi, Fleury), *DAM*: pp. 33-78; *DST*: pp. 78-94. 24 lines. P. 94 ends ... *lauda deum tuum sion* (p. 169.275). É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Close to nos. 69 and 70.

56. Orléans, Bibliothèque publique, 302 (s. xi, Fleury), *DAM*: pp. 83-136; *DST*: pp. 137-150. 21 lines. P. 150 ends ... *speciei domus diuidimini* ... [remainder of page illegible] (p. 160.159). *DAM* conflated (I-IX close to no. 18); *DST* close to *R* (Class I).

*57. Orléans, Bibliothèque publique, 307 (s. xi), *DAM*: pp. 212-243 (incomplete); no *DST*. É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Not in *Hand-List*.

58. Orléans, Bibliothèque publique, 318 (s. xi, Fleury), *DAM*: pp. 101-158; *DST*: pp. 158-182. 23 lines. Carefully arranged marginal glosses. *DAM* conflated (I-IX close to no. 18); *DST* like *F* and no. 92 (Class II).

59. Oxford, Bodleian, Add. C 144 (s. xi, Northern Italy), *DAM*:

fol. 35^v-36^r; *DST*: fol. 36^r-39^v. 40 lines. *DAM*, chap. 2 only; careless. Mr. Nicholson, the Bodleian librarian, has added in his own hand to the shelf catalogue: 'But ff. 1-46^v seem to have been written separately, and by a single hand which I do not recognize among the many scribes of the rest of the volume.' *DST* derives from *B*.

60. Oxford, Bodleian, Bodl. 832 (s. xv^a, English), *DAM*: fol. 72^r-95^r; no *DST*. 21-24 lines. Close to no. 55.

61. Oxford, Bodleian, Digby 100 (s. xiv), *DAM*: fol. 1^r-14^v; *DST*: fol. 15^r. 30-35 lines. *Capitula* for *DAM* follow text, fol. 14^v. A poem illustrating *repetitio*, etc., is inserted between chap. 16 and 17 (fol. 10^r-12^v). *DST* fragment ends ... *mouebitur in eternum* (p. 144.41). Class I (*DAM* I-IX has affinities with nos. 55, 56, and 58).

62. Oxford, Corpus Christi College, 43 (s. xiii^a), *DST*: fol. 12^v-15^r; no *DAM*. 34-41 lines (double column). Biblical quotations reduced to initial letters or less. Close to no. 23.

*63. Oxford, Magdalen College, Lat. 56 (s. xiv^a), *DST*: fol. 1^r-2^v; no *DAM*. H.O. Coxe, *Catalogus Codicum MSS qui in Collegiis Aulisque Oxoniensibus hodie adseruantur* II (Oxford, 1852), 33; N.R. Ker, *Medium Aevum* XIII, 40. Not in *Hand-List*.

64. Oxford, St. John's College, 150 (s. xv, Austin Friars, York), *DAM*: fol. 25^r-36^v; *DST*: fol. 36^v-42^v. 32-36 lines. Conflated. Some likeness to no. 67 in *DST*.

65. Paris, Bibliothèque Nationale, Lat. 2740 (s. xiv), *DST*: fol. 11^r-13^r; no *DAM*. 44 lines (double column). Heavily abbreviated. Conflated.

Paris, B.N., Lat. 4841, see no. 4.

66. Paris, B.N., Lat. 7520 (s. ix-x, Fleury), *DST*: fol. 23^r-24^v; no *DAM*. 27 lines. Fol. 24^v ends ... *deo quam terribilia* (p. 151.158). Once part of Bern 207, a 'Continental-Irish' grammatical corpus. Blanche B. Boyer, 'A Paris Fragment of Codex Bern 207,' *Cl. Phil.* XXXII (1937), 113-120; Beeson, 'The Manuscripts of Bede,' *Cl. Phil.* XLII, 77-78. Conflated.

67. Paris, B.N., Lat. 7533 (s. ix ?), *DAM*: fol. 30^r-33^v; *DST*: fol. 33^v-37^v. *DAM* fragment begins *extrema ut prosper* ... (p. 121.73) and ends ... *scripta sermone* (p. 141.25). Omitted final paragraph of *DAM* is added (h̄d : h̄p) at bottom of leaf in second hand. Fol. 37^v ends ... *uno enim leuissimo* (p. 163.200). ('Saec. x': *Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae regiae Parisiis* III, 4, 370). Class II.

68. ——— (s. x), *DAM*: fol. 50^v-54^r; *DST*: fol. 54^r-58^v. 26 lines. Bound with no. 67. Fol. 50^v-53^v contain *DAM*, chaps. 1-4 (complete); fol. 54^r begins *sed partim rethorico* ... (p. 140.23). *DST* close to *A*.

Paris, B.N., Lat. 7558, see no. 11.

69. Paris, B.N., Lat. 7569 (s. x-xi), *DST*: fol. 31^v-44^v; **DAM*: fol. 45^r-71^v. 19 lines. *DST* close to *H* and nos. 55 and 70.

70. Paris, B.N., Lat. 8170 (s. x), *DAM*: fol. 1^r-12^v; 21^r-56^v; *DST*: fol. 56^v-66^v. 17/18 lines (fol. 49-66). Fol. 13-20 contain equivalent material from Donatus. Fol. 66^v ends ... *pro ob quam rem iii parenthe-*

(p. 158.115), with note : 'Reliqua desiderantur,' in much later hand. *DAM* conflated ; *DST* close to *A* and nos. 29, 68, 69, and 71.

*71. Paris, B.N., Lat. 11275 (s. x, Echternach), *DAM* : foll. 5^v-29^r ; *DST* : foll. 29^r-39^r. 24 lines. H. Degering, 'Handschriften aus Echternach und Orval in Paris,' *Aufsatzes Fritz Milkau gewidmet* (Leipzig, 1921), 81 ; P. Gasnault, 'Deux chartes de l'abbaye d'Echternach retrouvées à la Bibliothèque Nationale de Paris,' *Revue Bénédictine* LXIII (1963), 53. Class II.

*72. Paris, B.N., Lat. 11277 (s. xiv), *DAM* : foll. 25-45 (?) ; no *DST*. *Bibliothèque de l'école des chartes* XXIV (1863), 227 ; H. Degering, *Aufsatzes Fritz Milkau gewidmet*, 81 ; P. Gasnault, *Revue Bénédictine* LXIII, 53. Not in *Hand-List*.

*73. Paris, B.N., Lat. 13025 (s. ix, Corbie), *DST* (*De tropis*) : foll. 30^v-33^v ; *DAM* : foll. 65^r-73^v ; foll. 74^r-74^v, 'and a strip containing a half-column (not numbered), *De schematicis*' (Beeson). This is Keil's P (Sangermanensis 1180), which Laistner thought was no. 15. *Bibliothèque de l'école des chartes* XXVIII (1867), 549 ; Keil, *GL* IV, xxxiii-xxxiv ; VII, 219-220 ; Beeson, 'The Manuscripts of Bede,' *Cl. Phil.* XLII, 82. An analysis of the variants published by Keil shows that this is a Class III MS, closely related to *G* and *H*. Not in *Hand-List*.

Paris, B.N., Lat. 13377, see no. 15.

Paris, B.N., Lat. 14088, see no. 16.

Paris, B.N., Lat. 16668, see no. 9.

74. Paris, B.N., Nouv. acq. 907 (s. xv ?), *DAM* : foll. 31^r-59^v ; *DST* : foll. 59^v-68^v. 26 lines. Fol. 68^v ends ... *proverbiorum acceperit* (p. 164.211), with the marginal note : 'caret non sequitur.' Conflated. *DST* close to nos. 22 and 68.

75. Paris, B.N., Nouv. acq. 909 [Phillipps 1022] (A.D. 1450), *DST* : foll. 113^r-120^v ; no *DAM*. 27 lines. Close to no. 88.

*76. Pommersfelden, Gr. Schönbornsche Bibliothek, 261 [2807] (s. xiv), foll. 138^v-140^v, 'excerptum ex libro Bede de arte metrica.'

77. Rouen, Bibliothèque publique, 1470 (s. x-xi, Fécamp), *DAM* : foll. 39^r-54^v ; no *DST*. 27 lines. Contains marginal and interlinear excerpts from the commentary of Remigius of Auxerre. J.P. Elder, 'Did Remigius of Auxerre Comment on Bede's *DST* ?' *Mediaeval Studies* IX (1947), 143. Conflated.

[St. Gall, Stiftsbibliothek, 278. Codex does not contain Bede.]

St. Gall, Stiftsbibliothek, 876, see no. 2.

St. Gall, Stiftsbibliothek, 878, see no. 6.

*78. Sigüenza, Cathedral, 64 (s. x-xi), *DAM* ; no *DST*. É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII (1959), 285. Not in *Hand-List*.

*79. Tortosa, S. Iglesia cathedral, 495 (s. xiv), *DAM* ; no *DST*.

Trier, Semmarbibliothek, 100, see no. 12.

*80. Troyes, Bibliothèque publique, 789 (s. xiii), *DAM* : foll. 124^v-125^v ; no *DST*. É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Not in *Hand-List*.

*81. Utrecht, Universiteitsbibliotheek, 73 (A.D. 1462, Carthusians near Utrecht), *DST* : foll. 115-120 ; no *DAM*.

Valenciennes, Bibliothèque publique, 414 [395], see no. 13.

*82. Vatican City, Biblioteca Apostolica Vaticana, Ottobon. Lat. 352, *DST* : foll. 85^r-86^r ; no *DAM*. Not in *Hand-List*.

*83. Vatican City, B.A.V., Ottobon. Lat. 1354 (s. xi-xii), *DAM* : foll. 57^v-65^v ; no *DST*. The following acrostic verses appear (fol. 58) between the *capitula* and text of *DAM* :

*Baeda dei famulus facundo famine fretus
AEdidit hos libros sacro spiramine plenus,
Dulcisonis cantis metrorum carmina pipans
Arbiter immenso quem dilatat munere IHC.*

*Largifluis libris praefatus fulsit in orbe,
Ex quis ornatus foecunda britannia splendet,
Claraque perpetuae pandens misteria uitae
Taliter inuitans ad caeli regni phalangas.
Omnibus hic sanctum digessit dogma salutis,
Restaurans animo fretus caelestibus armis.*

*Quinque sacrae clauae dicunt perstare sophiae :
Quarum prima frequens studium nescita legendi ;
Altera quae relegis memori committere menti ;
Tertia quae nescis per crebra rogatio rerum ;
Quarta est uerus honor sincero corde magistri ;
Quinta iubet mundi uarias contemnere gazas.
His te si dederis poteris perfectus haberi.*

É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Not in *Hand-List*.

*84. Vatican City, B.A.V., Ottobon. Lat. 2216 (s. xv ?), *DST* : foll. 227^r-236^r ; no *DAM*. Not in *Hand-List*.

*85. Vatican City, B.A.V., Regin. Lat. 54 (s. x-xi), *DST* : foll. 1-8 ; no *DAM*. 18 lines. Fragment beginning *-sis est interposita ratiocinatio* ... (p. 158.115). Andreas Wilmart, *Codices Reginenses Latini I* (Vatican City, 1937), 121-122 ; É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Not in *Hand-List*.

*86. Vatican City, B.A.V., Regin. Lat. 1283 (s. xiii), *DST* : foll. 55-57 ; no *DAM*. Attributed to Cassiodorus. É. Pellegrin, *Bibliothèque de l'école des chartes* CXVII, 285. Not in *Hand-List*.

87. Vatican City, B.A.V., Urbin. Lat. 1157 (s. xv), *DST* : foll. 29^r-35^r ; *DAM* : foll. 35^r-50^v. 33 lines. Close to nos. 44 and 90 ; *DAM* X-XXV like no. 91.

88. Verdun, Bibliothèque publique, 63 (s. xii), *DST* : foll. 202^v-207^r ; no *DAM*. 40 lines (double column). Conflated. *De schematibus* like nos. 29, 55, 68, and 69.

89. Vienna, Nationalbibliothek, Lat. 114 (s. x), *DST* : foll. 17^r-24^v ; no *DAM*. 29 lines. Extensive marginal glosses. Conflated.

90. Vienna, Nationalbibliothek, Lat. 3250 (s. xv), *DST* : foll. 22^r-29^v ; *DAM* : foll. 30^r-47^v. 32 lines. Close to nos. 44 and 87.

91. Williamstown, Williams College, Chapin 20 [*Phillipps* 2166] (s. x, St. Gall ?), *DAM* : six unnumbered folios ; no *DST*. 28 lines. Fragment begins *aut in unam desinit* ... (p. 87.23). Chap. 10 follows chap. 2 (deliberate omission). Fifth folio ends ... *sanctae et indiui-* (p. 129.44) ; sixth folio begins *haec de metris* ... (p. 138.2), with loss of 2 (?) folios. Conflated.

92. Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, 79 Gud. Lat. 2° (s. xi), *DAM* : foll. 39^r-56^r ; *DST* : foll. 56^r-61^v. 21-37 lines. Fairly close to *A* throughout ; *DST* like *F* and no. 58.

*93. Worcester, Chapter library, F 61 (s. xiv), *DST* : foll. 166^r-168^v ; no *DAM*. J.K. Floyer and S.G. Hamilton, *Catalogue of Manuscripts Preserved in the Chapter Library of Worcester Cathedral*, 29-30 ; N.R. Ker, *Medium Aevum* XIII, 40. Not in *Hand-List*.

*94. Worcester, Chapter library, F 123 (s. xiv), *DST* : foll. 68^r-70^v ; no *DAM*. Attributed to Cassiodorus. J.K. Floyer and S.G. Hamilton, *Catalogue of Manuscripts*, 62-63 ('xv cent.') ; N.R. Ker, *Medium Aevum* XIII, 40. Not in *Hand-List*.

*95. Worcester, Chapter library, Q 5 (s. xi), *DAM* : foll. 1^v-34^r ; *DST* : foll. 34^r-47^v. One leaf has been cut out immediately following the *capitula* of *DAM*. J.K. Floyer and S.G. Hamilton, *Catalogue of Manuscripts*, 105-106. See no. 1.

96. Zurich, Zentralbibliothek, Rhen. 120 (s. xi, Rheinau), *DAM* : pp. 3-29 ; *DST* : pp. 29-70. 22 lines. P. 3 begins *fnitus corripitur ut dido* ... (p. 103.85) ; p. 70 ends ... *species multae sunt ex* (p. 161.180). Fairly close to *F*.

2. Editions

Bede's school-texts enjoyed a modest demand in the Renaissance. Printers typically issued *DAM* and *DST* in company with the grammatical and rhetorical works of late antiquity — works that Bede himself drew on and that travelled along in the same codexes with *DAM* and *DST* throughout the Middle Ages. A summary listing of the various editions and reprints follows.

1473 (Milan : *DAM*, *DST*). *Editio princeps*. A collection of grammatical works headed by Donatus' *De octo partibus orationis*. Foll. 29^r-38^r : *Liber Bedae de schemate & tropo*. Foll. 38^v-60^r : *Eiusdem uero ars de metris incipit feliciter*. Printed on September 22 by Antonius Zarotus. Quarto. For the order *DST*, *DAM*, compare MS nos. 16, 40, 44, 69, 87, and 90.

1504 (Milan : *DAM*). Grammatical works. *Hoc in uolumine continetur. Probi instituta artium* ... Beda. Edited by A.I. Parrhasius. Folio. Keil (*GL* VII, 220) inaccurately observed that this text was followed by all subsequent editors of *DAM* ; Heerwagen's 1563 text and those dependent on it are different. Cf. Keil's apparatus for variant readings from Parrhasius' edition.

1519 (Venice : *DAM*). Grammatical works. *Diomedis opus* ... Bedae

sacerdotis de metrica ratione liber aureus. Edited by M. Pergulotus. Folio.

1522 (Venice : *DAM*, *DST*). Grammatical works. *Diomedes grammaticus aliique ... Beda de schemate et tropo ... de metrica ratione*. Folio.

1527 (Basel : *DST*). *De schematibus et tropis sacrarum literarum liber Bedae presbyteri Anglosaxonis*. Published by Iohannes Sichardus [Sichart]. Octavo. An interpolated text based on a MS from Lorsch (W. Levison, 'Modern Editions of Bede,' *Durham University Journal*, N.S. VI (1945), 78, apparently misled by the catalogues into believing that Paris 16668 [no. 9] contained *DST*, conjectured that this was Sichart's MS). Reprinted by B. Westheimer (Basel, 1536), and followed by Pithoeus (1599). See Paul Lehmann, *Iohannes Sichardus und die von ihm benutzten Bibliotheken und Handschriften* (in *Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters* IV, 1), Munich, 1911, pp. 52 ; 141-143.

1533 (Lyons : *DST*). Rhetorical works. *De Figuris sententiarum ac uerborum P. Rutilii Lupi ... Bedae ... de Schematibus et tropis sacrarum literarum lib. I*. Octavo. Reprinted 1540.

1551 (Paris : *DST* epitome). Godefoy Tilmann, *Allegoriae simul et tropologiae in locos utriusque Testamenti selectiores ... His accessit, uice coronidis, Epitome uenerabilis Bedae ... de schematibus et tropis*. Octavo. Reprinted 1574.

1556 (Cologne : *DAM* excerpts). George Cassander, *Hymni ecclesiastici ... De Metrorum generibus, ex primo libro de Re metrica*. Octavo. Reprinted in Cassander, *Opera ... omnia*, Paris, 1616.

1563 (Basel : *DAM*, *DST*). First collected edition of Bede. *Opera Bedae Venerabilis ... omnia*. 8 vols. Edited by Iohannes Heruagius [Heerwagen]. Folio. (In vol. 1.) Reprinted Cologne, 1612 ; 1688.

1579 (Geneva : *DST*). Lambertus Danaeus, *Methodus sacrae scripturae ... tractandae*. With *Beda presbyteri ... de schematibus et tropis sacrarum literarum liber*. Octavo.

1599 (Paris : *DST*). *Antiqui Rhetores Latini ... Beda de tropis sacrae scripturae*. Edited by F. Pithoeus. Quarto. Re-edited by C. Capperonnerius, Strassburg, 1756. Cf. Halm's apparatus for some variant readings from Capperonnerius' edition.

1605 (Hanover : *DAM*). *Grammaticae Latinae Auctores antiqui ... Beda*. Edited by H. Putschius. Quarto.

1643 (Venice : *DST*). *Degli autori del ben parlare per secolari, e religiosi opere diverse*. 5 pts. Quarto. (In pt. 5.)

1643 (Venice : *DST*). *Dell' Eloquenza Ecclesiastica. Opere diverse necessarie per far le prediche et altri componimenti ecclesiastici*. Quarto.

1843-1844 (London : *DAM*, *DST*). *Opera quae supersunt omnia Venerabilis Bedae*. 12 vols. Edited by the Rev. J.A. Giles. '[*DAM*] is here printed from the Basle edition [of 1563], and the variations of a MS. in the King's Library at Paris [no. 4] are given at the end of the volume. ... [*DST*] is here printed from the Basle edition : a MS. copy exists in the library of C.C.C. Oxford [no. 62], but not equal to the printed text' (VI, iii). (In vol. 6.) Reprinted by J.P. Migne, *Patrologiae*

cursum completus, series latina XC-XCV. (In vol. 90.) Text does not correspond closely to any of the MSS I have examined. *DST* displays a number of accretions.

1863 (Leipzig : *DST*). *Rhetores latini minores*. Edited by Karl Halm. First critical edition. Halm collated MS nos. 8, 14, and 49.

1880 (Leipzig : *DAM*). *Scriptores de orthographia* (*Grammatici latini* VII). Edited by Heinrich Keil. First critical edition. Keil collated MS nos. 8, 10, and 73.

3. Recension

DAM and *DST* were among the earliest of Bede's numerous works. He was still a deacon (*leuita*) when he composed them, very probably in 701 or 702. ⁽¹⁾ Until recently, philologists and literary historians have been inclined to dismiss *DAM* and *DST* as uncritical, even careless, gleanings from the grammatical and rhetorical handbooks of late antiquity. Simplicity has its own disguises. Only now are we beginning to realize how skillfully and intelligently Bede shaped the exhausted heritage of the past to meet the new requirements of the early medieval monastic community. ⁽²⁾

The speed with which *DAM* and *DST* became established as the basic textbooks in their fields testifies to Bede's success. England remained a foster mother to Europe, culturally speaking, for nearly a century after their publication. During this time missionaries and scholars carried them to the Anglo-Saxon monastic centers on the Continent. ⁽³⁾ The educational reforms instituted by Charlemagne and Alcuin insured their rapid dissemination there even as Viking incursions began to destroy England's cultural preeminence at home. Ninth-century catalogues of St. Gall, Lorsch, Murbach, and Reichenau contain seventeen references to one or both works. ⁽⁴⁾ The extant MSS from this period, which, numerous as they are, clearly represent only a fraction of the output of early medieval scriptoria, extend this range into northern and central France and as far south as Ripoll (no. 18).

This proliferation in itself complicates the task of tracing the relationships among the chance survivors. Two additional facts make it yet more difficult. First, scribes made a regular practice of preparing a new copy from a comparison of two exemplars. Only in the case of

(1) See *Hand-List*, pp. 131-132, for an astute argument in favor of this dating.

(2) See Robert B. Palmer's careful study of the first chapter of *DAM*: 'Bede as Textbook Writer: a study of his *De Arte Metrica*,' *Speculum* XXXIV (1959), 573-584.

(3) *DAM* and *DST* are not among the works of Bede that Boniface and Lullus requested by name in their extant letters. Nevertheless, either might well have imported them into Germany in the eighth century. On this general subject, see Wilhelm Levison, *England and the Continent in the Eighth Century* (Oxford, 1946), pp. 132-173.

(4) Max Manitius, *Handschriften antiker Autoren in mittelalterlichen Bibliothekskatalogen* (*Zentralblatt für Bibliothekswesen*: Beiheft LXVII [Leipzig, 1935]), pp. 344-345.

a few late MSS can the sole dependence of one upon another be demonstrated (e.g., nos. 36 & 37). Second, the two treatises were often separated. Charlemagne's mandate to Baugulf, abbot of Fulda (780-802), which laid particular emphasis on the training required to understand the Scriptures, must have stimulated the independent transmission of *DST*: 'Quam ob rem hortamur uos: litterarum studia non solum non neglegere, uerum etiam humillima et Deo placita intentione ad hoc certatim discere, ut facilius et rectius diuinarum scripturarum mysteria ualeatis penetrare. Cum enim in sacris paginis scemata, tropi et cetera his similia inserta inueniantur, nulli dubium: quod ea unus quisque legens tanto citius spiritualiter intellegit, quanto prius in litterature magisterio plenius instructus fuerit.' ⁽¹⁾ Chapters 10-25 of *DAM* were occasionally treated as a self-contained unit (cf. nos. 28 & 90), as were the two parts of *DST*.

Even to construct separate stemmata for *DAM* and *DST* is out of the question under these circumstances. However, a comparison of the MSS does reveal certain consistent groupings. These suggest that all the extant MSS of both treatises derive from two exemplars which in turn go back to an archetype not identical with Bede's original. The archetype, for example, must have contained the reading *aurum* (*DAM*, p. 84.34), which has the universal testimony of the MSS. Bede is unlikely to have committed a blunder of this kind, and at the same time *aurum* is an easy corruption of the quite plausible reading *aurum*. Since the basic groupings hold for both treatises, we can assume that they were not immediately separated, perhaps not until the end of the eighth century.

The differences between the families of MSS (Classes I & II) that derive from these two exemplars are neither many nor great; scribes treated Bede's work with obvious respect. A few examples will suffice. Class I omits the *capitula* for *DAM* (M is the exception that proves the rule: its *capitula* correspond to the chapter headings of Class I; cf. chaps. 8 & 9); Class I: *poetica licentia longae*, Class II: *longae poetali* [sometimes corrected] *licentia* (p. 88.3); Class I: *o ut iuno ut rosco* [a corruption], Class II: *il uno etrusco* (p. 100.8: in the later conflated MSS these two phrases are sometimes combined, as in nos. 18, 56, 61, & 77); Class I: *donato testante*, Class II: *donato teste* (p. 126.85); Class I adds *quorum nomina haec sunt* (p. 143.21); Class I adds *linguarum alii gratia* (p. 160.147); Class I: *dictum est*, Class II: *scriptum est* (p. 164.219).

The Class III MSS (conflated) serve to confirm the hypothesis of a two-branched tradition. The semi-literate scribe who prepared H at St. Germain (?) early in the ninth century worked from a Class I and a Class II MS. Where the traditions split, both readings may appear (e.g., the Class II *il uno etrusco* is corrected from [same hand] the Class I *o iuno et rosco*). Later in the century a far more competent scribe at St. Germain (?) again prepared a conflated text (G), using

(1) Ed. Philipp Jaffé, *Bibliotheca Rerum Germanicarum* IV (Berlin, 1867), 344.

possibly the same Class I, but a different Class II MS. These conflated texts (including no. 73) are largely responsible for the Class I readings that crop up in the ninth- and tenth-century MSS of Class IIB. Class I MSS did circulate and were gradually conflated with the more numerous (if the ratio of surviving MSS is not deceptive) representatives of Class II. The process is clearly visible in the Fleury MSS of the eleventh century (nos. 55, 56, 58, & 66).

Insular MSS of Bede dating from the eighth and ninth centuries are generally rare. ⁽¹⁾ No pre-Conquest English MSS of *DAM* and *DST* survive, nor is there any positive evidence of an unbroken MS tradition. For the most part, English MSS of the twelfth century and later display the same variants as do their continental counterparts of a slightly earlier date, particularly in northern France (e.g., *R*'s variant *acri uel duplum* [p. 87.34] is anticipated by *agri uel duplum* in a MS from Fécamp [no. 77]). It seems likely that *DAM* and *DST* were reimported across the Channel into England in the wake of the Norman Conquest.

In view of the scribal practice of conflation outlined above, we cannot exclude the theoretical possibility that any MS may at some point be an independent witness, but to set down all the variants of even the sixteen MSS that I have collated completely would needlessly encumber the apparatus. Accordingly, I have incorporated all the variants of Classes IA, IIA, and *B* and *G* of Class III, excluding only the most obvious scribal blunders and those immediately corrected. The remaining MSS are represented by such variants as have intrinsic interest or serve to illustrate basic relationships.

S, *F*, *L*, and *G* provide the basis for the orthography of *DAM*; *S*, *F*, *G*, and *B* provide the basis for *DST*. As far as possible, I have been guided by the consensus of these MSS; wherever the form in the printed text deviates from all of them, the variation is recorded, except in the case of capricious alternations between *ae* and *e*, *i* and *y*. Where there is uniformity, I have followed the MSS, preferring, for example, *trocheus* to *trochaeus*. I have been especially conservative in retaining the MS spellings of proper names and technical terms (e.g., *Sapho* rather than *Sappho*). Fuller evidence for these is given on their first occurrence.

I owe a debt of gratitude to the many people who have helped in various ways with the preparation of this work, but above all to my wife, Eleanor Kendall, who gracefully endured the tedium of my laborious days and then typed twice over a nearly incomprehensible manuscript. *Omnia uincit amor*.

C.B. KENDALL

(1) See Blanche B. Boyer, 'Insular Contribution to Medieval Literary Tradition on the Continent (Concluded),' *Cl. Phil.* XLIII (1948), esp. pp. 31 and 33; Charles H. Beeson, 'The Manuscripts of Bede,' *Cl. Phil.* XLII, esp. pp. 73-76; Jürgen Petersohn, 'Die Bückeburger Fragmente von Bedas De temporum ratione,' *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* XXII (1966), esp. pp. 590-591 and 597.

B. Expositio Remigii super Bedae De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis Libros

Codices Manuscripti

1. Commentarii super Bedae DAM et DST libros

- γ 1. Valenciennes, Bibliothèque publique 390 (373) (s. ix/x), foll. 43^r-65^r. (*Cat. gén.*, v. 25, p. 359; Colette Jeudy, 'L'enseignement grammatical de Rémi d'Auxerre,' *École Nat. de Chartes, Positions des Thèses*, 1961, p. 50). Complete commentary to both *DAM* and *DST*, without accompanying text. Beginning with EPISYNALIPHA (xxiii. 3), virtually identical to no. 2. Fol. 43^r is totally illegible, while parts of fol. 43^v are extremely difficult to decipher. Foll. 43^r-45^v and 47^r-48^v are torn at the corners. Unmistakably related to nos. 2, 3, 8, 9, 10, 11 and parts of 12.
- ν 2. Vaticanus Reginensis, Lat. 1560 (s. ix/x, Fleury), foll. 125^r-137^r. J.P. Elder, 'Did Remigius of Auxerre comment on Bede's *De Schematibus et Tropis*?' *Mediaeval Studies* IX (1949), p. 141-150. Incomplete commentary to *DAM*, beginning only at EPISYNALIPHA (xxiii. 3), but complete for *DST*. Without accompanying text. An almost verbatim duplicate of no. 1. Frequent occurrences of lemmata without the glosses. Occasionally completes lacunae occurring in no. 1.
- μ 3. Munich Staatsbibliothek 19456 (s. x, Tegernsee), foll. 164^r-168^v. (J. Huemer, 'Über ein Glossenwerk zum Dichter Sedulius,' *Wiener Sitzungsberichte* XCVI (1880), p. 508). Incomplete commentary to *DAM* and *DST* without accompanying text. Many resemblances to nos. 1, 2, 7, and parts of 11. Commentary ends: *Ego Froumundus cepi hunc libellum scribere sed pueri nostri quos docui meo iuuamine perscripserunt qui haec scrutaris ne adtendas uitia sed deuotionis uoluntatem et ora pro nobis ad Deum. Amen.*
- € 4. Orléans, Bibliothèque publique 296 (249) (s. xi, Fleury) foll. 33-78. Glosses to *DAM* virtually identical to those found in no. 12. Glosses to *DST* straightforward, consisting mainly of word definitions. Neither show any discernible relationship to the so-called "Remigian" commentaries with one curious exception: both this commentary and no. 8 use the same quotation of Virgil to illustrate the use of synalipha, whereas no. 12 only uses the introductory phrase, *Similiter fecit Virgilius*.
5. Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 156 (s. xvi), foll. 19^r-42^r. Infrequent interlinear and marginal glosses of no great significance.
6. Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122 (s. ix/x), foll. 62^r-85^v. Infrequent interlinear glosses of no great significance.
7. Paris, Bibliothèque nationale, Lat. 7533 (s. ix ?), foll. 30^r-37^v. Infrequent interlinear glosses which do, however, bear a resemblance to the other commentaries.

2. Commentarii super DAM

- o 8. Orléans, Bibliothèque publique 318 (270) (s. xi, Fleury), foll. 101-158. (M.H. King, *The glosses in six manuscripts of Bede's De Arte Metrica*. Unpublished University of California dissertation, 1967). Very neatly arranged marginal glosses throughout *DAM*. Numerous interlinear glosses which stop at fol. 131, occurring only infrequently thereafter. The marginal scholia seem to bear little relation to the interlinear glosses, frequently duplicating them. In one case, (PLAVDO), a gloss is given to a word not found in the text. On fol. 182 of the codex a few garbled glosses to *DST* occur which are markedly similar to some found in nos. 1, 2, and 3. Undoubtedly related to the glosses of nos. 1 and 2 and, in lesser degree, to nos. 3, 9 and 10.
- p 9. Rouen, Bibliothèque publique 1470 (s. x/xi, Fécamp), foll. 39^r-54^v. (M. Manitius, 'Zur karolingischen Literatur,' *Neues Archiv*, XXXVI (1910-1911), p. 43-55). Frequent marginal and interlinear glosses. While not as lengthy nor as complete as nos. 1, 2, 3 and 8, these glosses clearly belong to the same family. Manitius considered that foll. 3^r-125^v of this codex, "in seinen wichtigsten Teilen von Remigius und Mico herrührt" (*Ibid.*, 44).
- X 10. Munich, Staatsbibliothek 19454 (s. xi, Tegernsee), foll. 237-248. Incomplete commentary to *DAM*, without accompanying text. Many similar glosses to those in nos. 1, 8 and 9, although, curiously, not to no. 3. This might well indicate a split in the text tradition.
- π 11. Paris, Bibliothèque nationale, Lat. 11277 (s. xiv), foll. 25-45. (Jeudy, 'L'enseignement grammatical de Rémi d'Auxerre,' p. 50). Interlinear and marginal glosses which, while fewer in number, do show close resemblances to nos. 1, 2, 3, 8 and 9.
- δ 12. Angers, Bibliothèque publique 522 (s. ix, St. Aubin), foll. 1^r-35^v. Straightforward and complete interlinear and marginal glosses to *DAM*, almost identical to no. 4. *DST* is unglossed. Extensive marginal glosses on fol. 1^r and on the top margin of fol. 1^v which are, unfortunately, very largely illegible. However, those which can be deciphered leave no doubt as to their connection with the glosses found in nos. 1, 2 and 8; cf. especially the glosses to TYPVS, DICHRONA, IECVR, IANVA, VINVM, SYLLABA.
13. Orléans, Bibliothèque publique 302 (255) (s. xi, Fleury), foll. 83-136. Short and straightforward interlinear glosses to *DAM*. *DST* is unglossed. No discernible relationship to any of the other commentaries
14. Cologne, Stadtarchiv, GB-A 82 and 85 (s. x). Latin and Irish word definitions. Incomplete and fragmentary.

3. Commentarii super DST

15. Paris, Bibliothèque nationale, Lat. 7520 (s. ix/x, Fleury), foll. 23^r-24^v. Straightforward interlinear glosses of no great significance.
16. Vienna, Nationalbibliothek, Lat. 114 (s. x, Feuchtwangen), foll. 17^r-24^v. Extensive marginal glosses, unfortunately not to the *DST*

but to Priscian's *Institutiones grammaticae* (Huemer, 'Über ein Glossenwerk zum Dichter Sedulius,' p. 517, n. 1).

For the sake of clarity, I have corrected, without comment, simple misspellings and, in the majority of cases, have regularized the orthography : c to t, t to c, e to ae, ae to e, y to i, i to y and have omitted assimilated h's. For the rest, I have indicated any change in the text by giving the MS reading in round brackets following the word which has been changed. Conjectured readings due to tears in the MS or to illegibility in the text are indicated by angular brackets and, where possible, the authority for the conjecture is given. Words or letters which have been added by the editor to supply lacunae in the text are enclosed in square brackets. Sources, for the most part, have not been given except in the cases of explicit citations, in which case they are indicated in the body of the text.

M.H. KING

CONSPECTVS SIGLORVM

Classis IA

- M* Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6404, s. ix, Freising.
S St. Gall, Stiftsbibliothek, 876, s. viii^a, St. Gall.

Classis IB

- C* Cambridge, Peterhouse, 245, s. xiv. (*DST* only.)
N Paris, B.N., Lat. 4841, s. ix^a. (*DAM* only.)
R Cambridge, Trinity College, 1128, s. xii¹, Rochester Priory.
W St. Gall, Stiftsbibliothek, 878, ca. A.D. 829-849, Reichenau ?
α = *MSCNRW* (with exceptions noted).

Classis IIA

- A* Angers, Bibliothèque publique, 522, s. ix, St. Aubin.
F Munich, Staatsbibliothek, Lat. 6399, s. ix, from Freising.
L Paris, B.N., Lat. 16668, s. ix, Lorsch. (*DAM* only.)

Classis IIB

- K* Leyden, Universiteitsbibliotheek, B.P.L. 122, s. ix-x.
P Paris, B.N., Lat. 7558, s. ix.
T Trier, Seminarbibliothek, 100, s. ix-x.
V Valenciennes, Bibliothèque publique, 414, s. ix, St. Amand. (*DAM* only.)
β = *AFLKPTV* (with exceptions noted).

Classis III

- B* Bamberg, Staatsbibliothek, Msc. Class. 431, s. ix. (*DST* only.)
G Paris, B.N., Lat. 13377, s. ix, St. Germain ?
H Paris, B.N., Lat. 14088, s. ix¹, St. Germain ?
γ = *BGH* (with exceptions noted).

codd. codices omnes.

Halm *DST*, edited by K. Halm, *RLM*, pp. 607-618.

Keil *DAM*, edited by H. Keil, *GL VII*, 227-260.

LIBER PRIMVS DE ARTE METRICA

CAPITVLA LIBRI

- I. De littera.
- 5 II. De syllaba.
- III. De communibus syllabis.
- IIII. De primis syllabis.
- V. De mediis syllabis.
- VI. De ultimis syllabis nominum, pronominum, et partici-
- 10 pitorum.
- VII. De ultimis syllabis uerborum et aduerbiorum.
- VIII. De regulis syllabarum coniunctionum, praepositio-
- num, interiectionum.
- VIIII. De pedibus.
- 15 X. De metro dactylico exámetro uel pentámetro.
- XI. Quae sit optima carminis forma.
- XII. De scansionibus uel caesuris heroici uersus.
- XIII. De synalipha.
- XIIII. De episynalipha uel dieresi.
- 20 XV. Quod et auctoritas saepe et necessitas metricorum decreta uiolet.
- XVI. Vt prisci poetae quaedam aliter quam moderni posuerunt.
- XVII. De metro Falleucio.
- 25 XVIII. De metro Saphico.
- XVIIII. De metro tetrametro catalectico.
- XX. De metro iambico exámetro.
- XXI. De metro iambico tetrametro.
- XXII. De metro Anacreontio.
- 30 XXIII. De metro trochaico tetrametro.
- XXIIII. De rithmo.
- XXV. Quod tria sint genera poematos.

3 Haec capitula desunt in a (praeter M W) AT incipiunt capitula libri Bedae de [de om. P] ARTE METRICA [METRICA ARTE M] M W P G ; BEDA incipiunt capitula LIBRI BEDAE D*** L ; om. F K V H 5 de syllaba om. M 11 ultimis syllabis M ; om. β γ W 12 regulis syllabarum M ; om. β γ W 17 uel M W G ; siue β H uersus heroici β W H ; om. V 19 dieresi V ; diē F ; diheresi W L K G 20 Quod] quia L P metrorum V 23 posuerunt M V ; posuerint β G 24 falleutio F P V 25 saphico [-fphi-] F K 26 catalectio K ; om. V 29 anacreuntio F L K P V 30 tetrametro om. M 31 rithmo F 32 Quod] quia L P sunt K P poematis M F

I. De Littera

Qui notitiam metricae artis habere desiderat, primo necesse est distantiam litterarum syllabarumque sedulus discat. Sunt autem Latinae litterae omnes XX et I, e quibus quinque uocales appellantur, A E I O V, ceterae omnes consonantes. At de eisdem consonantibus VII dicuntur semiuocales, F L M N R S X, ceterae VIII mutae, B C D G H K P Q T. Y autem sextam uocalem et Z septimam decimam consonantem *propter Graeca* uerba, quibus consueute utuntur, ¹⁰ *adsumpsere* Latini. Neque enim aliter 'typum' uel 'zelum' uel cetera huiusmodi quomodo scriberent habebant. Qui etiam

I, 8/10 Audax, pp. 326.25-327.1; Vict., gramm., p. 196.3-4.

I, 1 EXPLICITVNT CAPITVLA INCIPIT LIBER [LIBER BEDAE W] DE ARTE GRAMMATICA DE LITTERA W F; FINIVNT CAPITVLA INCIPIT LIBER BEDAE DE ARTE METRICA DE LITTERA M; [FINIVNT CAPITVLA P] INCIPIT IPSE LIBER BEDAE FAMVLI XPI DE METRICA ARTE L P; INCIPIT LIBER BEDAE DE ARTE METRICA DE LITTERA [DE LIT. om. A T V] S A T V H; INCIPIT LIBER EIVSDEM DE ARTE MER DE LITTERA G; VEDA GVTBERTO LEVITE SALVTEM DE LITTERA K; BAEDAE PRESBYTERI DE METRICA RATIONE N; Incipit liber bedae p̄bri de arte metrica ad cuthbertum amicum suum de littera R 3 est] est ut A³ P³ 4 et om. N K P H 7/8 PQT] qpt F K 9 uerba om. F; nomina uel uerba V utimur K

I, 1, 4 LITTERAE Sciendum uero quod omnes litterae indeclinabiles sunt. Quare? Fundamenta enim sunt artium liberalium. 5 VOCALES (f. 43v) explent nulli adhaerentes consonantes. Sunt enim ad instar animae, consonantes uero ad similitudine(m) corporis. Nam sicut corpus sine animae uero non potest <movere> et consonantes sine uocalibus nullam habent (hant, *cod.*) uocem, dicuntur ergo <consonantes eo quod cum uocalibus simul <sonant>. APPELLANTVR id est nuncupantur. (*Glossae* LITTERAE, VOCALIS et APPELLANTVR *transpositae*.) 6/7 SEMI-VOCALIS omnes ab e incipiunt, praeterquam x. Augustus sumpsit (sumpt, *cod.*) [e]am a Graecis <et in>ter latinas posuit litteras. (*Legi non potest*) pronuntiare eam sicut Graeci nec penitus separare ab eorum pronuntiatione, unde i quam in finem habuerunt apud Graecos, xi, per apostropha (apostupha, *cod.*) posuit in capite apud Latinos, ix. Dicitur autem semiuocales non quod dimidium sonum habeant uocalium, sed quia affinitatem illarum uideretur habere. 7 MVTAE, hic oritur quaestio cur mutas (mitas, *cod.*) appellat quas prius consonantes ret[ro] uo[cat] ? Ad hoc respondendum quia sicut mulieres (-em, *cod.*) dicuntur deformae ad aliarum comparationem pulchrarum et mut[us] uir ad similitudin[em] loquentis, ita et istae dicuntur mutae quia in comparatione uocalium mutae possunt nuncupari, nam abstracta uocali[s] ab eis mutum os reddunt. 9 CONSVETE id est usualiter, iuxta consuetudinem. 10 TYPVS graecum est, sine h character uel similitudo dicitur. Typhus per h, inflatio, hinc tophonicus eo quod uela inflat et typhum cotidianum dicitur febris uel triduanum. ZELVS feruor et indignatio animi est, ponitur pro inuidia. Zelus duobus modis (f. 44r) etiam <recipi potest = x> : aliquando pro amore, ut in Psalmo, *Zelus domus tuae comedit me* (Ps. lxxviii, 10) ; aliquando pro inuidia ut, *Zelum habuerunt Iudaei* (cf. Act. xiii, 45) ; aliquando feruore (-em, *cod.*) animi et indignatione siue indigna[tione] emulatione (-em, *cod.*). 10/11 VEL CETERA his similia, quae similiter non habent nisi praedictas litteras nominissent. 11 QVI sc. Latini.

post perceptionem Dominicae fidei *H* et *X* et *P* et Ω cum *A* Graecas litteras, etsi non in alphabeti ordinem recipiunt, diuinis tamen paginis inditas continent, *H* uidelicet, quae
 15 duplici apud eos scribitur figura, quomodo apud Latinos littera *H*, intromittentes propter auctoritatem nominis *Ih̄u*, *X* et *P* propter nomen *Xpi*, Ω propter auctoritatem Domini sermonis, 'Ego sum *A* et Ω .' Alfa etenim tantum nomine discrepat, ceterum et figura et potestate nostram *A* aequi-
 20 perat. Nam *P* Graecorum ab *R* nostra et figura distat et nomine. Porro *H* et Ω hoc a nostris *E* et *O* differunt, quod semper longae sunt. Nostrae autem omnes uocales sunt *dichronae*, hoc est et breuibz syllabis habiles et longis, quomodo et illorum *A* et *I* et *Y*. Namque *E* et *O* semper apud
 25 illos *breues* natura permanent.

Itaque omnes litterae quibus utimur sunt *XX* et *VII*, uocales uidelicet *VIII*, *A E I O V H Y Ω* , et consonantes undeiginti. Sed et de ipsis uocalibus *I* et *V* plerumque in consonantium potestatem transeunt, cum aut ipsae inter se
 30 geminantur, ut 'iumentum,' 'uinum,' aut cum aliis uocalibus

18 Apoc. xxi, 6. 22/25 Pomp., p. 106.6-8. 28/30 Diom., p. 422.14-16.
 30/31 Don., p. 367.13-14.

eta H P R T; H K chi X K R T; X P rho P R K P T et [et om. W] omega cum
 A a F L P¹ G; cum omega et A K² V; et omega et A A K¹ P²; cum A et omega N³ T H
 13 ordine M² A V G 17 omega a F L¹; A [et] omega N R W A L³ P T V G 17/18
 dominici sermonis auctoritatem a (praeter N) 19 nostram F; nostrum (n̄m)
 alii codd. 20 n̄o N R A P T V; nostr M 21 differt L 22 omnes om. R
 23/24 quomodo illorum [et om.] L P 26 et om. a (praeter W) F K V¹; XXVIII
 N² 27 VIII AEIOVHY omega A N² A ... omega om. beta H 29/30 ipse ... gemina-
 tur F

12 [POST PERCEPTIONEM] post acceptance[m], id est agnitionem fidei, id est post apostolicam praedicationem. H eta. X chi. P rho. ET omega longa.
 13 ALPHABETI id est uersus. 14 PAGINIS id est scripturis. INDITAS id est inmissas. 15 DVPLICI id est dasian |—etsilen—|. 16 H duplex appellatur apud Graecos quia corripitur potest et produci. IHC, hoc nomen tribus scribitur litteris, id est I iota, H eta, C sigma. 18 ALPHA, legimus in Apocalipsin Deum dixisse per beatum Iohannem, *Ego sum A et Omega* (Apoc. xxi, 6), et bene hae litterae conueniunt in Christi nomine, quia et ipse est A, id est initium, ex eo enim omnia sunt et initium sumunt; Omega id est finis, nam omnia ad ipsum tendunt, et in ipso perfectam requiem sumunt. NOMINE pronuntiatione. 19 DISCREPAT sc. a nostro, id est differt. POTESTATE (-EM, cod.) quia uocalis apud illos sicut et apud nos. 19/20 AEQVIPERAT id est coaequat (-ant, cod.). 22/23 [DICHRONAE] cronos tempus, inde sincronos contemporales, hinc et dichronae duorum temporum syllabae dicuntur, quae uidelicet produci et corripiri possunt. 23 HABILES id est conuenientes. 28 VNDEVIGINTI id est una deest de uiginti. PLERVMQVE id est frequenter. 29 TRANSEUNT id est mutantur. 30 IUMENTVM dicitur <a iu>uando, id est omne animal quod hominis fragilitatem adiuuat ut equa ouis uacca. VINVM quasi uenenum quia citius quam liquor alius per uenas hominis intrat.

- iunguntur, ut 'ianua,' 'iecor,' 'iocus,' 'uanitas,' 'ueritas,' 'uolatus.'* V quoque nonnumquam sibi ipsa praeponitur, ut 'uultus'; sed et alterum consonantis locum tenet, cum uel Latine 'au(a)rum' uel 'euangelium' Graece nominamus.
 35 Mirum autem quare dixerit Donatus eam interdum nec uocalem nec consonantem haberi, cum inter Q litteram consonantem et alteram uocalem constituitur, ut 'quoniam,' 'quidem'; nisi forte, quia tam leuiter tum effertur, ut uix sentiri queat. Videtur autem non esse firma ratio, qua eius sententiam exponentes Pompeius uel Sergius dicunt eam consonantem esse non posse, quia ante se habet alteram consonantem, id est, Q; uocalem esse non posse, quia sequitur illam uocalis, ut 'quare,' 'quomodo,' et ob id eam tunc non esse litteram scribunt. Quid enim? Numquid, quando scribimus 'statum,'
 40 dicendum est T consonantem esse non posse, eo quod ante

31/32 Serg., p. 476.1-2. 32/33 Diom., p. 422.22; Don., p. 367.18-19; Serg., p. 476.13-14. 33/38 Don., p. 367.16-18. 40/43 Serg., p. 476.10-13.

31 iecur R *W* A T V 32 ipsi R A T 33 uultus] uulgu^s A¹ consonanti L 34 auarum] aurum *cod.*; aurum uel auarum *Orléans* 318; auum *Keil* 35 dixit a (prater N) T H 38 tum *om.* A¹; supra *lin.* H; tunc K 39 qua eius FL¹ P; quam [*<qua>* ?] a; quam eius A L¹ K T H; quia eius *corr.* G; eius V; quamuis R 39/40 sententiam] sententiam eius R 40 Sergius] sereius F; seregius L 41/42 ante se ... posse quia *om.* S 41 habeat K 42 q et uocalem N A¹ T¹ H¹ illam] eam G 44 statim K¹ 45 eo quod a H¹; quod β H¹; quia L¹ P¹ T G 46 habet T G

31 IANVA prima pars domus et dicitur ab Iano cui antiqui omnia initia consecrabant et qui cum duabus frontibus depingebatur, hinc ianuarius mensis dicitur. [IECOR], hoc iecur et haec iecinora uel iecora dicimus, quae sunt praecordia in circuitu cordis; idem est fecatum quod dicitur epan, inde hepatica (epantica, *cod.*) passio et hepatica uena quod ad uitalia descendit. 32 (f. 44v) VOLATVS (VOLVITVS, *cod.*) a uolutu celeri motu animi. NONNUMQVAM (aliquando = o). 33 VULTVS id est uoluntate. (*Hic inuenitur glossa non intelligibilis: Sed et alterum locum nam proprium <pagina lacerata> pro uocales poni ut ad propter et sic*). SED ET ALTERVM LOCVM, sc. duplicis ut sicut correpta uocalis quae in duas consonantes, ita et cor- <repta uoca>lis desinens in u productione gaudet, quae simul iuncte longam faciunt syllabam, ut au[a]rum. 34 [AVRVM] dicitur ab aura, id est a splendore; unde aurora dicitur prima pars diei, et aurarii dicuntur fautores qui suis adulationibus quasi splendidos reddunt homines. [EVANGELIVM] eu bonum angelus nuntius, hinc euangelium bonum nuntium; angelus quasi aggeus, id est iuxta Deum stans, aggeus graece iuxta latine. 36 HABERI id est teneri. 38 LEVITER id est subtiliter. VIX id est difficile. SENTIRI id est auditu percipi. 39 VIDETVR mihi, sc. hoc quod Donatus dixit. FIRMA id est certa. 39/40 SENTENTIAM ERVS Donati, Donatus enim quod non uocalis nec consonans sic dicit. 40 EXPONENTES sc. u non esse litteram. 44 QUID ENIM? sc. dicemus de illa. STATVS id est firmitas alicuius rei, statim id est mox. 45 DICENDVM EST sc. ut dicatur, dignum est uocalem esse non posse, sc. non dicendum est.

se habeat alteram consonantem, id est, S, immo et uocalem esse non posse, quia illam uocalis sequatur? Cum dicimus 'stratum,' R esse litteram fatendum est, cum et uocalis sequatur et duae praecedant consonantes; T consonantem, 50 cum eam et praecedat alia consonans et sequatur. I autem hoc habet proprium inter uocales, ut, quoties locum tenens consonantis alteram ante se in eadem parte orationis habet uocalem, hanc, etsi natura brevis erat, semper eam positione faciat longam, ut 'maius,' 'peiurium': unde et duplex appel- 55 latur. X quoque littera consonans eiusdem potestatis gratia duplex nuncupatur, ut 'axis.' *Sunt et liquentes litterae quatuor, L M N R, quae diuerso quidem modo, sed certa ratione, plerumque in metro solitam consonantium uim amittere solent; nonnumquam natura breues syllabas inueniuntur reddere* 60 *longas.*

56/57 Vict., p. 216.5. 57/58 Diom., p. 423.2-5; Don., p. 368.1-3.

46/47 id est s uocalem esse ... immo et [immo et *del.* G] cum dicimus stratum L K² P T G; id est s immo et cum dicimus stratum [uocalem ... sequitur *om.*] R A¹ F K¹ H¹ 47 non esse posse ~ a (*prater* N) illam uocalis sequatur K; illam uocalis sequitur a A V H; sequatur [sequitur T G] illam uocalis L P T G 48 r non esse R A¹ K 49 consonantes] consonantes s et G²; consonantes s et t R A² T V t quoque [quoque nihilominus K] consonantem N² A K P² T; t et consonantem L²; et t V 49/50 consonantem cum eam et *om.* V; consonantem ... et sequatur *om.* R 50 prius et *om.* a γ T aut sequatur M 51 quotiens S F L² et saepe tenet W V¹ 53 hanc etsi] tametsi A² eam *del.* V G; *om.* R; ea F 54 peiurium] periurium R P; *forlasse* peius ieiunium, *cf. Ter., p. 343. 619* 57 quidem *om.* M 58 consonantibus F L¹ P¹ K¹ amittere S solent *om.* F L¹ P¹ K¹ 59 nonnumquam] nonnumquam uero N; nonnumquam autem A; et nonnumquam K breues natura ~ β γ N

46 IMMO id est certe uel magis, immo id est insuper. 48 FATENDVM EST id est dicendum (dicidum, *cod.*) 51 PROPRIVM id est speciale. 54 PEIVRIVM in usu non est sed periurium et uenit a uerbo peiuro (periuri, *cod.*) -as, s<ine> r in uerbo, uel peiero -as (perciero -ras, *cod.*), [nomen uero r recipit = χ], inde periura et periurium, inde est peiurium et peiura. DVPLEX id est gemina. 55 CONSONANS EIVSDEM id est eadem potestate (-em, *cod.*). 56 AXIS dicitur pars caeli septentrionalis uel linea intelligibilis a polo usque ad polum circa quam uoluitur caelum. LIQVENTES dicuntur quasi decurrentes uel defluentes a consonantium potestate et more a quo deficiunt in metro. 57 CERTA RATIO id est certa definitio, id est quia post mutas positae hoc faciunt in media dictione. 58 PLERVMQVE id est frequenter. SOLITAM id est consuetam. VIM potestatem. AMITTERE id est perdere. 59 NONNVQVAM id est aliquando. BREVES sc. quae-rant INVENIVNTVR sc. ipsae liquentes. REDDERE (f. 45r) in metro. 60 LONGAS id est, *Latebrae tenebrae peragrat.*

II. De Syllaba

Syllaba est comprehensio litterarum uel unius uocalis enuntiatio temporum capax, quia omnis syllaba aut brevis est et tempus recipit unum, quod atomum metrici uocant, ut 'pater', aut longa est et duo recipit tempora, ut 'mater.' Hic enim MA, cum dicitur 'mater,' longitudine sui circumflexus tantum temporis bis occupat, quantum PA semel, cum acute dicitur 'pater.'

Sunt igitur longae syllabae, sunt breues, sunt communes. Sed longae duobus modis sunt, natura et positione. Natura quidem bifarie, aut productione uidelicet singularum uocalium, ut 'nauis,' 'sedes,' 'finis,' 'omen,' 'unus,' aut duarum coniunctione, quod diptongon uocant, ut 'aeuum' 'poena,' 'Augustus,' 'Eurus.' 'Ei,' ut Arator :

*Ei mihi iam uideo subitis lapsura ruinis
condita fana diu, templi quoque nobilis aedem ;*

II, 2/3 Don., p. 368.18-19. 3/5 Serg., p. 478.14-15. 9/11 Serg., p. 478.15-18. 12 Mall. Theod., p. 586.20-21 ; 25-26. 13/14 Pomp., p. 115.13-14. 15/16 Arator, II, 701-702.

II, 6 suae circumflexionis *corr.* N ; suae circumflexus *W* 9 sunt et communes A¹ H² 10 sunt] fiunt K V T G 11 bifarie L K ; bifariae α γ A F P T ; bifariam V 12/13 duarum coniunctione uocalium [uocalium coniunctione T] M T 14 aratur F 16 dium F

II, 2 [SYLLABA], quaerendum est cum syllaba dicitur a comprehensione litterarum, quare <unius uoca>lis enuntiatio dicitur syllaba ? Ad quod respondendum est quia quot te<mpora habet s>yllaba in qua congregatio litterarum sit, tot tempora retinet <unius uoca>lis enuntiatio. COMPREHENSIO (syllaba, *cod.*) est conexio uel collectim adunatio. 3 CAPAX id est receptrix accipiens tempora. 4 [ATOMVM] tomos graece incisio latine, inde atomus omnis res inuisibilis, insecabilis ; sed proprie atomi sunt pulueres in radio solis discurrentes. 6 LONGITVDINE id est extensione uel productione. 6/7 TANTVM <TEM>PORIS id est tantum magnitudinem. 7 BIS dupliciter. OCCVPAT id est tenet uel comprehendit. QVANTVM sc. temporis. SEMEL simpliciter. 8 PATER a patratione ; mater a materia per acta filium procreat. 11 BIFARIE duobus modis et bifariam dicitur, ut multifarie et multifariam. 13 Di duo ptogos sonus, inde DIPTONGVS dicitur dualis sonus, quaeque enim uocalis suum habet sonum. AEVVM id est perpetuitas. POENA a puniendo dicta. AVGVSTVS dicitur ab augendo eo quod rem publicam aussit Romanorum et compositum est ex aui et gustu, ut quidam uolunt. 14 EVRVS subsolanus uentus est. ARATOR, sc. nomen auctoris. 15 EI MIHI et cetera. 16 AEDEM id est templum. Amazones cum transissent Eurymedon (erinodomum, *cod.*) fluuium subegerunt sibi praeb(an)do regiones illas ; qui cum reuerterentur, templum Epheso in honore Dianae fecerunt, quod Appelles mirabilis pictor depinxit pulcherrima pictura qui etiam ipsa deleteretur ; et araneae ibi telas facerent inpixerunt de aurea ibi suspenderunt puluerem basillisci, nam ubi fuerit cinis ille nullus serpens habitat nec etiam aranea.

uel cum dicimus 'Tydeus Tydei,' ubi E et I non separamus, sed coniunctim proferimus, ne quintam potius quam secundam declinationem significet. Et hoc Graeca nomina sortiuntur; in Latinis non inuenitur haec diptongus.

Positione autem longae fiunt syllabae modis sex: cum correpta uocalis aut in duas desinit consonantes, ut 'ast'; aut in unam duplicem, ut 'dux'; aut in unam desinit consonantem et excipitur ab altera, ut 'arca'; aut excipitur ab X duplici consonante, ut 'axis'; aut ab I loco consonantis posita, ut 'Troia,' quae positio nonnumquam in metris in tres diuiditur syllabas, ut est illud:

*Arma uirum tabulaeque et Troia gaza per undas;
aut desinit in consonantem et excipitur ab I uel V positis in loco consonantium, ut 'aduenā,' 'adiumenta'. Breues uero sunt syllabae quae horum nihil habuerint. Quod uero quidam inter longas syllabas adnumerandum autumant, cum correpta uocalis excipitur a duplici littera Z, ut 'Mezentius,' aut a duobus consonantibus, ut 'agri' uel 'acres,' falluntur. Nam et Z, quoties in eadem parte orationis breuem sequitur uocalem, potest eam producere, si sic poeta uoluerit, ut 'gaza.' Cum uero parte aliqua orationis in breuem uocalem terminata sequens sermo a littera Z incipit, nullam producendi habet potestatem, unde est 'nemorosa Zacinctos.' Et R littera liquens eodem modo, sicut et L, cum in medio sermone*

21 Mall. Theod., p. 587.5. 21/23 Don., p. 368. 24-25; Serg., p. 478.18-19; cf. Cled., p. 28.30. 23/26 Audax, p. 328.5-12; Vict., gramm., p. 197.10-18. 28 Verg., Aen. I, 119 (Pomp., p. 106.1). 29/30 Vict., gramm., p. 197.14-16. 30/31 Serg., p. 478.22. 32/34 Audax, p. 328.6-7; Vict., gramm., p. 197.12-14. 34 Mall. Theod., p. 587.10. 39 Verg., Aen. III, 270 (Pomp., p. 111.5; Serg., p. 479.24-25; et al.).

18 coniunctum corr. F; -tam corr. P 19 significit F 22 uocalis in [aut om.] W A V 23 desinit in unam ~ A F K 28 tabulae et M¹ S H¹ 29 consonantes S 20/30 positis ... consonantium] loco consonantis positus G 30 adiumentum A K T 33 littera om. M 33/34 duobus L P 34 acri uel acres W L K P¹ T G; acri uel duplum R 37 partem aliquam ... terminat a (prater N R) 38 sermo] syllaba G a littera Z] alter a z S W 39 zacin[c]-tus a (prater W) γ A V

19/20 SORTIUNTUR id est accipiunt. 21 POSITIONE id est coniunctione. 24 EXCIPITUR id est separatur. 31 HORVM NIHIL (NICHILORVM, cod.) (f. 45v) sc. praepositorum, quibus dixit superius. 33 MEZENTIVS dux fuit Romanorum. 34 <VEL ACRES> uel fortes. ET (DE, cod.) Z, zeta: *Condite gaza polo* (-i, cod.) *sarcos uacuate.* (Vide supra, p. 68). 36 [GAZA] diuitiae i(n) lingua persica. 39 [NEMOROSA] nemus silua est, inde nemorosa, siluosa. ZACINCTOS ins(ula), [unde dicitur, *Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacintus* = o, x] (Verg. Aen., iii, 270) (dus fluctibus ita, cod.). 40 LIQVENS id est deficiens.

breuem sequitur uocalem praecedente qualibet consonante, potest hanc licentia poetica facere longam. Cum uero utralibet liquida sequens consonantem in capite fuerit sermonis, non potest longam facere uocalem quae in fine uerbi praecedentis naturaliter brevis exstiterat. Sunt item syllabae quae utroque modo, et natura uidelicet et positione, longae sunt, ut 'dens,' 'gens,' 'mens,' 'mons,' 'frons,' 'fons.'

III. De Communibus Syllabis

Communes autem syllabae modis fiunt nouem, quibus aut naturaliter longae poetica licentia in breues aut naturaliter breues transferuntur in longas. Brevis quippe transfertur in longam, cum correpta uocalis in eodem uerbo a duabus excipitur consonantibus, quarum posterior est liquida. Est enim natura brevis in hoc, 'mens tenebris obscura suis.' Est positione longa in hoc, 'mortisque tenebras.' In quo Sergius modo iniusto utitur exemplo, 'neue flagella.' 'Flagellum' enim in capite uerbi habet liquidam litteram consonanti subiectam, quae positio numquam breuem natura syllabam uerbi praecedentis potest facere longam.

47 Cf. Fragm. Bob., p. 562.2-3.

III, 2 Serg., p. 478.22-23; Vict., final., p. 230.7; p. 242.1. 5/7 Diom., p. 428.31-33. 7 Sedul., Pasch. carm. II, 209. 8/9 Serg., p. 478.29 (Verg., Georg. II, 299).

41 praecedente F 42 poetica licentia ~ γ longam sicut est latebrae uel tenebrae V 45 exstiterat cum uere iam nouo subito simul omnia crescunt R K^a item] igitur α (prater NR); autem K 46 quae in utroque S 47 gens om. E V fons frons N W fons om. β H¹

III, 1 DE MODIS NOUEM COMMVNVM SYLLABARVM A 2 autem om. S quibus aut] quibus et M 3 poetica licentia longae ~ α poetica licentia] poetali licentia β (prater K T V); poetalicentia H 4 quippe] uero α 6 quarum prior est muta et [et om. T] posterior liquida R T V posterior] prior S 7 brevis natura ~ β (prater V) γ N obscura] operta K 7/8 longa positione ~ γ N F L K P T 8 sergius F L T¹ 9 modo om. A T^a neue flagella M R Serg.; neue flagello β γ S N W; neue flagellum A^a enim] autem α (prater N W) 11/12 praecedentis F P

45 EXSTITERAT ut, Cum iam uera <nouo subito = o> simul omnia crescunt. 47 DENS dicitur quasi demens eo quod cibum diminu(it). <MENS> superior pars animae ubi memoria et cogitationes sunt.

III, 1 DE COMMVNIBVS SYLLABIS, communes dicuntur quod inter se communicant longitudine et breuitate. 3 LICENTIA id est iudicio. 6 POSTERIOR id est nouissima. LIQUIDA id est deficiens. 7 MENS TENEBRIS (TENEBROSA, cod.), hic non ponitur r pro consonante. 9 INIUSTO id est iniquo. In hoc quoque modus primo dinoscitur Sergius incongruum dedisse exemplum quia haec positio nullatenus aliter ualet breuem producere uocalem nisi in medio uerbi.

Item natura brevis syllaba ad uotum poetarum transferri potest in longam, *cum correpta uocalis in consonantem desinit*
 15 *et excipitur ab H littera. Est enim natura brevis in hoc :*

Porcinum tenere gregem, niger, hispidus, horrens.

Est uoluntate poetae longa in hoc :

Vir humilis maesto delectus lumine terram ;
 et item :

20 Mors fera per hominem miserum sibi subdidit orbem.

Vbi item quidam grammaticorum dubium ponunt exemplum, *'terga fatigamus hasta.'* Nam etsi H non sequeretur, MVS tamen esse posset longa poetica licentia, quia plenis pedibus superfuit, sicut hoc quod item ponunt :

25 *Omnia uincit amor, et nos cedamus amori,*
 ubi MOR ideo potuit produci, quia post emensos pedes integros *partem terminat orationis*, tametsi uocalis sequatur.

Tertius modus est communis syllabae, cum uerbum aliquod in uocalem desinens correptam excipitur a duabus consonantibus, *quarum prior sit S. Est enim natura brevis in hoc*
 30 *Fortunati :*

Ordinibus uariis alba smaragdus inest.

Est positione longa in hoc Sedulii :

Adueniat regnum iam iamque scilicet illud.

35 Cum uero S in capite uerbi fuerit alii consonanti subiecta, nequaquam potest ultimam uerbi prioris syllabam producere, quae in breuem desierat uocalem, ut Sedulius :

14/15 Diom., p. 430.18-19 ; Mar. Vict., p. 27.21-22 ; Serg., p. 479.2. 16 Sedul., Pasch. carm. III, 84. 17 Serg., p. 479.1-2. 18 Sedul., Pasch. carm. III, 296. 19 Diom., p. 430.21. 20 Sedul., Hymn. I, 69. 22 Verg., Aen. IX, 610 (Diom., p. 430.20 ; et al.). 25 Verg., Ecl. X, 69 (Serg., p. 479.9 ; Vict., p. 219.13 ; et al.). 27 Serg., p. 479.7-8. 30, 33 Serg., p. 479.4-6 ; Seru., p. 424.17-19. 32 Fortun., uirg. 264. 34 Sedul., Pasch. carm. II, 249.

15 enim om. F K V brevis natura ~ a 18 lumine terram] lumina uultu Sedul. 22 etsi non h ~ β γ N W 23 posset esse longa ~ A ; longa esse posset ~ M^a R ; esse potest longa G ; longa esse possit [e. possit l. N W] ~ a 24 hoc] haec L¹ item] idem A ponunt] ponunt est A^a H^a 28 syllabae communis ~ β γ N 29 duobus L P H¹ 31 fortunati S et saepe passim (alibi quoque W F) 35 consonanti alii [aliae G] ~ β γ N 37 desinerit S W ; desinit M ; desiderat P^a H¹

16 HISPIDVS id est hirsutus. HORRENS turpis. Iecti daemones petierunt Christum ut eos sineret ire in porcos. 18 HUMILIS dicitur quasi in immo curuus. DELECTVS declinatus. 20 FERA damnabilis. SUBDIDIT id est subiugauit. 25 OMNIA VINCIT AMOR, et Salomon, *Fortis est ut mors dilectio dura sicut infernus* (et aspera, cod.) *aemulatio* (Cant. viii, 6). 32 SMARAGDVS lapis uiridis et albus sed raro inuenitur.

Stare choro et placidis caelestia psallere uerbis ;
et Fortunatus :

40 Vocibus alternis diuina poemata psallunt.

Falsoque definiuit Pompeius *S non posse liquescere, nisi ipsa antecadat*, ut '*ponite spes sibi quisque.*' Hanc Virgilius et in medio uerbo alteri consonanti praepositam, ubi commodum duxit, liquentium more transiliit, ut est :

45 Hortatur Mnestheus, nunc nunc insurgite remis ;
nisi forte hunc uersum ita scandendum putamus ut sit HORTA
spondeus, TVRMNE spondeus, STHEVSNVNC spondeus, coniunc-
tis scilicet uocalibus, quod diptongon uocant. Vnde bene
Donatus, cum de liquentibus litteris loqueretur, dixit spe-
cialiter de hac, 'et S litterae suae cuiusdam potestatis est,
50 quae in metris plerumque uim consonantis amittit.'

*Est enim modus quartus syllabae communis, cum post
pedem quemlibet una syllaba brevis remanserit de uerbo,
quae uel in uocalem desinens excipitur a consonante uerbi
55 sequentis uel in consonantem desinens excipitur a littera
uocali. Est enim natura brevis in hoc :*

Cuius onus leue est, cuius iuga ferre suaue est.

Est longa permissu poetico in hoc :

Frondea ficus erat, cuius in robore nullum.

60 Quod genus syllabae inter longas uel omnino refugiendum uel

38 Sedul., Pasch. carm. I, 25. 40 Fortun., uirg. 7. 41/42 Pomp., p. 109.
15-16 (Verg., Aen. XI, 309). 45 Verg., Aen. V, 189. 50/51 Don., p. 368.
2-3. 52 Seru., p. 424.21. 52/53 Vict., p. 220.1. 55/56 Mar. Vict., p.
27.12-13. 56, 58 Seru. p. 424.22 ; 24. 57 Sedul., Pasch. carm. I, 290. 59
Sedul., Pasch. carm. IV, 46. 60/64 Mall. Theod., p. 587.15-17.

40 uocibus alternis] alternis uicibus *Fortun.* 41 diff[iniuit] a (*prater R W*)
F V G ; definit H ; diffinit A 43 consonanti post praepositam L² P 44
transilit L P H¹ ut est *om.* β H 45 mnestheus M W F K V G nunc
nunc] nunc F¹ H¹ 46 sit *om.* M F¹ 47 turmnes N² teusnunc N²
47/48 steusnunc dactylus [dactylus *eras.*] coniunctis S 49 loqueretur litteris
~ F K litteris *om.* G 50 hac] hac s T 51 in metro *Don.* 52 enim]
autem A L P T V ; item '*fortasse*' Keil quartus in hoc syllabae a (*prater M W*)
H² 54/III, 73 in uocalem desinens ... concisionem productam colo *bae paginas*
desunt in M excipitur] excipitur R F¹ 55 desinit S excipitur] excipi-
tur R V 56 brevis natura ~ G 57 prius est *om.* A P² T² 58 per-
misso S W F¹ V G¹ H¹

38 STARE CHORO polysemus sermo est : est enim multitudo canentium et dicitur
quasi coquorum cantus, est autem uentus et tunc corripitur cho, tertio modo
chorus dicitur XXX modi os habens. 40 ALTERNIS id est reciprocis. 43
COMMODOVM id est congruum et utilitatem, conuenienter duxit. 50 POTESTATIS
sc. proprii. 59 ROBORE id est fortitudine. 60 QVOD GENVS id est exemplum
istius modi. REFUGIENDVM id est euitandum.

parcissime usurpandum est. Vnde et in recentioribus poetis non facile eius inuenies exemplum, *quamuis et apud Virgilium non rarissimum, apud Homerum uero frequentissimum reperiatur.*

- 65 Item modus est quintus, cum pars orationis desinit in diptongon sequente statim altera uocali. Est enim per naturam longa in hoc, 'Musae Aonides.' Est per licentiam brevis in hoc, 'insulae Ionio in magno,' quod posteriores poetae magis in una parte orationis fieri uoluerunt. Vnde nec huius exemplum
70 facile in nostratibus poematibus inuenies. At cum diptongus a uocali alterius uerbi excipitur, tum hanc per synalipham transiliendam esse dicebant, ut Prosper in praefatione epigrammatum :

Nec nostrae hoc opis est, sed ab illo sumitur hic ros,

- 75 qui siccum rupem fundere iussit aquas.

Sextus modus est, ut Donatus ait, cum producta uocalis est uocali altera consequente. Est enim longa in hoc :

O utinam in thalamos inuisi Caesaris issem.

Brevis in hoc :

- 80 Te Coridon, o Alexi, trahit sua quemque uoluptas.

65/68 Seru., p. 424.29-30 (Cornelius Seuerus [?]; Verg., Aen. III, 211); et al.
65/66 Don., p. 369.9-10. 71/72 Cf. Consent., p. 401.11. 74/75 Prosp., praefatio 7-8.
76/77 Don., p. 369.10-11. 77/78 Serg., p. 479.17-20 (Lucan., Pharsalia VIII, 88). 80 Verg., Ecl. II, 65 (Mall. Theod., p. 587.18; et al.).

62/63 uergilium rarissimum [non del.]L 63 frequentius a (prater R) 63/64 repperiatur S F L et passim. 65 est om. S 66 per naturam] natura A 68 ioni V 69 fieri uoluerint F¹ H; uoluerunt fieri ~ a (prater N) 70 aut cum G²; et cum S W 72 transiliendam L¹ P; trans[s]iliendum a (prater R) K H 77 consequenti F H enim om. A 80 uoluptas] uoluntas G²

61 PARCISSIME id est rarissime. 63 HOMERVS graecus poetas, (f. 46r) poeta fuit qui frequentissime hoc modo communis syllabae usus est. 67 MUSAE AONIDES filiae Inachi. Aon graece locus uel regio ubi musae uidelicet prae uiles carminum degebant; inde Aonides, id est musae, id est deae et est possessiuum ab Aon deriuatum. Mulier fuit quam Io infamauit et eam in caelo ad turpes usus rapuit; unde cum dimissa est (esse, cod.) arte Iunonis ex dolo uersa est in uaccam et sic trans[i]iuit mare, unde Ionicum mare dictum est, et postea reuersa est in suam figuram et facta est Isis regina. 71 SYNALIPHAM id est transilitionem. 72 TRANSILIENDAM transmittendam. DICEBANT narrabant. 72/73 EPIGRAMMATVM id est superscriptionem. 74 OPIS abundantiae, sed in hoc loco pro sapientiae et fortitudinis ponitur. 78 VTINAM IN THALAMOS INVISI CAESARIS ISSEM, uox Corneliae quae pinguem post modum habuit maritum qui a Persis interfectus est; postea Pompeio nupsit et ipse a Iulio interfectus est; ad ultimum optat Iulium habere in matrimonium sibi coniunctum, sic moreretur fato enim accipere sponsum ut omnes (-is, cod.) mariti eius cito occumberent. INVISVS est odiosus (hodos, cod.), hinc inuidia. 80 CORIDON nomen cuiusdam pastoris speciosissimi qui ualde dilexit puerum nomine Alexi, per siluas et montes eum requirens huc illuc quo curenus causa, sc. uoluptatis exercendae, inde et Virgilio, Te Coridon <o Alexi>. VOLVPTAS amor carnalis.

Quod moderni uersificatores in eadem potius parte orationis
facere consuerunt, ut 'Eoi uenere magi' et :

Splendidus auctoris de uertice fulget Eous.

Et rursus longa est per naturam ita :

85 Angelus intactae cecinit properata Mariae.

Breuis per licentiam ita :

Exultat, Mariae cum prima adfamina sensit.

At cum longa uocalis uel etiam breuis, quae partem terminat
orationis, excipitur a uocali alterius uerbi, priorem per

90 synalipham absumunt, ut Prosper :

Nam si te uirtute tua ad caelestia credas

scandere, de superis pulsus in ima cadis.

Quamuis et Arator imitatus ueteres dixerit :

O utinam nostris uoluisses fida iuuentus

95 consiliis parere prius, ne litora Cretae

linqueres insani rabiem passura profundi.

*Septimus modus est, cum pronomen C littera terminatum
uocalis statim sequitur. Est enim longa in hoc :*

Non quia qui summus Pater est, et Filius hic est,

100 sed quia quod summus Pater est, et Filius hoc est.

Breuis in hoc :

Hic uir, hic est, tibi quem promitti saepius audis.

Sed et aduerbium C littera terminatum communem syllabam
facit. Est enim longa in hoc Paulini :

105 Donec adspirante Deo conatibus aegris.

82 Sedul., Pasch. carm. II, 74. 83 Sedul., Pasch. carm. V, 191. 85 Sedul.,
Pasch. carm. II, 36. 87 Iuenc., I, 91. 91/92 Prosp., XXXI, 3-4. 94/96
Arator, II, 1107-1109. 97/98.101 Serg., p. 479.20-22 ; Seru., p. 424.34-36.
99/100 Sedul., Pasch. carm. I, 319-320. 102 Verg., Aen. VI, 791 (Diom.,
p. 430.17 ; et al.). 105 Paulin., XV, 299.

81 parte potius ~ A 82 eo N² P G H² uenire S ; ueneri P 83 fulgit F
84 rursum A 87 exultant K maria a A P² T G² H 88 At] aut a (praeter
N² R) G 89/90 orationis terminat ~ a A 91 credis Prosp. 92 in] ad
Prosp. cades G Prosp. 93 imitatis F 95 prius ne] piis ne K G ; prius-
quam a (praeter N) 96 insanam K 97 est om. F G 98 subsequitur V G
Seru. 102 promittis V H² 103 et supra lin. N G ; om. T 105 donec et
adspirante Paulin. conatibus N² P H²

82 CONSERVNT id est consuetudinem sumpserunt. 85 PROPERATA id est festina-
tim, nomen pro aduerbio. 87 ADFAMINA id est allocutiones angeli uel Iohannis.
90 ABSVMNT id est delent, si[c] moderni poetae. 95 PARERE id est obedire.
96 INSANI id est fur(en)tis. RABIEM id est amentiam. PASSURA id est
sustentatura. Verba sunt beati (Pauli qui = μ, ρ) monuit socios quo hi remanarent
(emarent, cod.), et illi nolentes ingressi sunt mare et per XIII dies grauissimam
passi sunt tempestatem. 105 ADSPIRANTE id est uiuante. CONATIBVS
(legi non potest). AEGRIS id est aegretis.

Breuis in hoc Prospéri :

Vt morbo obsessis praestanda est cura medendi,
donec in aegroto corpore uita manet.

Octauus modus est, cum correptam uocalem in eadem parte
110 *orationis sequitur Z consonans Graeca duplex. Est enim longa*
in hoc Iuueni :

Difficile est terris adfixos diuite gaza.

Est breuis in hoc eiusdem :

Et gaza distabat, rerum possessio fulgens.

115 Nonus modus est, quo *omnis syllaba nouissima uersus in*
quocumque metro adiaforos, id est, indifferens, est et ad uo-
luntatem poetarum uel correpta producitur uel corripitur
producta, quod frequentius est quam ut exemplis indigeat.

Sciendum est autem quod X littera duplex numquam facit
120 *communem syllabam, sed cum in eodem uerbo sequitur uoca-*
lem, semper eam habet longam aut natura, ut 'pax,' 'lex,'
'lux,' 'rex,' 'uox,' aut positione, ut 'fax,' 'nex,' 'nix,' 'nox,'
'nux,' et 'exul,' 'exitus,' 'exitium.' Cum uero in primordio
fuerit uerbi, non potest producere finem prioris uerbi quod
125 *in breuem desierat uocalem, ut :*

Pontibus instratis conduxit litora Xerxes.

N quoque littera pari ratione, ni fallor, cum in medio uerbo
consonanti alteri fuerit subiecta, praecedentem syllabam siue
natura seu positione semper longam habet, ut 'regna,' 'ca-

107/108 Prosp., XCII, 1-2. 100/111.113 Don., p. 369.12-13; Serg., p. 479.
23-24; Seru., p. 425.2-3. 112 Iuenc., III, 522. 114 Iuenc., III, 499.
115/116 Mar. Vict., p. 62.28-29; 71.22-23; cf. Aldhelm., p. 82.9-10. 119/120.
126 Serg., p. 479.25; 29 (Ter., p. 359.1160).

107 morbis N absessis P; oppressis Prosp. 110 Z supra lin. L; om. P
112 gazas S R W H² 113 est enim N W V¹ 114 distabat] exstabat Iuenc.
115/117 uersus indifferens est in quocumque metro quae graecae adiaforos dicitur
et ad uoluntatem poete K 116 adiaforos est id est indifferens est [est om. P] et
ad F P id est indifferens om. A¹ et om. a (praeter N² R) V 118 ut om.
L K P T H¹ ut in exemplis G 119 quod] quia G 120 sed cum in] sed
in G¹ H¹; si in S W H² 121 semper habet longam A¹ P; semper habet eam
longam A² 122/123 nux nox ~ N K 123 et om. K T V 124 uerbi fuerit
~ V H finem] ultimam syllabam K quod] qui L¹ P 125 desierit a
(praeter N); desiderat F G¹ 126 in*ratiss K conduxit codd., Serg.; coniunxit
Ter. xerxes S G 127 nisi N H in medio uerbi K 129 positione seu
natura ~ A 129/130 columnia S

115 NONVS MODVS sc. communium syllabarum. 116/117 VOLVNTATEM (f. 46v)
arbitrium. 117/118 VEL CORRIPITVR PRODVTCTA sicut in Sapphico. 122 FAX
id est facula. NEX id est mors. 123 EXITVS id est finis. EXITVM id est
periculum uel mors. 126 XERXES rex fuit Persarum et a[d] praelium cum magna
magnitudine nauium uenit in tantum ut pontem fecit super mare, contra quae
uenit Leonida rex Atheniensium. 129 REGNA ecce natura. 129/130 CALVM-
NIA ecce positio, id est fraus uel deceptio ueniens a uerbo caluo, id est decipio.

130 lumnia.' Cum uero in primordio uerbi fuerit alii subiecta consonanti, ut 'Gneus,' 'gnarus,' profecto ultimam syllabam uerbi prioris, si in breuem desierit uocalem, breuem hanc, ut fuerat, remanere permittit, neque ullam producendi habet potestatem, Prospero teste, qui ait :

135 Nec tamen hos toto depellit foedere gnarus,
naturam errantium diuidere a uitiiis.

Vnde et inter liquidas adnumeratur, tametsi non ita ut *L et R*, quae *communes syllabas facere solent*.

III. De Primis Syllabis

Haec de differentia syllabarum paucis dicta sint, quas etiam exemplis ipse plurimum discernere potest, qui scansionem uersus heroici discere curauerit. Sed et qui necdum ad hoc peruenit, hunc interim hortamur syllabas omnium partium orationis ex principio uersuum heroicorum diligentius scrutetur. Omnis enim uersus exameter, qui sex pedibus, et pentameter, qui quinque pedibus constat, primam habet syllabam longam, quia uel a spondeo uel a dactylo incipit,
10 quorum prior pes duabus longis syllabis consistit, ut 'dicens,'

135/136 Prosp., LXVII, 3-4. 137/138 Don., p. 368.2.

130 uerbi *om. A* aliae *G* ; aliis *a* (*prater R*) *T H*² 131 consonantibus *a* (*prater R*) *T H* ultima syllaba *R A* 132 desierat *β* (*prater A*³ *T*) *G*³ *H*¹ hanc *om. V*² hanc et ut *corr. F K* 133 neque enim ullam *S* 134 testante *a A*¹ 135 nec tamen] nectimus *K* depellet *A* 137 tam si *F* 137/138 *I* aut *t S R*

III, 2 de *om. L*¹ *K P* differentii *G* dicta sunt *A T V H* quas] quas suis *K* 4 curauit *β* (*prater A*¹ *V*) ; curabit *G* et *om. β* (*prater A*³) *G*³ 5 hortamur ut syllabas *R T V* 9 quia uel] qui uel *F*¹ ; quae uel *N*¹ *G* ; qui *R* ; quae *S* 10 syllabis longis ~ *A T G*

131 GNAEVS dicitur Caesar a naeuo, id est macula quam in facie habebat. 135 [FOEDERE] foedus dicitur a foeda, lacerata porca quae fustuario mactabatur tamediu (-dium, *cod.*) quo usque flatum emitteret, ac per hoc designabatur ut si aliquis pactum rumperet et statutum tali morte pugnaretur, sed non habentes porcos uitulum secabant et per medium ibant, ut sic moreretur aliquis pacem diuidens, unde et Dominus, *Et feriam uobiscum pactum sempiternum* (Is. IV, 3). GNAEVS id est sapiens. 137 VNDE id est circo.

III, 1 DE PRIMIS SYLLABIS. 2 DE DIFFERENTIA id est discretionem. PAVC.S id est breuiter, aduerbium quantitatis. 3 PLVRIMVM id est ualde. DISCERNERE id est diuidere. 4 DISCERE id est cognoscere. CVRAVERIT id est studium adhibuerit, id est ad hoc, sc. ut sciat scandere. 5 HVNC sc. scholasticum. 6 [HEROICORVM] heros graece fortis latine, inde heroicum metrum dicitur eo quod iste carmine acta heroum, id est uirorum fortium, antiqui scribebant.

secundus longa et duabus breuibus, ut 'dicimus.' Et ideo cum codicem exametri uel elegiaci carminis adsumis in manus, quamcumque paginam aperiens inspexeris, quemcumque uersum arripiens legeris, absque ulla dubietate primam
 15 syllabam aut natura aut positione longam inuenies, quod nimirum siue spondei seu dactyli constat esse principium.

Item prima saepe syllaba ex compositione figurae deprehenditur, ut si nescias qualis sit 'pius,' ex compositione, quae est 'impius,' qualis sit 'pius' cognoscitur, licet in aliquantis hoc
 20 fallat. Nam cum dicimus 'nubere,' NV longa est; item cum dicimus 'innuba' aut 'pronuba,' fit brevis NV in compositione. Item 'lux lucis,' LV longa est; 'lucerna' brevis est. Item 'homo' brevis est ubique; 'humanus' longa. 'Itur in antiquam siluam,' I longa; 'superumque ad lumen ituras,' I brevis.
 25 Sed hoc inueniri raro contingit.

Verum si quaelibet pars orationis praepositionibus componatur, primas syllabas ex his cognoscimus. Nam talis manebit fere omnis composita syllaba, qualis et ipsa praepositio fuerit, ut 'deceptus,' 'abundans'; 'de' uidelicet longa et 'ab' brevis.
 30 Item ex ipsis praepositionibus 'ad' et 'ob' et 'in' et 'sub' diuersae in uerbis ponuntur. Nam corripiuntur, cum crescendo dissyllabam ex se reddunt, ut 'adit,' 'obit,' 'init,' 'subit'; indifferenter sunt, cum trissyllabam faciunt, ut 'adicit,' 'obicit,' 'initit,' 'subicit'; produciuntur tantum, cum tetrasyllabam ex se red-

III, 17/21 Seru., final., p. 450.2-5. 22 Seru., p. 424.7-8. 23/24 Verg., Aen. VI, 179; 680 (Pomp., p. 115.16; 19). 25 Seru., final., p. 450.6. 26/28 Seru., final., p. 450.9-17.

11 secundus ex longa A² T breuibus duabus ~ γ N L P 13/14 quaecumque [corr. quemcumque] uersus F 14 arripiens] aperiens F; aperiens K 15 quod] quia β N² 16 seu] siue S V 17 figurata S W 19 qualis sit pius om. K G pius] pi P T V Seru. 22 lucis om. S longa est lu ~ K T V lu om. A F L P 23 est ho ubique R T humanus hu longa R T G; humanus longa est α (praeter N) G 24 i longa] i longa est N R W A V G iturus R K I brevis] i brevis est R W A V G 25 inuenire α (praeter N) A¹ F P V raro inuenire ~ G 26 qualibet α (praeter R) A¹ F L P² G 27 ex his primas syllabas ~ V G Seru. 30 ob] ab S ob et in] ob in β (praeter K) N W diuerse W L K T V G 31/32 dis[syllabum] P² T V; dissyllaba uerba K 32 ex se om. β (praeter K² T) H¹ init subit obit ~ L P 32/33 indifferenter autem sunt G 33 sunt om. L tris[syllabum] W A² P² V; trissyllabis A¹; trissyllaba K ut om. L P 34 tantum om. H²; autem A tetrasyllabum α (praeter R) P² T V H¹; -ba K; -bas G

12 [ELEGIACI CARMINIS] elegis dicitur miseros, inde elegiacum dicitur carmen miserorum, eo quod erumnas miserorum hoc carmine scribimus. 14 ARRIPIENS id est accipiens. 21 INNUBA nulli nubens, id est quae non est nupta. PRONUBA uirgo uidelicet quae nuptiis (-ius, cod.) prodest. 29 DECEPTVS id est seductus ex de et ceptus componitur.

35 dunt, ut 'adicio,' 'obicio,' 'inicio,' 'subicio.' Item producuntur quae per 'prae' et per 'quae' in primis syllabis scribuntur; breuiantur uero 'pretium,' 'precor,' 'premo,' 'prehendo,' et 'queror,' hoc est, 'querelam depono,' et quae ex his per deriuationem uel declinationem uel compositionem fieri possunt, et
40 'que' coniunctio. Item contra breuiantur ex hisdem praepositionibus in compositione, ut 'dehinc,' 'projectus,' 'professus,' 'profusus,' 'profatus,' 'proauus,' 'pronepos,' et cetera.

Sunt item aliquanta uerba quae primas syllabas temporum ratione permutant: quae subter collecta in omni praeterito perfecti uel in omni praeterito plusquamperfecto uel in uno futuro modi tantum coniunctiui producuntur, in ceteris autem modis et temporibus breuiantur, ut sunt haec, 'lego legi cum legero,' 'faueo faui cum fauero,' 'uenio ueni cum uenero,' 'fugio fugi cum fugero,' 'facio feci cum fecero,' 'sedeo sedi cum sedero,'

37 Agr., pp. 114.21-115.1. 37/38 Beda, DO, lin. 872, supra, p. 42. 38/50 Seru., final., pp. 450.18-451.7.

36 quae per quae uel prae in primis G scribuntur in primis syllabis ~ A
37 praemo praecor ~ G; premo preces ~ Seru. premo om. S 37/38 prehend
queror[et om.] F 38 depromo T V 38/39 deriuationem a(praer R) 6 A F T
V 39 compositionem uel declinationem ~ G 40 coniunctione K Seru.;
coniunctio ut ubique P eontra R W A¹ L¹; om. P T [e]isdem N¹ A T V¹
41 dehinc deinde profectus P V G Seru. 42 profusus om. G pronepus S W P
43 DE VERBO Sunt item R 44 collecta sunt in R A T¹ 45 uel in] et in R V
in omni om. L P 46 coniunctiui S N A¹ F¹ L K autem om. L¹ H
47 legi legeram legero G Seru.; legi legeram cum legero R T V 48 faui faueram
fauero G Seru.; faui faueram cum fauero R T V ueni ueneram uenero G
Seru.; ueni ueneram cum uenero R T V 48/49 fugi fugeram fugero G Seru.;
fugi fugeram cum fugero R T V 49 facio ... fecero om. V feci feceram
fecero G Seru.; feci feceram cum fecero R T sedi sederam sedero G Seru.;
sedi sederam cum sedero R T V

35 ADICIO augeo. OBICIO id est obpono (f. 47r) <pagina lacerata> ingens quod cursui aquarum obest. INICIO inmitto <pagina lacerata> inicit oculos in Iosaph (Gen. xxxix. 7). 42 PROAVVS <proa>ui quasi prope auus. Abauus proauus pater longe ab auo. Atauus abauus pater. Tritauus atauus pater, quasi tetrauius id est quartus super auum, qui est in ultimo cognationis ordine pos[t] patrem. Familia enim a patre oritur et terminatur in tritauo. (Etym. IX, 5, 9). [PRONEPOS] nepos quasi natus post, nepos id est post nepotem natus; filius et filia dicuntur a familia, familia uero a femore dicta. 44 SVBTER id est inferius. COLLECTA id est coadunata a me. 48 FAYEO id est adiuuo, consentio, adolor.

- 50 'foueo foui cum fouero,' 'uideo uidi cum uidero,' 'uoueo uoui cum uouero,' 'fodeo fodi cum fodero,' 'iuuo iuui cum iuuro,' 'ago egi cum egero,' 'emo emi cum emero,' 'lauo laui cum lauero,' 'odio odi cum odero,' 'sero seui cum seuro,' 'sino siui cum siuro,' 'cauo ceui cum ceuro,' 'caueo caui cum cauro.'
- 55 *Item contra inueniuntur quae in praesenti tempore producta sunt et in praeterito breuiantur, ut sunt haec, 'pono posui,' 'cogo coegi,' 'do dedi,' 'sto steti.' Item omnia uerba quae in praeteritis antecrescunt in primis syllabis breuiantur, ut 'pendeo pependi,' 'tondo totondi,' 'posco poposci,' 'curro cucurri,' 'tendo tetendi,'*
- 60 'pello pepulli.'

Item in uerbis quae eisdem litteris scribuntur, notandum quod 'liber,' si librum significat aut corticem, breuem habet LI; si liberum, longam. 'Pila,' si uas significat, longam

63/64 Cf. Isid., Etym., IV, xi, 4; Vel., pp. 52.26-53.1.

50 foueo foui [foui foueram R] cum fouero a H; fodeo [fodio A] fodi cum fodero β; fodeo fodi foderam fodero G Seru.; fodio fodi foderam cum fodero T V uidi uideram uidero G Seru.; uidi uideram cum uidero R T V 50/51 uoui uoueram uouero G Seru.; uoui uoueram cum uouero R T V; uoui cum fouero [uouero foueo foui cum om.] iuuo F 51 fodeo [fodio R W H^a] fodi [fodi foderam R] cum fodero a H; foueo foui cum fouero A; foueo foui foueram fouero G Seru.; foueo foui foueram cum fouero T V; om. L K P iuuo ... iuuro om. L P iuui iuueram iuuro G Seru.; iuui iuueram cum iuuro R T V 52 egi egeram egero G Seru.; egi egeram cum egero R T V emi emeram emero G Seru.; emi emeram cum emero R T V 52/53 lauo ... seuro om. V labo laui cum labero F laui lauoram lauero G Seru.; laui lauoram cum lauero R T 53 odi oderam odero G Seru.; odi oderam cum odero R T sero] sewuo S A¹ F seui seueram seuro G Seru.; seui seueram cum seuro T R sino sini F; siuo siui S H 53/54 siui siueram siuro G Seru.; siui siueram cum siuro R T V 54 cauo ... ceuro om. V ceui ceueram ceuro G; ceui ceueram cum ceuro T¹; caui caueram cum cauro T²; ceui caueram cum ceuro R caueo ... cauro om. S R caui caueram cauro G Seru.; caui caueram cum cauro T V 55 econtra L V 56 et om. S breuiatur ut pro haec F; breuiantur ut haec N; breuiantur ut R K 58 pendo pependi a T G 59 tondo totondi A¹ K H; tondo totundi R; tondo tutudi A²; tundo tutudi tundeo totundi V 62 habet breuem ~ A 63/64 longa habet A

50 FOVEO est nutritio et est tractus sermo a foco eo quod ex igne et calore omnia nutriuntur. 53 SERO id est semino. SINO permitto. 54 CAVO id est confirmo, inde cautio confirmatio uel cauo est scribo uel sculpo. Caueo -es id est caute ago. Cauo-as lapidem uel arborem excauo. Caueo uero clunem agito, inde Iuuenalis, *Ceuentem clunes* (cf. Iuu., ii, 21), id est agitatem, id est incestus motus corporis facientem. 56 COGO id est compello. 58 PENDEO de suspensione, pependi facit praeteritum, breuis est pe. Pendo uero id est persoluo uel pondero, pendi facit. 60 PELLO id est eicio. Appello -as, id est alloquor; appello -is, id est adduco, inde dicitur appuli<t na>uem. 62 LIBER dicitur cortex arboris medius et habet li breuem: *Alta liber aet in ulmo* (Verg. Ecl. x, 67). 63 PILA est uas in quo tunduntur fruges et pila rotunditas quaedam quae fit ex pilis quae uulgo dicitur pilata, tunc breuis pi.

habet PI ; si spheram, breuem. 'Securus' longam SE ; 'secu-
 65 ris' breuem. 'Domus' breuem DO ; 'doma,' id est, 'tectum,'
 longam. 'Plaga' cum clima significat, brevis est PLA ; cum
 uindictam, longa. 'Palus paludis,' brevis PA ; 'palus pali,'
 longa. 'Populus' cum uulgus significat, brevis est PO ; cum
 arborem, longa. 'Nitens' a nitore, brevis NI ; 'nitens' a nisu,
 70 longa. Item 'educo educis,' longa DV ; 'educo educas,' id est,
 'nutrio,' brevis. 'Concido,' 'decido,' 'incido,' 'occido,' si ad
 casum pertinent, correptam habent CI ; si ad concisionem,
 productam. 'Colo colis,' brevis CO ; 'colo colas,' producta.
 'Placo placas,' producta PLA ; 'placeo places,' correpta.
 75 'Pareo pares,' id est, 'appareo' siue 'obtempero,' producta
 PA ; 'paro paras,' id est, 'praeparo,' et 'pario paris,' correpta.
 'Parentes,' cum apparentes significat, producta PA ; cum
 genitores, correpta, sicut et 'parientes.' *Idem,* si *neutri*
generis est, corripitur ; si masculini, producit in utroque
 80 *numero.* 'Leuitas,' si instabilitatem mentis designat aut pu-
 sillitatem ponderis, brevis est LE ; si lenitatem tactus, unde
 ligna in aedificio leuigata dicuntur, longa est LE.

66/67 Cf. Aldhelm., p. 153.13-21. 68/69 Cf. Aldhelm., p. 164.14-20. 69
 Cf. Aldhelm., p. 160.11-18. 70 Cf. Aldhelm., p. 161.15-20. 78/80 Beda,
 DO, lin. 579-580, supra, p. 30 ; Caper, p. 102.4. 82 Cf. Gen. vi, 14.

64 longam habet se WKH ; se longam G ; longam [se om.] NP 65 doma]
 domata S id est om. A 66 longa AH 66/67 plaga ... longa om. A¹ (lon-
 gam A¹) 66 climam W L 67 prius palus om. S W brevis est pa F K V
 68 longam A 69 brevis est ni R K ; brevis enim ni A ni om. S H nitens
 om. S N 70/71 id est nutrio brevis] brevis nu id est nutrio G 73 produc-
 tum S colis brevis co ... *bic denuo incipit M* brevis] breuem AL ; brevis
 est KG productam AF ; longa K 73/74 productam ... correptam A
 74 placeo placis F 75 siue] uel G productam A 76/77 correpta pa
 parentes a (*praeter S*) 77 apparentes] parentes S H significant S T 78
 masculi F 80 designat] significat V H 80/81 pusillanimitatem S W 82
 aedificatio F¹

64 SECVRS id est quietus, sine cura. 64/65 SECVRS (-vs, *cod.*) dicitur a secundo
 dicitur et dextralis eo quod dextra tenetur uel a caudex a cauda quae tenetur.
 66 CLIMA pars mundi. 67 VINDICTA[m] id est ulcionem. PALVS brevis est pa,
 sicut dicit Horatius, *Regis opus* (f. 47v) *sterilisque (sterilesque, cod.) diu palus aptaque*
ramis (*Ars poetica*, 65). 68 <POPVLVS quando significat = o> arbore[m] longa,
 hinc et poeta, *Populus in fluuiis* (siluis, *cod.*) *abies in montibus* (Verg. Ecl. vii, 66).
 69 NITENS id est sp<lendens>. <NITORE> splendore. NITENS id est co-
 nans. A NISV id est conamin<e>. 70 EDVCO -CIS id est libero. EDVCO
 -AS id est extraho. 71 CONCIDO id est simul ruo. DECIDO id est cado.
 INCIDO id est ruo. OCCIDO id est cado. 71/72 AD CASVM (CVRSVM, *cod*)
 id est a[d] ruinam uel ad lapsum. 73 COLO COLIS Deum, id est adoro et ueneror.
 COLO COLAS id est purgo. 74 PLACO id est pacifico. 80 LEVITAS sicut in
 tipula ; tipula autem est animal modicum ueluti musca et super aquas ad instar
 plumae uolitas fertur quod propter muscam leuitatem corporis non mergitur.
 82 LEVIGATA id est polita et planata.

V. De Mediis Syllabis

Medias syllabas tribus modis cognoscimus, positione et diptongis et accentu. Sed de positione et diptongis supra tractauimus. Accentus autem est quasi 'adcantus' dictus, quod ad cantilenam uocis nos facit cognoscere syllabas. Qui uocis accentus duo sunt ad ea quae tractamus necessarii, correptus et productus. Correptus est, quoties sine ulla mora uocis medias syllabas enuntiamus, ut 'moenia,' 'tabula.' Productus est, quoties medias syllabas cum aliqua mora uocis exprimimus, ut 'fortuna,'
10 'natura.' Sciendum est tamen quia illa quae in uerbis I correpta proferuntur, cum in medium uenerint et ipsam I in E mutauerint, ut 'legis lege legere,' ubique breuiantur, excepto cum a tribus excipiuntur consonantibus B et M et T, ut 'legebam legemus legetur.' Cetera melius accentibus colliguntur. Qui
15 accentus in trisyllabis et tetrasyllabis et deinceps ita considerandus est, ut si quaeratur 'amicissimorum' quibus syllabis constet, ediscimus primam breuem exemplo, ut 'nimium dilexit amicum'; secundam longam accentu inuenimus; tertiam longam positione; quartam breuem accentu, quia, cum dicimus 'ami-
20 cissimus,' penultimam cum breui accentu inuenimus; quintam accentu longam. Vltima uero qualis sit, per singulas partes orationis monstrabimus in ratione subiecta.

VI. De Vltimis Syllabis Nominum,
Pronominum, Participiorum

Nominatiuus singularis has habet breues : A ut 'citharista,'

V, 2/22 Seru., final., p. 451.9-26. 17/18 Verg., Aen. IX, 430.

VI, 3/9 Seru., final., pp. 451.27-452.5.

V, 2/3 accentu et dyphthongo (corr. -gis) ~ G 4 est om. W F K¹ H dictus
 quasi ad cantus quod A eo quod M² W G² 5 faciat agnoscere β G; faciat
 cognoscere M²; facit agnoscere A V Seru. 6 tractauimus A¹ G 7 Cor-
 reptus est] correptis F 9 expremimus F 10 illae [-le F¹] N A² F¹ T H;
 om. P V 11 perferuntur S prius in om. F ipsum a H 13 excipitur S
 b m t A; b m et t K 14 legetur et cetera L P ceterae A² T 15/16
 consideran est F; considerandum est G; considerandi sunt K 16 constat A¹;
 et stet F 17 edicimus A² T G² H; dicimus P¹; dicamus R; et dicimus M² Seru.;
 et discimus M¹ S N 18 prius longo S; cum longo Seru. 20 breue M¹ S
 21 longam accentu ~ G Seru. ultimam a (praeter R) F L P T

VI, 1/2 PRONOMINVM ET PARTICIPIORVM M A P 3 Nominum pronominum
 participiorum nominatiuus singularis a

V, 1 DE MEDIA SYLLABA. 4/5 AD CANTILENAM id est iuxta affectionem et
 modulationem. 5 ACCENTVS id est certa lex ad eleuandum et comprimendum.
 14 COLLIGVNTVR id est comprehenduntur. 16 SI QVAERATVR id est si inuesti-
 getur. 17 EDISCIMVS id est colligimus. 22 SVBIECTA id est supposita et in
 opere frequente.

VI, 1 DE VLTIMIS : nunc loquitur de finalibus litteris uel terminationibus.
 3 HAS HABET BREUES sc. syllabas uel terminationes.

- 'uinea,' 'toreuma' ; E, ut 'sedile' ; O, ut 'ordo,' 'uirgo' ; V, ut 'cornu' ; EL, ut 'mel' ; IL, ut 'uigil' ; VL, ut 'consul' ; M, ut 'tectum' ; N, ut 'carmen' ; VS, ut 'iustus,' 'cursus,' 'cedrus,' 'nemus' ; IR, ut 'uir' ; OR, ut 'doctor' ; T, ut 'caput.' Has item longas : I, ut 'frugi' ; IL uno Etrusco, ut 'Tanaquil' ; OL, ut 'sol' ; AS, ut 'facultas' ; C, ut 'altec.' Item haec sunt
 10 quae in monosyllabis producantur, in disyllabis autem et trisyllabis uel in ceteris polysyllabis corripuntur : AR, ut 'far,' 'Nar,' 'Caesar' ; ER, ut 'uer,' 'pater' ; VR, ut 'fur,' 'murmur' ; IS, ut 'uis,' 'glis,' 'lis,' 'fortis' ; AL, ut 'sal,' 'Hannibal.' Item 'torcular' et 'puluinar' producta, quia quibusdam placuit 'hoc
 15 torcular' dici, non 'torcular,' et 'hoc puluinare,' non 'puluinar.'
 ES terminatus, si quintae fuerit declinationis, producitur, ut 'dies' ; si tertiae, tunc longus est, cum genetiuis singularis non crescit, ut 'labes,' 'tabes,' 'caedes,' 'pubes,' 'clades,' 'fames,' 'uulpes,' 'claves,' 'aedes,' 'sedes,' 'strages,' 'Hercules,' 'proles,'

9/13 Seru., final., p. 452.7-13 ; Vict., final., p. 232.9 ; 233.12. 14/15 Char., exc., p. 541.4-5. 16/18 Vict., final., p. 233.4-7. 18/21 Cassiod., DO, p. 189.10-11 ; Martyr., p. 189.9-10 ; cf. Fragn. Bob., p. 561.35.

5 el] l M W A 6 n] en F L K P T Seru. cedrus om. A 7/8 has habet [habet breues S W] item longas a (praeter N) 8 IL uno Etrusco ut Tanaquil] o ut iuno ut [ut om. M N] rusco [rosco S] il ut tanaquil a (praeter N³ R) ; o iuno et rosco il tanaquil corr. H etrusco N³ L¹ T¹ H³ ; utrusco F L³ ; eurusco R K P G ; ethrusco T³ ; eurusco A 9/10 tanaquil ut delfin ol P 10 et in tris[ylla]bis S¹ V 11 plurisyllabis A¹ 12 Nar] par a (praeter N R) G¹ ur fur [ut om.] L P mormur M³ 13 glis lis fortis] fortis lis ut [ut om. M N] glis a ; lis glis fortis ~ R 14 quia] quod a (praeter N) H 15 et puluinare [hoc om.] A pluuinare F 16 Es] s S W P³ H terminatus nominatiuis si V 17 longa A F K T H cum] si V 18 caedes tabes ~ F K clades om. V ; plades S 19/20 uulpes ... quamuis] aedes sedes strages uulpes claves proles nubes hercules quamuis L P ; aedes sedes strages uulpes claves hercules proles nubes quamuis A ; aedes sedes strages uulpes proles hercules nubes quamuis T

4 VIRGO a uirilitate uel a uirtute. 5 CONSVL id est princeps, a consulendo ; consulo tibi id est prosum, et consulo te id est interrogo. 6 CARMEN dicitur eo quod carptim cuditur, id est diuise. IVSTVS id est aequus. 7 NEMVS arborum collectio uidelicet densa et plantata. 8 FRVGES parcus. ETRUSCO id est barbaro uel latino, Etrus regio est cuius pars Etruria dicitur. TANAQVIL uxor Tanquini Superbi qui interfecit Timotheum et misit in carcerem beatum Siluestrum. 9 SOL dicitur eo quod solis luceat. FACVLTA id est possibilitas. (f. 48r) <ALLEC genus = o> piscis. 12 NAR est fluuius. CAESAR a caesarie cum qua natus est. 13 GLIS gliris animal est, id est immus ; gli[s] glitis <lappa = μ> ; glis gliris terra tenax. SAL eo quod exiliat <solis i>gne (= μ). HANNIBAL miles fuit fortissimus Cartagenensium qui bellum ter intulit Romanis. 14 TORCVLAR dicitur a torquendo, idem est et praelium a praemendo. 17 DIES est praecedentia solis. 18 LABES est macula uel mortalitas. TABES est infirmitas. CAEDES prostratio. PVBS barbalis locus corporis pilosus. CLADES id est pestilentia. 19 VVLPES nomen animalis cauti. STRAGES interfectio. PROLES id est filius uel filia.

20 'nubes,' quamuis quidam 'nubs' nominatiuum enuntiare maluerunt; uel cum crescens *E* productam ante nouissimam syllabam habuerit, ut 'merces,' 'quies,' 'mercedis,' 'quietis'; uel cum monosyllaba fuerint nomina aut de monosyllabis ducta, ut 'pes,' 'bipes,' 'sonipes.' Vbi notandum quod 'pes,' sicut et 'sal' 25 et 'par,' cum monosyllaba est, longa est; at cum per alios casus declinari coeperit, primam syllabam corripit. Item 'Ceres,' 'aries,' 'paries,' 'abies' nominatiuo et uocatiuo casu *ES* producunt; at in ceteris casibus *E* corripiunt. Breuiatur uero *ES*, si aut *E* in *I* mutauerit in genetiui crescente, ut 'miles militis,'; aut breuem habuerit, ut 'seges segetis.' *OS* monosyllaba, si ora significat, producitur; si ossa, breuiatur. Quae tamen *OS* syllaba, cum in disyllabis uel in trisyllabis uenerit et media syllaba genetiui producta natura permanserit, tum longa erit, ut 'nepos nepotis'; si uero correpta erit, breuiatur, ut 'compos 35 compotis.' *VS*, cum in genetiui crescente longa permanserit, produciitur, ut 'uirtus uirtutis,' 'tellus telluris,' excepto uno 'palus,' quod in genetiui *DIS* terminatur, 'palus paludis': unde est haec, 'sterilisque diu palus aptaque remis.' Si uero in genetiui crescente correpta aut mutata permanserit aut non 40 creuerit, breuiatur, ut 'pectus pectoris,' 'uulgus uulgi.'

21/22 Vict., final., p. 233.7-8. 22/24 Seru., final., p. 452.19-21. 27/30 Seru., final., p. 452.22-24; Vict., final., p. 233.9-10. 30/45.49/50 Seru., final., pp. 452.24-453.11. 38 Horat., Ars poetica 65.

20 enuntiare *N A L H*² 20/21 maluerint *a* (praeter *N*) *K*¹ *P*² *T*³ 22 merces mercedis quies quietis *T V* 25 monosyllabum *K*¹ at *om. R*; aut *W F H*¹; ait *H*²; ut *P* 26 declinare *L*¹ *P* 27 paries aries ~ *F* casum *F* *es om. γ* (praeter *G*³) *S N W* 28 producuntur *S N W P H* *e om. S W* corripuntur *S W P H* breuiatur *corr. -antur F* 29 mutauerint *S* 30 aut *e breuem N* monosyllabum *K* 32 in trisyllabis] trisyllabis *R V Seru.* 33 genetiua *A* natura producta ~ *W Seru.* tum] tunc *F K V* 34 correpta erit] correpta *F K*; correpta fuerit *A P T G Seru.* 35 in *om. A* crescente u longa *N R T Seru.* 36 excepta *F* 37 terminatur ut palus *A V Seru.* palus paludis *om. a* (praeter *N W*) 38 haec] hoc *N R V*; illud *L*² *T*; *om. M A*³ *K Seru.*; et 'fortasse' *Kail.* sterilisque] regis opus sterilisque *M R A*³ *T*; sterilisque *S F L* 39 in genetiui crescente *om. A* correpta aut mutata *om. K* aut mutata *a T*³ *G*¹ *Seru.*; quia mutata *N F L P T*¹ *V G*³ *H*; *q*; mutata *A*; u in *o* mutata *R* permanserit] non permanserit *K* 40 breuiatur] corripitur *K*

22 MERCES id est remuneratio de benefactis, merx uero de lucro dicitur. 24 BIPES et SONIPES a monosyllaba sunt, ideo longa est pes. SONIPES id est equus (-is, *cod.*) sonum pedibus faciens. 27 ARIES id est signum in caelo uel multo aut machinamentum ad haec spinandum locum. 30 os dicitur quasi ostium et significat uultum. 34 NEPOS quod filium filii significat, facit hic nepos et haec neptis, quod uero luxuriosum; hic et haec nepos dicta per compositionem. COMPOS adeptor, id est effector uel impletor uoti sui. 36 TELLVS dicitur a tollendo eo quod tollamus fructum eius.

Genetivus, dativus, et ablativus producuntur. Sed genetivus, cum tertiae fuerit declinationis, cum ablativo suo E tantum littera terminato breviatur, ut 'a fonte fontis'; excepto uno quod producitur, 'ab hac fame,' quia ueteres 'huius famei,'
 45 *non 'huius famis,' et 'huic famei,' non 'huic fami' declinabant.*
Vbi notandum quod nomina quintae declinationis, quae in EI litteras genetivus et dativus casu terminantur, et has diuisas et utramque longam habent, ut 'faciei,' 'diei,' 'fidei.'
Accusativus brevis est semper, uocativus similiter, excepto
 50 *cum I terminatur, ut 'Laurenti.'* Vbi notandum quod nomina quae in IVS terminantur in genetivus casu duplici I efferuntur, in uocativus simplici, in utroque longa, ut 'filius filii o fili'; uel certe uocativum in E correptam terminant, ut 'impius impie.' Qui etiam uocativus, dum similis nominativus
 55 *fuerit, regulam nominativi sequitur, ut 'haec paupertas' et 'o paupertas.'* Nominativus, accusativus, et uocativus pluralis in masculino et feminino genere producuntur, corripuntur in neutro. 'Ambo' et 'duo,' si neutra sunt, corripuntur; si masculina, producuntur. Genetivus pluralis in omnibus brevis
 60 *est. Dativus et ablativus, si IS terminantur, longi sunt, ut 'doctis'; si BVS, breviantur, ut 'rebus.'*

Hac regula omnia nomina, pronomina, participia continentur. Sed pronominis declinatio in hoc tantum differt, quod in monosyllabis quae uocalibus terminantur, ut 'me,' 'te,' 'se,'
 65 *'tu,' 'qui,' aut uocalibus constant, ut 'o,' in quolibet casu producuntur. Sed genetivus, cum VS finitur, breviatur, ut 'illius.'* Dativus uero, sicut in nomine, semper longus est, excepto 'mihī,' 'tibi,' 'sibi,' quae indifferenter poni possunt. Sic reliqui quoque casus regulam sumunt ex nomine.

50/54 Cf. Seru., p. 409.10-16. 54/58 Seru., final., p. 453.11-13; 15-17. 58/59 Cf. Char., p. 35.23-26; Phocas, p. 414.2-5. 59/60 Seru., final., pp. 453.20-23; 25-454.2.

41 ablativus singularis producuntur P 42/43 e littera tantum terminata ~ A
 44 producitur] producit ut a T H 45 et huic ... declinabant] declinabant et
 huic famei non huic fami G 48 et om. A diei exceptis rei spei fidei M³;
 diei (aliter secundum priscianum) excepti<s> tribus fidei spei rei K³ fidei om.
 R W L³ T³ 50 ut] uel A notandum est quod R W L P G 51 duplici ii G
 52 uocativus casu simplici A longa ut] longa[m] habent ut F³ K; longa S N
 53 uocis A correptum a (praeter N R) terminat A F L P H 54 impius
 impii impie G; pius et [et om. M R] pie a 56 accusativus uocativus [et om.] A
 plurales M³ W K T³ V 58 et] uel A 59 pluralis om. F L¹ K P V H
 60 si in is M R 61 si in bus R 62 omnia om. G Seru. pronomina et
 participia A³ T¹ 62/63 continentur DE PRONOME Sed A 63 quod]
 quia M 65 qui om. M¹ qui aut] aut quae R 66 tibi et sibi a possunt]
 potest F

43 FONS a fouendo dicitur. EXCEPTO id est segregato. 60 SVMVNT EX
 NOMINE id est qualem regulam tenent in obliquis casibus nominum talem et
 pronominum exceptis supradictis.

- 70 *In Graecis uero nominatiuus singularis has habet breues :*
A, ut 'ecclesia,' 'baptisma' ; AS, cum genetiuius DOS habuerit,
ut 'Arcas Arcados,' 'Pallas Pallados' ; OS, cum in genetiui
diptongon habuerit, ut 'Delos Delei' ; longas uero has : E, ut
'scole,' 'sinagoge,' quae Latina consuetudo in A terminat ;
 75 *O, ut 'Dido' ; AN, ut 'Titan' ; EN, ut 'lien,' 'Siren' ; IN, ut*
'delfin' ; ON, ut 'Memnon' ; ER, ut 'aer,' 'aether' ; AS, ut
'Aeneas' ; ES, ut 'Anchises.' Genctiuius breuiatur, cum DOS
uel TOS habuerit in fine, ut 'Arcados,' 'poematos' ; datiuus,
cum I, ut 'Palladi' ; accusatiuus, cum A uel ON, ut 'Thesea,'
 80 *'Delon' ; alias longus est. Vocatiuus, cum A terminatur, in*
masculinis tantum longus est, ut 'Aenea' : nam in femininis
corripitur, ut 'cathedra.' E terminatus producitur, ut 'scole,'
'sinagoge,' 'pentecoste,' 'parasceue,' exceptis his quorum
nominatiuus OS terminatur, ut 'Petros Petre.' I terminatus
 85 *corripitur, ut 'Alexi.' O finitus producitur, ut 'Dido.'*

Nominatiuus et uocatiuus pluralis, cum A uel ES terminan-
tur, breues sunt, ut 'rhetores,' 'carismata' ; alias longi sunt, ut
'ecclesiae.' Genetiuius longus est, si tamen Graece fuerit declina-
tus, ut 'laon,' 'cedron,' id est, 'populorum,' 'cedrorum.'

70/76 Seru., final., p. 452.2-7 ; 28-29. 77 Vict., final., p. 233.4-5. 77/85
 Seru., final., pp. 452.6 ; 453.3-4 ; 7-11 ; 13 ; Vict., final., pp. 234.8-235.2. 86/93
 Vict., final., pp. 235.8 ; 10-13 ; 15-16 ; 236.1-2.

70 REGVLA DE GRECIS NOÏB ; [in marg.] In grecis N 71 cum in genitiuo M R
 72 in om. a (praefer R) T¹ gēnt S 73 habuerint a (praefer M² R) Delei]
 deloi M² R A T G ; Deloy Keil has habet [habet has R] e R A 75 siren
 [sy-] M R T Seru. ; sirien [sy-] β γ S N¹ W ; siren rien K ; syrien rien N² 76
 memnon A 77 genetiuius singularis breuiatur G 79 cum in i a (praefer S)
 on] en A thessia S¹ ; thessea [tes-] a (praefer M W) γ K 81 masculino S
 in om. S feminis F¹ P 82 cathera F ; chatena K 86 plurales S R A
 K G H² es] s a L P T G 86/87 terminatur M L¹ 87 breues sunt N²
 R A K T G ; breuia sunt a F L K P V H¹ ; breui M² ; breuiantur H² alius A
 longae S N 88 graecae [gre-] a (praefer R) A K F P H 89 hoc est G

71 ECCLESIA graecus sermo est, latine conuocatio. BAPTISMA uel [baptis]mus
 latine unctio. 72 ARCAS gentile nomen est, id est prop[ri]e de Arcadia quae
 pars est Graeciae. 73 DELOS insula est, inde Apollo Delius dictus eo quod ibi
 colebatur. 74 SCOLES uocatio. SINAGOGES congregatio. 75 (f. 48v) DIDO
 regina Cartaginensis. TITAN gigans fu<it uel sol = μ>. LIEN et SIREN
 idem est. Siro graece traho latine uel ca<(nto inde si)ren (= μ), dicitur bestia
 maritima leniter canens. 76 DELFIN id est uit marinus. MEMNON
 filius fuit Aurorae qui Aegypti<s et> Aethiopibus imperauit. AER crassus spiri-
 tus quem trahimus et emittimus. AETHER purus spiritus quia ibi non sunt
 pluuiae neque tenebrae. 80 ALIAS aliter. 82 CATHEDRA dicitur sedes magis-
 tralis. 83 PENTECOSTEN quinquagenarius dies. 87 CHARISMA id est dona
 uel gratia, inde eucharista bona gratia. 89 LAOS populus inde et homilia
 popularis sermo.

90 *Datiuus IN terminatus corripitur, ut 'Arcasin' ; alias longus est, ut 'lais,' id est, 'populis.' Accusatiuus, si AS fuerit terminatus et a genetiuo singulari uenerit OS finito, corripitur, ut 'Arcados Arcadas' ; alias productione laetatur, ut 'ecclesias.'*

VII. De Vltimis Syllabis Verborum Et Aduerbiorum

In uerbis primae coniugationis producuntur A et AS, ut 'ama amas' ; in secunda E et ES, ut 'sede sedes' ; in tertia producta I et IS, ut 'nutri nutris' ; in tertia correpta breuiantur E et IS, ut 'cerne cernis.' In omnibus O corripitur, ut 'amo,' 'sedeo,' 'cerno,' 'nutrio,' tametsi auctoritas uariet. Eadem in infinitiuo modo penultima syllaba A et E et I productas habent, ut 'amare,' 'sedere,' 'nutrire' ; item E correptam, ut 'cernere.' Similiter in aliis modis productis
10 eisdem uocalibus, ut 'amarem amares amaret,' et cetera ad suam formam ; E correpta in uerbis tertiae coniugationis correptae, ut 'cernerem cerneret,' et cetera. Item ES corripitur, ut 'sum es,' et cetera quae ex his conponi possunt, ut 'adsum ades,' 'possum potes.' Item 'faxis,' 'uelis,' 'adsis' longa
15 sunt, quia pluralis numerus ea producit, cum dicimus producta media 'adsitis,' 'uelitis,' 'faxitis.' Omnes in uerbis nouissimae syllabae quae sunt huiusmodi, ut 'res' et 'ses,' longae sunt, quia producit eas numerus pluralis, ut 'amares amaretis,' 'amasses amassetis.' Item producenda sunt quae in C terminantur, ut 'fac,' 'dic,' 'duc,' 'induc,' aut in I, ut 'amaui amari,'
20 aut in V, ut 'amatu.' Corripiuntur autem quae in M, ut 'amem,' uel in R, ut 'amer,' uel in VS, ut 'amamus,' uel in

VII, 5/6 Vict., final., p. 236.20-21. 12/14 Seru., final., p. 454.7-8. 14/18 Vict., pp. 225.20-22 ; 226.1-3. 19/21 Seru., final., p. 454.11-12 ; Vict., final., pp. 236.19-20 ; 237.6-7 ; cf. Vict., p. 226.6-9. 21/23 Seru., final., p. 454.4.

90 alia F¹ H¹ 91 id est a K ; hoc est G ; om. β N W H 92 finita S ; finite A , finitu F ; finitus W H² 93 arcadas om. R

VII, 1 VLTIMIS SYLLABIS om. β (praeter K) NH ADVERBIORVM VLTIMIS SYLLABIS T 3 secundae β G² H 3/4 tertiae productae β G² H 4 tertiae correptae β G² H 6 nutrio cerno ~ S A K nutrio om. G 7 infinitiu modi A² T V² penultimas syllabas K 8 habet R 9 correptum M S W G 9/10 productas easdem uocales A T V² 10 ut om. N F L P H cetera] cum L P¹ 11 e correpta L V¹ G ; e correptam β N R H ; e correptum a 12 cernerem] cernere M V cerneret] cerneret K P cetera item] cum item L P¹ 13 et cetera quae] et cum quae L¹ P¹ ; et quae K 14 longae N² A L T ; longas H¹ 15 eas P V¹ 16 media syllaba adsitis T V Vict. faxitis uelitis ~ K Vict. 17 longa sunt F 18 pluralis numerus ~ R A V G 19 in om. a (praeter R W) 19/20 terminatur A 21 M] em F K 21/22 m terminantur ut amem W A T² V em aut in er ut amem amer uel K 22 uel in r] aut in r S N amamus] amemus A ; amatus G

T, ut 'amat,' uel in *RE*, ut 'amare,' uel in *TIS*, ut 'amatis.'

- Aduerbia quae* in *A* terminantur productione gaudent, ut
 25 'una.' *Quae* uero in *E*, si ex nomine ueniunt et comparationis
 gradus seruant, ut 'docte doctius doctissime,' *producuntur*; si
 autem a se nascuntur, ut 'saepe,' aut non comparantur, ut 'rite,'
 aut in comparatione deficiunt, ut 'bene,' 'male,' breuiantur.
I finita, praeter 'quasi,' 'ibi,' et 'ubi,' uel *quae ex ipsis* fiunt,
 30 ut 'sicubi,' *producuntur*, ut 'heri.' *O indifferenter* accipitur, ut
 'falso.' *V* *producitur*, ut 'noctu.' *EL* et *ER* breuiantur, ut
 'semel,' 'pariter'; *VL*, ut 'simul'; *M*, ut 'tam.' *N* uero, ex-
 cepto 'non' et 'en,' ubique breuiatur, ut 'forsan.' *S* breuiatur,
 ut 'magis,' 'funditus,' excepto cum *A* praecesserit, ut 'alias.'
 35 *C* *producitur*, ut 'hic,' 'illic,' 'adhuc.' *Monosyllabae* *producun-*
 tur, ut 'cur,' 'plus,' *exceptis* 'bis' et 'ter.' Verum 'ne' dupliciter
 profertur; nam *producitur* cum prohibendo dicitur:

Scrutari ne cura procax abstrusa laboret;

uel cum ponitur pro 'ut non,' ut idem Prosper ait:

- 40 Et uindicta brevis sic noxia crimina finit,
 ne sine fine habeat debita poena reos.

Corripitur autem cum interrogando uel increpando ponitur,
 ut:

Tune cruenta, ferox, audax, insane, rebellis.

- 45 *ES* in numeris corripitur, ut 'toties,' 'quoties,' 'septies,'
 'decies.'

23 Vict., p. 226.3-6. 24/25 Vict., final., p. 237.9-11. 25/26 Seru., final.,
 p. 454.14-19. 29/30 Vict., final., p. 237.14-15. 30/36 Seru., final., p. 454.13-
 14; 19-23. 38 Prosp., XCI, 9. 40/41 Prosp., V, 5-6. 44 Sedul., Pasch-
 carm. V, 59.

23 uel in re] aut in re *S* *W* 24 DE ADVERBIO Aduerbia *N T V*; DE ADVER-
 BIIS Aduerbia *A*; DE ADVE Aduerbia *L*; ADVERBI* Aduerbia *G* termi-
 nant *F*; exeunt *G* 26 gradum *a* (praeter *N R*); regulam *P Vict.* 26/27
 si aut a se *H* 30 accipitur] accipiunt *a* (praeter *N*); ponitur *V Seru.* 31
 el eter $\beta \gamma$; let *r a* 33 en om. *F*¹; an *F*²; en et an *K* prius breuiantur *a* (pras-
 ter *M*²) β (praeter *L*³ *K T*) *H* alt. breuiantur *F*¹ *P*¹ 35 adhuc] aut huc *S*
 monosyllaba β (praeter *L V*) γ (praeter *H*²) *N*² 37 producit *F* 37/38 dicitur
 ut scrutari *A K T V* 38 obstrusa *R H*¹ *Prosp.* 39 pro non [ut om.] *R A*¹
 Prosper] prosunt *F* 43 autem] aut *F* 44 in fane repellis *F* 45 in
 numeris corripitur [corripitur supra *L*] ut toties ... βG ; in numeris ut toties ...
 corripitur [corripitur supra *H*] a *V H*

36/37 NE DVPLICITER PROFERTVR id est producere potest et corripere. 38:
 SCRVTARI id est inuestigare. PROCAX id est pertinax et importunus. AB-
 STRVSA id est absconsa. 44 AVDAX id est contumax qui ausus est Dominum
 tradere.

VIII. De Regulis Syllabarum Coniunctionum,
Praepositionum, Interiectionum

Coniunctiones fere omnes corripuntur. Sed quae A uel I terminantur, excepto 'ita,' 'quia,' 'nisi,' producuntur, ut 'propterea,' 'interea,' 'si,' 'etsi.' Quae in N desinunt, si A uel I ante eam habuerint, producuntur, ut 'an,' 'sin,' 'alioquin'; ceterum breuiantur, ut 'tamen.' 'Quamuis' producitur. Ceterae breuiantur, exceptis eis quae positione sunt longae, ut 'ast.'

Accusatiuae praepositiones solae quae in A exeunt producuntur, ut 'intra,' et una monosyllaba 'cis.' Ablatiuae uero corripuntur omnes, ut 'ab,' exceptis monosyllabis quae aut uocalibus constant, ut 'a,' aut uocalibus terminantur, ut 'de.' Communes praepositiones correptas esse liquet, ut 'in,' 'super.' Nec de loquularibus praepositionibus reticendum, tametsi non in fine, sed in principio semper uerborum ponantur, quae sunt 'am,' 'co,' 'con,' 'di,' 'dis,' 're,' 'se,' quod 'am' et 'dis' positionem quaerunt, ut 'amplector,' 'disiungo,' et ideo longae fiunt; 'co' dichrona est, ut 'coerceo,' 'conecto'; 'con' longa, ut 'conicio'; 'di' longa, ut 'dirigo'; 'se' longa, ut 'secerno.'

20 'Re' autem ubique breuiatur, ut 'remitto,' excepto cum 'refert' distat significat, ut:

*Praeterea iam nec mutari fabula refert;
et unum uerbum 'reicio,' ut:*

VIII, 3/4 Seru., final., p. 454.24-25. 4/7 Seru., final., p. 454.25-26; Vict., final., pp. 238.20-239.1. 8 Seru., final., p. 455.6-7. 9/12 Seru., final., p. 455.27-29; Vict., final., p. 239.4-7. 12/14 Vict., final., p. 239.7-9. 20/27 Seru., final., pp. 454.31-455.4. 23 Verg., Georg. III, 548.

VIII, 1 REGVLIS SYLLABARVM a (praeter N); VLTIMIS SYLLABIS K; om. β γ CONIUNCTIONE A P V 2 PREPOSITIONVM [P-] S F L G; PREPOSITIONE V; om. A INTERIECTIONE V; et interiectionum R; INTERIECTIONVM VLTIMIS SYLL T; om. A 3 uel] et V Seru. 4/5 terminantur producuntur ut propterea interea si etsi excepto ita quae nisi quae in n A 4 excepta S 5 interea om. M si etsi] si et ni K 6 habuerit F ceterum] cetera M R; ceterae N^a T 8 eis] his A T G Seru. longae sunt ~ R G Seru. longae om. A H¹ ut ast a; ut ast aut β γ N R; fortasse ut ast, aut diphthongis, ut aut [cf. Seru., final., p. 455.6-7] 9 DE PREPOSITIONIBVS Accusatiuae L G praepositionis F eunt a (praeter R) F H 12 aut supra lin. L P 13/14 in sub [sub om. A¹ T] super subter nec R A¹ T 14 loquularibus] loquae laboribus F reticendum est tametsi M T; tacendum est tametsi R tamen etsi N L 15 uerborum semper ~ R K 16 di supra lin. M F quod] quia R W V G 17 compositionem R H¹ quaerunt et amplector F 18 fiunt] sunt A L V G² 18/19 con longa est ut M R H 20 breuiantur corr. W H 22 nec] non A 23 uno uerbo K Seru.

VIII, 17 DISIUNGO id est separo. 20 REFERT id est pertinet uel distat au[t] prodest sicut in hoc loco. 23 REICIO id est repello.

Reice, ne maculis infuscet uellera pullis.

- 25 *Omnes interiectiones, si monosyllabae fuerint, producuntur, ut 'heu.' Ceterae uero exemplo similium partium orationis aestimandae sunt.* Item interiectiones omnes, ut Audacius ait, quia de Graeco sermone mutuati sumus, ideo in nouissimis syllabis fastigium capiunt, ut 'papae,' 'attat.' Eodem modo et
30 *ceterae similiter uel acutum uel circumflexum in ultimo sumunt accentum.*

VIII. De Pedibus

*Pes est syllabarum et temporum certa dinumeratio. Dictus inde 'pes,' quod hoc quasi pedali regula ad uersum utimur mensurandum. Sunt autem pedes disyllabi IIII, trisyllabi VIII, 5 tetrasyllabi XVI, singuli nominatim distincti. At qui ex his geminatis ad crescunt sine nomine generaliter 'synzygiae,' id est, 'coniugationes,' dicuntur. Vnde fit omnes pedes, a disyllabis scilicet usque ad exasyllabos, CXXIII colligi, de quibus in Donato plenissime quisque uelit inueniet. Sed nos
10 in praesenti opusculo disyllabos et trisyllabos tantum meminisse sufficiat.*

Ergo disyllabi quattuor hi sunt : pyrrichius ex duabus bre-

24 Verg., Georg. III, 389. 27/30 Audax, p. 361.9-12.

VIII, 2 Don., p. 369.17. 2/4 Serg., p. 480.5-6. 4/5 Don., p. 369.19. 5/8 Don., p. 370.27-30. 12/27 Don., pp. 369.20-370.7.

24 *insufcet corr. infuscet* F uellere F pullis nascentum P¹ *Seru.*; pullis nam P² 25 *DE INTERIECTIONIBVS* Omnes L G; *DE INTERIECTIONE* Omnes T 26 *heus* L 26/27 *aestimanda* F; *existimandae* G *Seru.* 27 *omnes interiectiones* ~ R G *audatus* F P T ait] aut S R 28 *quia* A T *Audax*; quae a γ F L P; quas R K V H² *sermone om. α (praeter N W) T G¹ mutati sumus* M¹ S¹ N¹ P¹ T G¹ H¹ 29 *capiunt*] accipiunt G 30 *uel cum acutum uel cum circumflexum* K P²

VIII, 3 *pes om. β (praeter A) N G* 4 *disyllabi*] syllabi F H¹ 5 *tetrasyllaba* F at qui N F¹ K P G; aut qui F²; atque α A² L H; aut que A¹ 6 *geminatim* S N W H² *nomine qui generaliter* N R *sinzugie* V 6/7 *hoc est* G 7 *coniunctiones* R A T¹ V 8 *exasyllabis* R L¹ G CXXIII colligi ergo pyrrichius constat ... quattuor sillabas ut est metropolitanorum *pro reliquis cap.* IX R (*uide praefationem*) 9 *inuenit* M 10 *disyllabos tantum et trisyllabos* ~ β (*praeter T¹*) γ 12 *pyrricheus* F L P

24 *INFUSCET* id est *inficiat*. *PVLLIS* id est *nigris*. 26/27 *AESTIMANDAE* id est *iudicandae* aut pro [Au]dacijs. 29 *FASTIGIVM* id est *accentum*. *EODEM MODO* id est *simili modo*.

VIII, 1 *DE PEDIBVS*: Quaeritur quare pes in metro dicitur? Ad hoc dicendum quia sicut pedem post pedem mittimus iter peragimus, ita quibusdam quasi pedibus metrum condimus, humiliantes breues syllabas, eleuantisque longas. 3 *PEDALI REGVLA* id est *mensura pedum*. [REGVLA] graece *norma*. 4 *MENSVRANDVM* id est *computandum*. 5 *DISTINCTI* id est *separati*. 6 [SYNZYGIAE] *Sinzugo* graece coniungo, inde *sinzugiae* dicuntur copulationes pedum. 8 *COLLIGI* id est *congregari*. 12 *PYRRICHIVS* dictus est a pyrricha genere ludi in quo milites sub armis ludebant.

uibus temporum duum, ut 'amor' ; huic contrarius est spondeus ex duabus longis temporum quattuor, ut 'aestas' ; iambus ex breui et longa temporum trium, ut 'parens' ; huic contrarius est trocheus ex longa et breui temporum trium, ut 'uersus.' Trisyllabi octo hi sunt : tribrachus ex tribus breuibus temporum trium, ut 'macula' ; huic contrarius est molosus ex tribus longis temporum sex, ut 'Aeneas' ; anapestus ex duabus breuibus et longa temporum quattuor, ut 'pietas' ; huic contrarius est dactylus ex longa et duabus breuibus temporum quattuor, ut 'regula' ; amphibrachus ex breui et longa et breui temporum quattuor, ut 'harena' ; huic contrarius est amphimacrus ex longa et breui et longa temporum quinque, ut 'inpotens' ; bachius ex breui et duabus longis temporum quinque, ut 'poetae' ; huic contrarius est antibachius ex duabus longis et breui temporum quinque, ut 'natura.'

Hos sequuntur, ut dixi, pedes tetrasyllabi XVI, pentasyllabi XXXII, exasyllabi LXIII. Sed haec interim nostro operi, quod de arte metrica cudimus, satis esse putamus.

X. De Metro Dactylico Exametro Vel Pentametro

Metrum dactylicum exametrum, quod et *heroicum* uocatur, eo quod hoc maxime *heroum*, hoc est, *uirorum fortium*, facta canerentur, *ceteris omnibus pulchrius celsiusque est*. Vnde opusculis tam prolixis quam succinctis, tam uilibus quam nobilibus aptum esse consuevit. *Constat autem ex dactylo et*

X, 2/6 Isid., Etym., I, xxxix. 9 ; Mall. Theod., p. 589.20-23. 6/9.10 Mall. Theod., p. 589.24-27.

13 est om. L P H¹ 14 ex duabus longis om. γ (praeter G²) F L P 15 ut
parens] inparens F 16 est om. A F L P longa ex breui F 17 tribrachis
[-brachis] M S N K P¹ G 18 est om. A F L P T³ 19 aneas F 19/20
breuibus duabus ~ F L P H 20 longo M 21 est om. A F L P longo
M 22 regulam A amphibrachis a A L K P¹ G 23 est om. W F L P H
amphimacris F 24 quinque inpotens [ut om.] A 25 bacchius P
26 huic] hic M est om. A F L P H antebachius P ; antibachus M A 29
haec om. P H

X, 2 dactilium M H¹ et om. a 4 canerentur a ; canarentur G ; canerent
β N H

18 MOLOSUS dictus est a Molosso (f. 49r) inuentore a quo et Molossia regio dicta est, hi[n]c et Molossos <dicimus> canes optimos.

X, 1 DE METRO DACTYLICO. Metron graece mensura latine, unde metrum dicitur qui ubi pedes mensurantur. Dactylicum dicitur a dactylo pede principali non ideo uocatur dactylicum ut in omnibus locis possit esse dactylus, sed per singula propter ultimum locum pro horum operatione dactylus idem est spondeus. 2 EXAMETRUM dicitur a numero pedum, constat enim sex pedibus. De productione et correptione syllabarum atque de pedibus superius diximus, modo de diuersis metrorum generibus inquit. 4 CETERIS sc. metris. 5 PROLIXIS id est longis. SVCCINCTIS id est breuibus.

spondeo uel trocheo, ita ut recipiat spondeum locis omnibus praeter quintum, dactylum praeter ultimum, trocheum uero loco tantum ultimo; uel, ut quidam definiunt, spondeum
 10 ultimo loco semper et omnibus praeter quintum, trocheum uero nusquam, quia, etsi ultima brevis est natura, tamen spondeum facit ad uotum poetarum, qui, ut praediximus, ultimam uersus omnis syllabam indifferenter accipiunt. Alioquin legitimum numerum *XXIIII temporum* uersus exa-
 15 meter non habebit, quia tot illum pro sui perfectione habere decebat, quot habet libra plena semiuncias. *Huius exemplum:*

Culmina. multa po.los radi.anti. lumine. complent.

Hoc metrum post Homerum heroici nomen accepit, *Pithium antea dictum, eo quod Apollinis oracula illo sint metro edita.*

20 Huic cognatum est et quasi familiariter adhaerens, ita ut sine ipsius praesidio numquam id positum uiderim, *metrum dactylicum pentametrum, quod recipit spondeum loco primo et secundo, dactylum locis omnibus, catalecton in medio et in fine. Huius exemplum:*

25 Laetan.turque pi.is. agmina. sancta cho.ris.

Huius metri uersus quidam ita scandendos astruunt, ut quinque absolutos pedes eis inesse doceant, spondeum siue dactylum loco primo et secundo, spondeum tertio semper, quarto et quinto anapestum, ueluti si dicas :

9/15 Aldhelm., p. 82.6-13; Audax, p. 336.15-23; Vict., instit., pp. 208.26-209.5.
 16 Cf. Mar. Vict., p. 52.9-15. 17 Fortun., uirg. 1. 18/19 Isid., Etym., I, xxxix, 12-13. 21/24 Mall. Theod., p. 590.2-4. 25 Fortun., uirg. 2. 26/32 Cf. Mar. Vict., pp. 109.29-110.8; 142.17-22; Serg., Explan., p. 524.9-14.

9 uel ut] uelut *codd.* 10 et in omnibus *a A G H*³ 11 est natura brevis ~ *L P T* 12 quia ut *A K T*¹ praediximus] supra diximus *M* 13 syllaba *A* indifferenter *M W G*³ 15 quia *R W L K T G* (*in ras.*); quae *a A P H*; quae *corr.* qua *F V* pro *om. S* 16 decebat tempora quot *R* quot] quod *γ A F P* habet *om. S* semuntias *R F H* 17 radianti *L P G* lumina *P* 18 accipit *S F H*¹ phitium *W G*; phipithium [-tium] *F K*¹ 19 ante *R T*¹ *V* dictum est eo *R A T*³ apolli *M*¹; apollonis [app-] *S N L*² *H*¹ sunt *a* (*praeter M*) *F* 20 cognominatum *M S* est *om. M* 21 uiderim *DE METRO DACTILICO PENTAMETRO* metrum *W* 23 et fine [*in om.*] *β* (*praeter A*³) *γ* 24 exemplo *A*¹ *P*¹ 25 laenteturque *A T* 27 eis *om. S* 29 anapestos *β* (*praeter T V*) *N H*

13 INDIFFERENTER id est aut brevis fuerit uel longa. 13/14 ALIOQVIN id est si aliter uidelicet si in ultimo spondeum non recipiat. 15 QVIA TOT subauditur tempora. 16 SEMIUNCIAS id est medietates. 17 RADIANTI id est fulgenti. 18 HOMERVS graecus poeta qui hoc metro heroum facta descripsit talis fabula; Apollo mox ut natus est Pithonem serpentem sagittis interfecit, inde et Pithius dictus est Apollo eo quod interrogabatur qui sit deus diuinationis; hinc et pithonissa mulier dicitur uentriloquae quae spiri<um> habet diuinationis. 20 HVIC sc. exámetro. 21 PRAESIDIO id est auxilio. 23 [CATALECTON] Est catalecton subtractio syllabae de tertio pede et de ultimo, sicut in pentametro.

- 30 Quaerite regna poli, quaerite regna poli,
QVAERITE dactylus, REGNAPO dactylus, LIQVAE spondeus,
RITERE anapestus, GNAPOLI anapestus. Quod rationi eiusdem
metri, ni fallor, minus uidetur esse conueniens, cum uniuersi
qui hoc metro usi sunt uersum omnem in medio diuiserint,
35 quem duabus pentimemeris constare uoluerint, quarum prior
dactylum siue spondeum licenter in utraque regione recipit,
posterior solum dactylum in utraque. Hoc autem et superius
metrum ubi iuncta fuerint, elegiacum carmen uocatur. Ele-
gios namque miseros appellant philosophi, et huius *modulatio*
40 *carminis miserorum* querimoniae congruit, ubi prior uersus
exameter, sequens est pentameter. Quo genere *metri ferunt*
canticum Deuteronomii apud Hebreos, sed et *psalmos CXVIII*
et CXLIII esse scriptos. Namque librum beati Iob simplici
exametro scriptum esse asseuerant. Obseruandum est autem
45 in carmine elegiaco nequid umquam de sensu uersus penta-
metri remaneat inexplicatum, quod in sequente uersu exa-
metro reddatur, sed uel uterque sensibus suis terminetur uer-
sus, ut Sedulius :

Cantemus, socii, Domino, cantemus honorem,

30/40 Isid., Etym., I, xxxix, 14. 41/43 Cassiod., in Ps. cxviii.23-26. 43/44
Cf. Hier., Praef. in Iob, c. 1140; Isid., Etym., I, xxxix, 11. 44/50 Cf. Mar.
Vict., p. 57.4-7. 49/50 Sedul., Hymn. I, 1-2.

30 quaerite regna poli *semel* F¹ K 32 ritereg ... napoli K anapestis L¹ P²
quod ratione N¹ A¹ L P; et pro ratione M S W 33 nisi fallor S A¹ H
34 diuiserunt A¹ 35 quem a G; et cum R; et β N H pentememiris S
et *passim* uoluerit M; uoluerunt W A¹ 36 utraque in ~ β (*praeter* A²)
reciperet β H 37 posterior] et posterior A² solos dactylos β N G
in regione utraque A 38 uocantur G 39/40 elegos V 40 quaeri-
monia F 41 est *om.* F K 42 deoternomii L; deuteronomium V psal-
mum M² S T CXVIII CXIII M; CXVII A P; CXVIII V 43 CXLIII]
CXL S descriptos β N¹ W H; descriptum T 44 asseuerunt M; asserunt
R T; asseu*nt G 45 elegiaco metro nequid L P 46 explicatum *corr.*
inexplicitum M insequente *Keil*; in sequenti N A¹ T

32 QVOD RATIONI sc. ut v pedes habeat absolutos. 35 PENTIMEMERIS dicitur
syllaba post duos pedes remanens in quinto loco si uersus per solos spondeos
fuerit factus, si uero per dactylos <fuerit> factus, non inuenitur in quinto loco sed
interpositis pluribus syllabis. Penta graece quintus latine, membris caesura.
36 IN VTRAQVE id est in primo et in secundo. 37 POSTERIOR sc. pentimemeris.
38 [ELEGIACVM CARMEN] Elegios id est miseros inde elegiacum, carmen (f. 49v)
miserorum eo quod lugentibus et miseris conueniat. 39 MODVLATIO id est
cantilena. 42 DEUTERONOMIUM id est secunda lex uel recapitulatio interpretatur.
43/44 SIMPLICI EXAMETRO id est sine pentametro. OBSERVANDVM id est cau-
endum. 45 NEQVID id est ne aliquid. 46 INEXPLICATVM id est infinitum et
imperfectum. Explico -as id est perfectum, explicauit et explicui facit. Explicit id
est finit, defectuum est. 47 VTERQVE id est exameter per se et pentameter
per se.

- 50 dulcis amor Cristi personet ore pio ;
 uel sibi mutuo prior exameter ac pentameter subsequens,
 prout poetae placuerit, conserantur iuxta illud Prosperi :
 Solus peccator seruit male, qui licet amplo
 utatur regno, sat miser est famulus.
- 55 Nam sequentes uersiculi, etsi his sunt subiuncti, sibimet sunt
 tamen inuicem coniuncti et secundus primo dat supplemen-
 tum. Sequitur enim :
 Cum mens carnali nimium dominante tyranno
 tot seruit sceptris dedita quot uitiiis.

XI. Quae Sit Optima Carminis Forma

At uero in exametro carmine concatenatio uersuum pluri-
 morum solet esse gratissima, quod in Aratore et Sedulio fre-
 quenter inuenies, modo duobus, modo tribus, modo quattuor,
 5 aut quinque uersibus, nonnumquam sex uel septem uel etiam
 pluribus ad inuicem conexis, quale est illud :

53/54 Prosp., LIII, 5-6. 58/59 Prosp., LIII, 7-8.

50 amor γ AL^2KT *Sedul.* ; honor α FL^1PV ore] in ore $\mathcal{W}$ 55 sub-
 iecti A^2H sunt *om.* S 58 carnalis *R* *Prosp.*

XI, 1 QVAE ... FORMA] DE EXAMETRO CARMINE V 2 contenatio A^1F^1
 $3/4$ frequens $FLKPVH^1$ 5/6 nonnumquam sex ... etiam pluribus *om.* S
 6 ad inuicem *om.* M

51 MVTVO id est inuicem. 52 CONSERANTVR id est coniungantur. 53 [SER-
 VIT], sero quando significat iungo serui facit et quando semino, seui, inde poeta,
Cui seuius aruam (cf. Virg., Georg. i, 104). 54 VTATVR id est licet multas
 habeat possessiones. 55 SVBIVNCTI (SVBIECTI, *cod.*) id est subpositi. 56/57
 SVPPLEMENTVM id est perfectionem sensus ; stipes naui dicuntur supplemen-
 tum et pro omni adiutorio ponitur. 58 MENS CARNALI id est conscientia
 hominum. TYRANNO id est peccator uel diabolo ; tyrannus graece rex latine,
 id est inuasor alienae potestatis. 59 SCEPTRIS id est potestatibus et dominiis.
 DEDITA id est tradita, inde [de]ditio uoluntaria traditio. VITIIS id est
 peccatis. Sceptrum dicitur gestamen regium habens in summitate caput hominis
 uel aquilae. Hoc quod dicit : tot uitia habet peccator quot et reges ; uerbi gratia
 si luxuriosus fuerit luxuriam habet regem, si superbus superbiam, sic et de aliis
 uitiiis.

XI, 1 [QVAE SIT OPTIMA CARMINIS FORMA], superius dixit quia in elegiaco carmine
 non possunt coniungi plusquam duo uersus. 2 AT pro sed. CONCATENATIO
 id est copulatio. Catena dicitur eo quod capiat et teneat, inde concatenatio dicitur
 concinnatio uel copulatio eo quod multos copulat uersus. 3 GRATISSIMA id est
 acceptissima. QVOD sc. uis rationis. 5 NONNUMQVAM id est aliquando.
 6 CONEXIS id est colligatis.

- Loth Sodomae fugiente chaos, dum respicit uxor,
 in statuam mutata salis stupefacta remansit,
 ad poenam conuersa suam : quia nemo retrorsum,
 10 noxia contempti uitans discrimina mundi,
 aspiciens saluandus erit, nec debet arator
 dignum opus exercens uultum in sua terga referre ;
 et Arator :
 Iura ministerii sacris altaribus apti
 15 in septem statuere uiris, quos undique lectos
 Leuitas uocitare placet. Quam splendida coepit
 ecclesiae fulgere manus, quae pocula uitae
 misceat et latices cum sanguine porrigat agni.

XI, 7/12 Sedul., Pasch. carm. I, 121-126.

14/18 Arator, I, 552-556.

7 lod F ; lot V sodomis R A K T¹ 10 contenti F 12 terga] terra F
 15 uiros G 16 splendide S R W

7 **LOTH** declinans interpretatur, significat enim (f. 50r) hominem qui terrenam uitam respuens et a uitii mundi declinat. Vxor eius significat eos qui post actam poenitentiam ad saecularem redeunt uitam. [**SODOMAE**] Ardens Sodoma terrenas designat cupiditates et interpretatur pecus mutum quia sicut animalia irrationabiliter illi homines peccabant, et pecualiter uiuebant.

CHAOS id est commixtionem elementorum confusibiliter. 8 **IN STATVAM** id est effigiem et imaginem, ita et quisquis fidelis bonum opus inchoans si ad priora respexerit crimina peribit sicut ista mulier et bene in statuam salis conuersa est quia sicut sale condiuntur cibum ita et corda fidelium huius mulieris exemplo.

STUPEFACTA id est attonita. 9 **AD POENAM SVAM** detrimentum suum, id est propriam. 10 **NOXIA** nociua. **CONTEMPTI** id est despecti sicut praedicator si bene praedicat. **VITANS** id est repellens. **DISCRIMINA** id est pericula. 11 **ARATOR** id est praedicator. 12 **DIGNVM OPVS** id est agriculturam. **EXERCENS** id est perficiens. **REFERRE** id est reportare. Arator qui terram colit si retrorsum aspexerit aut sulcum torquet uel crura iugalium uulnerat sicut praedicator si bene praedicat et male uiuit retrorsum aspicit. 14 **TVRA** id est leges. **APTI** id est conuenientis. 15 **STATVERE** sc. apostoli nolentes dimittere suum officium, uidelicet caelesti pane multas gentes pascere ordinauerunt. [**SEPTVM VIRIS**]

[**Elegerunt**] septem uiros spiritu Dei repletos atque ex omni plebe electos ut altaribus Dei ministrarent ; uiris id est diaconibus. **VNDIQVE** id est ex omni parte. **LECTOS** id est electos. 16 **LEUITAS** id est assumptus ; leui hebraice interpretatur assumptus, inde leuitae assumpti, id est a Domini populo electi.

VOCITARE id est nomine. **QVAM SPLENDIDA** id est multum praeclara et lucida. 17 **FVLGERE** id est resplendere. **MANVS** id est ipsa multitudo leuitarum. Manum uocat ipsam multitudinem quia sicut homo aliquid manu administrat, ita et diaconus qui est quasi manus ecclesiae altaribus propinat. 18 **MISCEAT** id est propinet, administrat. **LATICES** id est aquas. **SANGVINE** id est uino.

PORRIGAT attribuat. **AGNI** sacerdos quisque aquam et uinum in Dei sacrificio debet offerre, qui unum sine altera immolat in ministerio sanguinis Christi non intellexit Christum pro salute humanae generis esse passum aut eius passionem nobis prodesse. Aqua significat populum quem ad modum enim aqua currit a[d] mare, ita populus a[d] mortem ; uinum autem sanguinem Christi designat, nam in corpore hominis (f. 50v) uinum operatur sanguinem ; igitur haec duo iunguntur in Dei (-o, *cod.*) sacrificio quia pro salute nostra Christi completa est passio.

Verum huiusmodi conexio si ultra modum procedat, fasti-
 20 dium gignit ac taedium. Hymnos uero, quos choris alternan-
 tibus canere oportet, necesse est singulis uersibus ad purum
 esse distinctos, ut sunt omnes Ambrosiani.

Optima autem uersus dactylici ac pulcherrima positio est,
 cum primis penultima ac mediis respondent extrema, qua
 25 Sedulius frequenter uti consuevit, ut :

Peruia diuisi patuerunt caerula ponti ;

et :

Sicca peregrinas stupuerunt marmora plantas ;

et :

30 Edidit humanas animal pecuale loquelas ;

item in pentametro :

Dignatus nostris accubitare thoris;

et :

Rubra quod adpositum testa ministrat holus.

35 Nec tamen hoc continuatim agendum, uerum post aliquot
 interpositos uersus. Si enim semper uno modo pedes ordina-

26 Sedul., Pasch. carm. I, 136. 28 Sedul., Pasch. carm. I, 140. 30 Sedul.,
 Pasch. carm. I, 162. 32 Sedul., Pasch. carm. I, 2. 34 Sedul., Pasch. carm.
 I, 16.

23 composito K^1 Keil est positio ~ a (praeter N W) 24 extrema] extima L^1 ;
 ultima N 25 frequentius V 30 pecuali P 34 quod] quae P ministra
 L^1 P 35 Nec] non β H aliquos M^2 R A L^1 P T V ; aliquod N W K^1 G¹ H

19 CONEXIO id est coniunctio. 19/20 FASTIDIVM a fastu, idem est et taedium.
 20 CHORVS coruorum (coeuorum, *cod.*) cantus. 20/21 ALTERNANTIBVS id est
 reciprocantibus. 21 OPORTET id est necesse est uel opus. AD PVVM id est ad
 plenum sensum. 22 AMBROSII sc. hymni quos Ambrosius Mediolanensis
 episcopus metricè composuit, ut est illud, *Deus creator omnium* (An. hym. I, vii,
 p. 13), et *Audi preces supplicium* (Meyer, Die Preces der mozarabischen Liturgie, 143)
 [et] *Splendor paternae gloriae* (An. hym. I, v) et reliquae. 23 POSITIO id est con-
 structio uel ordinatio. 24 RESPONDENT id est conuenient. 26 PERVVM
 dicitur ubi uia est. CAERVLA marina ipsa, id est uirida. Caerula uocat aquas
 maris propter colorem quae habent ; nam caeruleus color est subalbus non ex
 toto albus, aqua uero proprium non habet colorem, sed de circumpositis ; ubi
 fuerit terra nigra uel alba ita et aqua, unde et mare rubrum dicitur, non propter
 aquam sed quia rubei coloris sunt littora, sub nube quoque nigra apparet aqua
 et sub sole splendidissima. 28 PEREGRINANS id est alienans. STVPVERVNT
 id est admirati sunt. MARMORA id est harenae et dicuntur ab ea qualitate diuisae
 aquae quod senserunt homines fundum maris ingredientibus ubi pisces antea nata-
 bant ; nimis admirati sunt quodam modo dat sensum aquis. 32 [DIGNATVS]
 Digneris tu o conuiuio habitans in nostris thoris ; lectorem alloquitur. [ACCV-
 BITARE] cubo -as, inde accubito, id est iuxta cubo quia antiqui prandentes in lecto
 discumbebant, sic unde Iohanne legitur, *In cena recubuit super pectus Domini*
 (Ioh. xxi, 20). 34 TESTA (TESIT, *cod.*) uas fictile. [HOLVS] holeri carmen
 suum comparat ; holus ab horto diminuitur. 36 VNO MODO id est uno ordine.
 36/37 ORDINABIS id est disponis.

bis et uersus, tametsi optimus sit, status statim uilescit.

Aliquando uersum nominibus tantum perficere gratum est, ut Fortunatus :

- 40 Lilia, narcissus, uiolae, rosa, nardus, amomum,
oblectant animos germina nulla meos.

Quod idem et in propriis fecit nominibus :

Sarra, Rebecca, Rachel, Hester, Iudith, Anna, Noemi,
quamuis praecipue culmen ad astra leuent.

- 45 Fecit et in uerbis :

Blanditur, refouet, ueneratur, honorat, obumbrat,
et locat in thalamo membra pudica suo.

- Studendum est praeterea metricis, quantum artis decori
non obsistit, ut mobilia nomina fixis nominibus praeponant,
50 sed nec concinentia nomina coniunctim ponant, uerum inter-
posita qualibet alia parte orationis, ut :

Mitis in inmitem uirga est animata draconem.

40/41 Fortun., uirg. 237-238.

43/44 Fortun., uirg. 99-100.

46/47 Fortun.,

uirg. 127-128. 52 Sedul., Pasch. carm. I, 132.

37 et om. α (praeter N) G¹ tam si F 38 uersus F K T 40 amomum M¹ A¹
41 germina] gramina K 42/43 nominibus ut Sarra K Keil 43 rebetha corr.
rebectha T rachahel S H ester K iudith V annoc F 46 ho-
norat om. S 48 est om. β H decoris K¹ H 49 nominibus om. β (praeter
T³) N H¹ praeponantur N L ; proponant M S G¹ 50 ne V Keil

37 [TAM]ETSI OPTIMIS STATUS id est quamuis compositio bona sit et norma,
ergo diuersis modis componendus est uersus, sicut sequens lectio docet:
[STATUS] sine ulla alia parte. 38 ALIQVANDO (ALIQVOT, cod.) (In margine :
enim et reliqua nominibus). GRATVM acceptabile et delectabile. 40 LILIVM
id est flos candidissimi coloris. NARCISSVS id est herba aromatica suauissimi
odoris. VIOLA id est flos purpurei coloris. ROSA est herba aromatica.

NARDVS quoque herba est aromatica, graui radice et fragili folia minuta et
densa habens, cuius cacumina in aristas protelantur, inde factum est unguentum
quo manus Domini et pedes uncti sunt. AMOMVM similiter una est de aroma-
tiz[s] feris herbis. 41 OBLECTANT id est demulcent. GERMINA sc. eruum
herbarum. 42 QVOD id est quem statum sine ulla alia (f. 51r) parte. IDEM
sc. Fortunatus. 43 SARRA uxor Abrahac. REBECCA uxor Isaac. RACHEL
uxor Iacob. HESTER uxor Assueri regis. IVDITH uxor Manassae quae iam
uidua regem decollauit Holofernum. ANNA mater Samuel. NOEMI uxor
Elimelech, mater Chelion et Mahalon. 44 CVLMEN id est suam altitudinem.

AD ASTRA id est ad sidera. LEVENT sc. hae mulieres. 46 BLANDI-
TVR sc. uirginibus. REFOVET id est alit. VENERATVR, HONORAT id est
glorificat. OBVMBRAT id est protegit. 47 THALAMO id est in regno. MEM-
BRA sc. uirginum. 48 STVDENDVM id est studiose agendum artis metricae.

DECORI id est pulchritudini. 49 NON OBSISTIT id est non nocet. 50
CONCINENTIA NOMINA dicuntur similem sonum habentia quae continent sub
uno sensu uel sub una litteratura, sicut, *Mitis uirga in inmitem draconem*. 52 MITIS
dicitur mansuetus quasi mutus eo quod nulli obsistit. ANIMATA id est uiuificata,
conuersa. Mitis prius posuit quod mobile est quam uirga (-am, cod.) quod fixum est.

Prius posuit 'mitis' quam 'uirga,' prius 'inmitem' quam 'draconem' (sed et hoc discretum, id est, interposito uerbo
 55 'est animata'), non quod haec semper obseruari necesse sit, sed quia, cum fiunt, decori sit. Nam et Prosper mutato hoc ordine fecit uersum decentissimum :

Moribus in sanctis pulchra est concordia pacis ;
 et item :

60 Lex aeterna Dei stabili regit omnia nutu
 nec mutat uario tempore consilium ;
 et Lucanus, poeta ueteranus, Caesaris et Pompei proelia descripturus, ita incipit :

Bella per Emathios plus quam ciuilia campos
 65 iusque datum sceleri canimus populumque potentem
 in sua uictrici conuersum uiscera dextra.
 Cumque superba foret Babilon spolianda tropheis

58 Prosp., XXIX, 1. 60/61 Prosp., XLI, 1-2. 62/63 Cf. Aldhelm., p. 83.
 4-5. 64/69 Lucan., Pharsalia I, 1-3 ; 10-12.

58 priusquam uirga posuit mitis prius inmitem K uirgam a (praeter W) γ
 prius in inmitem A T 54 discretim W A F³ L³ P T V G 54/55 uerbo
 animata [est om.] a (praeter N) 55 obseruari semper ~ R H obseruare A ;
 obseruandum M 56 cum] dum a (praeter N W) G decoris A³ H sint R
 W K V 59 et iterum γ T 61 uario mutat ~ F K H¹ 62 pompeii [pon-]
 T³ V 63 descripturis L¹ H¹ 64 haematios K 65 potentum S L P V
 66 uiscere G dextra A F 67 tropheo A¹

54 DISCRETVM (-IM, cod.) sc. posuit non simul coniunctim. 55 OBSERVARI id est ut mobilia semper fixis praeponantur. 56 DECORI id est ornatu. MVTA-TO sc. quia fixa praeponit. 57 DECENTISSIMVM id est speciosissimum. 58 MORIBVS id est consuetudinibus. PVLCHRA id est honesta. CONCORDIA amicitia. 60 STABILI id est perpetuum. NVTV id est potestate. 61 [NEC MVTV VARIO] licet tempora mutantur uariam uicissitudinem, Deus ta(men) non mutat consilium quia iam omnia inter eo facta sunt. 62 CAESARIS sc. Iu(lius C)esar uel a caesarie cum qua natus est uel a caeso matris utero quia per latus eius sublatu est, uel etiam a cesa elefante quam pater eius interfecit in sua natiuitate ; elefios autem graece mons dicitur latine, inde elefans dicitur propter magnitudinem sui corporis. 64 [CIVILIA] bella prius posuit quam ciuilia.

EMATHIOS id est Thessalicos ; Emathia regio est graece, ipsa est et Thessalia ; hinc in epistola Pauli Thessalonicenses in qua ciuitas Philippensis est, iuxta quam haec praelia f(ueru)nt, inde epistola ad Philippenses, ciuilia sunt bella inter ciues in una c(iuitate). Hoc est quod dicit : plus debet bella canere quae fuerunt in Thessalia regione quia maiora fuerunt, quam ciuilia sc. alicubi, uidelicet inter socerum uel generum, nam Pompeius filiam Iulii habebat. 65 IVS DATVM id est datum legem, tunc et enim temporis omnis lex sceleri et idolis data erat.

POPVLM sc. Romanum. 66 IN SVA VISCERA in suam carnem, id est in se ipsum ; omnia quae corio teguntur uocari possunt uiscera. VICTRICI id est uictoriosa quia Romanus populus postquam totum superauerat mundum arma in semetipsis conuertit. 67 SVPERBA propter uictoriam. BABILON ciuitas est Assyriorum metropolis et hic pro tota (f. 51v) regione ponitur. SPOLIANDA erat. id est spoliari debebat a uexillis Romanorum quae post mortem Crassi accepit. TROPHEIS id est uictoriis.

Ausoniis umbraque erraret Crassus inulta,
bella geri placuit nullos habitura triumphos.

XII. De Scansionibus Vel Caesuris Heroici Versus

Scansionum autem in uersibus sunt species quattuor, coniuncta, districta, mixta, diuisa. Coniuncta, quae ceteris laudabilior habetur, illa est, ubi nusquam pes cum uerbo finitur, ut:

Inmortale nihil mundi conpage tenetur.

Districta, ubi uerba cum pedibus terminantur, ut:

Haec tua sunt, bona sunt, quia tu bonus omnia condis, quam uersificationis speciem rarissime inuenies. Nam et si non post duos uel tres pedes syllaba superfuerit, quod penti-
memerim et epti-
memerim uocant, ratus haberi uersus nequit, sicut hic post duos pedes 'sunt,' post tres 'tu' superest. Mixta

XII, 2/10 Audax, p. 340.6-20; Vict., instit., pp. 214.23-215.7. 6 Iuenc., praefatio 1. 9/12 Cf. Aldhelm., p. 93.13-14.

68 ausonis P H¹; ausenus G 69 belli γ habetura N L² P; hebetura F
XII, 1 DE SCANSIONIBVS SIVE CAESVRIS VERSVS HEROICI β N H 3 districta] distincta R L² K V; distincta P²; distrinta H; disrupta A²; disiuncta T 4 numquam K 6 conpagi M 7 districta est ubi G 9 inuenis β (praeter A² T) H¹ et si] etsi codd. 10 duos pedes uel tres ~ α (praeter N W) superfuerit] fuerit S G¹ quod] quam M² R K 11 ratos γ N habere γ nequid P H 12 tu] quia S W

68 AVSONIIS id est Italicis, Ausonia ipsa est Italia. VMBRA dicitur eo quod corpore caret. INVULTA inuindicata etiam insepultus ibi mansit. 69 GERI id est facere. NVLLOSC. quia ciuis si occiderit alium ciuem nullam habet uictoriam. Crassus et Pompeius et Iulius, hi tres imperatores fuerunt, a quae tres partes mundi tenuerunt; Crassus orientale[m] parte[m], id est Asiam, contraque insurrexerunt Perses et Medi et Athenienses; igitur ei iam capto inludentes in gutture eius aurum funderunt, dixerunt ei: Bibe aurum quod semper amasti; auarus enim ualde fuerat, et ideo eos opprimebant; Pompeius uero australem partem, id est Africam; Iulius autem occidentalem, id est Europam. Denique ipsi duo, Iulius uidelicet et Pompeius, cum debuissent orientales adire partes bellum inierunt, ut dictum est.

XII, 1 DE SCANSIONE. 2 SCANSIONVM id est ascensionum, scandere dici-mus ascendere; inde scansiones dicuntur ascensiones uel gradus qui in uersibus fiunt. SPECIES id est uarietates. 3 CONIUNCTA id est c(ollec)ta uel congl-obata. DISTRICTA (DISTINCTA, cod.) id est diuisa uel separata. Distingo id est <defrondo = o>, significat defrondo quia mons est in Aequitania aestiuo tempore defrondunt ramos arborum ut in hieme apponant atque illic oues iaciant, hinc et poeta, *Agricolae stringunt frondes, hic, Moeri canamus* (frondes hic stringunt meri canus, cod.) (Verg. Ecl. ix, 61). 4 LAUDABILIOR id est honestior. CVM VERBO id est parte. 6 IMMORTALE NIHIL quia temporale est et transitorium. 7 VER-BA id est partes, finito pede finitur dictio (edictio, cod.), id est pars. 9 RARISSIME id est ualde 11 RATVS id est acceptus uel perfectus.

est scansio quae utrumque in se habet, ut in quibusdam coniunctus, in quibusdam uero separatus sit uersus, ut :

- 15 Nobis certa fides aeternae in saecula laudis ;
et :

Pacificos Deus in numerum sibi prolis adoptat.

Diuisa est, ubi primi tres pedes concatenati inter se a reliquis pedibus separati sunt, ut :

- 20 Inde Dei genetrix pia uirgo Maria coruscat ;
et Prosper :

Corde Patris genitum creat, et regit omnia Verbum.

- Nec minus caesurarum intuendus est status, quae et ipsae sunt quattuor, pentimemeris, eptimemeris, cata triton trocheon, 25 bucolice ptomen. Pentimemeris est, ubi post duos pedes inuenitur semipes, qui uersum diuidat et partem terminet orationis, ut 'cum sua gentiles.' Eptimemeris, ubi post tres pedes inuenitur syllaba, ut 'cum sua gentiles studeant.' Dicta autem pentimemeris et eptimemeris Graece quasi semiquinaria et semi- 30 septinaria, quia cum per spondeos fiunt, haec quinque syllabis, illa constat septem, et in hac quinta syllaba semipedem, in illa tenet septima. Cata triton trocheon, ubi tertio loco inuenitur trocheus, non quod in medio uersu esse possit trocheus, sed sublata una de dactylo syllaba remanet trocheus, ut 'grandi-

15 Iuuenc., praefatio 17. 17 Iuuenc., I, 465. 20 Fortun. uirg. 25. 22 Prosp., CIV, 5. 23/36 Vict., final., p. 240.2-9. 27.28 Sedul., Pasch. carm. I, 17. 28/30 cf. Aldhelm., p. 95.10-12; 18; Diom., p. 497.11-13; 23-25; Mar. Vict., p. 65.11-13. 34/35 Sedul., Pasch. carm. I, 18.

13 habet et ut [ut supra lin. MH; om. W] MS W G¹ H¹ 14 uero om. K G 17 pacificus S F² H sibi] si Keil 19 pedibus] tribus R A¹ L P V; tribus pedibus A² G 22 uerbo a (praeter M) F² H² 23 qui et ipsi H² ipsa S W G 25 bucolice ptomen [bucoli ceptomen] a γ A F K² V; bucoliceptomem K¹; bucoli ceptomen [bucc- P¹] L P; bucoliceptomem T est om. β (praeter T²) NH 26 terminat a (praeter R W) A¹ F² T H 27 eptimemeris est ubi G 28 dictae Keil 29/30 semiseptenaria R K T V 32 septimam S V H trocheon est ubi G 34 una syllaba de dactylo remanet ~ A una om. NH

13 VTRVMQVE id est in quibusdam locis <fi>initur cum pede et in quibusdam non. 17 NUMERVM id est in ordinem. PROLIS id est filior(um), nec proles generis feminini est et dicitur tam de uno quam de multis de masculo et femina, sicut et soboles ex sub et oleo. ADOPTAT aggregat. 20 CORVSCAT splendet. 22 CORDE PATRIS id est de substantia. 23 DE CAESVRIS. NEC MINVS sed similiter sicut status diuisionum. 24 [PENTIMEMERIS] Penta quinque, memeris diuisio, inde pentimemeris dicitur caesura, uidelicet quinta syllaba quando ex spondeis constat uersus, quia finit parte[m] sed non pedem. 26 SEMIPES dimidius pes. 27 [EPTIMEMERIS] Epta septem, de eptimemeris dicitur caesura, id est syllaba post tres pedes remanens septima, sc. syllaba tenet semipedem. 32 CATA TRITON TROCHEON graece, tertia trochaica latine. 34 (f. 52r) SVBLATA suspensa uel subtracta.

35 sonis pompare modis.' *Bucolice ptomen*, ubi post quattuor pedes non aliquid remanet, *ut* :

Semper principium, sceptrum iuge, gloria consors ;
et :

Cristus erat panis, Cristus petra, Cristus in undis.

40 Quae caesura inde nomen habet, quod in bucolicis saepius inueniatur.

Item *ubi post duos pedes superest syllaba, comma* dicitur ; *ubi post duos pedes nihil* remanet, *colon* uocatur. Quae tamen nomina *apud oratores indifferenter* ponuntur, qui *integram* 45 *sententiam periodon* appellant ; *partes autem* eius *cola et commata* dicuntur. *Vt puta*, 'sustinetis enim, si quis uos in seruitutem redigit,' *colon est* ; 'si quis deuorat,' *colon est* ; 'si quis accipit,' *colon est* ; 'si quis extollitur,' et cetera usque ad plenam sententiam, *cola sunt* et *commata*. Plena autem 50 *sententia periodus* est. Interpretatur autem *colon* '*membrum*,' *comma* '*incisio*,' *periodus* '*clausula*' siue '*circuitus*.'

37 Sedul., Pasch. carm. I, 34. 39 Sedul., Pasch. carm. I, 159. 40/41 Cf. Diom., p. 497.10-11. 42/49 Pomp., p. 133.14-25. 46/48 II Cor. xi, 20 ; cf. Aug., doct. Chr. IV, vii, 13. 50/51 Diom., p. 465.24-25 ; Isid., Etym., II, xviii, 1-2.

35 bucoli ceptomen est ubi G 36 remanet aliquid ~ A aliquid S 40 sepe R K 42 coma V G ; commata S H 45 sentiam A¹ F¹ T¹ H periodum K ; periodos R partem A¹ V 46 comata K T ; commota F L¹ P dicunt β(*praeter*K)γ 47 seruitute F H si quis deuorat colon est om. W ; si quis deuorat [colon est om.] M S 48 et ceterae L P 49 comata K ; commota M¹ N F L P H 50 periodos S¹ R W T 51 periodos S R W T ; periodos M

35 BUCOLICE PTOMEN dicitur quod in Bucolicis inuenitur ; bucolicum autem dicitur carmen apo tu bucolon, id est a cura boum, licet ibi de aliis animalibus loquatur poeta, uidelicet de ouibus et de equis atque de apibus ; tamen Bucolica uocantur, id est pastoralia carmina quia boues apud rusticos per typu[m] alia sunt animalia. Hanc ergo figuram qua iste Beda a graece nominat bucolice ptomen, Priscianus quartam bucolicam latine pronuntiat. 37 SCEPTRVM IUGE id est potestas perpetua ; hic et haec et hoc iuge deficit in genetiuo plurali et in neutro in pluralitate.

39 CHRISTVS ERAT PANIS, Christus per manna figurabatur. 42 COMMA INCISIO. 43 COLON MEMBRUM. 44 NOMINA id est comma et colon.

ORATORES id est qui prosam scribunt et componunt. 45 PERIODOS id est clausulam latine uel circuitum qui concludit sententiam et peruenit ad finem ; in se pleniter habet initium et finem. 46 VT PVTA uerbi gratia. SVSTINETIS O Corinthi ; apostolus hoc dicebat ad Corinthios, Omnia mala, inquit, suffestis, *sustinetis enim si quis uos in seruitutem redigit* (II Cor. xi, 20), id est in seruitutem legis, uidelicet in circumcisionem. 47 DEVORAT id est uestras substantias rapit, idem est et accipit, inde accipitres dicuntur aues quae carnes diripiunt.

XIII. De Synalipha

Synalipharum quoque commemoranda ratio est, quia nonnumquam ultima uerbi syllaba uel particula syllabae uidetur absumi. Vnde *synalipha* Graece dicitur *quasi quodam saltu* 5 *transmittens*. Fit autem duobus modis quia, cum aliqua pars orationis aut in uocalem litteram aut in M consonantem desinit, incipiente a uocali sequente parte orationis, illa quae sequitur pars orationis praecedentem uel litteram uocalem uel syllabam quae in M desierat sua uocali absumit. Quod 10 dico huiusmodi est :

Arta uia est uerae quae ducit ad atria uitae.

Scanditur enim ita, ARTAVI dactylus, ESTVE spondeus, intercepta A syllaba per synalipham. Absumitur et particula syllabae, cum dicit idem Prosper :

15 Sumite quae magna adposuit sapientia mensa.

Scanditur enim ita, SVMITE dactylus, QVAEMA spondeus, GNADPOSV dactylus, absumpta parte syllabae per synalipham.

Item pars syllabae quae in M desierat synalipha intercipitur, cum dicit :

20 Nullus enim est insons sola formidine poenae,
qui sanctum et iustum non amat imperium.

Scanditur enim ita, NVLLVSE dactylus, NESTIN spondeus, absorta IM per synalipham ; et item, QVISANC spondeus, TETIV spondeus, absumente synalipha particulam syllaba-

XIII, 4/5 Consent., p. 401.12. 11 Prosp., XIX, 1. 15 Prosp., VIII, 7.
20/21 Prosp., XLIII, 3-4.

XIII, 2 quia α A¹ F K T¹ H ; qua W A² L P T² V G 4 dicuntur F 5
quia cum] quod cum S N A H ; qua cum W ; cum K aliqua parte S 7
desinat A¹ ; desinet F 13 syllaba om. α (praeter N W) G¹ 15 magnae
Prosp. mensae R A² Prosp. ; mensam M K 16 dactylus est quae ma G
16/17 quae mag ... naapposuit K 18 desierat] desinet F ; desinet R A¹ K ; desi-
derat H¹ 19 dicitur K 22 enim α γ V ; namque β W ita om. S nul-
lusest ... neestin K 23 aborta F 23/24 et om. α (praeter W) H quisan ...
ctetiu P V ; quisan ... ctumet R ; quisanc ... tetius A ; quisanc ... tum etius K
24/25 absumente m per synalipham item tota A¹

XIII, 1 DE SYNALIPHA. 2 COMMEMORANDA id est memoriae reducenda sicut
ratio scansionum. 2/3 NONNUMQVAM id est aliquando. 3 VLTIMA id est
nouissima. VERBI id est dictionis. 4 ABSVMI id est deleri, adimi, id est
deglutari. 5 TRANSMITTENS id est transiliens. Synalipha graece transilitio
latine, quia ibi transitur syllaba uel particula syllabae. 9 DESIERAT id est
finierat. ABSVMIT id est aufert. 12/13 INTERCEPTA id est subtracta. 15
ADPOSVIT id est administravit. MENSAM uocat diuinam scripturam de qua
psalmista, *Parasti in conspectu meo mensam* (Ps. xxii, 5). 20 INSONS id est innocens.
FORMIDINE id est timore quia timor non est in caritate. 23 ABSORTA id
est deuorata, interempta.

- 25 bae VM. Item tota syllaba quae in M terminata est per synalipham interit, cum dicit :

Magnum praesidium est sacro libamine pasci,
si cor participis crimina nulla premunt.

- Scanditur namque sic, MAGNUM spondeus, PRAESIDI dactylus,
30 ESTSA spondeus, intercepta VM syllaba per synalipham.
Quaecumque ergo uerba in M terminantur, nisi adpositione consonantis alicuius defendantur, synalipha inrumpente syllabam ultimam aut perdunt semper aut minuunt, excepto cum ab H littera sequens sermo inchoauerit. Tunc et enim
35 in arbitrio poetarum est, utrum haec instar fortium consonantium synalipham arceat, an pro modo suae fragilitatis nihil ualeat. Valuit namque in hoc, quia uoluit poeta :

Nomine Iohannem hunc tu uocitare memento ;

et :

- 40 Progenitum fulsisse ducem, hoc caelitus astra.
Item nihil inuit ad propellendam synalipham, quia poeta neglexit :

Qui pereuntem hominem uetiti dulcedine pomi.

- Sciendum autem quod numquam in eadem parte orationis
45 media fieri potest synalipha. Verum si in medio uerbo duae uocales conueniunt, quarum prior sit longa, potest illa quae sequitur priorem facere breuem de longa, si sic poeta uoluerit. Auferendi autem funditus potestatem non habet. Est enim longa naturaliter in illo Paulini :

- 50 Vt citharis modulans unius uerbere plectri.

Est breuis licenter in illo Sedulii :

Vnius ob meritum cuncti periere minores.

Item natura longa est in hoc Paulini :

27/28 Prosp., LXXII, 1-2. 38 Iuenc., I, 26. 40 Sedul., Pasch. carm. II, 77.
43 Sedul., Pasch. carm. I, 70. 50 Paulin., XXVII, 72. 52 Sedul., Hymn. I, 5.

25 in em F 26 interiit J N W H dicitur A H 28 premunt W T V ;
praemunt alii codd. 29 spondeum M 31 ergo] enim G adpositionem F ; a
positione K¹ V 32 cuiuscumque consonantis defendantur K 32/33 ultimam
syllabam ~ A 33 semper om. K 34 ab hac littera L¹ 35 fortiorum β
(praeter T V) 36 fragilitatis suae ~ R A nil A V G H² 39 et om. M R
41 nil A P V H propellendam A¹ F H 43 dulcidine J L G 44 sciendum
est autem γ A 49 naturaliter longa ~ α (praeter N W) K in hoc
paulini R W 51 Est] et F K 52 perire W 53 natura om. R ; naturaliter
L P

27 SACRO LIBAMINE id est corpore Christi et sanguine. 30 INTERCEPTA inter-
missa. 31 VERBA id est partes. 32 INRUMPENTE id est superueniente.
35 FORTIUM (FORTIORUM, cod.) quia omnes consonantes fortiores sunt. 36
ARCEAT id est repellat. PRO MODO id est qualitate. FRAGILITAS id est
infirmetas. 50 VERBERE id est flagello. 52 VNIVS Adac. MINORES id
est posteriores.

Discutiebat ouans galea scutoque fidei ;
 55 licentia brevis in hoc Prosperi :

Delicias iam nunc promissi concipe regni,
 uirtute et fidei quod cupis esse tene.

Et hoc, ut supra retulimus, inter communes syllabas computatur. Vbi autem in metris 'prendo' pro 'prehendo' uel
 60 'saecula' pro 'saecula' legitur uel aliquid huiusmodi, non est synalipha, sed syncope, quae species est metaplasmii, quia non syllaba uel littera scripta scandendo aufertur, sed ne umquam scriberetur libertate poetica prouisum est. Vnde illum Maronis uersiculum :

65 *Nec tota tamen ille prior praeunte carina,*
 ita scandendum esse ratio probat, ut primo sit NECTO spondeus, deinde TATAMEN dactylus, ILLEPRI dactylus, ORPRAEE dactylus, adbreuiata diptongo propter uocalem quae sequitur, VNTECA RINA dactylus et spondeus, qui terminent.
 70 Quis enim audiat Victorinum docentem ut *scandamus ENTECA RINA*, facientes *synalipham* in media parte orationis, quod numquam fecere priores ?

Fit autem synalipha in omni parte uersus, etiam in extrema, ut Prosper :

75 Sed rerum auctori nullus non cognitus ordo est.
 Fit et post uersum synalipha, quae ad sequentis uersus caput intendant, ut Paulinus :

54 Paulin., XVI, 125. 56/57 Prosp., CII, 17-18. 65 Verg., Aen. V, 186 (Vict., p. 218.19). 70/71 Vict., p. 219.7. 75 Prosp., XL, 3.

55 licentia] natura R 56 delicias [-tias] β H ; dilicias M P ; deliciis T¹ ; diuitias α K G promisi F L¹ T¹ conspice K² regni] regem A 57 fidei Prosp. 58 hoc quod supra A 60 saecula legitur pro saecula ~ β (praeter V) H 62 littera uel syllaba ~ K T 65 praecunte M 66 scandendam L esse om. R V ; est K¹ T primus α G 67 deinde] inde F ; item K totamen K V orprae M 68 dypt[h]ongon M¹ S N² P G¹ 69 spondeus est qui α (praeter N R) P¹ G terminant P² 70 audit S P¹ 70/71 unte carina K¹ T V 71 medio M S 72 facere W¹ F 73 autem] enim A² 75 actori S W non cognotus (corr. incognitus) P 76 et in uersu S W ; et in uersum G¹

54 DISCVTIEBAT id est repellebat. GALEA munimentum capitis. SCVTVM munimentum pectoris. 56 CONCIPE id est accipe, sc. o mens ; Prosper inuitat mentem cuiusque fidelis ad delicias regni caelestis dicens, *Virtute et fidei quod cupis*. 57 ESSE TENE id est o mens, quamuis corporaliter in hoc saeculo consistas, tamen de uirtute fidei in caelestibus esto, sc. contemplationem. 58 RETVLIMVS id est commemorauimus. 58/59 COMPTATVR id est connumeratur. 60 SAECLA PRO SAECVLA periculum (periculum, cod.) pro periculum. Quamuis (f. 52v) quidam saeculum primitium esse uolunt, saeculum uero diminutium, sicut cancrum inde cancellum, sed friuolum est quia per syncopam trahitur syllaba de medio uerbi. 65 PRAEEVNTE hoc inter communes syllabas non collidunt uocales in una parte sed penitus respuitur synalipha. 70 VICTORINVS quidam auctor fuit metricae artis.

Quae decus omne operum perimebant inproba foedaque obice prospectum caecantia.

80 Sunt namque ultimi uersus illius pedes, INPROBA dactylus, FOEDA spondeus, at primi sequentis per synalipham, QVOBICE dactylus, PROSPE spondeus.

XIII. De Episynalipha Vel Dieresi

Coniunctionem etiam solutionemque syllabarum, quam Graeci episynalipham et dieresim uocant, ubi necesse est, licitam scire metricum decet (coniunctionem uidelicet quae duae de tribus, solutionem qua duae de una syllaba efficiuntur). Cuius exemplum coniunctionis :

Aedificant, *sectaque intexunt abiete costas* ;

et :

Custodes sufferre ualent ; labat ariete crebro

10 ianua ;

et :

Tenuia nec lanae per caelum uellera ferri.

78/79 Paulin., XXVIII, 65-66.

XIII, 7 Verg., Aen. II, 16 (Isid., Etym., I, xvii, 28 ; Pomp., p. 120.3-4 ; Seru., p. 425.18). 9/10 Verg., Aen. II, 492-493. 12 Verg., Georg. I, 397 (Pomp., p. 120.4 ; Seru., p. 425.19).

78 periebant L¹ P¹ 80/81 illius pedes dactylus et spondeus improba foeda at primi K 81/82 QVOBICE] quae obice R A K G 83 prospec a (praeter N) T XIII, 1 DIERESI A K T ; DIHERESI [dy-] alii codd. 2 quam] quae a (praeter N R W) A K 3 diheresim M S W ; dieresin R T 4 licitum N² ; licita S W 5 syllabae β 7 sectoque S M¹ W F¹ L P V G¹ H 9 libat N 10 ianua om. N R A T 12 uellere K¹ H¹ ; fellera F ferre F K¹

78 PERIMEBANT id est deprimebant. INPROBA duo dactyli. 78/79 FOEDAQUE OBICE CAECANTIA id est auertentia obscurantia.

XIII, 1 DE EPISYNALIPHA VEL DIERESI. 2 CONIUNCTIONEM id est copulationem. [SOLUTIONEM] licitam dissolutionem uel separationem. 3 VBI NECESSE EST fieri illam coniunctionem uel disiunctionem. Inter synalipham et episynalipham : synalipha in uocalibus sicut eripem pro eripidem, episynalipha uero quandoque duae syllabae in unam iunguntur, cui contraria est dieresis ; dieresis graece latine disiunctio. Non colliduntur uocales in una parte, sed penitus cicitur synalipha, nos itaque huius modi speciem episynalipham appellamus. Synalipham uero dicimus quando pars orationis desinit in uocalem et sequens incipit a uocali ut, atque ea. Episynalipha graece coniunctio latine, sicut eripe pro eripidem et peculi pro peculi. Inter synalipham et episynalipham hoc distat : synalipha transilitio in uocalibus, episynalipha coniunctio quando duae syllabae in unam coniunguntur, cui contraria est dieresis, episynalipha coniunctio, dieresis solutio. 7 SECTA id est dolata. INTXEVNT id est componunt. COSTAS sc. equi. 9 SVFFERE sc. in pecum hostium non ualent. LABAT sc. ianua. Labo-as titubo, brevis est la et est neutri generis. Labor uero id est cado, longa est la et est deponens.

ARIES est machinamentum bellicum ferro munitum quo muri cum magno impetu destruuntur. 12 TENVIA id est subtilia. [VELLERA FERRI] Quando serenitas futura est, uellera ferri in aere (area, cod.) non uidentur, id est lanas herbarum quod signum est pluuiae et tempestatis.

- 'Abiete' enim *quattuor* syllabas habet *breues*. *Stringe illud*, et fit AB positione longa, *quia A uocalis desinit in B et excipitur*
 15 *ab I loco consonantis posita*. Sic et 'ariete': naturaliter breuis est A; iunge R ad ipsam, iunge I et E sibimet, et fit AR syllaba *positione longa*, *quia sequitur I loco consonantis posita*. Item 'tenuia': *stringe TEN* et fac V *consonantem*, et sic de tetrasyllabo proceleumatico *facis* dactylum trisyllabum.
 20 Tale est et '*fluuiorum rex Eridanus*.' FLVVIO anapestus est, sed si facis stringendo unam syllabam FLVV, alteram IO, efficis de anapesto spondeum. Haec coniunctio siue solutio saepius in I uel in V litteris fit, quarum et in nostratibus poetis multa habes exempla, ut Paulinus:
 25 Sim profugus mundi, tamquam benedictus Iacob;
 Fortunatus:
 Dirigit et Iacobos terra beata sacros.
 Hic I et A discindit, ille conglutinat. Item Paulinus:
 Parietibus nouitas, latet intus operata uetustas.
 30 PARIETI dactylum fecit de proceleumatico, conglutinatiss contra naturam A et R in unam syllabam, I et E in alteram. Item Sedulius, disiunctis V et A:
 Cuius onus leue est, cuius iuga ferre suaue est;
 Prosper, coniunctis:
 35 Nec Cristi e templo suauior exit odor.

13/19 Pomp., p. 120.5-6; 11-14. 20 Verg., Georg. I, 482 (Pomp., p. 121.35; Seru., p. 425.16-17). 25 Paulin., XXVII, 620. 27 Fortun., uirg. 144. 29 Paulin., XXVIII, 215. 33 Sedul., Pasch. carm. I, 290. 35 Prosp., XV, 4.

14 a om. a (praeter N³ W) G¹ et excipitur] excipitur A¹ K¹; et cipitur F 15
 et om. L P V 16 alt. iuge M 17 quia] quam N 19 proceleumatico N¹ F
 facies trisyllabum dactylum K 20 aridanus L P¹ camposque per
 omnes post eridanus in marg. A² 21 flu S N W 22 siue solutio] sine solu-
 tione S 23 uel u [in om.] β (praeter V) M² G; uel a K 25 sim] sin A;
 si in K 27 iacob M¹ R 28 hic et i et a L P 29 uenustas V 30
 dactylus M S A H; dač W proceleumatico N T¹; proceleumatica F con-
 glutinatiss F K¹ 32 distinctis H 33 iuga] giga F 35 e supra lin. L P
 e templo] exemplo K T¹ exiit S H

13 STRINGE id est coniunge. 20 ERIDANVS ipse est et Padus 25 PROFVGVS
 erro fugiens. Orat Paulinus ut sic fugiat de hoc mundo ad caelestem patriam
 uelut Iacob fugit in Mesopotamiam propter Esau fratrem suum. IACOB diuisis
 Iacob fit dieresis. 27 IACOBOS quia duos fuerunt. Iacob hebraeum nomen est
 et indeclinabile, Iacobus autem declinatur et interpretatur subplantator. Mesopo-
 tamia interpretatur inter duo flumina, omnis terra quae est inter Tigrim et
 Eufraten Mesopotamia uocatur. 28 DISCINDIT separat. 29 PARIETIBVS
 NOVITAS sc. adest quod uetusti cemento uel calce (f. 53r). limebant parietes.
 LATET absconsa est. VETVSTAS antiquitas. 33 IVGA id est praecepta.
 35 SVAVVS debemus dicere secundum gulam coniunctis uocalibus quia diptongus
 ibi est. ODOR castitas.

Item Paulinus, diuisis V et I iuxta naturam :

Conscia seruitii, quid gesseris et cui tandem ;

Fortunatus, conexis iuxta licentiam poeticam :

Cui tamen hoc opus est, cum uirginitatis honore

40 ut placeat sponso mens moderata suo.

Item, disiunctis eisdem in alio pronomine, Paulinus :

Cum subito aut illis corda hostibus aut huic ora ;

Prosper, conglutinatis :

Huic homo, si recte famulatur, proximus haeret.

45 Maro, E et I coniunctis :

Tityre, pascentes a flumine reice capellas ;

idem alibi, seiunctis iuxta naturam :

Reice, ne maculis infuscet uellera pullis.

Iungit, ni fallor, et Paulinus easdem, ubi ait :

50 Ast alii pictis accendant lumina cereis,

nisi forte dactylum in ultima uersus regione contra morem
posuisse dicendus est.

Recipit et R littera solutionem quamuis ordine dissimili.

Ibi enim discissis siue conglutinatis uocalibus syllaba contra

55 naturam aut adcrecit aut interit ; hic autem ea uocali, quae
nequaquam adscripta est, in sono uocis adsumpta superad-
crescere tantum syllaba consuevit, ut :

37 Paulin., XVI, 181. 39/40 Fortun., uirg. 279-280. 42 Paulin., XVI, 64.
44 Prosp., LXIV, 3. 46 Verg., Ecl. III, 96 (Audax, p. 329.6). 48 Verg.,
Georg. III, 389 (Audax, p. 329.10). 50 Paulin., XVIII, 35.

37 quid] quod S 42 Cum] tum A hora S A F H 44 haeret] erit S N ;
erat H¹ 46 tetyre S F L 47 idem] item N R V H disiunctis M² 49
nisi S N W H 50 pictas K accendunt N R K T³ V H ceris H¹ Paulin.
53 quamuis et ordine M R 54 syllabis S 55 interiit S H 57 tantum
om. R ; del. G ; tamen a V H¹ syllabis a (praeter N² R)

39 [CVI] similiter cui, quia monosyllabum est, sed licentia poetica constringuntur
uocales. Dactylum naturaliter Fortunatus posuit, *Cui tamen hoc opus est*, sed Beda
iuxta capacitatem sui ingenii posuit [iuxta poetica licentia]. Nos tamen scimus
quia datius pronomini totidem syllabas habet quot et nominatiuus : quis, cuius,
cui. OPVS est aduerbium <et> significat necesse. 40 [PLACEAT] Libido a
libendo, eo quod libeat, id est placeat. 44 HVIC sc. Deo. HAERET id est
adiungitur. 48 REICE sc. nigrum arietem. NE INFUSCET sc. ille, id est deni-
grescat. VELLERA sc. nascentium. PVLLIS id est nigris guttis. 49 NI
FALLOR id est ni mentior. 50 [CEREIS] cereum dicitur linum cera oblitum ; cereis
iunctis quia dactylus in fine non potest esse. 53 RECIPIT ET R SOLVTIONEM id
est discissionem, sc. non solum uocales sed etiam consonantes quam diuerso
ordine. 54 DISCISSIS diuisis 55 AVT ADCRESCIT sc. sicut Iacob in duae
(tres) syllabae. AVT INTERIT id est periit, decrescit per coniunctionem.

Illi continuo statuunt ter dena argenti ;
 et Paulinus :
 60 Et spatii coepere et culminis incrementa ;
 et rursus :
 Sic prope, sic longe sita culmina respergebat ;
 et Prudens in Psychomachia :
 Dixerat haec et laeta Libidinis interfectae ;
 65 et idem in eadem :
 Palpitat atque aditu spiraminis intercepto.
 Neque enim in quinta regione uersus heroici spondeum
 ponere moris erat. Sed ita tamen uersus huiusmodi illos
 scandere uoluisse reor, ut addita in sono uocali, quam non
 70 scribebant, dactylus potius quam existeret spondeus, uerbi
 gratia, 'intericepto,' 'incerementa,' 'interifectae,' 'resperige-
 bat,' et per synalipham 'denarigenti.' Quod ideo magis R
 littera quam ceterae consonantes patitur, quia, quae dure
 naturaliter sonat, durior efficitur, cum ab aliis consonantibus
 75 excipitur ; atque ideo sonus ei uocalis adponitur, cuius tem-
 peramento eius leuigetur asperitas. Quod etiam in cantilenis
 ecclesiasticis saepe in eadem R littera facere consuerunt qui

58 Iuenc., IV, 426. 60 Paulin., XXVIII, 202. 62 Paulin., XXVIII, 91.
 64 Prud., Psychom. 98. 66 Prud., Psychom. 594.

58 arigenti [are- R] R A F 60 cepere R Paulin. culminis] luminis Paulin.
 incremento R ; incerementa A F 62 resperiebat A ; respargebat M S
 63 prudentius N³ R A K 64 haec K Prud. ; om. alii codd. et om. N inter-
 ifectae A F 65 eadem] ea S H¹ 66 intericepto A F 69 additam ...
 uocalem K 70 scribunt S existeret quam [quam om. M¹] ~ M G spon-
 deus existeret ~ K V uerba F 71 interecepto K G² inceremento R
 interefectae N³ F L K P V ; interifecta corr. interefecta G 71/72 resperege-
 bat G² ; resperiebat S W A L² 73 consonantis F patiuntur β (praeter
 A³ K T²) N H dure a A G ; durum L P T V H ; durium F ; durius K
 74 ab supra γ L 75 accipitur G 76 leuigetur] leuietur S G H¹ ; leuiga et F
 77 r om. K H¹ quia W

58 TER DENA ARGENTI sc. nomismata, id est XXX argenteos. 60 SPATII id est
 latitudinis. CVLMINIS id est altitudinis. 62 SITA id est posita, constituta.
 RESPERGEBANT id est aspergebant. 63 [PSYCHOMACHIA pugna] contra
 animam. 64 DIXERAT sc. castitas. 66 PALPITAT id est singultat. ADI-
 TVM id est introitum. INTERCEPTO (INCEPTO, cod.) id est interfecto et clau-
 so. 68 MORIS id est consuetudinis. 72 QVOD IDEO id est quam solutio-
 nem. 73 DVRVM pro dure. 74 DVRIOR id est asperior (sparior, cod.). 76
 LEVIGETVR id est mitigetur, temperetur. 76/77 IN CANTILENIS ECCLESIASTICIS
 id est in officiis ecclesiae. Exodium (exordium, cod.) dicitur cantilena id est inde
 exodiarius (exordarius, cod.) dicitur qui chorum praecuidet. 77 CONSERVNT
 sc. illi.

antiphonas uel responsoria uel cetera huiusmodi, quae cum melodia dicuntur, rite dicere norunt.

- 80 Sed et hoc commemorandum, quia, cum nomina quae in IVS uel in IVM terminantur duo I in genetiuo habere debeant casu duarum aequae syllabarum, metrici nonnumquam in eodem genetiuo casu unam syllabam ponunt pro duabus, uel ablata uidelicet una I de duabus uel ambabus in unam
85 syllabam geminatis, quamuis id fieri *posse*, Donato teste, *plurimi negent*. Dicit enim Paulinus :

Oblectans inopem sensu fructuque peculii.

Quod si quis dixerit hic eum more antiquorum dactylum in fine posuisse uersiculi, legat quod idem alibi dicit :

- 90 Excoluit, biugis laquearii et marmore fabri ;
EXCOLV dactylus, ITBIIV dactylus, GISLAQVE dactylus. Qui est ergo pes quartus ? ARIIET habet enim quattuor syllabas, longam, breuem, et duas longas. Epitritus in heroico uersu esse non potest. Forte ergo spondeus est, absumente synalipha duas
95 uocales superuentu unius, quod non facile uel a grammaticis permissum uel a poetis usurpatum inuenies, tametsi dixerit Fortunatus :

Vincentii Hispania surgit ab arce decus.

85/86 Don., p. 367.19-20.

87 Paulin., XVIII, 280.

90 Paulin., XXVII, 385.

98 Fortun., uirg. 154.

78 antifanas [-fonas P¹] L P²; ante fanas F quae cum] quaecumque S W
79 melodia uel cetera dicuntur F dicuntur om. M S W dicere] docere P¹
V 80 et om. F K H quia] quod S H¹ 81 uel quae in ium a duo
ii M¹ S R T V G 82 aequae] quoque K 83/84 unam syllabam pro duabus
proferunt uel ablata ~ K 84 ablata M 85 testa F; testante a 86 negant
P H¹ 88 quod *supra lin. γ* antiquo K 90 laqueari P H¹ 91/92
itbiiu dactylus ... quartus ariiet om. A 91 quis est K 92 ergo om. P; enim
a A T ariet P G¹ H¹ 94 ergo forte ~ A 96 uincenti ibi spania P
hispaniae A² T Keil; Hispana Fortun. surgat G²

78 [ANTIPHONA] anti contra, phone uox, inde antiphona contraria uox quod uno inchoante, totus respondet chorus, hinc antiphonarius dicitur reciprocarius. RESPONSORIA dicuntur a respondendo eo quod incipiat, id est ceteris respondeant. 78/79 CVM MELODIA id est dulcedine uel suauitate cantus; melodia dicitur dulcis uox uel mellita uel melodima melodimatos graece. 79 NORVNT id est sciunt. 87 INOPEM id est egestatem. PECVLIVM dicitur multitudo peccorum uel omnis substantia pauperum, quicquid enim possidetur peculium dici potest, inde peculiaris dicitur res propria et Virgilius, *Nec spes libertatis* (paupertatis erat, *cod.*) *nec cura peculi* (-ii, *cod.*) (Ecl. i, 33); tractum est ab antiquis quorum facultas sunt possessio maxime in peccoribus (f. 53v) erat. 90 EXCOLVIT id est coronauit. [BIUGIS] bigae et biuge idem est, uidelicet ubi duo equi iunguntur, sicut quadrige ubi quattuor. LAQVEARIVM camerata domus. 94 ABSVMENTE absorbente. 96 VSVRPATVM id est contra usum raptum. INVENIES id est reperies. 98 VICENTIVS martyr de [Hi] u. u. uit. DECVS sublimitas.

Cuius scansio uersus par est praefati, nisi forte regulam *Luci-*
 100 *lii* secuti sunt, qui '*Lucium*' et '*Aemilium*' et cetera nomina
quae ante V habent I non solum in uocatiuo, sed et in genetiuo
casu per unum I scribi posse existimat.

XV. Quod Et Auctoritas Saepae Et Necessitas
 Metricorum Decreta Violet

At tamen intuendum est nobis quia et auctoritas nonnum-
 quam et necessitas metricae disciplinae regulas licite con-
 temnit. Necessitas quidem in his uerbis quae *non aliter in*
uersu poni possunt, ut sunt ea quae quattuor syllabas breues
 habent, ita, '*basilica*,' '*Italia*,' '*religio*,' uel tres primas sylla-
 bas breues, ut '*reliquiae*,' uel unam in medio breuem, ut
 10 '*ueritas*,' '*trinitas*,' quae neque dactylum consuetum neque
 spondeum facere possunt, quod propriis nominibus maxime
 solet euenire. Huius exemplum :

Italiam sequimur fugientem et mergimur undis.
I contra naturam pro longa posuit, *quia non aliter 'Italiam,'*
 quam saepius erat nominaturus, appellare ualebat, nisi aut
 15 syllabam quae natura brevis erat produceret aut tribrachum
 loco dactyli poneret. Sic cum de apibus loquens aluearia
 nominare uellet, necessitate posuit antibachium in uersu
 dactylico :

99/102 Char., p. 78.4-9.

XV, 5/7 Vict., p. 221.21. 10/11 Cf. Vict., pp. 220.15-221.18. 12 Verg.,
 Aen. V, 629. 13 Vict., p. 221.21-22. 13/16 Cf. Aldhelm., pp. 94.15-95.1.

99/100 ni forte lucilii secuti sunt regulam qui [quia A²] ~ A regulam lucii
 [-tii] M L¹ P¹ G² H¹ 100 lucilium et aemilium a A² K G² H² 101 quae i
 ante u habent ~ A V non solum uocatiuo [in om.] F sed et in a L T V
 G ; sed etiam in A² K ; sed in A¹ F P H 102 unam P scribi posse existimat
 M R L P G² ; scribi posse existimant S N W A T V G¹ H ; existimat scribe
 posse ~ F ; existimant scribi posse ~ K

XV, 1 QVOT ET M 2 DECRETA METRICORVM ~ A METRICORVM] metrorum
 P 3 intuendam F est om. F L P¹ H¹ nobis om. A F L P G H¹ 4
 regula M 6 uersus S 7 ita del. G ; om. β H ; ut R V italia basilica
 religio ~ β N³ H 7/8 syllabas om. β (praeter V) G² H 8 unam om. L P
 ut om. L P 10 quod in propriis V 12 mergimur] uoluimur Verg. 13
 pro longa] longam S N¹ V ; pro longam W 14 uolebat F 15 tribrachium
 S ; tribrachium M K 17 antibachium N L P¹ uerso F

99 PRAEFATI id est superioris. 100 SECVTI SVNT id est poetae. QVI existi-
 mant, sc. Lucilius Lucili Aemili Terenti Virgilii et cetera.

XV, 12 ITALIAM FVGIENTEM nomen proprium regionis ; quasi enim ab eis fu-
 gere uidebatur quod ab ea magnis repellebatur tempestatibus.

- Seu lento fuerint aluearia uimine texta.
- 20 Et Paulinus :
 Qui simul huc sancta pro religione coistis ;
 RE contra naturam pro longa posuit, quia non aliter hoc no-
 men uersus exameter recipere ualebat. Tale est et illud eius-
 dem :
- 25 Basilicis haec iuncta tribus patet area cunctis.
 Namque alibi quia potuit pro breui ponitur eadem syllaba,
 dicente Fortunato :
- Hic Paulina, Agnes, Basilissa, Eugenia regnant.
 His et aliis huiusmodi necessitatibus credo factum, quod de
 30 libro beati Iob loquens Hieronimus, cum dixisset eum maxi-
 ma ex parte uersibus exametris apud Hebreos esse descrip-
 tum, addidit : qui *dactylo spondeoque currentes propter idioma
 linguae crebro recipiunt et alios pedes eorundem quidem tem-
 porum, sed non earundem syllabarum.*
- 35 Auctoritate autem contemnitur regula grammaticorum, ut
 Sedulius in clausula carminis, cuius supra memini, cum
 dixisset :
- Gloria magna Patri, semper tibi gloria, Nate,
 subdidit :
- 40 Cum sancto Spiritu gloria magna Patri.

19 Verg., Georg. IV, 34. 21 Paulin., XXVII, 637. 25 Paulin., XXVIII, 37.
 28 Fortun., uirg. 35. 32/34 Hier., Praef. in Iob. l.c. 1140. 38 Sedul., Hymn.
 I, 109. 40 Sedul., Hymn. I, 110.

19 uimine texta] lumine tecta R 21 huc K Paulin. ; hac β ; ac α γ T religione]
 legione FH^a coistis] quo istis α (praeter NR) G¹ H¹ 25 haec] hoc M S
 26 quia om. A K ; qui F potuit om. K 28 basilica F¹ L¹ P¹ H² 29 factum
 quod factum de S H¹ 30 loquens beatus hieronimus A 30/31 maxime
 M¹ S W G 32 qui] quod N² H 36 meminimus R K ; meminit M

19 LENTO id est flexibili. ALUEARIA sunt stationes apum ubi apes morantur,
 uidelicet uascula de uiminibus facta. VIMINE id est uir[gis] flexibus facta.
 21 [COISTIS] Coire id est conuenire, coistis conueniunt. 25 AREA est terra
 planata, amplissimus locus ubi orabat populus. 28 HIC PAULINI AGNES BASILISSA
 EUGENIA REGNANT, iste uersus super altare est inscriptus in praefatione libri
 Iob. [BASILISSA] basilio graece fundo, inde basileus dicitur rex eo quod
 fundamentum est totius regionis et basilisca domus regalis et basilissa inde
 dicitur regina, hinc basiliscus serpentum regulus. 31 APUD HEBREOS diuersi
 recipiuntur pedes sicut et in supradictis uersibus. QVI sc. uersus. 32 IDIOMA
 id est proprietatem (yprietaem, cod.), naturalitatem ; idion graece proprium,
 idioma proprietas linguae unius, inde idiota dicitur peritus (proeritus, cod.),
 unius linguae et ponitur pro stulto. 34 SED NON EARVNDEM quidem temporum
 quia aequalia (equilitera, cod.) habet tempora et non aequales syllabas sicut spondeus
 apud nos et dactylus. 35 AVCTORITATE sc. poetarum. Superius dixit quia
 duobus modis regula grammaticorum spernitur, auctoritate et necessitate ; modo
 de auctoritate docet, quia iam docuit de necessitate. 36 CLAVSVLA id est in fine.

'Spiritus' enim primam syllabam habet longam ; unde uera scansio uersus istius haec est : CVMSANC spondeus, TOSPIRI antibachus, non dactylus. Sed poeta, ut gloriam sanctae et indiuiduae Trinitatis clara uoce decantaret, neglexit regulam
45 grammaticae dispositionis. Idem ipse in carmine Paschali :

Sic ait ipse docens, ego in Patre et Pater in me.

Sic enim scanditur, SICAIT dactylus, IPSEDO dactylus, CENSE trocheus, GINPA spondeus, ablata O per synalipham, aut si scandere uis CENSEGO et facere dactylum, contra morem
50 ipsius Sedulii, quem per omnia seruauit, agis ut immunis stet uocalis altera superueniente uocali de foris. Idem in eodem opere :

Clarifica, dixit, nomen tuum. Magnaque caelo.

In quo, ut ueritatem Dominici sermonis apertius commenda-
55 ret, postposuit ordinem disciplinae saecularis. Idem iterum :

Scribitur et titulus : Hic est rex Iudaeorum.

Quod quomodo scandendum iudicauerit, uideat qui potest, utrum 'Iudaeorum' duos spondeos quinta et sexta regione contra morem, an solutis syllabis, iuxta quod supra monstra-
60 uimus, dactylum fieri uoluerit et spondeum.

XVI. Vt Prisci Poetae Quaedam Aliter Quam Moderni Posuerunt

Nam et in exemplis antiquorum inueniuntur aliquoties duo spondei in fine uersus, sicut et duo dactyli nonnumquam,
; ut sunt illa Maronis :

46 Sedul., Pasch. carm. I, 321.
Pasch. carm. V, 196.

53 Sedul., Pasch. carm. V, 8.

56 Sedul.,

41 enim om. M habet syllabam ~ F L P T V 42 cumsan ... ctospiri R P G
45 Idem] item A F³ K T 46/47 in me est sic K T 51 de foris om. K Idem]
id est S K¹ 56 scribit S W titulus corr. titulis F 57 Quod] quo M
potest] post S 60 uoluit W G¹

XVI, 1/2 VT ... POSVERVNT] DE DACTILO ET SPONDEO H 1 vt] quod R 1/2
POETAE ALITER QVAEDAM POSVERVNT QVAM MODERNI ~ A 2 POSVERINT N W
K ; POS***** F G 4 alt. duo om. F

42 TOSPIRI neglexit regulam ut decantaret (dare, cod.) sanctam Trinitatem. 44
DECANTARET id est describeret. 46 [EGO IN PATRE ET PATER IN ME EST] Sedulius
uerba Domini manifestare uoluit ubi legitur, *Ego in patre et pater in me est* ; ideo
produxit e, uel spondeum fecit de trochaeo. 50 SERVAUIT sc. quia omni in
loco syncopam fecit. INMVNIS inoffensa. 53 [CLARIFICA] Christus cum in
cruce erat positus dixit, *Clarifica nomen tuum*, id est filium tuum ; filius enim nomen
est patris quia per illum intelligitur et inuocatur.

XVI, 3 IN EXEMPLIS id est in libris. ANTIQVORVM sc. poetarum. 5 MARONIS
sc. uersus.

At tuba terribilem sonitum procul excitat horrida ;

et :

Aut leues ocreas lento ducunt argento ;

quamuis hoc rarissime inueniatur, nisi ita ordinatum, ut
10 dactyli qui in fine est ultima syllaba per synalipham sequenti
uersui iungatur, et spondeus qui in quinta regione est R
litteram habeat alteri consonanti uel praepositam uel subiec-
tam, cuius duritia per adiectam uocalem leuigata, dactylus
sentiat in sono, cum pareat spondeus in scripto. Quod
15 utrumque ut fiat, exemplis supra monstraui. Qui et aliis
in metrico opere regulis multum libere utebantur, quas
moderni poetae distinctius ad certae normae definitionis
obseruare maluerunt. Nam et uocalem breuem, quae Q et V
et uocali qualibet exciperetur, uoluerunt esse communem,
20 ut Lucretius :

Quae calidum faciunt aquae tactum atque uaporem ;

et uocalem in fine uerbi breuem, quae exciperetur a conso-
nante et liquida, inter communes syllabas deputarunt, ut
Virgilius :

25 Aestusque pluuiasque et agentes frigora uentos ;

et :

Si tibi lanitium curae, primum aspera silua

lappaeque tribulique absint, fuge pabula laeta.

Quod nunc poetae in eadem parte orationis, ut supra docui-

XVI, 6 Aldhelm., p. 90.3 ; Audax, p. 340.5 ; Vict., instit., p. 213.8 ; cf. Verg. Aen. IX, 503. 8 Verg., Aen. VII, 634 (Aldhelm., pp. 83.10 ; 90.18 ; Audax, p. 337.21 ; Vict., instit., pp. 210.10 ; 213.13. 18/21 Audax, pp. 328.18-329.3 (Lucret., DRN VI, 868). 25 Verg., Georg. I, 352. 27/28 Verg., Georg. III, 384-385.

6 excitat horrida] aere canoro Verg. 8 dicunt A H² ; dicent H¹ 9 ordinan-
dum A¹ T 9/10 ut et dactyli β R H 13 cuius] cum S duritiae M N¹
F L P G¹ 15 quia et aliis K¹ 17 poetis F 18 quae a a, q et u A² T V
21 aquae] atque K V ; laticis Lucret. tactum] tantum R G¹ uaporem]
pauorem V 25 pluuias et M 27 sit tibi V cura est K 28 lappaeque S
fuge] fagae M¹ S papula S T¹

6 (f. 54r) TERRIBILEM id est horribilem. EXCITAT id est suscitatur. HORRIDA
id est timida. 8 LEUES id est planas. OCREAE sunt ornamenta crurum ferro
factae et corio quibus milites indui solent in praeliis. 12 HABEAT id est possi-
deat. VEL PRAEPOSITAM ut argentum. 12/13 VEL SVBIECTAM ut increment-
[am]. 13 DVRTIA id est asperitate. 16 LIBERE id est absolute. 17 DIS-
TINCTIVS id est melius. NORMAM id est regulam. 19 VOLVERVNT sc. priusci
poeta[e]. 21 AQVAE (ATQVE, cod.) breuis a, sed quia excipitur a a, q et u, antiqui
producebant quod modo non facimus. VAPOR est sonitus ignis. 25 AESTVS-
QUE PLVVIAS quae longa est more antiquorum quamuis est brevis, sed quia excipitur
a consonante p et l liquida. 27 LANITIVM a lana dicitur et est multitudo lanac
sicut et [c]ffugium a fuga. 28 TRIBVLI a terendo dicuntur. PABVLA LAETA
id est pingua pascua.

30 mus, magis fieri oportere decernunt. Idem uocalem in fine uerbi correptam, quae excipitur a littera Z, inter communes syllabas deputauit, ut 'Eurique Zephirique tonat domus.' Qui eadem libertate synalipha utebatur, siquidem et M, ubi uoluit, in fine uerbi positam a superuenientis uocalis absumptione reseruauit, ut 'iterum iterumque monebo'; et longam uocalem longam remanere permisit, ut :

Sit pecori, apibus quanta experientia parcis ;

et longam, cum uoluit, breuiavit, ut :

Et multum formose *uale uale, inquit, Iolla* ;

40 et :

Credimus, an qui amant ipsi sibi somnia fingunt ;

et diptongon reseruauit, ut :

Vlla moram fecere, neque Aoniae Aganippe ;

et eandem breuiavit, ut '*insulae Ionio in magno*.' Quae cuncta

45 posteriores poetas, ut dixi, distinctius obseruare reperiēs.

XVII. De Metro Falleucio

Verum quia de metro heroico quae uidebantur tractauimus, libet et aliorum genera metrorum, ea dumtaxat quae

32 Verg., Georg. I, 371. 35 Verg., Aen. III, 436. 37 Verg., Georg. I, 4. 39 Verg., Ecl. III, 79 (Pomp., p. 119.7). 41 Verg., Ecl. VIII, 108 (Vict., p. 218. 11). 43 Verg., Ecl. X, 12 (Char., p. 14.23 ; Mar. Vict., p. 30.19 ; et al.). 44 Verg., Aen. III, 211 (Char., p. 14.25 ; Mar. Vict., p. 30.21 ; et al.).

31 correptam] breuem A T 34 superuenientibus uocalibus a (praeter N R) H¹ 34/35 adsum[p]tione F V H 35 ut] et F iterumque iterumque Verg. 36 remanere misit F ; permanere permisit N R V 37 pectori F 38/39 ut Et] et ut H ; et M P ; ut S 39 multum] longum et multum V ; longum T Verg. formosa a (praeter N R) G¹ ualde ualde A 41 an qui] antiqui F fingant a (praeter N R) W 43 ullam a (praeter N R) γ moram] moret A fecere β M² N² R W G² H² ; facere α γ K P¹ V aonic K agonippe R W G¹ ; aganipse K¹ ; agonipse M¹ S 44 eadem a (praeter N R) A ut om. a (praeter N R) 45 poetas posteriores ~ A poetae M¹ S W H¹

XVII, 1 FALLEVTIO K T G¹ ; FALLEVCO H 3 ea om. S ; est W

32 EVRVS uentus orientalis, zephyrus occidentalis ; quando isti conuenerint tunc uidebis tempestatem. 37 EXPERIENTIA id est doctrina. PARCIS id est retinentibus. PARCUS dicitur qui sua custodit, inde apes dicuntur parcae quae mella faciunt et ad hieme custodiunt. 39 VALE salutatum uerbum est ; uale producitur e quia imperatius secundae (-o, cod.) coniugationis est, sed quia uoluit, breuiavit. IOLLA nomen pastoris. 41 FINGUNT id est cogitant, quia quod uigilantes cogitant, dormientes somniant. 43 AONIA regio est ; ipsa est et Boetia in qua est mons Aganippe musis est consecrata. 44 CVNCTA id est omnia. 45 DISTINCTIVS id est diligentius, quia nostri poetae non corripiunt diptongon nec seruant uocalem altera superueniente, sed inter duas partes faciunt synalipham.

XVII, 2 DE HEROICO METRO docuit nunc dicturus est de diuersis metrorum generibus. VIDEBANTVR sc. necessaria et commoda. 3 LIBET id est placet, sc. nobis.

magis usui haberi reperimus, parumper commemorare. Est
igitur *metrum dactylicum Falleucium* pentametrum, quod
constat ex spondeo et dactylo et tribus trocheis. Huius exem-
plum:

- Cantemus Domino Deoque nostro,
cui gloria cum honore pollens.
10 Sese magnificis decorat actis,
dum currus celeres Aegyptiorum
iunctis equitibus grauique turba
Rubri marmoris enecat fluentis.
15 Adiutor ualidus meae salutis
plebem de medio tulit profundo.
Custos et genitor salusque uera!
Hic est, hic dominus meus et altor.
Ipsum conspicua sacrabo laude,
qui est progenitor mei parentis.
20 Ipsum uocibus arduis fatebor,
qui bellum tulit obruitque fortes,
dignus nomine quo Deus uocatur.

XVIII. De Metro Saphico

Metrum dactylicum Saphicum pentametrum constat ex
trocheo, spondeo, dactylo, duobus trocheis, cui metro post tres
uersus additur semis heroici uersus. Hoc metro sanctus an-

XVII, 5/7 Mall. Theod., p. 590.21-22. 8/22 Cyprian. Gall., Exodus 507-
521.

XVIII, 2/4 Mall. Theod., p. 591.8-9; 12.

4 haberi *om.* S $\mathbb{W}$; habere N¹ H¹ reperimus K¹ V; repperimus *alii codd.*
9 cuius N² P V 11 dum] cum K egyptiorum S H 15 profundus V
17 hic est hic est hic dominus meus et altor uel ultor A ultor $\mathbb{W}$ 20 arduis
uocibus ~ N F L K P H 22 quod deus uocetur K¹

XVIII, 1 SAPHICO A K 3 dactylo et duobus R K P 4 uersus additur ...
heroici uersus] reuersus hoc metro F; uersus comma heroicum subiungitur K

5 FALLEUCIUM dicitur a Falleuco inuentore. PENTAMETRUM quia quinque
pedibus constat, uidelicet ex spondeo et dactylo et tribus trochaeis. 10
MAGNIFICIS sc. mirabilibus. DECORAT id est exornat. 13 MARMORIS id est
maris. ENECAT sc. undis, id est interfecit. 15 PLEBEM sc. Israeliticam.
17 ALTOR id est nutritor, ab alo alis uenit, inde altitia dicuntur ab alendo, pingues
gallinae uidelicet. 22 DEVS timor. Versus sunt Paulini de cantico Moysi quod
fecit transacto mare rubro.

XVIII, 1 DE SAPHICO METRO, Saphicum dicitur ab inuentrice Sapho muliere de
Lesbo insula quae tale metrum primo reperit. 4 SEMIS id est medius, non quod
ibi medietas heroic[i] uersus addatur, sed semum imminutum, nam tertia diplotia
heroici uersus (f. 54v) additur illi metro post tres pedes, ut est, *Mente futurus*.

, tistes Paulinus sextum beati Felicis confessoris librum conposuit, cuius principium est :

Iamne abis et nos properans relinquis,
quos tamen sola regione linguis
semper adnixa sine fine et tu

10 mente futurus ?

Et paulo post dicit :

Sicut Aegypto pereunte quondam
noctis et densae tenebris operta,
qua Dei uiui sacra gens agebat,
15 lux erat orbi,
quae modo in toto species probatur
orbe, cum sanctae pia pars fidei
fulgeat Cristo, reliquos tenebris
obruat error :

20 sic meo, qua se feret actus ora,
cuncta Nicetae Dominus secundet,
donec optato patriam uehatur
laetus ad urbem.

7/23 Paulin., XVII, 1-4 ; 45-56.

4/5 antestis a (praeter R W) H 5 sextus F 7 et om. L² K² 9 adnexa A² P
Paulin. ; admixa F ; admixea A¹ et tu] tecum K Paulin. 10 futuros Paulin.
11 dixit S 14 qua] quae V G² H ; quam A¹ ; qui S N W L P¹ agebat]
habebat et in marg. uel agebat K 19 obruit L P¹ G 20 mea V ferat G ;
ferret M¹ S A¹ hora R A K P 21 necete A fecundet V 22 optato
M F L K² P ; optata N R ; optatam W A K¹ T V ; aptata S ; obtato corr. obtatam
H patria R

7 ABIS id est recedis. PROPERANS id est festinans. 8 QVOS id est nos. SOLA
REGIONE id est solo corpore quia relinquis nos in hac terrestri regione properans
ad caelestem Hierusalem. 9/10 ADNIXA MENTE id est affirmata. 9/10 ET TV
FVTVRVVS sc. ad nos, iterum. Paulinus alloquebatur euntem ab eo Nicetam cui haec
scripsit. 11 PAVLO POST id est post paululum, quantitatis aduerbium sicut et
paulisper. 13 NOCTIS id est infidelitatis. OPERTA sc. Aegypto. 14 QVA
id est ubi. DEI VIVI id est in comparisonem mortalium. GENS id est filii
Israel. AGEBAT id est morabatur, luxerat. 16 SPECIES id est figura. 17
PIA PARS id est pars Christianorum. 18 RELIQVOS id est infideles. 19 OBRVAT
id est opprimat. 20 ACTVS sc. suus et sua ora, id est qualiscumque fit finis ei.
21 SECVNDET id est prosperet. 22 OPTATO aduerbium, id est ex uoto. VEHA-
TVR sc. ipse actus. 23 VRBEM sc. Hierusalem. Filiis Israel erat lux in Aegypto
solis uero, Aegyptiis erant tenebrae quia non poterant uerum uidere Deum quem
sc. Israeliticus colebat populus ; ita est modo in orbe quia in ecclesia fidelibus
spiritualis lux fulget, Iudaeis uero et paganis tenebrae remanserunt.

XVIII. De Metro Tetrametro Catalectico

Metrum dactylicum tetrametrum catalecticum constat ex *spondeo, dactylo, catalecto, dactylo, spondeo*. Quo usus est sanctus Ambrosius in precatione pluuiæ, cuius exordium hoc est :

Squalent arua soli puluere multo,
pallet siccus ager, terra fatescit,
nullus roris honos, nulla uenustas,
quando nulla uiret gratia florum.
10 Tellus dura sitit nescia roris,
fons iam nescit aquas, flumina cursus.

Cuius finis hic :

Iam caelos reseres aruaque laxes
fecundo placidus imbre, rogamus ;
15 Heliae meritis impia saecula
donasti pluuiam, nos quoque dones.

Idem usus est eodem metro in postulatione serenitatis, quod ita incipit :

Obduxere polum nubila caeli
20 absconduntque diem sole fugato.

Et ita finit :

Iesu, parce tua morte redemptis,
prior diluuium pertulit aetas,

XVIII, 3/6 Iulian., Ars, p. 53 (Keil, GL VI, 591). 6/16 anon., AH XXVII, 279, 204.1-6 ; 37-40. 10/20 anon., AH XXVII, 278, 203.1-3 ; 33-40.

XVIII, 3 dactilo et spondeo G 4 peccatione F 6 pulueri P 7 ager] aer S G¹ fatiscit P² V T G³ 8 honos] [h]onus S W F 12 cuius finis hic om. a (praeter N W) hic] hic est A K P² T V ; est N 13 laxes] laxes cuius finis hic M S² R 14 placidis L P¹ ; placidas V 15 impie M S 16 pluua M² N² R K² T V 17/18 quod ita incipit om. M 19/20 caeli QVOD ITA INCIPIT absconduntque M 20/21 fugato noctes continuas sidere nudas at finis ita K 21 et ita finit a V G ; et finit ita A² H² ; at finit ita A¹ F L P T H¹ ; om. S

XVIII, 1 DE CATALECTICO. Catalecticum quia ibi remanet syllaba post duos pedes quae catalecton dicitur. 6 SQUALENT id est sordida sunt. SOLI id est terrae. 7 FATESCIT id est resoluitur et aperitur. 8 VENUSTAS id est pulchritudo. 9 QUANDO pro siquidem. 12 CUIUS sc. exempli. 13 CAELOS pro aere (are, cod.) posuit. RESERES id est aperies. ARUA id est [t]erras. LAXES id est irrigare facias. 14 FECUNDO id est denso. IMBRE id est pluuiæ ; imber dicitur quasi umber, id est densa pluuiæ, unde et Gregorius quidam graecos umbros dicendos esse dicit, id est pluuiiales homines non unguos, quia subdiuo habitant non in domo ; umber enim graece densa pluuiæ dicitur quia pluuiis mane (mande, cod.) fiunt. 16 NOS QVOQUE DONES sc. pluuiæ ; dono (-a, cod.) te illa re et dono tibi illam rem. 19 OBDEXERE id est cooperuerunt. 20 FUGATO (FUSCATO, cod.) id est tenebrato. 23 [DILUVIUM] diluo permisceo, inde diluuium quia elementa permiscet, graece cataclismus. PERTULIT sustinuit, passa est.

- 25 ut mundaret aqua crimina terrae,
sed mundata tuo sanguine terra est :
iam nunc missa ferens ore columba,
ramum paciferae munus oliuae,
exutas liquido flumine terras
laeto significet lapsa uolatu.

XX. De Metro Iambico Exametro

Metrum iambicum senarium recipit iambum locis omnibus, tribrachin locis omnibus praeter nouissimum, spondeum, dactylum, et anapestum locis tantum imparibus, pyrrichium loco tantum ultimo. Quo nobilissimus Hispaniarum scolasticus, Aurelius Prudens Clemens, scripsit proemium Psychomachiae, id est, libri quem de uirtutum uitiorumque pugna heroico carmine composuit. Ita enim inchoat :

- Senex fidelis, prima credendi uia
10 Abram, beati seminis serus pater,
adiecta cuius nomen auxit syllaba,
Abram parenti dictus, Abraham Deo.

XXI. De Metro Iambico Tetrametro

Metrum iambicum tetrametrum recipit iambum locis omnibus, spondeum locis tantum imparibus. Quo scriptus est hymnus Sedulii :

- 5 A solis ortus cardine
adusque terrae limitem.
Sed et Ambrosiani eo maxime currunt :

XX, 2/5 Mall. Theod., p. 593.6-9. 9/12 Prud., Psychom. praefatio 1-4.

XXI, 2 Mall. Theod., p. 593.21. 5/6 Sedul., Hymn. II, 1-2.

24 mandaret S criminae F 25 terre S 26 iam nunc] ramum S² 29 lapso F

XX, 2 senarium] [h]exametrum K Mall. Theod. 3 tribrachin locis omnibus
om. L P¹ G tribrachin FK; tribrachim a T¹ H; tribrac[h]um N R A P² T² V
G² nouissimum corr. nouissima F spondeum et dactylum a (praeter N) H
4 pyrricheum F L P 4/5 tantum loco ~ A 5 quo metro nobilissimus V
nobilissimas F hispaniorum F V; hispanorum R K T 6 prudentius K
pro[h]ymium F L T 7 id est libri] id est librum W A T V; id librum
M; libri primi G¹ de om. A uirtute corr. F H 8 carmina F 9 uia]
uia est R T 10 abraam S sereus F 11 cuius] cui una L² 12 [h]a-
braam S A

XXI, 5 ortus R F T G²; ortu a γ A L K P V 6 adusque] et usque A
K² P V H¹ 6/7 limitem Christum canamus principem sed K 7/8 currunt
quorum incia deus T

27 PACIFERAE in Genesi hoc notum est quia oliua insignum pacis dabatur.

XXI, 1 DE IAMBICO TETRAMETRO. 5 CARDINE id est ab initio. 6 LIMITEM
id est terminum.

- Deus creator omnium ;
 Iam surgit hora tertia ;
 10 Splendor paternae gloriae ;
 Aeterne rerum conditor ;
 et ceteri perplures. In quibus pulcherrimo est decore compositus hymnus beatorum martyrum, cuius loca cuncta imparia spondeum, iambum tenent paria, cuius principium est :
 15 Aeterna Cristi munera
 et martyrum uictorias,
 laudes ferentes debitas,
 laetis canamus mentibus.
Recipit hoc metrum aliquoties, ut scribit Mallius Theodorus,
 20 etiam *tribrachin locis omnibus praeter nouissimum, dactylum et anapestum locis tantum imparibus*. Vnde est :
 Geminae gigans substantiae
 alacris ut currat uiam.
 Ceterorum rara habes exempla.

XXII. De Metro Anacreontio

Metrum iambicum tetrametrum colophon, quod Anacreontium dicitur, recipit anapestum, duos iampos, et semipedem.
 Quo usus est Prosper Tiro in principio exhortationis ad
 5 coniugem, ita dicens :
 Age iam precor mearum
 comes inremota rerum,
 trepidam breuemque uitam

8 Ambr., Hymn., V, 1. 9 Ambros., Hymn., IV, 1. 10 Ambros., Hymn., III, 1. 11 Ambros., Hymn., II, 1. 15/18 Ambros., Hymn., XV, 1-4.
 19/21 Mall. Theod., p. 593.6-9. 22/23 Ambros., Hymn. VI, 19-20.
 XXII, 2/3 Mall. Theod., p. 593.24-27. 6/21 Poema coniugis 1-16.

11 aeterna F 13 imparia cuncta ~ A cuncta om. a (praeter N) K H 14
 iambicum L P¹ tenet A¹ H¹ 16 uictoria M¹ S W P 19 malius A¹ F ;
 manlius N 20 tribrachim M S W K T G ; tribrachum R P² V 22 geminae
 corr. gemina N gigans a F K P H ; gignans L² ; gigas R L¹ T V G sub-
 stantia V 23 currat] occurrat V

XXII, 1 ANACREONTIO N F L K P T 2 colobon Keil 2/3 anacreuntium β
 (praeter A) γ W ; anacreonticum Mall. Theod.

12 PERPLURES id est multi hymni. DECORE id est honore. 17 FERENTES id
 est soluentes. 19 MALLIVS THEODORVS (f. 55r) auctor quidam fuit. 22 GEMI-
 NAE anapaestus. GIGANS uocat Christum (-us, cod.), ob uirtutem et fortitudi-
 nem ; geminae substantiae, id est diuinitatis et humanitatis. 24 CETERORVM
 sc. pedum.

XXII, 1 DE ANACREONTIO. 2 COLOPHON a Colopho[n]te inuentore. 2/3
 QVOD ANACREONTIVM dicitur ab Anacreonte inuentore. 6 AGE aduerbium
 est hortantis, sc. hortabatur enim suam coniugem ad fidem. 7 COMES id est
 socia. INREMOTA id est inseparabilis.

- Domino Deo dicemus.
 10 Celeri uides rotatu
 rapidos dies meare
 fragilisque membra mundi
 minui perire labi.
 Fugit omne quod tenemus,
 15 neque fluxa habent recursum,
 cupidasque uana mentes
 specie trahunt inani.
 Vbi nunc imago rerum est ?
 Vbi sunt opes potentum,
 20 quibus occupare captas
 animas fuit uoluptas ?

XXIII. De Metro Trochaico Tetrametro

Metrum trochaicum tetrametrum, quod a poetis Graecis et Latinis frequentissime ponitur, recipit locis omnibus trocheum, spondeum omnibus praeter tertium. Currit autem alternis uersiculis, ita ut prior habeat pedes quattuor, posterior pedes tres et syllabam. *Huius exemplum* totus est hymnus ille pulcherrimus :

- Hymnum dicat turba fratrum,
 hymnum cantus personet,
 10 Cristo regi concinentes
 laudes demus debitas.
 In quo aliquando et tertio loco prioris uersiculi spondeum reperies, ut :
 Factor caeli, terrae factor ;
 15 et :
 Verbis purgat leprae morbos.

XXIII, 2/3.6 Mall. Theod., p. 595.1-5. 8/16 Hilar., I, 1-2 ; 9 ; 24.

10 roratu F 11 rapidas W ; pauidos F K meare dies ~ S W 14 fuge L¹ ;
 fuget L¹ 15 recursu A 16 uanas R 20 captos M S G¹ 21 animos-
 a (praeter N W) T¹ G¹ fugit S R uoluntas K ; uobuntas F

XXIII, 1 TETRAMETRO om. F K 3 trocheum locis omnibus ~ β 4 currit] cū.
 F alterius F 5/6 posterior habeat pedes tres a (praeter N) 10 concin-
 nentes a (praeter M² R) H 12 in om. K quo om. F K 16 leprae] librae
 W morbum Hilar.

9 DICEMVS id est consecremus. 10 ROTATV id est cursu. 11 RAPIDOS id est ueloces. MEARE id est transire. 12 MEMBRA id est homines. 13 LABI id est cadere. 14 FVGIT id est perit quicquid in mundo est. 15 FLVXA id est ea quae fluunt. 17 TRAHVNT id est decipiunt. INANI id est uacua.. 18 IMAGO id est gloria. RERV M (REGNV M, cod.) id est mortalium. 20 OCCV-PARE id est irretire. 21 VOLVPTAS id est delectatio.

XXIII, 4 ALTERNIS id est reciprocis.

XXIII. De Rithmo

Haec de metris eminentioribus commemorasse sufficiat, quorum exempla copiosiora apud scriptores inuenimus. Praeterea sunt metra alia perplura, quae in libris Centimetrorum simplicibus monstrata exemplis quisque cupit reperiet. Reperiuntur quaedam et in insigni illo uolumine Porphyrii poetae, quo ad Constantinum Augustum misso meruit de exilio liberari. Quae, quia pagana erant, nos tangere non libuit.

- 10 Videtur autem rithmus metris esse consimilis, quae est uerborum modulata compositio, non metrica ratione, sed numero syllabarum ad iudicium aurium examinata, ut sunt carmina uulgarium poetarum. Et quidem rithmus per se sine metro esse potest, metrum uero sine rithmo esse non potest. Quod
15 liquidius ita definitur: metrum est ratio cum modulatione, rithmus modulatio sine ratione. Plerumque tamen casu quodam inuenies etiam rationem in rithmo, non artifice moderatione seruata, sed sono et ipsa modulatione ducente, quem uulgares

XXIII, 4 Seru., cent. metr., pp. 456-467. 6/8 Hier., Chron., p. 314.20-21.
10/18 Audax, pp. 331.17-332.4; Vict., instit., pp. 206.7-207.3. 11/12 Cf. Diom., p. 473.23-24.

XXIII, 2 de metricis F 3 copiosa V H¹ 4 centimetrorum A; centimetrum K 5 exemplis monstrata ~ M R exemplis om. S 6 et om. M 7 quod ... missum M¹ S W K¹ H 8 nobis tangere non A¹ T V G; non tangere [nos om.] S W 10 DE RITHMO uidetur V rythmos F L¹ P¹ H¹ metri α (praeter N W) esse quia ibi numerus syllabarum attenditur consimilis R 13 uulgarum L¹ P T H; uulgarium S W rythmos F L¹ P¹ H¹ 14 metrum uero ... non potest in marg. M W³ F 16 rythmos F L¹ P¹ H¹ 17 etiam ratione F P artificii R W T²; artificii A¹ T¹; artificio A¹ 18 seruata sed ... ipsa modulatione om. S seruatam N A K T V ipsam A quem] quam T; quod N³

XXIII, 2 EMINENTIORIBVS id est excelsioribus. 3 COPIOSA id est pulchra. 4 CENTIMETRORVM dicitur liber centum habens metra. 6 INSGNI id est nobili. 8 QVAE sc. carmina. TANGERE sc. in exemplis. 8/9 NON LIBVIT id est non placuit. 10 CONSIMILIS sc. metris quia ibi numerus attenditur. 11 MODVLATA id est ordinata. METRICA sc. quia non ibi consideratur productio uel correptio. 12 AD IVDICIVM id est utrum bene an male sit compositum. EXAMINATA id est approbata. 13 VVLGARIVM id est rusticorum. PER SE sc. quia ibi non considerantur pedes sine rithmo, id est quia attenditur in metro numerus pedum sicut in [rithmo], rithmon graece numerus latine, inde rithmus dicitur eo quod ibi numerus syllabarum seruatur. 15 LIQVIDIVS id est clarius. MODVLATIO id est lenis (lenui, cod.) cantus. 16 SINE RATIONE id est sine lege metri. CASV sc. inuenies etiam in prosa rationem metri ut in Psalmo, *Exaltare super caelos Deus et super omnem* (Ps. lvi, 12; cvii, 6), et item, *Thesaurizat et ignorat cui congregabit ea* (Ps. xxxviii, 7). 17 MODERATIO[NE] id est regimine. 18 MODVLATIONE id est cantilena. DVCENTE id est regente.

poetae necesse est rustice, docti faciant docte. Quomodo
 20 instar iambici metri pulcherrime factus est hymnus ille
 praeclarus:

Rex aeternae Domine,
 rerum creator omnium,
 qui eras ante saecula
 25 semper cum Patre Filius;
 et alii Ambrosiani non pauci. Item ad formam metri trochaici
 canunt hymnum de die iudicii per alphabetum:
 Apparebit repentina
 dies magna Domini,
 30 fur obscura uelut nocte
 inprovisos occupans.

XXV. Quod Tria Sint Genera Poematos

Sane quia multa disputauimus de poematibus et metris,
 commemorandum in calce quia *poematos genera sunt tria.*
Aut enim actiuum uel imitativum est, quod Graeci dramaticon
 5 *uel micticon appellant; aut enarrativum, quod Graeci exege-*
maticon uel apangelticon nuncupant; aut commune uel mix-
tum, quod Graeci coenon uel micticon uocant. Dramaticon est
uel actiuum in quo personae loquentes introducuntur sine

22/25 anon., Walpole, XLII, 1-4. 28/31 anon., Walpole, CXX, 1-2.
 XXV, 3/22 Diom., p. 482.14-25.

19 docti faciant docte K T V; docti faciunt docte a A¹ L¹ P G; docte faciunt
 docti F L¹ H; docte faciant et docti A¹; faciant et docti docte R 19/20 quo-
 modo instar T¹ V G; quomodo ad [et ad F K¹] instar a β H pulcherrimi V H²
 22 Rex] tu rex A 24 es R W 27 alabetum F H 31 inprovisus M H
 occupans] occupans obseruandum est in rithmo ut tot sillabas rithmus habeat
 quot metrum habet ad cuius similitudinem componitur V

XXV, 1 SVNT H POEMATIS R P; POEMATVM K 2 quia] quid F; qui G
 disputamus A 3 commemorandum est in R V quia corr. quot M
 poematis R; poematum K¹ 4 drammaticon K G; dragmaticon A; dra-
 cmaticon V 5 micticem A; misticon T; mimeticon Keil 5/6 exgematicon
 S R G¹; exegemuticon F; exemge[a]ticon L¹ P¹ 6 apangelticon a; apanciel-
 ticon L¹; apangelticon K 7 coenon N R K¹ T G¹; koenon P¹; coionon a A
 F K¹ G¹ H; koinon L P¹ mikton L P G; mikion F; micticon W¹ 8 uel
 om. a (praeter N R) A G

19 RVSTICE id est inornate. 31 INPROVISOS id est insperatos.

XXV, 2 SANE id est certe. DISPUTAVIMVS id est disseruimus. 3 IN CALCE
 id est in fine. 4 [DRAMATICON] Dagma graece fabula, inde dramaticon carmen
 fabulosum. 5 [MICTICON] Mictos etiam uocatur fabula, hinc et micticon carmen
 fabulosum, inde etiam liber mictologiarum qui constat (f. 55v) fabulis. 5/6 EXE-
 GEMATICON est genus ubi poeta solus loquitur. 7 COENON est commune ubi
 loquitur poeta cum aliis personis.

poetae interlocutione, ut se habent tragoediae et fabulae (drama
10 enim Latine fabula dicitur). *Quo genere scripta est :*

Quo te, Moeri, pedes ? An, quo uia ducit, in urbem ?

Quo apud nos genere Cantica Canticorum scripta sunt, ubi
uox alternans Cristi et ecclesiae, tametsi non in hoc inter-
loquente scriptore, manifesta reperitur. *Exegematicon est uel*
15 *enarratiuum in quo poeta ipse loquitur sine ullius* interposi-
tione *personae, ut se habent tres libri Georgici toti et prima*
pars quarti, item Lucretii carmina et his similia. Quo genere
apud nos scriptae sunt Parabolae Salomonis et Ecclesiastes,
quae in sua lingua, sicut et Psalterium, metro constat esse
20 conscripta. *Coenon est uel micton in quo poeta ipse loquitur*
et personae loquentes introducuntur, ut sunt scripta Ilias et
Odyssia Homeri et Aeneidos Virgilii et apud nos historia
beati Iob, quamuis haec in sua lingua non tota poetico, sed

11 Verg., Ecl. IX, 1. 12/13 Cf. Isid., Etym., I, xxxix, 18 ; VI, ii, 20. 17/20
Cf. Arator Epistola ad Vigilium, 24 ; Hier., Chron., pp. 2-3 ; Praef. in Iob, c. 1141 ;
Isid., Etym., VI, ii, 15-21. 22/25 Cf. Cassiod., Instit., I, vi, 2 ; Hier., Praef. in
Iob, c. 1140 ; Isid., Etym., I, xxxix, 9-11 ; VI, ii, 14.

9 drama G ; dragma V 10 fabulae dicuntur a (*praeter* N³ R) ; dicuntur fabu-
lae G ; fabulae dicitur P H ; dicitur fabulae V 11 Moeri] meri R V ; moueri
N³ H ; mouere S 12 Quo] quod N¹ F 13 in a A³ H ; om. β G 14 ma-
nifeste K uel om. a (*praeter* N³ R) G 15 ullius] illius F P 18 scripta
sunt a (*praeter* N³ R) A¹ H 19 constant K T 20 conscriptum A 21
iliades V ; idias G 22 odyssia A F K¹ ; odyssias corr. odyssia L ; odissias
W K³ T ; odyssia α γ V ; odysias R P aeneidos F ; aeneida V uergilii F L³
historia] storia S¹ 23 lingua F poetico K T V ; poetica α γ A FL P

9 [TRAGOEDIA] Tragos graece hircus latine, inde tragemata dicuntur uilia munuscula,
inde tragoediae dicuntur quia poetis tragoedias componentibus hircus dabatur
pro praemio ; in quibus poeta non loquitur sed aliae personae loquentes intro-
ducuntur. 11 QVO TE MOERI PEDES ? AN (IN, *cod.*) QVO VIA DVCIT IN VRBEM ?
Hic Lycida interrogat Moerim quo uadit utrum ad Mantuam urbem ; ecloga
Virgilii interrogat et (est, *cod.*) ubi ipse tacens alios introducit loquentes Moerim
uidelicet et Lycidam. 12 SCRIPTA SVNT ubi legitur, *Osculetur me osculo oris sui*
(Cant. i, 1). Verba sunt ecclesiae. 13 ALTERNANS id est reciprocans quia Christus
aliquando interrogat et respondet ecclesia ; iterum ecclesia interrogat Christum
et respondet Christus. 14 SCRIPTORE id est Salomone, quia Salomon non
loquitur sed tantum ubi uox Christi sonat et ecclesiae ; Salomon interpretatur
pacificus. 16 TRES LIBRI GEORGICI quia in illis solus loquitur poeta nulla alia
persona. 10/17 ET PRIMA PARS QVARTI id est libri in ultima uero parte loquitur
aliae personae, Orpheus uidelicet et Aristeus. 17 CARMINA sc. hoc genere
scripta sunt. 18 PARABOLAE id est similitudines. ECCLESIASTES (*glossa deest*).
19 LINGVA sc. hebraea nebbel (nabbath *cod.*), psalterium graece organum dicitur
latine. 20 COENON id est commune. VEL MICTON id est mixtum (misterium,
cod.). 21 ILIAS subuersiones Troiae. 22 ODYSSIA id est errores Vlixis.
HOMERVS graecus poeta fuit qui fecit librum de subuersione Troiae et de
Vlixis erroribus, sicut Virgilius apud nos Aeneae scripsit errores quomodo per
mare et diuersas regiones errauerat. HISTORIA dicitur apo tu istorin, id est
a uidere.

partim rethorico, partim sit metrico uel rithmico scripta
25 sermone.

Haec tibi, dulcissime fili et conleuita Cuthberte, diligenter
ex antiquorum opusculis scriptorum excerpere curauit, et
quae sparsim reperta ipse diuturno labore collegeram tibi
collecta obtuli, ut quemadmodum in diuinis litteris statutis-
30 que ecclesiasticis imbuere studui, ita et in *metrica* arte, quae
diuinis *non est incognita libris*, te solerter instruerem. Cui
etiam de figuris uel modis locutionum, quae a Graecis sche-
mata uel tropi dicuntur, paruum subicere libellum non in-
congruum duxi, tuamque dilectionem sedulus exoro ut lec-
35 tioni operam impendas illarum maxime litterarum, in quibus
nos uitam habere credimus sempiternam.

30/31 Arator, Epistola ad Vigilium, 23.

24 rethorica N³ A sint V 26 cuthberte R ; chutberte M S G¹ ; gutberte
P V ; guthberte W T H ; gutbercte K ; guthbercte N ; ghudberte G¹ 28 ipse
om. K diuturno a H¹ ; diutino β N G H¹ 29 obtuli] transmittere curauit V
31/36 cui etiam ... credimus sempiternam om. L 36 EXPLICIT DE ARTE METRICA
LIBER VNVS [VNVS *supra lin. F*] A F K T ; EXPLICIT DE METRICA ARTE LIB PRIMVS
W ; EXPLICIT DE ARTE METRICA LIBER BAEDA FAMVLI XPI LEGE FELICITER L ;
Explicit Liber bedae p̄bri de arte metrica R

24 LINGVA RETHORICO sicut est in initio illius ubi dicitur, *Vir erat in terra Hus*
nomine Iob (quae nomine, *cod.*) (Iob, i, 1) et cetera. 26 [HAEC TIBI] Modo [facit]
epilogum, id est clausulam uel conclusionem uerborum. CONLEVITA id est
simul leuita quia et beatus Beda tunc erat diaconus. DILIGENTER id est studiose.
27 EXCERPERE id est deducere uel deflorare. 28 DIUTVRNO (DIUTINO, *cod.*) id
est assiduo. COLLEGERAM id est coadunaueram. 30 IMBVERE id est docere
uel instruere, sed imbuere est proprie modo facere uel consecrare. 31 CVI
sc. tibi. 32/33 SCHEMATA id est figurac. 33 TROPI (f. 56r) id est conuer-
siones. SVBICERE subponere. 33/34 NON INCONGRVVM id est non inuti-
lem. 34 DVXI id est didici. 35 OPERAM id est studium. INPENDAS id est
des illarum ad diuinam scripturam eum prouocat. HIC FINIT DE ARTE METRICA.

LIBER SECVNDVS DE SCHEMATIBVS ET TROPIS

I. De Schematibus

Solet aliquoties in Scripturis *ordo uerborum causa decoris*, *aliter quam* uulgaris uia dicendi habet *figuratus* inueniri. Quod grammatici Graece schema uocant, nos habitum uel formam uel figuram recte nominamus, quia per hoc quodam modo uestitur et ornatur oratio. Solet iterum *tropica* locutio reperiri, quae fit *translata dictione a propria significatione ad* ¹⁰ *non propriam similitudinem necessitatis* aut *ornatus gratia*. Et quidem glorianatur Graeci talium se figurarum siue troporum fuisse repertoires. Sed ut cognoscas, dilectissime fili, cognoscant omnes qui haec legere uoluerint quia sancta

I, 4/19 Cf. Aug., doct. Chr., II, xxviii, 43; III, xxix, 40; Cassiod., in Ps., praefatio xv. 4/5 Char., p. 279.26; Diom., p. 443.14-15. 6/8 Cf. Cassiod., in Ps. xc, 1.27-29; Isid., Etym., I, xxxvi, 1; Iulian., V, 2. 8/10 Char., p. 272.2-3; Diom., p. 456.27-29; Don., p. 399.13-14; Iulian., VI, 1.

I, 1/2 INCIPIT DE SCHEMATIBVS SICVT ALII VOLVNT [VOLVNT LIBER SECVNDVS M] M S; INCIPIT DE SC[H]EMATIBVS P B; INCIPIT LIBER SECVNDVS DE SC[H]EMATIBVS ET TROPIS [TROPIS; DE SCHEMATIBVS T] W A F T; INCIPIT DE SCHEMATIBVS ET TROPIS LIBER II K; Incipit de scematibus libellus libro precedenti subiunctus C; Incipit libellum eiusdem bedae prbri de scematibus id est de figuris uel modis locutionum R; de tropis et figuris G³; om. G¹ H 6 greci A¹ T H 7/8 quia per ... ornatur oratio om. S B 9 dictio F³ P 10 similitudinem] significacionem a 11 se om. S siue] uel a T B 12 cognoscant ... uoluerint om. B cognoscantque omnes C R

II, 1, 1 INCIPIT DE SECVNDO [LIBRO]. 4 ALIQVOTIES id est aliquantis uicibus. DECORIS id est pulchritudinis. 5 VVLGARIS id est communis qua uulgares poetae utuntur. VIA id est ratio. FIGVRATVS id est typus. 6 QVOD sc. genus locutionis. SCHEMA id est figuram. HABITVM (-v, *cod.*) id est ornatum (deornatu, *cod.*) quia his talibus locutionibus quodam modo uestitur et ornatur [o]ratio, sicut aurum preciosis ornatur lapidibus et gemma carbunuculo auro decoratur arabico, ita et diuina scriptura schematibus et tropis. 8 TROPI[CA] id est figura conuersa, id est a propria significatione. 9 QVAE FIT TRANSLATA id est a proprio sensu et intellectu. 10 NON AD PROPRIVM id est quando mons dicitur habere caput et brachia et humeros et barbam, quando per rates naues intelligimus et multa his similia. ORNATVS id est decoris et pulchritudinis. 11 GRAECI saepius inuenisse has figuras glorianatur, sed hic reuincit eos dicens in sancta scriptura, quae antiquior est (antiquiorem, *cod.*) humanis omnibus scripturis, eas esse factas et ex ipsa ponit exempla in sequentibus; qui etiam se fabulas inuenisse dicunt; nam cum Alexandro euntes in Hierusalem et uidentes in templo Domini picturas occasionem quarundam fabularum sumpserunt uiderunt enim in porticu eiusdem templi Heliam depictum in curri suo, cuius nomen legentes quo etiam solis nomen designatur, quia helios graece sol dicitur; fabulam solis inde composuerunt, dicunt eum habere rotos quattuor propter IIII anni tempora. 12 COGNOSCAS Gutbertum alloquitur leuitam.

- Scriptura ceteris omnibus scripturis non solum auctoritate,
 15 quia diuina est, uel utilitate, quia ad uitam ducit aeternam,
 sed et antiquitate et ipsa praeeminet positione dicendi, pla-
 cuit mihi collectis de ipsa exemplis ostendere quia nihil
 huiusmodi schematum siue troporum ualent praetendere
 saecularis eloquentiae magistri, quod non in illa praecesserit.
 20 *Sunt autem multae schematum species, sed eminentiores*
hae : prolempsis, zeugma, ypozeuxis, syllempsis, anadiplosis,
anaphora, epanalempsis, epizeuxis, paronomasia, schesis ono-
maton, paromoeon, omoeoteleuton, omoeoptoton, polyptoton, hir-
mos, polysindeton, dialyton.
 25 i. *Prolempsis, id est, praeeoccupatio siue praesumptio, dicitur*
figura, quando ea quae sequi debent anteponuntur, ut in psal-
mis : 'Fundamenta eius in montibus sanctis ; diligit Domi-

20/24 Char., p. 279.27-30 ; Diom., p. 443.16-20 ; Don., p. 397.7-11 ; Iulian., V, 4 ;
 Pomp., p. 300.29-35. 25 Pomp., p. 301.5-6. 25/26 Isid., Etym., I, xxxvi, 2.
 27/28 Ps. lxxxvi, 1-2.

14 scripturis omnibus ~ β H 15 qua diuina F utilitate qua A³ F 16 sed
 antiquitate [et om.] α (praeter C³ R) P T B praeminet R F K P T H 17 qui
 F P¹ 18 siue] uel S 19 quod] quam S B ; quo W 20 DE SCHEMATIBVS
 sunt G schemate F P¹ H¹ ; schematis A³ P³ H³ 21 haec] haec quorum [qua-
 rum M] nomina haec sunt α G prolem[p]sis β C R G H ; prolym[p]sis α B
 zeugma S B ; zeuma alii codd. ypozeusis M R K ; ypoceuxis F P syl-
 lem[p]sis S F G H ; sylem[p]sis M C R W A K P T ; syllipsis B 22 anaphora
 G epanalipsis B ; epalemsis A epizeusis R H¹ paronomasia M C R W A
 F T H 22/23 onamaton S R 23 parom[o]leon S W F P G H ; paramoeon C ;
 para[h]omoeon M B ; paranom[o]leon R A T ; paronomeon K omoeoteleuton
 corr. omoeoteleuton F ; -tom P ; omoeotheleuton K ; omoeut[h]eleuton M A ;
 homoioteleuton B omoeoptoton C ; omoyieptoton B poloptoton A 23/
 24 hyrmo A 24 polysint[h]eton W T³ G³ ; polysindeton S P H 25/26
 figura dicitur ~ α (praeter W)

14 AVCTORITATE excellit alias scripturas. 15 ET VTILITATE id est adiutorio ue
 commoditate. 16 ANTIQVITATE quia antiquior est (antiquiorem, cod.) omnibus
 scripturis. PRAEEMINET superexcellet. POSITIONE id est a litteratura lo-
 quendi. 17 OSTENDERE sc. tibi. 18 HVIVSMODI SCHEMATVM id est figurarum
 ex talibus schematibus. PRAETENDERE id est monstrare. 19 SAECVLARIS
 id est humanae. ELOQVENTIAE id est litteraturae. IN ILLA sc. sancta scrip-
 tura. 20 PROLEMPISIS graece praeeoccupatio quasi anticipatio latine, praeeoccupare
 enim dicitur antecapere. 21 FVNDAMENTA EIVS, eius pronomen est, nec adhuc
 posuit nomen cum debet praeponi et pronomen sequi. Fundamenta Sion pluraliter
 patriarchas significat et prophetas, singulariter ipsum Dominum (f. 56v) sicut
 Apostolus ait, *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod*
est Christus (I Cor. iii, 11). IN MONTIBVS id est in apostolis et prophetis. 22
 PORTAE SION sunt apostoli per quos ingredimur ad caelestam uitam. Super omnia
 tabernacula Iacob, id est super omnem populum Iudiacum. Sion interpretatur
 speculatio, significat ecclesiam in qua sunt sancti qui quasi de alta specula bonos
 et malos speculantur ; erat enim Sion turris altissima in Hierusalem in monte
 Moria de qua aduentus speculabantur hostium.

nus portas Sion.' Anteposuit 'eius' et postea cuius, id est, Domini. Et alibi : 'Diuiserunt sibi uestimenta mea, et super
 30 uestem meam miserunt sortem,' pro 'diuident' et 'mittent.' Et Hiezechiel nihil anteponeus ita incipit : 'Et factum est in tricesimo anno.' Sermonem coniunctionis posuit, nihil aliud ante cui hic subiungeretur praeponens.

ii. *Zeugma, id est, coniunctio, dicitur figura, quando multa
 35 pendentia aut uno uerbo aut una sententia concluduntur.* Verbo, ut Apostolus ait : 'Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a uobis.' Sententia autem, ut psalmista praeponens : 'Qui ingreditur sine macula et operatur iustitiam ; qui loquitur ueritatem in corde suo,' et cetera,
 40 ad ultimum ita concludit : 'Qui facit haec non mouebitur in aeternum.'

iii. *Ypozeuxis est figura superiori contraria, ubi singula*

29/30 Ps. xxi, 19. 31/32 Ez. i, 1. 34/35 Cassiod., in Ps. xiv, 5. 163-164. 36/37 ad Ephes. iv, 31. 38/41 Ps. xiv, 2-3 ; 5. 42/43 Don., p. 397. 19-20 ; Iulian., V, 11 ; Pomp., p. 301. 12-13.

28 sion super anteposuit *M R C* cuius id est *om. R* 29 Domini] dominus *R* ; sion *K* 31 iezechiel *T G¹* ; ezechiel *G²* ; [h]ezechiel *K B* 32 nil *F* 33 cui] huic *B* hic *om. P² B* ; h** *corr.* haec *F* ; haec *R A K T H²* ; hoc *C* 35 aut in uno ... aut in una *a (non W) G¹* 36 ait apostolus ~ *G* ait *om. S B* amaritudo ira [et *om.*] *M* 37 blasphemiae *A P* sententiam *B* autem *om. M* 38 proponens *M F P¹ G* 40 commouebitur *R F B H*

29 *DIVISERVNT*, hic praeoccupavit tempus quia de futuro praeteritum fecit quod antea dixerat ; ille impletum est in Domini passione. Quattuor fuerunt milites qui uestimenta Domini partiti sunt, super tunicam uero quae erat inconsutilis sortem miserunt, ut unus eam sorte acciperet integram. 31 *HIEZECHIEL* sic beatus Gregorius dicit. 31/32 *ET FACTVM EST IN TRICESIMO ANNO*, a coniunctione inchoans his quae de Deo mente uidebat, coniunxit ea quae foris loquebatur (-bantur, *cod.*). Nam audierat diuinum sibi Spiritum in corde loquentem et illi locutioni inuisibili subiunxit hanc coniunctionem, id est et (*cf.* Greg. Magnus, Homil. in Ezech. I, 2). 33 *CVI HIC (HAEC, cod.)* sc. coniunctio, id est et. 34 [*ZEVGMA*] Zeugo graece coniungo, inde zeugma coniunctio. *MVLTA* sc. nomina. 35 *SENTENTIA* dicitur a sente eo quod in mente sentitur et est sententia oratio plenum habens intellectum. *CONCLVDVNTVR* sc. multae sententiae. 36 *AMARITVDO* id est ira rancor animi, id est ira. 37 [*TOLLATVR*] Hoc uno uerbo quod est tollatur superiora concluduntur. 38 *QVI INGREDITVR SINE MACVLA* sc. non mouebitur in aeternum. 39 *QVI LOQVITVR VERITATEM* sc. non mouebitur in aeternum quia non egit dolum. 40/41 *QVI FACIT HAEC NON MOVEBITVR IN AETERNVM*, zeugma ab inferioribus una sententia omnes concluduntur superiores quia ad ultimam, sc. sententiam, pendet. Adhuc enim pendet quod non est plenum, uox filii ad patrem interrogantis eum (*eam, cod.*), *Domine quis habitabis in tabernaculo tuo*, et cetera. Respondet Spiritus Sanctus, *Qui ingreditur sine macula*, et cetera, usque, *Non mouebitur in aeternum* (Ps. XIV, 1-5), id est non eicitur a statu rectitudinis, iustus enim licet cadet tamen statim resurgit. 42 *YPOZEUXIS EST*, ypo enim graece sub latine, zeugo iugo, inde ypozeuxis cum singulis uerbis singulas subiungit sententias. *VBI* id est in qua.

uerba uel sententiae *singulis quibusque clausulis subiunguntur*. Verba, ut in psalmo : 'Virtutem terribiliorum tuorum dicent, et magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantiae suauitatis tuae eructuabunt, et iustitiam tuam exultabunt.' Et Apostolus, 'Siue prophetiae,' inquit, 'euacuabuntur ; siue linguae, cessabunt ; siue scientia, destruetur.' Sententiae, ut : 'Si consistent aduersum me castra, non timebit cor meum ;

50 si exsurgat in me proelium, in hoc ego sperabo.'
 iiii. Syllepsis est, cum casus discrepantes in unam significantiam congregamus, ut : 'Adtendite, populus meus, legem meam ; inclinate aurem uestram.' Et item : 'Ad faciendam uindictam in nationibus, increpationes in populis.' Quod
 55 enim ait, 'ad faciendam uindictam,' singularis numeri est ; quod addidit, 'increpationes,' pluralis. *Fit etiam syllepsis in sensu*, id est, *ubi pro multis unus* uel *pro uno multi ponuntur*. *Pro multis unus, ut* : 'Inmisit in eis muscam caninam et comedit eos ; ranam, et exterminauit eos,' cum non unam ad

44/46 Ps. cxliv, 6-7. 47/48 I Cor. xiii, 8. 49/50 Ps. xxvi, 3. 51/52 Cf. Pomp., p. 302.1-25. 52/53 Ps. lxxvii, 1. 53/54 Ps. cxlix, 7. 56/61 Isid., Etym., I, xxxvi, 6 ; Iulian., V, 14-24. 56/57 Pomp., p. 301.37-38. 58/59 Ps. lxxvii, 45.

44 uerbo G psalmis A Virtutem] et uirtutem G terribiliorum M¹ S¹ F¹ H Rom. ; terribilium alii codd. Gall. 46 eructuabunt γ S Rom. ; eructabunt β M C R W G² Gall. iustitiam tuam S C R F T Rom. ; iustitia tua alii codd. Gall. 47 inquit om. A 48 sententia B G 50 si exsurgat ... sperabo om. S B in me R F P T G H² Rom. ; aduersum me M C W A² K Gall. ; aduersus me A¹ H¹ 51 casibus B 51/52 significantiam β H ; significationem α A¹ B G 52 congregamur B popule C² R Gall. 53 inclinate ... uestram om. β (praeter A² T) B H 53 item] iterum C B 55 enim] autem M uindictam om. β (praeter T) B singularis numeri est α K T H ; numeri singularis est ~ G ; numeris singularis est ~ B ; singularis pluralis numeri est A F P 56 pluralis om. A F P ; pluralis est B 57 ubi om. S 57/58 unus ... unus] unum ... unum B 58 ut] et A¹ F P in eos M C A¹ Gall. 59 eos et ranam T Gall. rana A F P H¹

43 CLAVSVLIS id est sententiis. 47 [PROPHETIAE] Profor id est antefor, inde prophetia ipsa res, uerbum uidelicet ante tempus dictum, hinc et propheta a porro fando. EVACVABVNTVR id est delebuntur, sc. conuenerit quod perfectum est, id est Christus. 48 SCIENTIA id est opinabilis peritia. Superius similia uerba similibus clausulis conclusit et modo sententias aliis sententiis. 49 (f. 57r) CASTRA id est stationes militum. 51 SYLLEPSIS est congeminiatio quia ibi sensus geminatur quando unus pro multis et multi pro uno ponuntur.

DISCREPANTES id est dissonantes. IN VNAM sc. significationem et in unum sensum, sicut, *Domine Dominus noster* (Ps. viii, 2, 10). 52 ADTENDITE pluralis est. POPVLVS singularis. MEVS (MONTES, cod.) pro uocatiuo. LEGEM accusatiuus est. 54 INCREPATIONES id est redargutiones. 58 [MVSCAM CANINAM] Chinos graece canis latine, inde chinomia dicitur musca canina et hoc secundum Graecos, nos coenomiam dicimus. Coenon graece commune dicitur inde coenomina dicitur omni modi musca eo quod omnia genera muscarum ibi fuerunt.

60 exterminandos Aegyptios muscam uel ranam, sed innumeras inmitteret. *Item pro uno multi, ut* : 'Adstiterunt reges terrae, et principes conuenerunt in unum.' 'Reges' enim pro *Herode*, 'principes' pro Pilato positos apostoli intellexerunt. Lege Actus eorum.

65 v. *Anadiplosis est congemination dictionis in ultima parte praecedentis uersus et prima sequentis, ut* : 'Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Hierusalem, Hierusalem, quae aedificatur ut ciuitas.' Et Hieremias : 'Me dereliquerunt fontem aquae uiuae, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quae continere non ualent aquas.'

vi. *Anafora, id est, relatio, cum eadem dictio bis saepiusue per principia uersuum repetitur, ut* : 'Dominus inluminatio mea et salus mea, quem timebo ? Dominus defensor uitae meae.' Et infra : 'Si consistant aduersum me castra, non
75 timebit cor meum ; si exsurgat in me proelium, in hoc ego sperabo.' *Fit autem anafora et in eodem per principia sen-*

61/62 Ps. ii, 2. 62/63 Cassiod., in Ps. ii, 3.88-89. 65/66 Cassiod., in Ps. cxxi, 3.95-98 ; Don., p. 398.1-2 ; Iulian., V, 25. 66/68 Ps. cxxi, 2-3. 68/70 Ier. ii, 13. 71/72 Cassiod., in Ps. xxvi, 3.91-94 ; Char., p. 281.15 ; Diom., p. 445.13-14 ; Don., p. 398.5-6 ; Isid., Etym., I, xxxvi, 8 ; Iulian., V, 26. 72/76 Ps. xxvi, 1 ; 3. 76/77 Diom., p. 445.29-30 [epanalepsis] ; Isid., Etym., I, xxxvi, 8 [epanaphora].

61 inmittere corr. inmisericord. A item om. β H 63 principes pilato [pro om.] A
posito B 63/64 actus eorum lege ~ M 64 eorum] apostolorum F¹ T
B G 65 congemination] iterata duplicatio R 66 prima] principia G ; in prin-
cipio A ut est stantes B G² 67/68 quae aedificatur om. B 71 id om.
A K T² G saepiusque A 72 ut om. M 73 defensor] protector P B
Gall. 74 meae a quo trepidabo et infra P B aduersum me castra M A
75 in me] aduersum me P B Gall. 76/77 eodem ... sensuum uersu] eodem
uersu ... sensuum R P G ; eodem uersu [uersu om. W] ... uersuum W B

60 EXTERMINANDOS id est deuastandos. 61 REGES id est Herodes, quia in passione Domini unus rex fuit et unus princeps. Legimus in Actibus Apostolorum orasse Apostolus, *Domine tu es qui Spiritu Sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti* (tu Domine qui dixisti per os pueri tui David, cod.). *Quare fremuerunt gentes, et cetera, usque, Christum eius. Conuenerunt enim aduersus puerum tuum sanctum Iesum quem unxisti, Herodes et Pilatus facere quae manus [tua] et consilium tuum decreuerunt fieri* (Act. iv, 25-28). 65 [ANADIPLOSIS] Ana re uel iterum, diplosis duplicatio, inde anadiplosis iterum duplicatio uel iterum coniunctio. 66 PRAEDECEDENTIS id est anterioris. 67 HIERUSALEM uisio pacis interpretatur. 68 ME id est Deum. 69 CISTERNAS id est falsos prophetas et idola. Fons est aquam uiuam habens et semper manentem, cisterna autem non habet nisi pluuiis quae cito exsiccatur, significat ergo hereticos, unde dicit Dominus, *Me dereliquerunt qui sum aqua uiuae fons et foderunt sibi cisternas* (Ier. ii, 13), id est in opera hereticorum corruerunt. 71 [ANAFORA] Ana re, foron ferre, inde anafora dicitur reportatio. 74 INFRA id est in eodem psalmo. CASTRA stationes militum a castrando dicuntur, quia ibi castratur libido, mulieres enim non ibi intersunt.

- suum uersu, ut* : 'Vox Domini in uirtute, uox Domini in magnificentia, uox Domini confringentis cedros.' Quae figura in psalmis usitatissima est. Hanc quidam epanaforam uocant.
- 80 vii. *Epanalempsis est sermonis in principio uersus positi in eiusdem fine repetitio, ut* : 'Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete.' Et in psalmo : 'Deus, quis similis erit tibi ? Ne taceas neque conpescaris, Deus.'
- viii. *Epizeuxis est eiusdem uerbi in eodem uersu sine aliqua*
- 85 *dilatione geminatio, ut* : 'Consolamini, consolamini, populus meus, dicit Deus uester.' Et iterum : 'Eleuare, eleuare, con-surge Hierusalem.' Et iterum : 'Viuens, uiuens ipse confitebitur tibi.' Et in psalmo : 'Dies diei eructuat uerbum.' Alibi repetitio eiusdem sermonis palinlogiae optinet nomen.
- 90 viiii. *Paronomasia, id est, denominatio, dicitur, quoties dictio pene similis ponitur in significatione diuersa, mutata uidelicet littera uel syllaba, ut* in psalmo XXI iuxta Hebraicam ueri-

77/78 Ps. xxviii, 4-5. 79 Isid., Etym., I, xxxvi, 8. 80/81 Cassiod., in Ps. lxxxii, 2.19-20; Don., p. 398.9-10; Isid., Etym., I, xxxvi, 11; Iulian., V, 27. 81/82 Phil. iv, 4; cf. Cassiod., in Ps. xxxii, 1.24-27. 82/83 Ps. lxxxii, 2. 84/85 Cassiod., in Ps. xvii, 11.208-211; Don., p. 398.12-13; Iulian., V, 28. 85/86 Is. xl, 1. 86/87 Is. li, 17. 87/88 Is. xxxviii, 19. 88 Ps. xviii, 3. 88/89 Cf. Mart. Cap., p. 481.10-13; et al. 90/92 Diom., p. 446.13-18; Isid., Etym., I, xxxvi, 12; Pomp., p. 303.12-13.

77 ut om. *W* P¹ 79 in om. a (praeter S² R) F¹ P T H¹ epanaphoram G; epanaforam F; epanaforan T; epanaforon K; epinaforam B 82 qui S A H 84 est om. B 85 congeminitio A² popule R P B G² Vulg. 88 uerbum et alibi S²; uerbum et cetera [et cetera et A¹ K G] alibi A F K G H; uerbum et nox nocti et cetera alibi T; uerbum et nox nocti indicat scientiam alibi P B palinlogiae K 90 id om. A denominatio dicitur] similis nominatio quae fit R 92 XXI] uicesimo F

77 vox id est praedicatio. Iste psalmus de Spiritu Sancto cantatur, et ideo uox in eo septies iteratur propter dona VII Spiritus Sancti. 79 EPANAFORAM super reuelationem. 83 CONPESCARIS id est sederis uel taceris. 84 EPIZEVXIS id est superconiunctio. 85 DILATIONE id est ulla mora uel interpolatione. 87/88 CONFITEBITUR TIBI id est laudabit te. Confiteor duos sensus habet : confiteor tibi id est laudabo, et confiteor tibi peccatum meum, id est poenitentiam ago. 88 DIES DIEI ERUCTAT VERBUM, narrat Christus passionem suam apostolis. VERBUM id est mysterium. Nox nocti id est Iudas Iudeis Christum se traditurum respondit. ALIBI id est apud alios. 89 PALINLOGIA repertitio sermonis; palin graece iterum latine, logos sermo, inde palinlogia iteratus sermo. 90 PARONOMASIA par graece similis latine, onoma nomen. 91 (f. 57v). DIVERSA id est uaria ut amans et amens, semen sementis seminarium. Tria sunt in uaria significatione : hoc semen, huius seminis dicitur de omnibus annonis et animalibus; haec sementis, huius sementis de frugibus; hoc seminarium uero cuiuscumque rei (regi, cod.) origo est et initium. 92 HEBRAICAM quia quod dicimus in te sperauerunt, hebraea dicuntur in te confisi sunt, id est securi.

tatem : 'In te confisi sunt et non sunt confusi.' Et Apostolus :
 95 'Videte malos operarios, uidete concisionem. Nos autem su-
 mus circumcisio qui spiritu Deo seruimus.' Quam Esaias
 propheta figuram elegantissime in sua lingua confecit, ubi
 ait : 'Expectaui ut faceret iudicium et ecce iniquitas, et
 iustitiam et ecce clamor.' *Hebraice enim iudicium 'mesphat,'
 iniquitas 'mesaphaa,' iustitia 'sadaca,' clamor appellatur*
 100 *'suaca.'* Pulchre itaque, una uel addita uel mutata littera, sic uer-
 borum similitudinem temperauit, ut pro 'mesphat' diceret
 'mesaphaa' et pro 'sadaca' poneret 'suaca.'

x. *Schesis onomaton est multitudo nominum coniunctorum
 diuerso sono unam rem significantium*, ut : 'Vae genti pecca-
 105 trici, populo graui iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.'
 Et in psalmo : 'Peccauimus cum patribus nostris, iniuste
 egimus, iniquitatem fecimus.'

xi. *Paromoeon est, cum ab hisdem litteris diuersa uerba
 ponuntur*. Quae nimirum figura, quia ad positionem littera-
 110 rum pertinet, melius in ea lingua qua Scriptura est edita
 requiritur. Habemus tamen nos et in translatione unde

93 Ps. xxi [xxii], 6 iuxta Hebr. 94/95 Phil. iii, 2-3. 97/98 Is. v, 7. 98/102
 Hier., in Esaiam, II, v, 7 (CC LXXIII, p. 68). 103/104 Cassiod., in Ps. cv, 6. 151-
 152. 104/105 Is. i, 4. 106/107 Ps. cv, 6. 108/109 Don., p. 398.20 ;
 Iulian., V, 33.

94 autem] enim β (praeter P) *Vulg.* circumcisi A² 95 seruimus Deo ~ *Vulg.*
 isaias P T G 96 confecit *corr.* conficit S 97 expectaui B 98 hebraica
 enim ueritate iudicium α (praeter R) A² H² mesphat α A K P T G² ; mesphath
 F ; mesphaat W G² ; mesaphaat R ; merphaat B 99 mesaphaa α F P G² ;
 mesapha A K G² H ; mesphaa C B ; mesaphat T sadaca S² C R W F P T H ;
 sadacha A G ; sedaca M K ; fadaca S² ; redeca B 100 suaca] suacha A² G ;
 sachā A¹ ; saaca *Halm* 101/102 diceret et mesaphaa C R 105 iniquitati P B
 106 et psalmus B 108 [e]isdem M R F² T B H 109 ponuntur] sumuntur
 K *Don.* quia] quod M A² K T ; quae A¹ ; quo *corr.* quantum S ; quantum W
 110 in ea lingua melius ~ A in *om.* S W ca] illa C R Scriptura] scripta
 A¹ P¹ B 111 requiratur P B H nos *om.* W P¹ B in nostra translatione
 R W P B G

93 CONFVSI id est uerecundati, quomodo fur quando deprehenditur. Confisi et
 confusi, concisio et circumcisio in sono paene idem (idest, *cod.*) sunt, in sensu
 uero distant, nam concisio Iudaeorum in carne fit, nostra uero circumcisio in
 baptismo et in Spiritu Sancto. 96 ELEGANTISSIME id est decentissime. LIN-
 GVA in hebraea, non in nostra. CONFECIT id est composuit. 97 EXPECTAUI
 propheta loquitur ex persona Domini ad synagogam. 98 IVDICIVM id est
 mesphat, iniquitas mesaphaa, iustitia sadaca, clamor suaca. Super haec non
 accurrit figura, id est paranomasia apud Hebraeos quia paene idem sunt in sono,
 apud Latinos uero nec sensu nec litteratura. 103 [SCHESIS ONOMATON]
 [schesis multitudo, onoma nomen = v] inde schesis onomaton. 104 SIGNIFI-
 CANTVM id est demonstrantium. 104/105 GENTI PECCATRICI POPVLVS INIQVI-
 TATE SEMINI NEQVAM FI. SCE. ad unum sensum ueniunt. 108 [PAROMOEON] par
 similis. 110 LINGVA id est in hebraea. EDITA id est composita.

demus exemplum. Dictum est in psalmo : 'Benediximus uos de domo Domini ; Deus Dominus et inluxit nobis.' Et : 'Ira illis secundum similitudinem serpentis, sicut aspidis surdae.'

- 115 xii. *Omooteleuton*, id est, *similis terminatio*, dicitur, *quoties media et postrema uersus siue sententiae simili syllaba finiuntur, ut Ecclesiastes* : 'Melius est uidere quod cupias, quam desiderare quod nescias.' Et iterum : 'Melius est a sapiente corripere, quam stultorum adulatione decipi.' Hac figura et
120 poetae et oratores saepe utuntur, poetae hoc modo :

Peruia diuisi patuerunt caerula ponti ;

oratores uero ita : 'Beatus Iob Deo soli sibi que cognitum in tranquillitate ad nostram notitiam perducendus tactus est uerbere, ut odorem suarum uirium tanto latius spargeret,

- 125 quanto more aromatum melius ex incensione flagraret.' Quo schemate ipse, qui haec dixit, beatus papa Gregorius saepissime usus fuisse reperitur. Et huiusmodi orationes esse reor, quas Hieronimus *concinnas* rethorum *declamationes* appellat.

112/113 Ps. cxvii, 26-27. 113/114 Ps. lvii, 5. 115/117 Diom., p. 447, 5-6 ; Iulian., V, 36 ; cf. Aquila, p. 30.27. 117/118 Eccl. vi, 9. 118/119 Eccl. vii, 6. 121 Sedul., Pasch. carm. I, 136. 122/123 Greg., Moral. XXIII, 1 (PL LXXXVI, 249). 127/128 Hier., in Esaiam, VIII, praef. (CC LXXIII, p. 315).

112 uos *S W A¹ F G Rom.* ; uobis *alii codd. Gall.* 114 illis illius *S W A² G* sicut et reliqua [aspidis surdae om.] *P B* 115 id est] est id est *K* ; est a *A* dicitur om. a (*praeter S²*) *A* dicitur figura quoties *P B G²* 116 similis syllabae *B* ; similes syllabas *A²* 117 uidere] uiuere *B* 119 adolatio *B* hanc figuram *S¹ K H* figurate *B* 119/120 figura poetae [*et om.*] a (*praeter R*) *G* 122 soli deo ~ *C A² B H* siue *A* agnitus *P B* 124 spargeretur *B* 125 quantum *K* more] maiore *A²* flagraret *A F* ; fragraret *K P² T* ; fragraret *Greg.* Quo] quod *K B* 126 haec] hoc *A² K T* 128 concinns *C R A F P T* ; concinans *B* declamationes] declinationes *M S¹ W A² K H*

113 DE DOMO DOMINI DEVS DOMINVS hac editiones a [d] incipiunt. 114 ASPIDIS SVRDAE dicitur quia dum incantatur unam aurem obdurat, aliam uero terram opprimit, ut non audiat incantantis uocem. 115 [OMOTELEUTON] OMOS similis, teleutos finis. QVOTES id est quodcumque uices. 117 VIDERE id est omnis homo quod uidet si uoluerit fortassis adipisci poterit, si autem quod non uidet desiderare coepit minime poterit. 119 CORRIPI id est castigari. ADVLATIONE id est fauore. DECIPI id est seduci. 120 ORATORES qui in prosa scribunt. 123 PERDVENDVS per suam poenam quia ille si non fuisset uulnere percussus nostris oculis tantum non fuisset manifestus. 124 ODOREM opinionem. VTRIVM id est fortitudinum uirtutum. LATVS id est uberius. SPARGERET id est diffunderet. 125 MORE id est in similitudine. INCENSIONE id est ardore. FLAGRARET id est redol(eret). Aromata in uno loco posita nihil redolent, fracta uero et contracta multum redolent ; sic beatus Iob more aromatum ante temptationem sibi tantum erat cognitum percussus uero infirmitatis uerbere cunctis fuit notus. 128 CONCINNAS id est concordant[es] (f. 58r), concinns id est concordantes. DECLAMATIONES (RECLAMATIONES, *cod.*) id est excelsi orationes.

xiii. *Omoeoptoton est, cum in similes sonos exeunt dicta*
 130 *plurima, ut* : 'Cantate, exultate, et psallite.' Et Hiezechiel :
 'Quod si genuerit filium latronem, effundentem sanguinem,'
 et paulo post, 'in montibus comedentem, et uxorem proximi
 sui polluentem, egenum et pauperem contristantem, rapien-
 tem rapinas, pignus non reddentem, et ad idola leuantem
 135 oculos suos, abominationem facientem, ad usuram dantem et
 amplius accipientem ; numquid uiuet ? Non uiuet.'

xiiii. *Polyptoton est, cum diuersis casibus uariatur oratio,*
ut Apostolus : 'Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt
 omnia ; ipsi gloria in saecula saeculorum.' Et in psalmo :
 140 'Niue dealbantur in Selmon. Montem Dei, montem ube-
 rem ; mons coagulatus, mons pinguis. Vtquid suspicitis mon-

129/130 Cassiod., in Ps. xcvi, 4. 112-114 ; Diom., p. 447.19 ; Don., p. 398.22 ;
 Isid., Etym., I, xxxvi, 15 ; Julian., V, 35. 130 Ps. xcvi, 4. 131/136 Ez.
 xviii, 10 ; 11-13. 137/138 Isid., Etym., I, xxxvi, 17. 138/139 Rom. xi, 36.
 140/143 Ps. lxxvii, 15-17.

129 est om. B 130 cantate exultate a A T G Cassiod. ; cantate et exultate R F K
 P B H Rom. Gall. 133 contristatem S P¹ 133/134 rapinas rapientem ~ P T
 134 idolam P 134/135 oculos suos leuantem ~ P T 136 amplius plus P B
 non uiuet om. a 138 per] cum B 139 ipsi honor et gloria P B 140
 Dei] domini a (praeter C R) G 141 suspicitis S R W K P T H ; suspicatis M ;
 suspicitis F B G ; suspicamini C A Gall. ; suspicistis Rom.

129 [OMOEPTOTON] Omos similis, ptois casus, inde omoeptoton id est similitudo
 casuum. 134 PIGNVS id est uadimonium. AD IDOLA sc. conuertentem.
 135 ABOMINATIO dicitur omnis turpitud. Abominatio compositum est ex ab et
 homine, inde abominari dicitur execrari quasi nec dignum hominem. VSVRA
 dicitur ab usu et est augmentata pecunia quando aliqua datur pecunia et post
 aliquid tempus duplum recipitur. 137 [POLYPTOTON] Polis multum, ptois
 casus, inde polyptoton multitudo casuum. 138 EX IPso sc. patre. PER IPSVM
 sc. filium. IN IPso sc. Spiritu Sancto, in quo uiuimus, mouemur et sumus.
 140 NIVE id est plusquam nix. DEALBABVTVR qui sancti quos superius reges
 uocat ; ubi dealbantur, id est in Selmon. [SELMON] nomen montis est et
 interpretatur umbra. Selmon ergo significat Christum qui umbra protectionis suae
 custodit sanctos et ab aestu temptationum protegit. [MONTEM] Mons dicitur
 Christus, appellatur ob celsitudinem uirtutum. 140/141 [MONTEM VBEREM]
 Quisque est mons uber ob fertilitatem donorum Spiritus Sancti. 141 [MONS PIN-
 GUIS] Ipse est et mons pinguis, pinguedine spiritali plenus, quia ut Apostolus ait,
In eo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter (Col. ii, 9). 141/142 VTQV-
 ID SUSPICITIS (-AMINI, cod.) MONTES VBERES (COAGVLATVS, cod.), propheta increpat
 Iudaeos qui Ieremiam, sc. prophetam, et Heliam atque Iohannem putabant esse
 Christum. Dicit ergo propheta, O Iudaei *utquid suspicamini montes* fore Christum ?
 Nam et propheta[e] uberes montes erant participatione donorum spiritalium, sed
 unus erat mons uberrimus in quo non ad mensuram erant dona Spiritu Sancti, de
 quo sequitur, *Mons in quo placuit Deo habitare in eo*, non ad tempus sed aeternaliter.
 Nam in sanctis habitat Deus sed aliquando recedit cum eos aliqua carnalis fragilitas
 aut temptatio titillat, id est permouet ; in Christo uero ita habitat ut aeternaliter
 in eo habitans maneat. Ipse est MONS COAGVLATVS id est contritus et solidatus
 plenitudine omnium uirtutum, sicut lac coagulatus in caseum. MONTEM VBEREM
 uocat filium Dei.

tes uberes? Mons in quo beneplacitum est Deo habitare in eo.'

xv. *Hirmos, id est, conuenientia, dicitur, quando series orationis tenorem suum usque ad ultimum seruat*, nulla uidelicet alia uel causa uel persona mutata, ut in psalmo: 'Deus, in nomine tuo saluum me fac,' et cetera, usque dum ait, 'non proposuerunt Deum ante conspectum suum.' *Orat enim propheta ut auxilio Domini saluatoris ab hostium insecutione liberetur.*

xvi. *Polysindeton est oratio multis nexa coniunctionibus, ut: 'Dominus conseruet eum et uiuificet eum et beatum faciat eum et emundet in terra animam eius; et non tradat eum in manus inimici eius.'*

xvii. *Dialyton uel asindeton est figura superiori contraria, carens coniunctionibus, ut in psalmo: 'Iubilate Deo omnis terra, psalmum dicite nomini eius, date gloriam laudi eius. Dicite Deo: quam terribilia sunt opera tua.'*

II. De Tropis

Tropus est dictio translata a propria significatione ad non propriam similitudinem ornatus necessitatisue causa. Sunt autem tropi, qui Latine modi uel mores interpretari possunt,

144/150 Cassiod., in Ps. liii, 3.34-38. 146 Cassiod., in Ps. cxxxii, 3.144. 146/148 Ps. liii, 3; 5. 151 Cassiod., in Ps. xl, 3.93-95; Diom., p. 447.32-33; Don., p. 399.4; Iulian., V, 40. 152/154 Ps. xl, 3. 155/156 Don., p. 399.8-9; Iulian., V, 41. 156/158 Ps. lxxv, 1-3.

II, 2/7 Don., p. 399.13-16; Iulian., VI, 1-2. 4 Isid., Etym., I, xxxvii, 1; cf. Aquila, p. 22.8-9.

142 montem in quo K Deo] domino A 140 insecutione] in [in om. M W] persecutione a (praeter C R) 150 liberaret B 151/152 ut in psalmo dominus W P B 152 faciet G H 153 in terra om. F¹; de terra F² K 154 in manus inimicorum A¹; in manibus inimicorum M C 156 in psalmo om. A¹ F K G H 158 tua domine M A² H; tua domine in multitudine uirtutis tuae mentientur tibi inimici tui G

II, 1 DE TROPIS a B G; INCIPIT DE TROPIS B; Quid sit tropus R; om. C H 3 similitudinem] significationem A¹ 4 mores locutionum interpretari R 4/5 possunt sunt [sunt om. W] autem [autem om. B W] numero tridecim W P B

144 CONVENIENTIA id est consonantia. SERIES ordo. 145 TENOREM id est sensum. 151 [POLYSINDETON] poli id est multum, sindetos coniunctio.

II, 2 [TROPVS] Tropos graece conuersio, inde tropus conuersa locutio eo quod conuertitur a propria significatione ad non propriam similitudinem. (f. 59v) Verbi gratia hominis est habere caput et uerticem, ecce propria significatio est; sed quod monti dicuntur non est propria similitudo, tunc est metafora. DICTIO id est pars. TRANSLATA id est conuersa. Omnia uerba aut propria sunt quae naturaliter dicuntur ut lapis, terra, arbor; aut aliena sunt quae bifariam distinguuntur, uidelicet necessitate et decore cum dicimus piscinam quae nullum habet piscem uel pedem scamni et cum dicimus gemmare uites et lactas segetes, utrum quae metafora est. Ergo omnia quae loquimur aut aliena aut propria sunt. 4 MODI qualitates. MORES consuetudines.

5 *tridecim* : *metafora*, *catachresis*, *metalempsis*, *metonymia*, *antenomasia*, *epitheton*, *synecdoche*, *onomatopeia*, *periphrasis*, *hyperbaton*, *hyperbole*, *allegoria*, *homoeosis*.

i. *Metafora est rerum uerborumque translatio. Haec fit modis quattuor* : *ab animali ad animale*, *ab inanimali ad inanimale*,
 10 *ab animali ad inanimale*, *ab inanimali ad animale*. Ergo *ab animali ad animale*, ut : 'Quare fremuerunt gentes ?' Et : 'Dominus, qui eripuit me de manu leonis et de manu ursi.' Et : 'Si sumpsero pennas meas ante lucem.' *Nam et homines et bestiae et uolucres animam habent. Ab inanimali ad inanimale*, ut : 'Aperi, Libane, portas tuas.' Et : 'Qui perambulant semitas maris.' Translatio est enim a ciuitate ad montem et a terra ad mare, quorum nulla *animam habent. Ab animali ad inanimale*, ut : 'Exsiccatus est uertex Carmeli.' Homines enim, *non montes uerticem habent. Ab inanimali ad animale*, ut :
 15 *'Auferam a uobis cor lapideum.'* Non enim lapis, sed populus *animam habet*. Hic tropus et ad Deum fit multifarie. A uolucris, ut : 'Sub umbra alarum tuarum protege me.' A feris, ut : 'Dominus de Sion rugiet.' A membris humanis, ut : 'Quis

8/21 Don., p. 399.17-30 ; Iulian., VI, 3-4 ; 6-8. 11 Ps. ii, 1. 12 I Reg. xvii, 37. 13 Ps. cxxxviii, 9. 15 Zach. xi, 1. 15/16 Ps. viii, 9. 17/19 Diom., p. 457.11-13. 18 Amos i, 2. 20 Ez. xxxvi, 26 (Iulian., VI, 8). 22 Ps. xvi, 8 ; cf. Cassiod., in Ps. xvi, 8.166-173 ; lxx, 3.75-78. 23 Amos i, 2 (Ioel iii, 16). 23/24 Is. xl, 12.

5 *metaphora* C P G *catachresis* G^a *metalempsis* M R F K T G^a *metonymia* M F ; *metonymia* P B 5/6 *antenomasia* B 6 *synecdoche* M A T^a *onomatopoeia* S W G^a ; -*poegia* P ; -*pieia* H^a 6/7 *yperbaton* K ; *hyperbaton* W ; *hyperbacio* C 7 *yperbole* K ; *hiberbole* W *allegoria* W *omoeosis* a K T ; *homoeosis* A P 8 *rerum om.* B 11 *fit ut* (*fit supra lin.*) G 12 *eripuit* eruit C A F K T de ore leonis C R A B H de manibus ursi A ; de manu bestiae R 13/84 *meas ante lucem ... ostendimus uel ornatus bae paginae desunt in M* 15 *aperi portas tuas libane ~ a (praeter W)* ambulant a (*praeter W*) 16 *translationem* B est *om.* A^a B 17 *nullus* P B ; *nullum* C habet C W F K P B H 18 *exsiccatum* B 20 *auferam cor lapideum de carne uestra Vulg.* 21 *habent* K B^a H^a ad dominum B multifarie G ; multifariae alii *codd.* 22 *ut* et ut A^a 23 *Dominus* leo R de Sion] a syon K

5 [METAFORA] Meta trans foron ferre, inde metafora dicitur translatio rerum uerborumque, sc. partium, quia sensus ubi et uerba transferuntur de propria significatione non ad propriam similitudinem. 9 AB ANIMALI id est ab illa re quae animam habet sicut leo et homo. AB INANIMALI AD INANIMALE sicut mons et ciuitas. 10 AB ANIMALI AD INANIMALE id est ad alteram quae habet, sicut homo et mons et de plaustro ad Deum. 10/11 AB ANIMALI AD ANIMALE ut populus et lapis. 11 [FREMVERVNT] Fremere est leonis sed metafora est quando homini datur. 12 DE MANV id est potestate ; hominis est manus habere sicut auium pennas. 15 LIBANVS mons est foenicis sed hic ponitur pro ciuitate uel templo eo quod templum Domini ex illius lignis factum est. 18 CARMELVS mons graece et latine ita uocatur, hebraice Carmel.

mensus est pugillo aquas, et caelos palmo ponderauit ?'
 25 Ab homine interiori, ut : 'Inueni Daud filium Iesse, uirum
 secundum cor meum.' A *motibus* mentis *humanae*, ut : 'Tunc
 loquetur ad eos in ira sua.' Et : 'Paenitet me fecisse hominem.'
 Et : 'Zelatus sum Sion zelo magno.' Et innumera huiusmodi.
 A rebus insensibilibus, ut : 'Ecce ego stridebo super uos, sicut
 30 stridet plaustrum onustum foeno.' Qui uidelicet tropus et in
 communi locutione usitatissimus est, ut cum dicimus, '*fluc-*
tuare segetes,' '*gemmae uites*,' '*floridam iuuentutem*,' et '*lac-*
team canitiem.'

ii. *Catachresis est abusus nominis* aut uerbi ad significandam
 35 rem quae propria appellatione deficit, ut : 'Pones uectes in
 quattuor angulis mensae per singulos pedes.' Et : 'Sextum

25/26 Act. xiii, 22. 26 Iulian., VI, 5 ; cf. Aug., doctr. Chr. III, xi, 17 ; Cassiod.,
 in Ps. ii, 6.139-141 ; vi, 2.127-128. 26/27 Ps. ii, 5. 27 Gen. vi, 7 (&6) ;
 cf. Cassiod., in Ps. cxlix, 4.69-76. 28 Zach. viii, 2. 29/30 Am. ii, 13.
 31/33 Iulian., VI, 8-9. 34 Diom., p. 458.1-2. 35/36 Ex. xxv, 26 (&27).
 36/37 Ex. xxvi, 9.

24 palma T¹ G¹ H 25 homini S interiore C W A¹ P B G² H uirum om.
 S 27 paenitet enim me S G hominem fecisse ~ W P B 29 super] subter
 Vulg. uos] eos G¹ 29/30 sicut stridere G 30 Qui] quae S 31 com-
 mune S P H est om. S 32/33 lactea B 33/34 canitiem ostendimus
 catachris G 34 nominis alieni aut C R W T G 35 deficitur A G¹ H
 pone R B 36 angulos R F B

24 PALMA est manus extensa, hic palmus mensura palmae uel clausa manus. 26
 COR MEVM id est uoluntatem meam. 27 IN IRA SVA, ira sancti hominis est.
 [PAENITET] Paenitere hominis est sed improprie Deo tribuitur. 28 ZELATVS
 SVM id est furore repletus. ZELO MAGNO id est ira. INNVMERA sc. exempla
 habes. 29 STRIDEBO id est uociferabor quia pressus sum mole peccatorum
 uestrorum. 30 STRIDET id est resonat. ONVSTVM id est ponderatum.
 31 COMMVNIS LOCVTIO dicitur quae omnis generaliter utuntur docti et indocti,
 graece coenolexia dicitur, id est communis locutio. 31/32 FLVCTVARE est
 proprie aquae, sed et segetes per metaforam dicuntur fluctuare quando in modum
 aquarum a uentis mouentur. 32 GEMMARE VITES dicuntur quando caliculos
 et folia a se producant in similitudinem gemmarum. [FLORIDAM IUVVENTVTEM]
 Florere herbarum est proprie, sed floridam iuuentutem metaforice dicimus cum
 iuuenis in aliqua crescit utilitate. 32/33 [LACTEAM CANITIEM] Fit metafora et
 de lacte ad hominem quod est res inuisibilis cum dicimus lacteam canitiem. (f. 59r)
 Donatus dicit scire debemus metaforas esse reciprocas et partis unius sunt enim
 aliae species metaforae quae reciprocantur, sicut florere arbores, hoc est proprie,
 et pubere homines ; sed et florere homines et pubere arbores cum dicimus meta-
 fora est. Partis uero unius sunt species quae non reciprocantur sicut fluctuare
 segetes et gemmare uites, nam non potest conuerti : segetare fluctus nec uitare
 gemmas. 34 ABVSIO id est usurpatio, contra usum nominatio. 35 VECTES
 dicuntur a uehendo quibus aliquid portatur ; uectes enim erant fustes qui in
 orculis mensae praepositionis ponebantur. 36 [PEDES] Hominis est habere
 pedes non mensae, sed aliter non possunt uocari.

sagum in fronte tecti duplices.' Et : 'Ibi confringet cornua arcuum.' Et : 'Labium calicis et repandi lilii.' *Haec eo a metafora differt quod illa uocabulum habenti largitur aliud, haec,*
 40 *quia non habet proprium, alieno utitur.* Pedes quippe et frons et cornu et labium hominum tantum sunt et animantium, non etiam rerum insensibilium. Quae nomina si Scriptura praefatis rebus non inposuisset, quid proprium his diceret non haberet. Ad hunc tropum pertinet quod scriptum est : 'Est
 45 autem Hierosolimis probatica piscina.' A piscibus enim uocabulum accepit aqua, quae nequaquam propter pisces, sed ad lauandas, ut ferunt, hostias collecta est, unde et 'probatica' cognomen sortita est.

iii. *Metalepsis est dictio gradatim pergens ad id quod ostendit, et ab eo quod praecedit id quod sequitur insinuans, ut*
 50 *'Labores fructuum tuorum manducabis.'* 'Labores' enim posuit pro his quae laborando adquiruntur bonis.

37/38 Ps. lxxv, 4; cf. Cassiod., in Ps. lxxiv, 11.227-229. 38 III Reg. vii, 26.
 38/44 Isid., Etym., I, xxxvii, 6; Iulian., VI, 13-14. 44/45 Ioh. v, 2; Aug., doct. Chr. III, xxix, 40; Don., p. 400.2; Iulian., VI, 12. 47 Hier., Sit. et nom., c. 931. 49/51 Iulian., VI, 15-16. 51 Ps. cxxvii, 2.

37 duplicis S³ C R A³ K T² confringet a β H iuxta Hebr.; confregit R W K P B G Rom. Gall. 38 arcum B; arcus F K haec et eo G² eo om. K 39 differtur P¹ B H 40 quia] quod F² K quia non proprium habet alieno utitur W; quia proprium non [non om. B] habet alieno utitur P² B; quia proprium habet alieno non utitur P¹ 41 cornua C R B G² 42 scripta S 43 quod K T 44 Ad hunc] adhuc B H¹ tropus B quod] quae P H¹ 45 [h]ierosolimis K T prouatica B 47 ferunt β G H; ferant P; adserunt a; asserant B et om. B probaticae A¹ F P H; prouaticae B 48/49 sortita est ouis [uel pecus add. R] latine probaton [-tos R] grece [dicitur add. R] metalepsis C R 50 ab eo quae B praecedit C² W A³ P² T G¹; procedit alii codd.

37 SAGVM uocat cortinam in tabernaculo, enim XI saga pendebant diuersis ex coloribus facta; sed sextum duplicabatur in fronte tecti. FRONS est hominis sed abusiue tecto datur. DVPLICES id est duplicabis. IBI id est in Hierusalem.

CORNVA id est potestatem. 38 ARCVVM id est potentatum, cornua uocat potentiam bellicam. LABI[VM] est hominis non calicis; haec omnia in tabernaculo Dei fiebant. CALIX dicitur a calidis aquis uel secundum Cassiodorum calix quasi chilix quia chilices primum repperierunt calicem (Exp. in Ps., X, vii, 121).

REPANDI LILII id est inclinati, sc. labium. 45 [PROBATICA] Probatos graece pecus, inde probatica dicitur pecual[is] eo quod in ea hostiae lauabantur quae illic immolabantur. PISCINA est collectio aquarum ubi aqua non currit. 45/46 VOCABVLVM sc. null[um] habet piscem. 47 PROBATICA pecuale. 48 SORTITA id est adepta. 49 GRADATIM id est per quosdam gradus paulatim ascendens.

50 PRAECEDIT quia per laborem qui praecedit intelligit bona quae (-em, cod.) secuntur, quasi diceret, ea bona comedere quae aduensiti labore, nemo enim laborem comedere potest. 51 FRVCTVVM, nostra translatio habet manuum. Beatus Hieronymus graecum quendam habuit presbyterum qui ambiguitatem uerbi ductus fructum posuit pro manuum, nam fructus et manus a Graecis paene uno uerbo (unctioboem, cod.) enuntiantur (Hier. Ep. xxxiv. 5, 2).

iiii. *Metonomia est quaedam ueluti transnominatio. Huius multae sunt species. Aut enim per id quod continet id quod*
 55 *continetur ostendit, ut : 'Effundens hydriam in canalibus.'*
Aut contra, ut : 'Accipe litteras tuas.' Neque enim hydria effundebatur, sed quod in ea continebatur, nec litterae in manus, sed carta quae litteras continet adsumitur. Et iterum :
 60 *'Et dimittite eam et uadat et aspicietis.'* Non enim arca, sed plaustrum quo continebatur arca, uel boues qui ducebant plaustrum, ire poterant. Haec et *per efficientem id quod fit*, et *econtra per hoc quod fit efficientem* saepe designat.

v. *Antonomasia est significatio uice nominis posita : ex accidentibus uidelicet propriam significat personam. Quae fit*
 65 *tribus modis : ab animo, a corpore, extrinsecus. Ab animo, ut : 'Numquid non tu percussisti superbum ?' A corpore, ut : 'Vir spurius altitudinis sex cubitorum et palmo ;' ab elatione enim animi diabolus, a quantitate corporis gigans significatur.*

53/56 Don., p. 400.7-9. 53 Gen. xxiv, 20. 56 Luc. xvi, 7. 59 I Reg. vi, 8. 61/62 Isid., Etym., I, xxxvii, 10. 63/69 Don., p. 400.15-18 ; Iulian., VI, 27 ; 29. 63/64 Char., p. 273.22-23. 66 Is. li, 9. 66/67 I Reg. xvii, 4.

53 transnominatio ab alia significatione ad aliam proximitatem translata huius W ; transnominatio d huius [d in marg. sed nihil additur] G 54 per id] pro id B H¹ quod continet] quae continet P¹ H 54/55 id quod continetur om. B ; quod continetur a (praeter R W) F T 55 ostenditur Halm 56 accipi G¹ hydriae B 57 quod] quae H ; aqua C B in ea continebatur om. C B ; in eo continebatur F¹ H 59 dimitte T B H eam et] arcam ut R A² ; eam ut Vulg. 60 quo] qui B boues quae ducebant S W A F¹ T G H¹ 61 poterant C R per efficientem] per facientem S 62 per hoc quae fit P¹ B designat sepe ~ A 64 accedentibus S K significans C R P² G¹ 64/ 65 tribus fit modis ~ W P B ; fit modis tribus ~ A 66 non om. A B 67 altitudine K palmi Halm Vulg. elatione] electione B 68 diabolus hic intellegitur superbus [hic ... superbus in marg. G] a W G corporis goliath [goliath in marg. G] gigans W G gigas R K² P² T G

53 [METONOMIA] meta trans, onoma nomen. 55 [HYDRIA] Ydor graece aqua, inde hydria dicitur uasculum aquarum receptui paratum. 59 DIMITTITE EAM, hoc dixerunt Philisthaei de arca Domini. NON ENIM ARCA sc. poterat ire. 61 PER EFFICIENTEM sicut per arma intelliguntur praelia ut Virgilius, *Arma uirumque cano* (Aen. i, 1), quia ex armis praelia efficiuntur. PER ID QVOD FIT, id est per splendorem intelligimus solem et per ferrum (f. 59v) intelligitur homo qualis sit. Solemus enim utile ferrum dicere et inutile non quod utrumque posset esse per se sed ille a quo tenetur ; si quis enim gladio bene dimicauerit utile ferrum uocatur. 63 [ANTONOMASIA] Onoma nomen, antonoma pronomen, inde antonomasia significationem nominis implens sicut pronomen uicem nominis. 66 SUPERBVM pro diabolo quia superbia fit in animo. Epiniphanos graece superbus latine, inde epiniphania superbia ; epi super, hinc epiniphanos eo quod supra id quod est se ostendit. A CORPORE sc. quia ibi quantitas fit. 67 SPVRVS id est Goliath proprie ex [ig]nobili (= v) patre et nobili matre. PALMVS est mensura palmae. ELATIO id est superbia. 68 GIGANS id est Goliath.

Extrinsecus quae sumuntur in plures species diuiduntur.
 70 *Descendunt enim a genere, ut : 'Numquid omnibus uobis dabit filius Isai agrum ?' A loco, ut : 'Auctorem seditionis sectae Nazarenorum.'* *Ab actu, ut : 'Qui autem tradidit illum dedit eis signum.'* *Ab euentu, ut : 'Discipulus ille quem diligebat Iesus.'* Per hunc tropum aliquoties et Dominus ipse demonstratur. A genere, ut : 'Osanna filio Dauid.' A loco, ut : 'Qui sedes super Cherubin, appare.' Ab actu, ut : 'Peccaui, quid faciam tibi, o custos hominum ?'

vi. *Epitheton est praeposita dictio proprio nomini. Nam antonomasia uicem nominis sustinet, epitheton numquam sine*
 80 *nomine fit, ut : 'Dilectus Deo et hominibus Moyses.'* Et : 'Misericors et miserator Dominus.' Et : 'Iustum Loth oppressum.' *Fit etiam epitheton modis tribus : ab animo, a corpore, extrinsecus. His duobus tropis uel uituperamus aliquem uel ostendimus uel ornamus.*

85 vii. *Synecdoche est significatio pleni intellectus capax, cum plus minusue pronuntiat. Aut enim totum a parte ostendit, ut :*

69/73 Char., p. 274.6-10. 70/71 I Reg. xxii, 7. 71/72 Act. xxiv, 5. 72/73 Matth. xxvi, 48. 73/74 Ioh. xxi, 7. 75 Matth. xxi, 9. 75/76 Ps. lxxix, 2. 76/77 Iob vii, 20. 78/84 Don., p. 400.20-24 ; Iulian., VI, 30-32. 80 Eccli. xlv, 1. 81 Ps. cx, 4. 81/82 II Petr. ii, 7. 85/90 Don., p. 400.25-27 ; Iulian., VI, 34.

69 species om. P¹ B 70 numquam S uobis om. S ; nobis F P 71 agros R K G Vulg. ; agri B secta F² 72 illum] cum W K P B H Vulg. 73 eis] illis Vulg. 74 ipse dominus ~ a (praeter W) T 74/75 demonstrat S 76 cherubim W G ut om. S 79 numquid B ; numq W 83 tropis aut uituperamus P B 85 synecdoche est significatio ... hic denuo incipit M 86 a parte] aperte F ostendit] significat K G

70 A GENERE id est a progenie. NVMQVID VOBIS, uerba sunt Saulis. 71 FILIVS ISAI est Dauid qui fuit suus filius. 71/72 [AVCTOREM SECTAE NAZARENORVM] Paulum uocat auctorem sectae Nazarenorum, id est fidei Christianae quia Christus dictus est Nazarenus a loco, quia in Nazareth conceptus fuit et nutritus. 73 SEDITIONIS est tumultus. 74 EVENTV id est casu. DILIGEBAT sc. non quod <e>um solum diligeret sed prae ceteris specialiter eum amabat. 75 OSANNA interpretatur saluum fac uel saluifica. FILIVS DAVID quia de genere Dauid fuit. 76 CHERUBIN interpretatur plenitudo scientiae et est illud solium Dei quia in plenitudine scientiarum habitat Deus. 77 CVSTOS quia ipse homines custodit. 78 [EPITHETON] Epi super, teto pono, inde epitheton superposita dictio. 80 DILECTVS epitheton est proprio nomini quod est Moyses. 81 DOMINVS quasi proprium nomen Dei eo quod omni creaturae dominetur. 81/82 OPPRESSVM sc. ex nefandorum calumnia. 82 ANIMO id est sanctus uir uel iustus. A CORPORE pulchrior. 83 EXTRINSECVS id est diues uel pauper. TROPIS VITUPERAMVS ut malus homo. 84 OSTENDIMVS sc. illum quem nescimus nomine. VEL ORNAMVS id est laudamus. 85 PLENI id est integri.

'Verbum caro factum est.' Et : 'Eramus uero in naui uniuersae animae CCLXXVI.' *Aut contra, ut* : 'Ibi ergo propter Parasceuen Iudaeorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.'

viii. *Onomatopeia est nomen de sono factum, ut* : 'Cymbalum tinniens.' Et : 'Clangor tubarum.' Et : 'Stridebant cardines templi.' Ad hunc tropum pertinere quidam asseuerant 'fremitus' leonum, 'balatus' pecorum, 'rugitus' asinorum, 'sibilos' serpentium, porcorum 'stridores' et suricum, ceterorumque uocem confusam animantium, quae et ipsa Scripturis sanctis saepius indita reperitur, ut : 'Rugitus leonis et uox leaenae.' Et : 'Feruens et fremens sorbet terram.'

viii. *Periphrasis est circumlocutio, quae fit ut aut breuitatem splendide describat et producat aut foeditatem circuitu euitet. Splendide producta breuitas*, ut : 'Scimus quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod aedifica-

87 Ioh. i, 14. 87/88 Act. xxvii, 37. 88/90 Ioh. xix, 42. 91/92 Don., p. 400.30-31; Iulian., VI, 46. 91/92 I Cor. xiii, 1. 92/93 Am. viii, 3. 92/96 Isid., Etym., I, xxxvii, 14; Iulian., VI, 46. 97 Iob iv, 10. 98 Iob xxxix, 24. 99/101 Char., p. 274.27-29; Iulian., VI, 47-48. 101/104 II Cor. v, 1.

87 in naue P B H 88 at contra W A F¹ P B H 89 parasceue K iuxta monumentum erat ~ C R 89/90 monumentum ubi posuerunt A² B H¹ 91 est om. M 92 stridebunt Vulg. 93 Ad hunc] adhuc P B H¹ pertinere om. P¹ B H asserunt R T 93/94 fremitum W B 94 balatus] altus corr. alatus F pecorum] pecodum B rugitus] ruditus M R A sibilus M W A P B 95 porcorum] pecorum M S stridores P H¹ soricum R K ceterorumque] ceterorum P B H¹ 96 uoces confusas R quae et ipsa] quae in ipsis A²; quae ipsi H ipsa in scripturis T B G 97 indita om. P¹ B H repperiuntur a A² T G 98 fremens et feruens ~ G H; fremens et frendens ~ P T B sorbit P B H 100 describat] discrepat A² H et producat om. G² 101 producta breuitas] describitur breuitas Halm; describitur uel producitur breuitas T; describi [describta F²] ueritas F si om. P¹ B H¹ 102 quod] quoniam B 102/103 aedificata [-tam P¹ T] P¹ T B

87 VERBUM CARO non sola caro factum est Verbum, sed totus homo animo et corpore. 88 ANIMAE, a parte meliore totum intellege, id est homines. Verba sunt Pauli quando Romam nauigabat. CONTRA id est ex tota parte (-em, cod.). 89 PARASCEVEN praeparatio dicitur. 89/90 [POSVERUNT IESVM] Iesum nihil posuerunt nisi solum corpus; anima uero descenderat ad infernum ut suos liberaret, diuinitate erat cum patre. 91 [ONOMATOPEIA] onoma nomen, pio facio. 92 TINNITVS est sonitus aeris. (In margine : tinnitus est). 92 CLANGOR sonitus. TVBARVM taratantara (f. 6or) uoces cithariarum (setatiorum, cod.). CARDO est ubi ostium uoluitur. 95 STRIDORES grunnitos. 96 CONFVSAM id est inarticulatam. 97 INDITA id est inmissa. 98 SORBET de equo dicat. 99 [PERIPHRASIS] peri circum, frasis locutio; hinc perifrastes est impostor, falsus locutor. BREUITATEM id est paruitatem alicuius sententiae. 100 SPLENDEDE id est pulchre, ornatè. PRODVCAT prolonget. FOEDITATEM id est turpitudinem. CIRCVTIV id est circumlocutione. 102 DOMVS id est corpus.

tionem ex Deo habemus, domum non manufactam, aeternam in caelis.' *Foeditatem circuitu euitans*, ut : 'Nam feminae
 105 eorum inmutauerunt *naturalem usum in eum usum qui est contra naturam*. Similiter autem et masculi,' et cetera.

x. *Hyperbaton est transcensio quaedam uerborum ordinem turbans, cuius species sunt quinque : hystero-logia, anastrophe, parenthesis, tmesis, synchisis. Hystero-logia uel hystero-proteron*
 110 *est, sententiae cum uerbis ordo mutatus, ut : 'Hic accipiet benedictionem a Domino, et misericordiam a Deo salutari suo.'* Prius enim Dominus miserando iustificat impium et sic benedicendo coronat iustum. *Anastrophe est uerborum tantum ordo praeposterus, ut : 'Quamobrem ego deprecabor Dominum'*
 115 *pro 'ob quam rem.'* *Parenthesis est interposita ratiocinatio diuisae sententiae, ut : 'Cum uidissent gratiam quae data est mihi (qui enim operatus est Petro in apostolatum circum-*
cisionis, operatus est et mihi inter Gentes), Iacobus, Cephas, et Iohannes dextras dederunt mihi et Barnabae societatis.'

104/106 Iulian., VI, 49. 104/106 Rom. i, 26-27. 107/110 Don., p. 401. 4-7; Iulian., VI, 50-51. 110/112 Ps. xxiii, 5. 112/113 Cf. Cassiod., in Ps. xxiii, 5. 105-113. 113/114 Don., p. 401.9; Iulian., VI, 54. 114 Iob v, 8. 115/116 Don., p. 401.10-11; Iulian., VI, 55. 116/119 Gal. ii, 7-9.

103 habemus β (praeter A³) M³ C H¹ 104 circuitu om. P B G² H; in circuitu A
 nam om. B 105 qui] quae A 106 similiter autem et masculi om. P B
 109 parathesis M C thmesis [tmesis infra] S; t[h]emesis alii codd. synchisis
 M S K F; sinchisis C R W A P¹ T³ G H; sinchris P³; sinchresis T³; om. B
 109/110 est uel hystero-proteron ~ β W A F P 109 isteroproteron M S A F
 110 sententia a (praeter R) F B H mutatur F P¹ B H accipiat C A³ H
 111 a domino om. M S 113 tantum om. a (praeter C R) γ P¹ 114 praeposteros
 F¹ H¹; prepostoris B 116 gratia A 117 qui enim] et qui B apostolatu
 W B³; apostolato K P B¹ G¹ H 118 iacobus et cephas R W 119 dextra B

103 HABEMVS sc. domum. 104 EVITANS id est respuens. 105 VSVM pro
 coitu dixit. 107 [HYPERBATON] Hyper super, batos gradus. TRANSCENSIO id
 est quasi transmutatio. 108 CVIVS (HVIVS, cod.) sc. tropi. [SPECIES] Hae
 quinque species generaliter hyperbaton uocantur, habent tamen propria nomina.
 110 SENTENTIA id est sensus et intellectus, quia ibi sensus et intellectus transilitur,
 id est constructio, ut quod sequi debeat anteponatur. 110/111 HIC ACCIPIET
 BENEDICTIONEM, debuerat prius dicere misericordiam. 112 MISERANDO miseri-
 cordiam impendo. 113 CORONAT remunerat. Hac in uita miseretur Deus et
 postea benedictio sequitur in futuro. [ANASTROPHE] ana sursum, tropos con-
 uersio. VERBORVM id est quia in uerbis fit non in sensum. 114 PRAEPOSTERVS
 id est commutatus postpositus; posteram dicimus diem subsequentem. 115
 [RATIOGINATIO] Ratio in mente, ratiocinatio in sermone. 118 CEPHAS hebraice,
 Petros graece, Petrus latine. 119 DEXTRAS id est societates et benedictiones.
 SOCIETATIS sc. meae, quia Paulus et Barnabas in praedicatione socii fuerunt.

120 *Tmesis est unius compositi aut simplicis uerbi sectio, una dictione uel pluribus interiectis.* Quae species non facile in Scripturis sanctis, quae ex Hebraeo uel Graeco sermone translatae sunt, potest inueniri. Est autem huiusmodi :

Hiero quem genuit solymis, Dauitica proles,

125 hoc est, '*Hierosolymis.*' *Synchisis est hyperbaton ex omni parte confusum, ut :* 'Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi eius,' et cetera usque, 'niue dealbabuntur in Selmon.' Prius enim hic, ut Augustinus ait, *quaerendus est ordo uerborum, quomodo finiatur* 130 *sententia ; quae utique pendet, cum dicitur :* 'Si dormiatis.' Deinde [quod ait : 'pennae columbae deargentatae,' utrum singulari numero intellegendum est 'huius pennae,' an plurali 'hae pennae.' Sed singularem numerum Graecus excludit, ubi omnino pluraliter hoc positum legitur. Sed adhuc] 135 *est utrum 'hae pennae,' an 'o uos pennae,' ut ad ipsas pennas loqui uideatur. Vtrum ergo uerbis quae praecesserunt finiatur*

120/121 Don., p. 401.14-15 ; Iulian., VI, 56. 124/125 Iulian., VI, 57. 125/126 Don., p. 401.18-19 ; Iulian., VI, 58. 126/128 Ps. lxxvii, 14-15. 128/172 Aug., in Ps. lxxvii, 17.

123/124 inueniri sed inuenitur apud poetas ut o io uersiculos clausos quia despicias annes et uirgilius saxo cere comminuit brum hiero 123 autem om. S K T H 124 quem M A ; quae S C R F K T² G H ; que P T¹ B dauidica S prolis W A¹ K P B H 126 dormitatis F pinnae F¹ H Rom. et passim 127 et posteriora dorsi eius om. F K T et cetera om. M ; in specie auri et cetera [et cetera om. P B] W P B 128 usque niue ... in selmon om. γ P 129 agustinus S H quaerendum B fiat B 130 pendit M¹ S cum] et P¹ B H 131/134 quod ait ... sed adhuc om. α (praeter C R) F K T ; in marg. P 131 quod ait penne columbe deargentate in marg. T quod] quidem C ait incertum est pennae P 132 singularis numeri R pluralis R A 134 legitur corr. legit A sed h [= autem] adhuc P incertum] certum F¹ P (in in marg. post adhuc) 135 est om. M hae pennae intelligendum sit an R an o uos pennae om. B ut] at M 136 processerunt P¹ B finiatur M S K P¹ G² ; finitur γ C R W A F P¹ T

120 [TMESIS], O Io uersiculos clausos quia despicias bannes (Eug. Tolet. MG Scr. anti. xiv, 262, no. 70) et Virgilius, Saxo cere comminuit brum (Enn. ap. Seru. Verg. Aen., i, 412). SECTIO id est diuisio. 120/121 VNA DICTIO NE sc. interposita. 124 DAUITICA id est filius Dauid. 126 CONFVSVM conturbatum eo quod diuerso modo conuerti potest. INTER MEDIOS CLEROS id est inter duo testamenta uel inter congregatio[nem] fidelium. CLEROS graece sors, inde clerici dicuntur eo quod in sorte Domini sunt accepti. 127 COLUMBA est auis carens felle amaritudinis per quam sancta designatur ecclesia, quae diuinis fulget eloquiis quia sancti in praesenti uita diuini uerbi mysterio decorantur. DEARGENTATAE id est diuinorum scripturarum clarificatae. POSTERIORA EIVS in pallore auri sancti et enim post hanc uitam in altera quae futura est gloria et splendore aeternae beatitudinis remunerabuntur. 129 ORDO id est constructio quomodo copulatur. 136 VIDEATUR sc. si uocatus est (uocalis, cod.). FINIATUR sc. inquirendum est an de superioribus pendet sententia uel ab inferioribus.

ista sententia, ut ordo sit : 'Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa, si dormiatis inter medios cleros, o uos pennae columbae deargentatae,' an his quae sequuntur, ut ordo sit :
 140 'Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae niue dealbabuntur in Selmon,' id est, 'ipsae pennae dealbabuntur, si dormiatis inter medios cleros,' ut illis hoc dicere intellegatur, 'qui speciei domus tamquam spolia diuiduntur,' id est, 'Si dormiatis inter medios cleros, o uos qui diuidimini speciei
 145 domus per manifestationem Spiritus ad utilitatem, ut alii quidem detur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii fides, alii genera curationum in eodem Spiritu, et cetera ; si ergo uos dormiatis inter medios cleros, tunc pennae columbae deargentatae niue dealbabuntur in
 150 Selmon.' Potest et sic intellegi : 'Si uos, pennae columbae deargentatae, dormiatis inter medios cleros, niue dealbabuntur in Selmon,' ut subintellegantur homines, qui per gratiam remissionem accipiunt peccatorum. Vnde etiam de ipsa ecclesia dicitur in Cantico Canticorum : 'Quae est ista quae ascendit dealbata ?
 155 Promissio quippe Dei tenetur per prophetam dicentis : 'Si fuerint peccata uestra tamquam foenicium, sicut niuem dealbabo.' Potest et sic intellegi, ut in eo quod dictum est : 'pennae columbae deargentatae,' subaudiatur 'eritis,' ut iste sit sensus : 'Vos qui tamquam spolia speciei domus diuidimini, si dormiatis
 160 inter medios cleros, pennae columbae deargentatae eritis,' id est,

157/159 Ps. lxxvii, 12. 143 Cf. Ps. lxxvii, 13. 145/148 Cf. I Cor. xii, 7-10.
 154 Cant. iii, 6. 155/157 Is. i, 18 (cf. Ps. i, 9).

138 uirtutem multam A² P ; uirtutes multas B Rom. o uos om. A¹ T¹ 139 his uerbis quae C R 143 diuidunt A² B 145 ad om. S 146 datur a (praeter W) G¹ alii sermo scientiae om. B 147 genera linguarum alii gratia curationum a G² genera] gracia P² 148 dormiatis ergo uos ~ G ; ergo dormiatis uos ~ W P ; ergo dormiatis B 150 pote est B columbae om. A 150/151 deargentatae om. M 151/152 in selmon om. M S 152 subintelligatur a (praeter C) γ P 152/153 accipiunt remissionem ~ a (praeter W) T 154 cantica W A¹ F K P H ; canticis R A² B 155 dicentem a P B G ; dicentes A¹ H¹ 156 foenicium] coccinum A 156/157 niue dealbo B 158 subaudis B 159 Vos] o uos Aug.

137/138 EVANGELIZANTIBVS id est bene nuntiantibus, nam euangelista dicitur bene nuntians et euangelium bonum nuntium. 138 PENNAE a pendendo, id est a sustinendo eo quod auem (f. 60v) teneant. 139 AN HIS sc. pendet sententia. 140 SI DORMIATIS sc. o euangelizantes. 141 NIVE sc. candidiores. DEALBABVNTVR sc. fideles. 154 [CANTICO CANTICORVM] Sicut rex regum et sollemnitas sollemnitatum ita dicuntur Cantica Canticorum quia uerba sunt ecclesiae de Christo et sunt meliora aliis carminibus. DEALBABATA quia antea fusca erunt, licet pluraliter columbas superius posuit tamen una ecclesia est, non est diuisa hereticorum sectis. 156 FOENICIVS id est rubicundus, sanguineum habens colorem et ideo comparatur peccatis ; similiter coccinus sanguinei coloris est.

'in altiora eleuabimini, conpagini tamen ecclesiae cohaerentes.'
Nullam quippe aliam melius hic intellegi puto columbam dearg-
gentatam quam illam de qua dictum est : 'Vna est columba
mea.' Deargentata est autem, quia diuinis eloquiis erudita ;
 165 *'eloquia' namque 'Domini' alio loco dicuntur 'argentum igne*
examinatum terrae, purgatum septuplum.' Magnum itaque
aliquod bonum est dormire inter medios cleros, quae nonnulli
duo Testamenta esse uoluerunt, ut dormire sit inter medios
 170 *cleros in eorum Testamentorum auctoritate requiescere, id est,*
utriusque Testamenti testimoniis adquiescere, ut quando aliquid
ex his proferitur et probatur, omnis intentio pacifica quiete finia-
tur.

xi. *Hyperbole est dictio fidem excedens augendi minuendique*
causa. Augendi, ut : 'Aquilis uelociores, leonibus fortiores.'
 175 *Minuendi, ut : 'Terrebit te sonitus folii uolantis.'* Et : *'Deni-*
grata est super carbonem facies eorum.'

xii. *Allegoria est tropus quo aliud significatur quam dicitur, ut:*
'Leuate oculos uestros et uidete regiones, quia albae sunt iam
ad messem.' *Hoc est, 'Intellegite quia populi iam parati sunt*
 180 *ad credendum.'* *Huius species multae sunt, ex quibus eminent*

163/164 Cant. vi, 8. 165/166 Ps. xi, 7. 173/175 Don., p. 401.24-25 ; Iulian., VI, 69. 174 II Reg. i, 23. 175 Leu. xxvi, 36. 175/176 Lam. iv, 8. 177/182 Don., p. 401.26-30 ; Iulian., VI, 74-75. 178/179 Ioh. iv, 35.

161 eleuamini a (praeter C) γ P¹ T¹ conpagini] o conpagini S ; o pagini [pagā B] B H tamen om. M ; tñm S 163 hic om. F 164 eloquiis est erudita F² K Aug. 165 eloquia] eloquium A² dicuntur] intelliguntur A¹ ; dicitur A² ; dominus F 166 examinatum probatum terrae P T 167 aliquid γ W A² F P¹ quae non nonnulli A 169 auctoritate om. B 171 intentio] intemptio B ; contentio Aug. pacifici A² 171/172 finiatur] firmatur M 175 terribit S C R A te] eos Vulg. 176 est om. A² B H carbones A F K Vulg. 177 quo] qui B significat B 179 sunt iam parati ~ W P B ; parati sunt iam ~ G 180 sunt ex om. S

161 ALTIORA id est in caelestia loca CONPAGINI id est iuncturae. 171 EX HIS sc. testimoniis ueteris et nouae legis. INTENTIO sc. hominum. PACIFICA id est serena. 171/172 FINIATUR id est requiescat. 175 [TERREBIT TE] Dicebat populo Iudeorum, Si peccaueris terrebit te sonitus folii uolantis. 175/176 DENIGRATA, de Nazareis hoc dictum est in Lamentationibus Ieremiae. Ipsi erant candidiores et pulchriores lacte sed cum in captiuitatem fuissent ducti nigrior facta est carbone facies illorum ; et hoc fidem excedit : homo enim nigrior carbone non potest esse. 177 ALLEGORIA graece inuersio latine, illud enim quod in littera sonat in sensum uertitur spirituale. SIGNIFICATUR id est intellegitur. 178 OCULOS uocat intellectum. REGIONES id est homines qui sunt in regione ; metonymicos per id quod continet hoc quod continetur ostendit. QVIA ALBAE id est paratae. 179 AD MESSEM id est ad fidem, uidelicet ad credendum. [Messis] a metendo, id est colligendo ; albae dicuntur messes quando maturescunt.

septem : ironia, antiphrasis, enigma, charientismos, paroemia, sarcasmos, astismos. Ironia est tropus per contrarium quod conatur ostendens, ut : 'Clamate uoce maiore ; deus est enim Baal et forsitan loquitur et in diuersorio est, aut dormit ut
 185 *excitetur.' Hanc enim nisi grauitas pronuntiationis adiuuerit, confiteri uidebitur quod negare contendit. Antiphrasis est unius uerbi ironia, ut : 'Amice, ad quod uenisti?' Inter ironiam autem et antiphrasin hoc distat quod ironia pronuntiatione sola indicat quod intellegi uult ; antiphrasis uero non uoce pronuntiantis signi-*
 190 *ficat contrarium, sed suis tantum uerbis, quorum est origo contraria. Enigma est obscura sententia per occultam similitudinem rerum, ut : 'Pennae columbae deargentatae, et posteriora*

182/186 Don., pp. 401.30-402.3 ; Iulian., VI, 80. 183/185 III Reg. xviii, 27.
 186/187 Don., p. 402.3 ; Iulian., VI, 85. 187 Matth. xxvi, 50. 187/191
 Isid., Etym., I, xxxvii, 25 ; Iulian., VI, 87. 191/193 Don., p. 402.5-8 ; Iulian.,
 VI, 88. 192/193 Ps. lxvii, 14.

181 hyronia K ; eronia A antiphrasis G carientismos M C R A K T B ;
 chariantismos H 182 antismos a (praeter CR) A P B H ; aptismos T¹ 183
 clama B est om. S A¹ F¹ H enim est ~ M C R³ T Vulg. 184 baal
 C F K P T ; bahal A³ G ; beel a B H ; behel A¹ loquitur aut in T G H³ Vulg.
 aut in itinere aut certe dormit T 185 adiuuerit corr. adiuberit B 186
 uidetur M W B quod] quam B 187 ad] a A quod] quid Halm Vulg.
 autem om. W P¹ B 188 antiphrasim C K 189 quod] qui B antiphrasin S
 uocis B 190 tantum] tamen A P¹ tantum significat [sign. tant. C]
 uerbis C R quorum haec est origo M S ; quorum origo haec est G est
 om. P¹ B H 190/191 origo contraria est ~ C R ; origo est contraria ~ W

181 IRONIA est tropus dum quasi [laudando = v] aliquem uituperamus. 183
 [CLAMATE VOCE MAIORE] Populus Israhel a uero Deo recedens coluit Baal. Helias
 uero Deum uerum praecatus est ut non plueret super terram, et non pluit annis
 tribus et sex mensibus. Postea uero depraecati sunt Heliam ut Dominum pro
 eis rogaret et ipse daret eis pluuiam. Tunc Helias praecipit eis ut facerent ad se
 uenire omnes sacerdotes Baal et depraecarent (-tur, cod.) suum deum ut si ipsi
 ab eo pluuiam impetrarent sequerentur eum ; sin autem non possent. Helias uero
 suum rogaret et impetrata pluuiam. Crederent ei sed ipsis sacerdotibus Baal tota die
 clamantibus, Exaudi nos, et lanceolis se incidentibus ut uelocius exaudirentur.
 Nihil profuit. Hinc et Helias insultans eis dicebat, *Clamate uoce magna*, forsitan
 dormit. DIUERSORIVM est hospitale ubi hostes suscipiuntur. 185 NISI cum
 quadam grauitate pronuntiata fuerit. GRAUITAS id est pondus. 186 CONFIT-
 TERI id est affirmari. CONTENDIT id est studet. [ANTIPHRASIS] anti id est
 contra, frasis locutio. 187 AMICE [id est non amice sed inimice = v]. 188
 [PRONUNTIATIONE] id est grauitate pronuntiationis. 189 INTELLEGI id est
 derisionem. 190 QVORVM sc. uerborum, quia origo amici et non amici contraria
 est, boni et mali, sicut Terentius (f. 61r), O bone uir (Ad. iv, 2, 17 ; Eun. v, 2, 11),
 id est non bone. 190/191 [CONTRARIA], exterior sensus, id est superficies
 litterae, et interior id est spiritalis, contrarii sunt. 191 OBSCVRA id est difficilis.
 OCCVLTa sc. quia diuinis sensus intus iacet.

dorsi eius in specie auri,' *cum significet* eloquia Scripturae spiritalis diuino lumine plena, sensum uero eius interiorem
 195 maiori caelestis sapientiae gratia refulgentem, uel certe uitam sanctae ecclesiae praesentem, uirtutum pennis gaudentem, futuram autem, quae in caelis est, aeterna cum Domino claritate fruituram. *Charientismos est tropus quo dura dictu gratius proferuntur*, ut : 'Nonne pro Rachel seruiui tibi ?
 200 Quare inposuisti mihi ?' Vno enim leuissimo inpositionis uerbo iniuriam quam patiebatur grauissimam temperantius loquens signauit. *Paroemia est adcommodatam rebus temporibusque prouerbium*, ut : 'Canis reuersus ad uomitum suum.' Et : 'Num et Saul inter prophetas ?' Quorum uno, cum quem-

193/198 Cf. Cassiod., in Ps. lxvii, 14.265-272. 198/199 Diom., p. 462.25-26 ; Don., p. 402.9 ; Isid., Etym., I, xxxvii, 27 ; Iulian., VI, 94. 199/200 Gen. xxix, 25. 202/203 Don., p. 402.11-12 ; Iulian., VI, 95. 203 II Petr. ii, 22. 204 I Reg. x, 11 ; 12 ; xix, 24.

193 specie] pallore A¹ Gall. significat S 194 diuinae B 195 maiore A ; maiorem B gratiam P² B 197 futura B quae] qui B¹ H¹ 198 futuram B 199 grauius B H¹ rahel F 200 mihi] liam C ; mihi liam R T 200/201 mihi leuissimo inpositionis uno enim uerbo iniuriam ~ W 200 leuissimo] 'immo' lenissimo Halm leuissimo [leuissimo add. P²] inpositionis om. B P H 202 significauit M H¹ 203 reuertens W P¹ B H 204/205 cum quolibet B ; cumquolibet G

193 IN SPECIE AVRI, per argentum praesens ecclesia intelligitur quia per illam quasi in praesenti habemus beatitudine[m] per aurum caelestis ecclesiam, id est ipsa beatitudo. Hoc est quod dicit : in posteriora quia in die iudicii erimus illam beatitudinem sumpturi. CVM SIGNIFICET sc. haec sententia per pennas deargentatas eloquia scripturae spiritalis plena diuino lumine deargentatae et per posteriora dorsi eius. 194 SENSVM EIVS INTERIOREM (INTERIORI EST, *cod.*) sc. scriptura[e] diuinae. 195 MAIORI gratia. REFLGENTEM quasi in splendore auri. Hoc in loco aliter intelligitur columba (-am, *cod.*) sanctam significat scripturam ; cuius pennae id est sententiae in superficiae litterarum, id est in exteriori sensu nitore eloquentiae fulgentium ; nitor eloquium designatur ut alibi, *Eloquia Domini eloquia casta argentum igne examinatum* (Ps. xi, 7). Posteriora uero in pallore quia interior sensus resplendet puritate simplicis intelligentiae. 197 FUTVRAM sc. uitam. 198 DVRA id est aspera. 199 GRATVS id est iocundus. 200 IMPOSVISTI id est decepisti uel fraudasti. Impono aliquando significat decipio, inde impostor dicitur deceptor. Sunt autem impostores qui purissimis metallis scorium et robiginem miscent, inde factum est ut simulatores uel hypocritae dicuntur impostores. Laban ergo quasi impostor extitit et scorium miscuit quando pro Rachel Liam imposuit. 202 ADCOMMOTVM id est associatum, attributum. 203 CANIS est peccator ; uomitio pectus purgat. Sicut ergo canis se purgat uomendo, sic peccator confessionem et poenitentiam agendo, sed tunc reuertitur ad uomitum quando tempore temptationis ad priora relabitur crimina. 204 NVM ET SAUL ? Dauid cum a facie Saulis fugaret uenit ad Samuelem, quod cum audisset, Saul misit milites ut eum caperent ; qui cum illuc peruenissent reppererunt Samuel cum Dauid et alias prophetantem, tunc et ipsi coeperunt prophetare. Saul uero indignans quod tam diu morarentur, ipse secutus est eos et ueniens ubi illi prophetabant, nudans se uestimentis regalibus cum prophetauisset alii quasi ad haec respondentes, dicebant, *Et quis est pater eorum ?* sc. Deus. Non est, inquit, mirandum si Saul qui stultus est prophetet, cum unus Deus sit pater prophetarum omniumque hominum. QVORVM sc. prouerbiorum.

205 libet post actam paenitentiam ad uitia relabi, altero tunc
 utimur, cum inductum quemque officium docendi assumere
 uel aliud quid artis, quam non didicit, sibimet usurpare
 uiderimus. Hic tropus adeo late patet, ut liber Salomonis,
 quem nos secundum Hebraeos Parabolas dicimus, apud
 210 Graecos ex eo nomen Paroemiarum, hoc est, Prouerbiorum,
 acceperit. *Sarcasmos est plena odio atque hostilis inrisio, ut :*
'Alios saluos fecit, se ipsum non potest saluum facere ; si rex
Israel est, descendat nunc de cruce, et credimus ei.' *Astismos*
est tropus multiplex numerosaeque uirtutis. Namque astismos
 215 *putatur dictum omne quod simplicitate rustica caret et faceta*
satis urbanitate expolitum est, ut : 'Vtinam abscidantur qui
 uos conturbant.'

Notandum sane quod allegoria aliquando factis, aliquando
 uerbis tantummodo fit. Factis quidem, ut : 'Scriptum est
 220 quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla et

206/211 Cf. Hier., Praef. in Sal., c. 1307. 211 Don., p. 402.13 ; Iulian., VI, 99.
 212/213 Matth. xxvii, 42. 213/216 Iulian., VI, 101. 210/217 Gal. v, 12.
 218/223 Beda, tab., c. 410-411. 219/221 Gal. iv, 22 ; 24 ; cf. Cassian., XIV,
 viii, 2.

205 post] praeter A¹ F¹ P B H relai B altero autem tunc A 207 aliud
 quid] aliud corr. aliquid F quam] quae A¹ H usurpari a (praeter R W) G
 210 Paroemiarum] paemiarum F 211 acciperit S R B atque om. M¹ R ;
 et M² 213 israhel T B G descendet H¹ 214 innumerosaeque A¹ H
 uirtutes B 215 dictum] quicquid supra lin. A omne quod] omnique B
 facete F ; facetea B 215/216 faceta decora satis A 216 expolitum est
 om. F¹ P¹ B ; est expolitum ~ A abscondantur B ; abscidantur Halm Vulg.
 217 uos] nos P 218 notandum tamen sane quae allegoria B 219 quidam B
 scriptum β γ W ; dictum α

205 RELABI id est reuerti. 206 LATE id est spatiose (speciose, cod.). 209/210
 APVD GRAECOS id est iuxta uel secundum. 210 EX EO sc. tropo. 211 SARCAS-
 MOS dicitur hostilis quia hoc tropo saepe utuntur milites cum in bello hostes suos
 deuicerint. 212 ALIOS SALVOS FECIT, ac si dicerent alios non fecit saluos nec
 se ipsum potest saluum facere. 213 CREDIMVS EI, mentiebantur Iudaei non
 enim (f. 61v) ideo crederent fide cruce tunc descenderet, nonne maius fuerat
 mortuum de sepulchro resurgere quam de cruce uiuum descendere ? 214
 MULTIPLEX id est uarius uel multiplicis uirtutis et innumerosae. 215 SIMPLICI-
 TATE quia simplices sunt rustici. RVSTICA id est saeculari. FACETA id est
 lepida, iocunda. 216 VRBANITATE id est eloquentia ; urbani eloquentes sunt
 ad comparationem uillanorum. [EXPOLITVM] Polio polis id est exorno, inde
 polita res ornata dicitur ; expolitum id est ornatum, lucidum et planum. ABSCI-
 DANTVR pro castrantur ne rustice diceret. 216/217 QVI VOS CONTVRBANT sc. o
 gentiles, id est Iudaei qui uolebant ut circumciderentur gentiles, Iudaei primo
 credentes dicebant apostolis circumcidere gentiles, sed Paulus dicebat gentilibus,
 Si circumcidamini nihil uobis proderit Christus (Gal. v, 2). 218 SANE id est certe.
 FACTIS id est operibus. 220 DVOS FILIOS HABVIT ABRAHAM, Abraham
 secundum historiam ; allegorice Deum patrem significat. Duos filios habuit, ita
 et Deus duos populos, uidelicet Iudaicum et gentilem. DE ANCILLA id est de
 Agar habuit Ismahel.

unum de libera.' Quae 'sunt duo testamenta,' ut Apostolus exponit. Verbis autem solummodo, ut : 'Egredietur uirga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet.' Quo significatur de stirpe Dauid per Mariam Virginem Dominum Saluatorem
 225 fuisse nasciturum. Aliquando factis simul et uerbis una eademque res allegorice significatur. Factis quidem, ut : 'Vendiderunt Ioseph Ismahelitis XX argenteis' ; uerbis uero, ut : 'Appenderunt mercedem meam XXX argenteos.' Item factis, ut : 'Erat autem Dauid rufus et pulcher aspectu, et unxit
 230 eum Samuhel in medio fratrum suorum' ; uerbis, ut : 'Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex milibus.' Quod utrumque mystice significat mediatorem Dei et hominum decorum quidem sapientia et uirtute, sed sui fuisse sanguinis

222/223 Is. xi, 1. 223/225 Cf. Aug., in Ps. lxxii, 1.33-40 ; Hier., in Esaiam, IV, xi, 1-3 (CC LXXIII, p. 147-149). 226/227 Gen. xxxvii, 28. 228 Zach. xi, 12. 229/230 I Reg. xvi, 12-13. 230/231 Cant. v, 10. 232 I Tim. ii, 5.

222 egreditur P 223 ascendit α (*praeter* R W) P B H quae significat B
 224 de stirpe F uirginem mariam ~ W P B 226 eadem [-que om.] P¹ B H
 allegorice om. B ; allegoria A¹ H significatur γ C¹ R W A¹ P ; signatur
 β M S C¹ 227 hisma[h]elitis C K P B XX] XXX K Halm argenteis]
 argenteos S¹ K 228 argenteos] argenteis γ M¹ C R W A¹ F² P 229 autem
 om. A rufus F unxit P T B 230 samuel W T suorum] eius Vulg.
 232 decorem γ M¹ W P¹ sapientiae G sui om. F

221 DE LIBERA id est de Sara habuit Isaac. DVO TESTAMENTA id est populos duos significat ; nam sub ueteri testamento quasi in seruitute detinebantur, sub nouo uero liberati sunt ab uniuersa lege seruitutis. 222 VERBIS sc. non factis.

EGREDIETVR VIRGA id est nascetur Maria. 223/225 DE RADICE IESSE id est de genere (-em, *cod.*) uel progenie. 223 FLOS id est Christus. qvo sc.

exemplo, allegorice, quia secundum litteram uirga non fuit sed Maria de stirpe Dauid, nec flos sed Christus. 227 IOSEPH secundum litteram ; allegorice Christus qui similiter a fratre suo Iuda fuit uenditus ; Christus enim fratres uocat discipulos.

ISMAHELITIS id est Saracenis. Agarreni debuissent uocari ex nomine Agar, non Saraceni a nomine Sara quae erat libera. XX ARGENTEIS] quibus uenditus est Ioseph significant eos quibus uenditus est Dominus. Legitur tamen secundum quosdam, sed incongruum, quod seruus aereis, Dominus uero argenteis uenditus est denariis.

228 APPENDERVNT id est ponderauerunt. Hoc tantum uerbis recipitur non factis quia propheta cuius uerba sunt haec non fuit uenditus, allegorice ergo intellegitur de Christo. 229 RVFVS id est rubicundus, lentiginosus. Iuxta allegoriam Dauid Christum significat, sicut enim Dauid rufus fuit et pulcher in corpore, ita et Christus uirginitate pulcher et rubeus in passione.

230/231 DILECTVS MEVS id est Christus ; hoc in Canticis Canticorum uerbis tantum est. 231 CANDIDVS id est innocentia et castitate. RVBICVNDVS passione. ELECTVS uirtute. EX MILIBVS (MILITIBVS, *cod.*) id est omnibus sanctis.

232 VTRVMQVE id est in factis et uerbis. MYSTICE id est allegorice. MEDIATOR dicitur Christus uel sequester quia pacem posuit inter Deum et homines.

effusione roseum, eundemque unctum a Deo Patre 'oleo
235 laetitiae prae consortibus suis.'

Item allegoria uerbi siue operis aliquando historicam rem,
aliquando typicam, aliquando tropologicam, id est, moralem
rationem, aliquando anagogen, hoc est, sensum ad superiora
ducentem figurate denuntiat. Per historiam namque historia
240 figuratur, cum factura primorum sex siue septem dierum
totidem saeculi huius comparatur aetatibus. Per uerbum histo-
ria, dum hoc quod dicit Iacob patriarcha : 'Catulus leonis

234/235 Ps. xlv, 8. 236/239 Cf. Cassian., XIV, viii, 1; Greg., Moral., epistola
missoria III (PL LXXV, 513). 239/241 Beda, in Gen. I, ii, 3. 1094-1096; temp.
rat. X. 242/243 Gen. xlix, 9.

234 eandemque G unctus B 235 suis] tuis A¹ F G 236 uerbis siue
operibus a G; uerbis siue operis B; uerbis sine operis corr. operibus K 237
tropoloicam [-ca B] W B et passim 238 ... moralem rationem hic finitur M :
reliquae paginae desunt. rationalem A³ P¹ T B G superiorem C A¹ B 239
historia] historiam A B; allegoria R 240 factura] futura B primordio-
rum A³ H dierum om. B 241 saeculi huius om. P¹ B H 241/242 historia
om. γ C A³ P¹ 242 dum om. B; ut R; secundum T

234 VNCTVM sc. a Deo patre (f. 62r) sicut Dauid a Samuele. OLEO id est Spiritu
Sancto. 235 CONSORTIBVS id est plusquam consortes sui. Consortes suos uocat
apostolos uel alios sanctos, quia aliis ad mensuram Spiritus datur, in Christo uero
omnis plenitudo diuinitatis inhabitat. 236 HISTORICAM id est litteralem : apo-
tu istorin, id est a uidere. 237 TYPICAM id est figuratam. [TROPOLOGICAM]
tropos graece conuersio, logos sermo, inde tropologicus moralis eo quod ad
mores hominis pertinet. 238 [ANAGOGEN] Ana sursum, cogo duco, inde
anagogen dicitur allegoria ducens ad superiora. 240 FIGVRATVR id est ex-
primitur. HISTORIA id est per historiam. Allegorice designatur quia secundum
historiam Deus fecit mundum per sex dies et die septima requieuit, id est Sab-
bato, nam Sabbatum interpretatur requies; quos subaudis dies si quis com-
parauerit totidem aetatibus saeculi. Per historiam fit historicus sensus, nam sex
sunt aetates saeculi sicut sex dies eius creationis, sexto uero die conditus homo
et nos in sexta aetate sumus positi, quam Iohannes (Paulus, cod.) non aetatem
uocat sed horam, Filioli, inquit, nouissima hora est (I Ep. Ioh. ii, 18), nam celerrimo
cursu illam esset finiendam ostendit. 241 PER VERBUM sc. designatur pa-
triarcha quasi princeps patrum. 241/242 HISTORIA hoc enim historialiter
Iudas non fecit sed de Dauid figurate dictum est, qui Dauid catulus leonis dictus
est propter fortitudinem; ipse enim interfecit leonem. 242 CATVLOS dicimus
ferarum bestiarumque natos qui dentibus saeuunt et unguibus; foetos uero
uocamus pullos equorum et ouium qui mansueti sunt. 243 AD PRAEDAM autem
ascendisse dicitur quia multas gentes deuicit ac suo imperio subiugauit; item de
Christo intelligitur, ita uicit enim diabolus sicut ille leonem et sicut catulus leonis
nascitur, ut Physiologi, id est inquisitores rerum naturalium, dicunt. Spatio trium
dierum dormit et tertia die tandem rugitu patris excitatur; similiter et Christus
tribus diebus iacuit in sepulchro, die tertia uoce patris excitatus est, psalmista
testante, *Exurge gloria mea*, et Christus respondit ei, *Exurgam diluculo* (Ps. lvi, 9),
quod factum est mane die sancto Paschae.

Iuda; ad praedam, fili mi, ascendisti,' et cetera, de regno ac victoriis Dauid intellegitur. Per uerbum spiritalis de Cristo
 245 siue ecclesia sensus, cum idem sermo patriarchae de Dominica passione ac resurrectione fideliter accipitur. Item allegoria facti tropologicam, hoc est, moralem perfectionem designat, ut tunica talaris et polymita, quam Iacob patriarcha filio suo Ioseph fecit, uariarum uirtutum gratiam, qua nos Deus
 250 Pater usque ad terminum uitae nostrae semper indui et praecepit et donat, insinuat. Allegoria uerbi eandem morum perfectionem, ut : 'Sint lumbi uestri praecincti et lucernae ardentes.' Allegoria facti anagogicum, hoc est, ad superiora ducentem sensum exprimit, ut : 'Septimus ab Adam Enoch
 255 translatus de mundo,' sabbatum futurae beatitudinis, quae post opera bona saeculi huius, quod sex aetatibus peragitur, electis in fine seruator, figurate praesignat. Allegoria uerbi

245/246 Cf. Hier., Hebr. quaest. in Gen. XLIX, 9.11-12. 246/247 Cf. Cassian., XIV, viii, 3. 248/249 Gen. xxxvii, 3; 23. 252/253 Luc. xii, 35. 253/254 Cf. Cassian., XIV, viii, 3. 254/257 Beda, in Gen. II, v, 23-24. 845-851; cf. Greg., Moral. XVI, x (PL LXXV, 1128). 254/255 Iud. 13; Hebr. xi, 5.

243 descendisti B regna B 244 spiritalis [-le R] uerbum ~ S R 247 factis B 248 tonica S F¹ P¹ G H; tunicam B 250 induit B 251 praecipit C R W T F B G uerbo H 253 anagogen S W G 254 henoc K 255 translatus est de W A¹ B H quae] qua A¹ 256 bona opera ~ a(*praeter* W) H¹ quod] qui S; quae B G 257 figurate praesignat *om.* S 257 allegoriam B ... allegoria uerbi *hic finitur A : reliquas paginas desunt*

243/244 DE REGNO AC VICTORIIS DAVID INTELLIGITVR sc. quod dictum est. 244/
 245 PER VERBUM SPIRITVALIS SENSVS DE CHRISTO SIVE DE ECCLESIA, ecclesia enim fortiter agens spoliato diabolo infideles uerbo praedicationis ad fidem conuertit. 246 ACCIPITVR (AC PRAECIPITVR, *cod.*) sc. in alio loco. 248 TALARIS dicitur uestis a capite usque ad talos descendens; beatus ergo Gregorius tunicam appellat talarem boni operis uirtutem ab initio uitae usque ad finem (*cf.* Moral. i, 37). POLYMITA id est orbiculata, glutinata. 251 VERBI sc. non facti. 252 PRAECINCTI (-ES, *cod.*) castitate. LUCERNAE id est bonorum uirtutes. Historialiter, id est secundum (*f.* 62v) uerbum, praecingimur lucernas in manibus tenere, id est aliis ostendere. Lumbos praecingimur dum per continentiam castitatis, coartamur luxuriam carnis in lumbis, enim uiuorum luxuria deprehenditur, feminarum uero in umbilico. 253 FACTI id est operis. [ANAGOGICVM] Ana enim sursum, gogo duco, inde anagogica dicitur figura ducens sensum ad superiora. 255 SABBATVM id est requiem animarum quiescentium. QVAE sc. beatitudo. 256 QVOD sc. secundum. SEX AETATIBVS nam septima aetas dormientium est, octaua resurgentium. 257 PRAESIGNAT id est praefigurat. VERBI non factis, quia tantum in uerbo fuit non in facto, sed tamen per hoc intelligitur gaudium uiuorum aeternum (-e, *cod.*).

eadem uitae caelestis gaudia demonstrat, ut : 'Vbicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur aquilae,' quia ubi mediator
 260 Dei et hominum est corpore, ibi nimirum et nunc subleuatae ad caelos animae et, celebrata gloria resurrectionis, colligentur etiam corpora iustorum. Nonnumquam in uno eodemque re uel uerbo historia simul et mysticus de Cristo siue ecclesia sensus et tropologia et anagoge figuraliter intimatur, ut :
 265 templum Domini iuxta historiam domus quam fecit Salomon ; iuxta allegoriam corpus Dominicum de quo ait : 'Soluite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud,' siue ecclesia

258/259 Matth. xxiv, 28. 258/262 Cf. Eucher., Form., p. 749 ; Greg., Moral. XXXII, liii (PL LXXVI, 631). 259/260 I Tim. ii, 5. 265 III Reg. vi. 266/267 Ioh. ii, 19.

258 eundem ... gaudium B ; eundem corr. eadem ... gaudium P demonstrant S ; monstrantur G 259 illic T¹ Vulg. congregabuntur et aquilae R W K T B Vulg. 260 ibi] ubi C B ; illuc T nunc om. C ; tunc K 261 celebrate gloriam B colliguntur S C F 262 etiam om. P B uno eodemque S F¹ P¹ B ; uno eademque H ; una eademque C R W F³ K P³ T G 262/263 uerbo uel re ~ B 263 mysticum G siue] uel W P B G 264 anagoge γ W P T 265 fecit] aedificauit γ W P solomon W 267 ecclesiae a P G ; ecclesiam W

258 VT VBICVMQVE, loquens Dominus discipulis suis de die iudicii cum dixisset, Si fuerint illo tempore duo in lecto aut duo in agro unus assumetur et alter relinquetur, et duae molentes una assumetur et altera relinquetur (Matt. xxiv, 40-1). Quorum uerborum talis est intellectus : qui in lecto sunt quiescunt, per eos ergo designantur hi qui quasi in quieto loco positi Deo seruiunt et praeceptis illius bene obediunt, sicut sunt monachi et canonici ; de quibus unus assumetur id est iustus, alter relinquetur id est reprobus. Per duos in agro praedicatores qui uomere diuini uerbi corda fidelium exarant ; ex quibus unus assumetur ad praemium, alter relinquetur ad supplicium. Per duas molentes figurantur illis qui saeculi curis detinentur, mola enim uolubile est saxum sicut ergo mola uoluitur sic saeculares homines in terrenis adipiscendis laborando uoluuntur atque rotantur, quales sunt laici ex quibus unus assumetur ad gloriam, alter relinquetur ad poenam. Quibus dictis finitis, sc. Deum interrogauerunt discipuli quando haec uel ubi assumetur, tunc ipse respondens dixit, Vbicumque fuerit corpus, illic congregabuntur aquilae (Matt. xxiv, 28). 259 CORPVVS uocat seipsum. AQVILAS uocat sanctos de quibus alibi legitur, Sancti qui sperant in Domino habebunt pennas ut aquilas uolabunt et non deficient (Is. xl, 31), quia ubi Christus est corpore ibi sunt sanctorum animae et post resurrectionem et iam illorum corpora colligentur. 260 NIMIRVM aduerbium est affirmantis. SVBLEVATAE id est ascendentes. 261 ANIMAE sc. iustorum subleuant, id est ascendunt. 262 NONNVMQVAM id est aliquando. 263 MYSTICVS id est figuratus, spiritualis. 264 TROPOLOGIA et allegoria idem est paene, unde et Gregorius : Quicquid de Christo tractabat per tropologiam, sc. morale (f. 63r) sensum, in libris Moralibus iuxta allegoriam dicebat ; Moralia dicuntur eo quod ad mores hominum pertinet. 265 TEMPLVM Salomonis quod quadraginta et sex annis aedificatum significat corpus humanum quod quadraginta et sex diebus formatur in utero matris. 266 SOLVITE id est dissipate. Inquit, quasi diceret, Vos soluite, id est crucifigite. Ego enim non soluam, id est me metipsum non interficiam, sed excitabo. Non dixit, ut Iudaei mentientes, reaedificabo, sed excitabo a mortuis quasi a somno ; excitare enim a somnum pertinet. 267 SIVE ECCLESIA sc. per allegoriam.

eius, cui dicitur : 'templum enim Dei sanctum est, quod estis uos'; per tropologiam quisque fidelium, quibus dicitur :
 270 'An nescitis quia corpora uestra templum est Spiritus sancti qui in uobis est'; per anagogen supernae gaudia mansionis, cui suspirabat qui ait : 'Beati qui habitant in domo tua, Domine; in saeculum saeculi laudabunt te.' Simili modo quod dicitur : 'Lauda, Hierusalem, Dominum; lauda Deum tuum,
 275 Sion. Quoniam confortauit seras portarum tuarum, benedixit filios tuos in te.' De ciuibus terrenae Hierusalem, de ecclesia Cristi, de anima quaque electa, de patria caelesti, iuxta historiam, iuxta allegoriam, iuxta tropologiam, iuxta anagogen recte potest accipi. Iuxta allegoriam de ecclesia diximus
 280 sequentes exemplum doctissimi tractatoris Gregorii, qui in libris Moraliibus ea, quae de Cristo siue ecclesia per figuram dicta siue facta interpretabatur, allegoriam proprie nuncupare solebat.

xiii. *Homoeosis est minus notae rei per similitudinem eius*
 285 *quae magis nota est demonstratio. Huius species sunt tres :*

268/269 I Cor. iii, 17. 270/271 I Cor. iii, 16 (& vi, 19). 272 Aug., in Ps. lxxxiii, 8.6-7; 57. 272/273 Ps. lxxxiii, 5. 274/276 Ps. cxlvii, 12-13. 276/279 Cf. Cassian., XIV, viii, 4. 279/283 E.g., Greg., Moral. I, xi, 15; V, xxi, 10; et passim. 284/287 Don., p. 402.21-23; Iulian., VI, 103; 105.

268 enim om. T B Dei] domini S 269 tropologiam] allegoriam B tropologiam quippe quisque G dictum est G 270 templa B est om. R; sunt C W B 271 in uobis est] habitat in uobis G 271 mansiones B H¹ 272 suspirauit S R G 273 quod] qui B 273/274 dicit S G 275/276 quoniam ... filios tuos om. B 275 confortabit B sercas corr. seras F 276 filiis tuis C R W¹ K G Gall. ciuitatibus G 277 quaque a K¹ P¹ T; quaeque F K¹ P¹ B; unaquaque T H; quoque G 280 gregori S 282 allegoriae B proprie om. B 284 minus om. γ P¹ nota G 285 cuius S tres om. F K

268 EIUS sc. Christi. CVI id est ecclesiae. DICTVR ab apostolo. 269 PER TROPOLOGIAM id est moralitatem. FIDELIVM id est credentium nam unius-cuiusque corpus. 270 TEMPLVM EST SPIRITVS SANCTI, ibi enim habitat. 271 PER ANAGOGEN id est sensum spiritualem. 272 SVSPIRABAT id est intendebat. 273 LAUDABVNT TE quia laus Dei opus et cibus sanctorum erit. SIMILI MODO id est similiter, si cum de templo dixit. 274 [HIERVSALEM] Ita intelligitur de Hierusalem terrena secundum historiam, Hierusalem terrena ciuitas est, cuius filii sunt Iudaei; iuxta allegoriam ecclesia, cuius filii sunt fideles et omnes catholici; iuxta tropologiam cuiusque fidelis anima, cuius filii sunt opera et uirtutes bonae; per anagogen terrena Hierusalem significat caelestem supra nubila manentem, cuius filii sunt apostoli et martyres et omnes electi. Hierusalem uisio pacis. [Lauda Hierusalem], id est o Iudaei, habitatores Hierusalem, Deum uerum adorate. 275 SION id est speculatio. SERAS id est clausuras, ne hostes aditum in te habeant. 275/276 BENEDIXIT FILIOS TVOS sc. multiplicando eos, unde et Gregorius, Quicquid de Christo tractabat per tropologiam in libris Moraliibus iuxta allegoriam dicebat. 280 Gregoro graece, inde GREGORIVS uigilans. 284 [HOMOEOSIS] omos graece similis latine.

icon, parabole, paradigma. Icon est personarum inter se uel eorum quae personis accidunt comparatio, ut : 'Vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre.' Et : 'Neque nubunt neque ducunt uxores, neque enim ultra mori poterunt ; 290 aequales enim angelis sunt.' *Parabole est rerum genere dissimilium comparatio, ut : 'Simile est regnum caelorum grano sinapis.'* Et : 'Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.' *Paradigma est praepositio*

287/288 Ioh. i, 14. 288/290 Luc. xx, 35-36. 290/291 Don., p. 402.24-25 ;
 Iulian., VI, 108. 291/292 Matth. xiii, 31. 292/293 Ioh. iii, 14. 293/298
 Don., p. 402.28-32 ; Iulian., VI, 111-112.

286 icon] ydion S personarum uel inter se uel W P¹ B H¹ 287 accedunt S H
 288 eius quasi [gloriam om.] B a patre om. FK 288/289 nubunt ... ducunt
 a F¹ P¹ B ; nubent ... ducent W F² K P² T G H Vulg. 289 poterant P B
 290 sunt] erunt W parabola FK H 292 Et] ut F moscs P 293
 propositio P² T

286 PERSONARVM id est hominum. 287 ACCIDVNT sc. sicut gloria et esse tales
 quales sunt angeli. 288 QVASI VNIGENITI A PATRE non qualemcumque glo-
 riam sed talem qualem habet unigenitus apud patrem sicut enim aliquis pater
 terrenus unigenitum prae omnibus diligit, ita et Deus pater unigenitum suum,
 id est Christum. Omnes enim nos per adoptionem filii Dei sumus sed unus uni-
 genitus est. [NEQVE NVBENT] In hac praesenti uita nuptiae fiunt propter
 filiorum procreationem ; procreatio uero propter successionem ; successio propter
 mortem. In uita futura ubi nemo moritur nulla successio erit ; ubi autem non
 (f. 63v) erit neque procreatio, nec nuptiae, et ideo dicit neque nubent. 290
 AEQVALES hic non angelica nobis pronuntiatur natura sed eorum gloria. 290/
 291 DISSIMILIVM sc. sicut sunt homo et leo et aquila. 291/292 GRANVM SINA-
 PIS et REGNVM CAELORVM, sinapi indeclinabile nomen est, licet sinapis quasi
 genetiuis in euangelio legitur. Per granum sinapis quod primo modicum est et
 postea in magnam surgit herbam, significatur apostolorum doctrina quae pridem
 modica et dehinc totum mundum impleuit, sicut psalmista, *In omnem terram*
exiuit sonus eorum (Ps. xviii, 5) ; uel alio modo granum sinapis minimum est in
 omnibus seminibus quod quanto plus atteritur tanto fortius redolet, ita et sancta
 ecclesia quae hoc in loco regnum caelorum uocatur : primum humilis fuit et
 despecta sed postquam amplius persecutionibus fuit attrita multo amplius uirtute
 creuit et fortitudine. 292 SICVT MOYSES et reliqua, cum populus Israhel contra
 Deum murmurasset, inmisit eis ignitos serpentes et capsades (tipsades, cod.) quae
 latine dicuntur situlae eo quod quos mordebant siti interficiebantur. Tunc populus
 clamauit ad Moysen qui pro eo orauit ad Dominum ac Dominus praecepit ser-
 pentem fieri aeneum et in altum eleuari in modum crucis et uulneratus quisque
 a serpentibus cum aspiceret cito sanaretur. Hic ergo serpens et aere et metallo
 sonorissimo factus sine ueneno similitudinem habet serpentis et Christum significat
 qui similitudinem carnis peccati habens immunis fuit totius peccati. In cruce ergo
 exaltatus est cui fama passionis uoce apostolica per totum mundum insonuit,
 quem qui uera fide et bonis operibus inspexerit, daemonum suggestionibus ac
 ardore uitiorum quae per serpentem designantur, cito liberabitur. 293 PARA-
 DIGMA EST PRAEPOSITIO, id est quasi ostensio.

exempli hortantis aut deterrentis. Hortantis, ut : 'Helias homo
 295 erat similis nobis passibilis, et orationem orauit ut non plueret
 super terram, et non pluit,' *et cetera*. Et : 'Respicite uolatilia
 caeli, quoniam non serunt neque metunt neque congregant
 in horrea, et Pater uester caelestis pascit illa.' *Deterrentis, ut* :
 300 'In illa hora qui fuerit in tecto et uasa eius in domo, ne descen-
 dat tollere illa ; et qui in agro similiter non redeat retro.
 Memores estote uxoris Loth.'

294/296 Iac. v, 17.

296/298 Matth. vi, 26.

299/301 Luc. xvii, 31-32.

294 hortantis [bis] α G ; ex[h]ortantis β B H^a ; exornatis H^a 295 oratione
 C R W F P Vulg. ... et orationem orauit *hic finitur* G : *novissima pagina deest*
 296 pluit annos tres et cetera R ; pluit annis tribus et mensibus [mensis B] sex [et
 cetera om.] W P B 298 pascet γ F P^a 299 fuerint B ne] nec B ; non W
 299/300 descendet P H ; descendit B 300 qui] quae S 300/301 retro et
 memores α 301 memores estote] mementote B FINIT S C ; EXPLICIT W P H
 EXPLICIT LIBER T ; EXPLICIT DE TROPIS B ; Explicit libellus bedae p̄bri de scemati-
 bus id est de figuris uel modis locutionum R

294 HORTANTIS sc. ad bonum quia quod solus Helias impetrauit, nos plures
 potius impetrabimus. 295 PASSIBILIS id est mortalis. Hic hortatur ad orationem
 ac si diceret si Helias qui fragilis erat orauit ad Dominum et exauditus est, multo
 magis oportet nos orare. 296 RESPICITE hic hortatur nos ne solliciti simus.
 298 DETERRENTIS (*glossa deest*). 299 IN TECTO (*LECTO, cod.*) id est in sublimi
 habitatione, id est corporis sui perfectione. VASA id est peccata. 299/300
 NE DESCENDAT id est non redeat in peccatis. 300 IN AGRO id est in operatione
 diuini praecepti ; hoc secundum litteram de persecutione Iudaeorum intelligitur
 qua (f. 64r) sub Tito et Vespasiano passi sunt. Illo enim tempore Iudaeus qui
 erat in tecto Romanis aduenientibus non descendebat in templum ut tolleretur
 quae in ea habebat ; allegorice uero persecutionem quae sub Antichristo futura
 est denuntiat in qua qui in tecto fuerit, id est in sublimi contemplatione positus,
 cuius conuersatio in caelis est, non descendit, id est non reuertetur ad priora
 peccata quae omisit ; et qui in agro, id est in opere praedicationis quo corda
 fidelium excolit, non redeat retro, id est ad uitia quae reliquit non redeat. 301
 VXORIS LOTH, hoc exemplo deterret nos ne iterum ad mala quae omisimus recur-
 ramus. Vxor Loth ignem Sodomitae cum fugeret respiciens retro uersa est in
 statuam salis, et bene in statuam salis quia sale cibi condiuntur et fidelium corda
 isto exemplo. FINIT.

DE NATVRA RERVVM LIBER

CVRA ET STVDIO
CH. W. JONES
VNA CVM
COMMENTARIIS ET GLOSSIS
E CODICE METTENSE
(BERLIN MS PHILL. 1832)
CVRA ET STVDIO
FR. LIPP

INTRODUCTION

1. Date of Composition

The date of composition of *De natura rerum* is unknown. The normal assumption, that it is virtually contemporary with *De temporibus*, composed in the year 703, is reasonable. Indeed, *DNR* seems somewhat more immature. For instance, we note Bede's dependence upon pseudo-Isidore, *De ordine creaturarum*, an Insular work of magnificent conception, but one that Bede soon came to neglect; for example, except in an instance duplicating St. Augustine, he used it only in the earlier, immature First Book of his Commentary on Genesis. Stronger evidence is his acceptance, *DNR*, c. xxxviii, of Pliny's eight-year tidal cycle, which he corrected in *DTR* (last sentence of c. xxix) to a nineteen-year cycle. I do not think that Bede could have taught for many years before rejecting the eight-year cycle.

2. Hand-List of Manuscripts of Bede's *De Natura Rerum* ⁽¹⁾

1. Admont, 111 (s. xi).

2. *Amiens, 222 (C). CG XIX, p. 105. Lipp, pp. 102-133, with facsimile. C. xi is divided at "Sidera autem..." To that point rubrics are not numbered, but this second half has the rubric "xi. De Sideribus," and the rubrics thereafter are successively numbered. The listed source for this chapter is "Isidorus" (see p. 187), but at this point C has "Plin" in the margin. MS A (No. 54) and some related MSS have "Plinius" in the margin, but no chapter division. Other MSS that give some kind of indication of chapter-break are Nos. 23, 35, 36, 43, 46, 59, 71, 85, 95, 96, 99, 119, 122.

3. *Angers, 476 (s. ix, from St. Aubin), foll. 59^v-66^r. CG XXI, p. 349. This text (of M-type) is closely related to No. 4. These MSS seem to be the earliest extant examples of the textual variant in c. xiv, line 11, and other less notable variants, found in Nos. 10, 58, 59, 60, 72, 86, 93, 95 (hand 2), 118, 119 (hand 2), 126 (hand 2), 128.

4. *Angers, 477 (ca. 897, from St. Aubin), foll. 10^r-18^v. Lipp, Appendix, *passim*. Léon Fleuriot, *Dict. des gloses en vieux Breton*, Paris (Collection Linguistique, 62), 1964, pp. 6, 8-11, *et passim* (Pl. VI, fol. 15^v). Kenneth Jackson, *Language and History of Early Britain*, 1953. W.M. Lindsay, "Breton Scriptoria," ZBW XXIX (1912), pp.

(1) Except for the identifying number, city, catalogue number, age and possible provenance, data are limited to additions and corrections of M.L.W. Laistner, *Hand-List of Bede MSS*, Ithaca, New York, 1943, pp. 139-144, which the reader is asked to consult.

The list of *DNR* MSS in Ernst Zinner's *Verzeichnis d. astron. HSS d. deutschen Kulturgebietes*, München: Beck, 1925, is comparatively unreliable, as being compiled from secondary and often ancient and uninformed sources.

MSS marked with an asterisk (*) I have personally examined.

264-272. *BC CIV* (1943), p. 55. The glosses, some in Breton vernacular, are of more than one hand and age.

5. Austin, University of Texas Library, Phillipps 816. See below, p. 177. London, Sotheby, Lot 86. "Incipit excerptum Bedae De naturali historia Plinii."

6. Baltimore, Walters Art Gallery, 73 (s. xii, England). Bober, *passim*, with facsimiles. Foll. 1^r-9^v contain cc. 16, 17, 19, 12, 11, 20, 22, 24, 25, 18, 23, 11, 39, with *figurae*.

7. *Bamberg, Patr. 101 (antea B V 19) (s. ix ?). Text, with glosses, garbled. The *capitula* are properly numbered, but the rubrics are randomly numbered in two series (xciiii = i). An *N* text, related to No. 78.

8. *Berlin, 128, Phill. 1831 (before 818, Verona), foll. 91^r-99^v (*V*). Rose, *Verzeichnis XII*, p. 281. A. Holder in *Mélanges Chatelain*, 1910, p. 643. B. Bischoff in *Festschrift Dold*, pp. 247-260 (relation to Milan MS M 12 Sup). C.H. Beeson, *Isidorstudien*, 1913, pp. 91-92.

9. *Berlin, 130, Phill. 1832 (A.D. 873, Metz), foll. 1^r-9^r (*M*). Lipp, pp. 44-99, with facsimile. *KG*, p. 50, n. 247. Source of the glosses and commentary transcribed below.

10. *Bern, 285 (s. xii), foll. 99^v-108^v. *Cat. Cod. Bern.* 1875, p. 308. See above, Nos. 2, 3.

11. *Bern, 610 (s. ix, France?), foll. 52^v-69^v. *DNR* complete, but without quatrain or *capitula*, as cc. 14-65 of "Liber ii." "Liber Primus de compoto" is Isidore's *De natura rerum* (foll. 11^v-47^r). Cc. 1-13 of "Liber ii" is Bede's *De temporibus*, without chronicle. *Cat. Cod. Bern.*, pp. 477-478. Beeson, *Isidorstudien*, 1913, p. 69. Like (*N*), No. 89.

12. *Besançon, 186 (s. ix), foll. 26^r-32^r. *CG XXXII* (1897), p. 128. Delisle in *BC LVI* (1895), pp. 528-536, 758. *DNR* starts in c. viii, and some pages are illegible or torn away.

13. Bordeaux, 11 (s. xii, La Sauve), foll. 198^v-213^r. *BC*, 1943, p. 56.

14. *Brussels, B.R., 9932-9934 (s. xi, St.-Laur., Liège), foll. 1^v-12^r. Van den Gheyn, *Cat. II*, p. 295, No. 1359. Like *A* and *M*.

15. *Brussels, B.R., 9837-9840 (s. xii, St. Amand), foll. 1^v-8^r. *Cat. II*, pp. 297-298, No. 1361. Silvestre in *Scriptorium VI*, p. 289. A. Van de Vyver in *Mélanges Auguste Pelzer*, Louvain, 1947, p. 67. Copy of No. 107.

16. *Brussels, B.R., 9728-9734 (s. xiii, Ste.-Rectrude de Marciennes), fol. 197^v. *Cat. II*, pp. 349-350, No. 1441. Silvestre in *Studia Universitatis "Lovanium"* VI, (1959), p. 13. In a codex of works of Bernard of Clairvaux, the quatrain and *capitula* to xxxvii. That *capitula* xxxviii-li were written and then erased suggests that the plan of the book was changed.

[Budapest, Med. Landesbibl. The extract reported in *Scriptorium XVII* (1963), No. 903, p. 408, is not from *DNR*.]

18. Cambrai, 249 (s. xii, St. Sépulcre), fos. 2^r-8^v.

19. *Cambridge, University Library, 1160 (Ff i 27) (s. xiii), p. 116. Quatrain only. *Cat. II* (1857), p. 322.

20. Cambridge U.L., Gg ii 21 (s. xii/xiii), foll. 190^r ff.

21. Cambridge, U.L. Ii i 32 (s. xiv, Norwich).
22. *Cambridge, Corpus Christi College, 359 (s. xiv¹) foll. 73^v-74^r. Ends in c. xv. No capitula.
[*Cambridge, St. John's College, 221. Delete from Laistner's list : confusion with DTR.]
23. Cambridge, Trinity College, 1381 (s. xii), foll. 1^r-10^v. Complete but corrupt.
24. Cava, Biblioteca Com., 3 (s. xi), foll. 137-150, 192-202. Scattered excerpts. D. Leo Mattei-Cerasoli, *Cod. Cavenses* (1935), pp. 12-22.
- 25-27. *Chartres, Bibl. Pub. All three listed MSS destroyed. I have reserved the numbers for any photographs or facsimiles that may exist.
28. *Cologne, Dombibliothek, 103 (written under apb. Hildebald, d. A.D. 819), foll. 23^v-35^r. CLA VIII, No. 1158, p. 39, and bibliography, p. 65.
29. *Dijon, Bibl. Pub. 77 (s. xii, Citeaux), foll. 209^v. Quatrain only CG V, p. 23.
30. *Dijon, 448 (s. x), foll. 201^r-203^v, 173^r-176^v.
31. Escorial, L. I. 3 (A.D. 1047?), foll. 233^v-238^v. Excerpts.
32. Escorial, R. III. 9 (s. xii²), fo. 120^v. Vienna, SB III (1885), p. 552.
33. Florence, Bibl. Lauren. xxix, 24 (s. xi), foll. 63^r-69^v.
34. *Geneva, Bibl. univ., 50 (A.D. 804? Massai), foll. 24^r-32^r. *English Historical Review* 1937, pp. 206 ff. Rather like A (No. 54).
35. *Karlsruhe, Aug. 167 (ca. 848, n. France?), foll. 18^r-23^v. No capitula. Irish glosses ed. Zimmer, Stokes, et al. (see W.M. Lindsay, *Early Irish Miniscule Script*, p. 54; A. Holder, *Kat.* I, p. 396). H.M. Bannister in *J.T.S.*, 1903, p. 51 et passim. Lipp, p. vii. Facsimile in *Publications of the Palaeographical Society*, N.S. I, Pl. 34. Van de Vyver, *op. cit.*, p. 70, n. 34. Rather like M, but also G.
[*Karlsruhe, Carol. 339. Delete from Laistner's list: not DNR.]
36. *Karlsruhe, Carol. 442 (s. x/xi), foll. 21^v-27^v. Rather like No. 54 (A); corrections like No. 92.
[Kassel, Landesbibl. 442. Delete from Laistner's list: a confusion with No. 36.]
37. Klosterneuberg, 685 (s. xii), foll. 1^r-8^v.
38. Leyden, Voss. lat. Q 57. Change Laistner's ref. to *Cat.*, Deel XIV, 10.
39. *London, Additional 34729 (s. xii²), foll. 3-14. One fol. missing: begins c. ii, "radicitus." Like No. 86, then No. 3 and related MSS.
40. *London, Cotton Caligula A 15 (s. viii², n. France), fol. 71^r (*Cot*). C. xvii only. CLA II, p. 19. A. Cordoliani in *BC CIV* (1943), p. 59, says that this portion appears in Paris MS, B.N., N.A. 2169 (A.D. 817), foll. 5^v-9^v. N. R. Ker, *MSS Containing A.-S.*, pp. 173-176. Patrick McGurk in *Scriptorium* XV (1961), p. 10.
41. *London, Tiberius E IV (s. xii, Winchcombe), foll. 125^r-131^v. Complete but badly burned. A few marginal glosses: Lipp, p. vii, etc. Bober, *passim* (facsimile p. 95). *Isis* XXVII (1937), pp. 439-440. See No. 43. Related also to Nos. 63, 69.

42. *London, Vespasian B XIII (s. xiii?), foll. 22^v-26^v. Nearer to No. 47 (E) than to No. 41, etc.
43. *London, Egerton 3088 (s. xiii, Dore Abbey), foll. 68^v-75^v. Copy of No. 41? B.M. *Cat. of Add.*, 1931-1935 (1967), pp. 306-309. *Isis* XXVII (1937), pp. 439-440.
44. *London, Harley 3015 (s. xii), foll. 90^r-99^r. Related to No. 3 and, affiliates.
45. *London, Harley 3091 (s. ix²?, from Nevers), foll. 6^r-12^r. E.M. Thompson, *Cat. of Anc. MSS* II (1884), p. 66.
46. *London, Harley 3735 (s. xiv), foll. 3^v-5^r. *Cat.* III (1808), p. 56. Crammed (together with Bede's *DT*, foll. 5^r-5^v) on flyleaves of the original codex (95 lines per column).
47. *London, Regius 13 A. XI (s. xii), foll. 14^r-22^r (E). Warner and Gilson, *Cat.* II (1921), pp. 80-81. Saxl-Meier III, pp. 197-198; Bober, p. 77 *et passim*; McGurk in *Medium Aevum* XLIII (1974), p. 2.
48. *London, Sloane 2030 (s. xii/xiii), fos. 3^r-9^r.
49. London, Quaritch *Catalogue No. 833* (1962), No. 1 (s. xii). *Scriptorium* XVII (1963), No. 299, p. 193.
- London, Sotheby sale *Catalogue* 28 Nov. 1967, Lot 86, pp. 18-23 : Phill. MS 816 (s. xi, Niederaltaich), foll. 2^v-11^v, with glosses. Scribe : abbot Ellinger of Tegernsee (ca. 975-1056). Now No. 5.
50. Longleat, Marquis of Bath (s. xiii).
51. Lucca, Bibl. Capit. 490 (s. viii/ix), foll. 310^r-321^r. L. Schiaparelli, *Il codice cccxc della Biblioteca capitolare di Lucca* (Cod. ex eccl. Italiae bybliothecis, II) ; idem, *Il codice 490*, Studi e testi XXXVI, with 8 facsimiles, but not of *DNR*). B. Krusch, *Studien zur chr.-ma. Chronologie* (1880), pp. 138-140. This is the codex from which Mansi transcribed Bede's *DNR* : *Stephani Baluzii Tulelensis Miscellanea nouo ordine digesta... studio Ioannis Dominici Mansi*, Lucensis I (1761) "Monumentum Historicorum Appendix," pp. 423-428. Among other texts transcribed is Alcuin's *Epist. cxlviii* (ed. Duemmler, MGH, *Epistolae* IV, pp. 237-241). Mansi did not know that Bede was the author of *DNR* (the elegaic quatrain evidently reads : "Iacob Dei famulus"). I collated all of Mansi's text, but have recorded no variants : I can only repeat Krusch's description of Mansi's transcription of the Carthaginian Computus : „ ... schrecklich ... Er hat nicht blos falsch gelesen und so oft Monstra von Worten zu Tage gefördert, sondern sogar ganze wörter ausgelassen, andere den Sinn entstellende eingeschoben."
52. Lyon, Palais des arts, 45.
53. Madrid, Bibl. Nac. 19 (s. xii, Ripoll ?), foll. 114^r-134^r. A. Cordoliani in *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* LVII (1951), pp. 5-35.
- 53a. Madrid, B. N. 3307 (s. ix¹, Metz), foll. 72. Cc. xlvii-li. *Estudios Biblicos* X (1951), pp. 132-133.
54. *Melk, Stiftsbibl. 370 (*olim* G. 32) (s. ix, Auxerre), pp. 1-16 (A). Lipp, Appendix pp. viii-x (J). Vienna, SB XXXVIII (1861), pp. 161-162. Martin Kropff, *Bibl. Mellicensis* (1747), pp. 18-19. BC XXIII (1862), pp. 28-38. M. Manitius, *Geschichte* I, pp. 447, 502. Facsimiles

(from Calendar and *DTR*, 42) in Th. von Sickel, *Monumenta Graphica* VIII, tab. xi-xii. Van de Vyver in *Osiris* I (1936), p. 671. B. de Gaiffier, 'Le calendrier d'Héric d'Auxerre du manuscrit du Melk 412', *Analecta Bollandiana* LXXVII (1959), pp. 392-425 (edition of pp. 44-55); the calendar is very like Paris B.N. MS lat. 9432 (s. ix²) published by Delisle, *Mémoire sur d'anciens sacramentaires* (Paris, 1886), pp. 325-345. Professor Carey's list (1963) of Auxerre MSS. Glosses in Tironian notes. The *A*¹ omission at c. x, line 3 ('australia ... brumalem') appears in Nos. 10, 14, 36, 62, 75, 76, 77, 88, 115, 121.

55. *Milan, Bibl. Ambrosiana D 48 Inf. (A.D. 1018, from Tortona), foll. 57^r-66^r. Lipp, pp. 136-160. Text and glosses like No. 122.

55a. Monza, Bibl. Capitolare F. 9/176 (s. ix², Lorsch (?), olim Lobbes, Verona), foll. 83^r-92^v. P. McGurk, *Cat. Astrol. and Mythol. Illum.* MSS IV (1966), p. 61; *Charlemagne, Oeuvre* (1965), No. 480, p. 294.

56. *Munich, 175 (s. xv), foll. 1^r-8^v. Pages lost after rubric for c. xliii.

57. *Munich, 210 (ca. 818, Salzburg), foll. 129^v-145^r (*Sm*). Rück, pp. 5-10, 90-94. *Bulletin DuCange*, 1943, p. 58. *KG*, pp. 50-51. A. Van de Vyver in *Revue Bénédictine* 1935, p. 151. Collations suggest that *S^m* was copied from *S^v* (No. 126), which was then corrected (*S^{v2}*). This pair (*S*) most nearly resembles, among the basic MSS, (*A*) and then (*V*).

58. *Munich, 4355 (s. xv, from Augsburg), foll. 6^r-16^v. See No. 3.

[*Munich, 4423. Delete from Laistner's list: no *DNR*.]

59. *Munich, 17145 (s. xii, Scheftlarn), foll. 57^r-66^v. Somewhat like *C* (No. 2) and *V* (No. 8), but see No. 3.

60. *Munich, 21557 (s. xi, Weißenstephan), foll. 84^r-93^v. Like *S^{v2}*. See No. 3.

61. New York City, Kraus *Catalogue* 80, 1956. Laistner's untraced Munich MS (*Handlist*, p. 144; corr. Jones in *Bedae Opera de Temp.*, p. 160, No. 121), once Bibl. Goerres, 16 (s. ix, S. Maximini, Trier), *DNR* foll. 142^v-149^r. See *Archiv d. Gesellschaft f. ält. d. Geschichtskunde* XI (1858), p. 290; A. Hauck, *Cat. lib. MSS e Bibl. Görresiana* (München, 1902), pp. 10-11.

62. *Orléans, 31 (s. x, Fleury), pp. 221-229. Van de Vyver in *Rev. Bénédictine*, 1935, p. 151. Related to *A* (No. 54), and esp. to No. 14.

63. *Oxford, Bodleian Library, Auct. F. 3. 14 (s. xii, Malmesbury), foll. 20^r-27^v. *Summary Cat.* II, i, 332, No. 2372. Saxl-Meier III, p. 291. Inaccurate, but like Nos. 41, 43.

64. *Oxford, B.L., Canon. lat. 560 (s. xi), foll. 4^v-24^r. Coxe, *Cat.* III, pp. 860-862. An assemblage containing part or all of *DNR* chapters in this order: 1-9, 19, 22-23, 36, 11, 10, 16, 20, 12-13, 15, 14, 25, 28-35, 37, 46, 49, 38, 40-43.

65. *Oxford, Digby 63 (s. ix², Winchester), foll. 33^v-34^v. Some paraphrases of *DNR*, but only a sentence or two copied.

66. *Oxford, e Museo 223 (s. xiii, Canterbury), foll. 153^r-161^r. *Summary Cat.* II, ii, 674, No. 3538. A very corrupt text with many omissions, ending c. xlix. The *capitula* esp. garbled. Like No. 67.

[*Oxford, B. L., Selden Supra 25. *Summary Cat.* II, ii (1922), p. 624. No *DNR* or other work of Bede at this point.]

67. *Oxford, Lincoln College, 96 (on deposit at Bodleian) (s. xiii), foll. 127^v-132^r. Chs. misnumbered on fol. 130^r, so that there is no xxiv but two xxx's.

68. *Oxford, Magdalen College, 183 (s. xv), foll. 1^r-11^r. *Cat.* (1852) II, p. 83.

69. *Oxford, St. Johns College, 17 (ca. 1043, Ramsey; post 1092, Thorney), fos. 62^r-65^r. Starts in c. xvi. R. Derolez, *Runica Manuscripta* (Bruges, 1954), pp. 26 ff. *et passim*. *Scriptorium* V (1951), p. 9. N. Ker, *MSS A.-S.*, p. 435. Ch. Singer in *Bodleian Quarterly Record* ii (1917); *British Museum Quarterly*, 1938, pp. 131-132; *Proc. Royal Soc. of Medicine* X (1917), pp. 107-160. Bober, p. 78, *et passim* (with facsimiles). Cyril Hart in *Eng. Hist. Rev.* LXXXV (1970), pp. 29 ff. Contains "Byrthferth's Diagram", but the glosses show no connection with those published by Hervagius (see my *Beda's Pseudepigrapha*, 1939, pp. 21-38). Text like Nos. 41, 43.

70. Paris, Bibl. Mazarine, 175 (s. xii, St. Victor), fol. 160^v.

71. *Paris, Bibl. Nat., 446 (s. xii/xiii, Bonport), foll. 198^r-202^v. *New Cat.* I, 152. The scribe ended, purposely, with c. xlix. Rather like *A* (No. 54).

72. *Paris, 1956 (s. xii^{ex}), foll. 76^r-81^r. *New Cat.* II, 259. See No. 3.

73. Paris, 2340. Lost. *New Cat.* II, 416.

74. Paris, 3563 (s. xiv). *Old Cat.* III, iii, p. 43.

75. *Paris, 4860 (s. ix^a, Bodensee [Reichenau ?]), foll. 108^r-111^v. Date and place from B. Bischoff and Wesley M. Stevens in correspondence; Cordoliani in *Revista de Archivos* LVII, 1951, p. 28. See Nos. 54 and 98.

76. *Paris, 5329 (s. x, Limoges), foll. 24^r-32^r. Extensive bibliography in R. Derolez, *Runica Manuscripta* (Bruges, 1954), pp. 329 ff. Seems to be a twin of No. 104, with some relation to *A* (No. 54) and esp. No. 77.

77. *Paris, 5543 (A.D. 847 from Fleury), foll. 76^v-85^r. Samaran and Marichal, *Cat. des MSS* II (1962), p. 275. Bober, p. 79 (facsimiles). Lipp, Appendix, pp. xx-xxiv. See No. 54.

78. *Paris, 7299A (s. xii), foll. 66^v-70^r. Cordoliani (BC, 1943, p. 59) said s. xii, but later (*Revista de Archivos* LVII, 1951, p. 28), A.D. 829. The text of *DNR* stops abruptly in c. xxiv "... aliqua eius parte non trā" on the last line of fol. 70^r, but not at the end of the line; then fol. 70^v starts with Isidore's *Etymologiae*, *capitula* for III, c. 48, and continues the capitula to the end of that book; then the text starts at the bottom of col. 1 with *Etym.* II, xxiv, and continues.

79. *Paris, 7361 (s. xi), fol. 42^v. *DNR* quatrain only, followed by *Abbrev. Chron.* (*Clavis*, No. 2295 = Mommsen, *Chron. Min.* I, 151-153). Cf. Cordoliani in BC, 1943, p. 55.

80. *Paris, 7400B (s. ix^{ex}), fos. 12^r-27^r. *Old Cat.* III, iv, p. 352. Like *C* (No. 2).

81. *Paris, 7418 (s. xiv), foll. 123^r-137^v. *Old Cat.* III, iv, p. 355.

BC CIII (1942), pp. 61-68. Actually an edition in 98 chs., following DNR but combining other materials, esp. from Isidore, *Etym.*

82. Paris, 7887. This is called 7581 in Laistner's list. Delete the Delisle reference.

83. *Paris, 11130 (s. xii), foll. 69^v-81^v. Delisle in BC XXIV (1863), p. 220. Many *rotae* and *figurae*. The text is in 60 chs.: 1-51 = DNR; 52-59 = *Presagia*; 60 = *De ratione unciarum* (not Bede's DTR, iv). This codex shows many likenesses to Hervagius' source (see my *Bedaе Pseudepigrapha*, pp. 14-18), including (foll. 28^v-69^r) "Prologus Philosophiae" = *Patrologia Latina* XC, 1127-1178.

84. *Paris, 13013, foll. 30^r-37^r. Professor Fred Carey's *Handlist of Auxerre MSS* (1963) says written there ca. 830. BC XXVIII, Sér. vi, T. III (1867), p. 248. DNR and *De Temp* (foll. 37^r-40^v) joined without quatrains, *capitula*, or rubrics. Some relation to C (No. 2).

85. *Paris, 14088 (s. ix, St. Germain), foll. 50^r-59^r. C.H. Beeson in *Classical Philology* XLII (1947), pp. 78-81. BC XXIX, Sér. vi, t. IV (1868), p. 255. Garbled *capitula* and rubrics. Some relation to Nos. 92 and 109. *Vide infra*, pp. 64-65.

86. *Paris, 15685 (s. ix), foll. 1^r-10^r. BC, 1871, p. 21; 1943, p. 57. See No. 3.

87. *Paris, 16361 (s. xii), pp. 1-18. Although some parts of the codex are closely related to No. 89, this text is not obviously related to it, and most closely resembles G (No. 96).

88. *Paris, N.A. 1612 (s. ix, Tours), foll. 1^r-7^r (once a part of one codex with N.A. 1613, 1614, and Tours MS 334). L. Delisle, *Notices et Extraits* XXXI (1884), No. 86; *MSS Libri et Barrois* (1888), p. 62. E.K. Rand, *MSS of Tours* I, p. 185 (Pl. II, No. 176). BC CIV (1943), pp. 238-239. Lipp, p. 54. Like A (No. 2).

89. *Paris, N.A. 1615 (s. ix, once Orléans, from Fleury), foll. 128^v-135^v (N). Delisle, *Inventaire* (1875-1894) I, p. 49; *Notices et Extraits* XXX (1883), p. 45; *MSS Libri et Barrois*, p. 70. M. Manitius, *Geschichte* I, p. 447. Van de Vyver in *Revue Bénédictine*, 1935, p. 143 *et passim*. Lipp, pp. 26-43, with facsimile (G). Written at Auxerre ca. 830 (Professor Fred Carey's *Handlist*, 1963). This codex, unknown to Rück, is central evidence for the Pliny text and the transmission of the collection of excerpts which was the source for Heiric and Helperic. de Gaiffier in *Analecta Bollandiana* LXXVII (1959), p. 399, cites G. Bettanovich, *Annuario dell' Università cattolica del S. Cuore*, an. 1955-1957, p. 87, for useful bibliography.

90. *Paris, N.A. 1632 (s. ix, Fleury ?), foll. 1^r-9^r. Delisle as above. Lipp, pp. 102-133, with facsimile (Cp). Collation through c. xxv indicates that the text almost exactly duplicates C (No. 2), as (according to Dr. Lipp) do the glosses. The codex is in poor condition, and all rubrics for DNR as well as some text have darkened beyond reading.

Paris, N.A. 2169. See No. 40.

91. Pommersfelden, Gräfl. Schönborn'sche Bibliothek, 53 (s. xii),

fol. 1^v-13^v. *Serapeum* VI (1845), p. 34. Letter of J.P. Elder to M.L.W. Laistner (1949).

92. *Rouen, Bibl. Pub. 26 (s. ix, Jumièges), foll. 164^r-173^v. Like Nos. 108 and 118.

93. *Rouen, 1177 (s. xii, Jumièges), foll. 282^v-288^v. "Explicit libellus bede presbri de natā rerum. quem scdm maiorē partē descripsit de libro plinii scdi natali hystoriae." See No. 3.

94. *St. Gall, 248 (s. ix, St. Gall), pp. 83-92 (*capitula* given separately p. 227). P. Lehmann, *M.-A. Bibliothekskataloge* I (1918), p. 87, line 14. Virtually identical with No. 35. Both have source-marks which I have not recorded.

95. *St. Gall, 250 (ca. 889, St. Gall), pp. 121-145. A. Bruckner, *SMAH* III (1938), pp. 86, 462, 515, and Taf. XXXVIII, with bibliography. This and all later St. Gall MSS more nearly resemble G (No. 96) than any other basic MS.

96. *St. Gall, 251 (before 820, St. Gall), pp. 33-44 (G). Because of an accident with films, I have recorded variants only through c. xi and sporadically thereafter. Scherrer, Clark, Löffler, Mommsen, etc. contain accurate descriptions. *DNR* is called "De naturis rerum" in the rubrics of this and other St. Gall MSS.

[*St. Gall, 299 (s. ix, St. Gall), foll. 293^r-300^v. Delete from Laistner's list. These contain foll. glosses for *DNR*, *De Temp*, and *DTR*, but without texts (the whole codex is given to scholastic glosses). *SMAH* III (1938), p. 94. See Steinmeyer and Sievers IV, 449.]

97. *St. Gall, 397 (s. ix², St. Gall), pp. 123-140.

98. *St. Gall, 878 (s. ix¹, Fulda ?), pp. 242-276. B. Bischoff has demonstrated that this codex is "Eine Sammelhandschrift Walahfrid Strabo" (*ZBW*, Beiheft 75, *Festgabe ... Georg Leyh*, 1950, pp. 30-48). "With Vienna MS 795 this is the best known manuscript with runes." — R. Derolez, *Runica Manuscripta* (1954), p. 73, et passim, with bibliography, etc. A. Bruckner, *SMAH* I, pp. 93-94. Munding, *Kalendarien* S.G., p. 6. "Capitula libri de naturis rerum." Close to Nos. 75 and 97. Wesley M. Stevens believes that "the Fulda copy of *DNR* which Hrabanus used (his *Computus* was written at Fulda in the summer of A.D. 820) was transcribed by Walahfrid there, A.D. 827-829, into St. Gallen MS. 878... The *DNR* in Paris, B.N. lat 4860, also has some variants close to those of Hraban's excerpts." — Letter of 13/7/68 confirmed in *Historical Papers* 1971, *Communications historiques*, pp. 14, 18.

99. *San Marino, Huntington Library, 1345 (s. xiv, England), foll. 40^r-46^v. "Incipiunt excepta que beda ex libris plinii scdi de natīs rerū excp it" (cf. No. 5). Somewhat garbled *capitula* and rubrics, but text complete. C. xi divided as in No. 2, etc. Foll. 1^r-17^r ("Incipit epla Bede iiii libiiii [sic] de imagine mūdi") = PL CLXXII, 119-188; fol. 47^r ff. ("LUCIDARIUS") = PL CLXXII, 1109-1176.

100. *Schaffhausen, 61 (s. x), foll. 1^r-9^r. A. Cordoliani in *Scriptorium* XII (1958), pp. 247-253.

100. Stonyhurst College, Lancashire, B XXVI (s. xii/xiii), foll. 1^r-

10^v. Rector David Hoy, S. J., confirms by letter that this text is complete, without glosses. *Scriptorium* XIII (1959), p. 276, No. 399.

102. Strassbourg, Bibl. Pub. 326 (s. x, Angoulême or Limoges ?), foll. 1^r-10^v. R. Derolez, *Runica Manuscripta*, p. 332 ff. *et passim*, with bibliography. Like No. 76.

103. Strassbourg, Bibl. du Grand Séminaire. Fragment of four foll. reported in *Scriptorium* XIX (1965), p. 366, No. 895, after *Annuaire de la Soc. d'hist. du Val et de la Ville de Munster* XV (1960), pp. 10-14.

104. *Stuttgart, Landesbibl. Theol. Q. 172 (s. xii, Chomberg), foll. 1^r-7^v.

105. Utrecht, Univ. 73 (A.D. 1462, nr. Utrecht), foll. 95^r-109^v.

106. Valencia, Bibl. cat. 93 (240 ?). E. Olenos y Canalda, *Códices de la Catedral de Val.*, ed. 2 (Madrid, 1943), p. 74. Cf. Cordoliani in *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* LVII (1951), p. 5.

107. *Valenciennes, Bibl. Pub. 174 (s. ix, St. Amand), foll. 1^v-13^v (considerable illegibility through fo. 9^r). CG XXV (1894), p. 263. Van de Vyver in *Mélanges Auguste Pelzer* (Louvain, 1947), pp. 61-79. Heavily glossed.

108. *Valenciennes, 343 (s. x, St. Amand), foll. 14^r-22^v. CG XXV, p. 346. Rather like the St. Gall and Reichenau MSS (G).

109. *Vatican, Barb. lat. 477 (s. xi), foll. 72^v-88^r. Somewhat like No. 36.

110. *Vatican, Ottob. lat. 6 (s. xii), foll. 15^r-18^v. After a lost gathering DNR begins c. xx, line 7. Resembles G MSS. List fol. 27^r of *abbati Nonantulenses* (Nonantole, near Modena, founded A.D. 752) to A.D. 910.

111. *Vatican, Pal. lat. 317 (s. xiv), foll. 111^r-114^v. *Cat. Pal. Lat.* I (1886), p. 84. Resembles G MSS, esp. Paris 16361 (No. 87).

11. *Vatican, Pal. lat. 1449 (s. ix, Mainz), foll. 105^r-112^v (L). Among the basic MSS, L most nearly resembles S, then A. Froben heavily relied on this codex for his edition of Alcuin's works.

113. *Vatican, Regin. lat. 123 (A.D. 1056, Ripoll). Wilmart, *Cat. Cod. Regin.* I, pp. 289-292, with bibliography. This codex, almost certainly prepared by Oliva of Ripoll, is a scholastic florilegium of computus and related topics, divided into four books. Two or more gatherings have disappeared. Facsimiles in Saxl I, Taf. iv-viii; II, pp. 9, 14. For Oliva, see Cordoliani in *Hispania Sacra* VII (1954), p. 119 (bibliog.). Book III (foll. 127^r-151^v) and IV (152^r-219^v) contain most of DNR in scattered chapters. Resembles A (No. 54).

114. *Vatican, Regin. Lat. 309 (s. x, St. Denis), foll. 107^v-117^r. *Cat. Cod. Regin.* II (1945). Saxl I, pp. 59-66 (facsimile, fo. 98^r, Taf. XXI, i), was the first to report that this computus in seven books (foll. 2^v-117^r) is that of Munich 210 and Vienna 387 (S^m, S^v; Nos. 57, 126) and also of Vat. lat. 645 (No. 123). But the text of DNR does not resemble those other texts: it belongs to the G group. Madrid, Bibl. nac. 3307 is a related codex (*Estudios biblicos* X, 1951, pp. 129-144; Cordoliani in *Hispania sacra* VIII, 1955, pp. 180-181); but it does not contain DNR. See KG, p. 51.

115. *Vatican, Regin. lat. 755 (s. x, Sens), foll. 88^r-92^v. I wrote "Auxerre?" in my list in *Isis*, 1937, p. 435, and Laistner repeated that guess. But the *Annals of Sens* (MGH, *Scriptores* I, 102) are transcribed from this MS. Related to *A*, No. 54.

116. *Vatican, Regin. lat. 1038 (s. x) foll. 129^r-135^v. A markedly inaccurate, but complete, text.

117. *Vatican, Regin. lat. 1260 (s. ix, Fleury), foll. 1^r-7^v. Lipp, pp. 1-14 (*F*), with facsimile. Resembles *A* (No. 54) and *M* (No. 9), and Paris N.A. 1615 (No. 89), but none closely.

118. *Vatican, Regin. lat. 1405 (s. xi), foll. 56^r-84^r. Sanford in *Transactions of the American Philological Assn.* LV (1924), p. 220, No. 173. See No. 3.

119. *Vatican, Rossi. lat. 247 (A.D. 1018?), foll. 8^r-19^v. On the correcting hand, see No. 3.

120. *Vatican, Vat. lat. 642 (s. xi), foll. 1^r-6^v. *Cod. Vat. Lat.* I, p. 492. The text loosely adheres to *A*, *C*, *M*, with some particular likeness to No. 90. Fol. 1^v has a handsome red and black sketch of a seated Logos.

121. *Vatican, Vat. lat. 643 (s. xii, Melk?), foll. 1^r-9^r. *Cat.* I, p. 493. Saxl I, pp. 70-71 (facsimile of fol. 88^v, I, Taf. vii). Van de Vyver in *Osiris* I (1936), p. 671. Like *C* (No. 2).

122. *Vatican, Vat. lat. 644 (s. x, St. Gall?), foll. 1^v-6^v. Lost gatherings: text extends from c. ix, line 11, through c. xlvii. Lipp, pp. 162-189 (*I*), with facsimile. Text like Nos. 3, 4, 35, 94, 95. Heavily glossed (cf. Milan D 48 Inf, No. 56).

123. *Vatican, Vat. lat. 645 (s. ix, once Saint-Quentin), foll. 81^v-92^v. *Cat.* I, pp. 496-500. *KG*, p. 50, n. 246. Foll. 30^r-34^v: Paschal tables with *Annales Veromandenses* (Saint-Quentin) in a hand later than the tables; transcribed in M.G.H., *Scriptores* XVI, pp. 507-508. Like No. 8 (*V*) and No. 59.

[*Vatican, Vat. lat. 1053. Delete from Laistner's list: not *DNR*.]

124. *Vatican, Vat. lat. 5530 (s. ix/x). A computus in 180 chapters composed A.D. 896 (see foll. 89^v-90^v). *DNR*, i-iii (foll. 3^r-4^r). *Archiv ältere d. Geschichtskunde* XII, p. 250. Fickermann in MGH, *Poetae* VI, i, p. 142.

125. Vercelli, Archivio capitolare, 138 (s. x), pp. 69-96. Mazzatinti XXXI, 110: Bede de Naturis rerum liber I.

126. *Vienna, Österreichische Nationalbibl., 387, foll. 130^v-146^v (*S^m*). Twinned with No. 58, Munich MS 210 (*S^m*), which see. For the correcting hand see No. 3. *Tabulae* I (1864), p. 60. Rück, pp. 10-13. *Charlemagne: Œuvre*, etc. (Aix-la-Chapelle, 1965) No. 455, p. 276 (German ed., pp. 278-279). *KG*, pp. 50-51. Saxl II, p. 81.

127. *Vienna, 522 (s. x, Salzburg), fos. 3^r-29^r. Very like *S^m*, *S^v*.

128. *Vienna, 12600 (s. xii/xiii, from Prüfening), foll. 97^r-105^r. *Tabulae* VII, pp. 119-120. Saxl II, p. 161-162. Laistner listed "doubtful." Resembles No. 95.

129. Wolfenbuettel, Helmst. 696 (s. xv), fol. 62^v. Excerpts.

130. *Wolfenbuettel, Weiss. 66 (s. ix/x, e. France?), foll. 54^r-61^v.

Von Heinemann, *Kat. II*, v (1903), pp. 296-297. Hans Butzmann, *Die Weissenburger HSS* (1964), pp. 211-213. Like *N* (No. 89).

131. York, Cathedral Library, 42. "V. Beda de naturis rerum ex Plinio." Edw. Bernard, *Libri MSS. Eccl. Cath.* II, i (Oxon. 1697), p. 4

132. *Zürich, Zentralbibl. C 62 (s. x, St. Gall), foll. 224^v-232^v. Mohlberg, *Kat. I* (1932), p. 34. A. Bruckner, *SMAH III*, p. 125. *G* family.

133. *Zürich, Car C 176 (s. x/xi), foll. 188^r-202^v, with *figurae*. Mohlberg, *Kat. I*, pp. 147-148. *G* family.

134. Zwettl, 296 (s. xii/xiii), foll. 3^r-12^v.

3. Filiation of MSS

I find any kind of meaningful filiation of MSS impossible; the least deceptive statement regarding the MSS-tradition is the Hand-List given above. The only apparently sound generalization is that all MSS known to have been written in England (Nos. 6, 19, 22, 41, 42, 43, 47, 63, 66, 69, 99) show some relation to and presumable derivation from French MSS. It seems probable that Abbo of Fleury brought with him or imported texts of *DNR*, *DTR*, *DT*, and *EpW* when he migrated to Ramsey, thereby starting a new tradition of computistical and physical studies in England in the time of Dunstan and Oswald.¹

I have noted, in the descriptions of MSS nos. 2 and 3 above, two sets of variants which suggest two groupings of MSS, the first associated with Corbie, the second with the Loire valley. I call attention that the second variant, *lunae in tauro*, seems to have worked backward into modern texts of Pliny from this deviation in Bede MSS.

The following MSS follow *A*¹ (no. 54) in omitting *Australis ... brumalem* (c. x) from its normal position: 2 (C), 10, 14, 36, 62, 75, 76, 77, 88, 115, 121.

The following MSS have source marks, but the range of disagreement, tabulated below, p. 187, resembles the range of disagreement in all textual variants: 2, 3, 9, 35, 43, 47, 54, 59, 63, 80, 109, 110, 118, 119, 122. I do not believe that these source marks emanated from Bede, for a few of them are not correct (e.g., c. xxviii).

The following MSS appear in codices containing part or all of the Pliny excerpts treated by Rück and others⁽²⁾ and presumably derived from a Northumbrian prototype: 34, 57, 75, 76, 89, 114, 123, 126. These *DNR* texts are inclined to be similar.

The following MSS read "ad exortum eiusdem partes contingens" (c. x): 3, 4, 8, 9, 10, 14, 22, 30, 35, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 56, 59, 60,

(1) Max Manitius, *Geschichte II*, pp. 664 ff.; David Knowles, *Monastic Order in England*, 1940, pp. 46 ff.

(2) Dr. Karl Rück, *Auszüge aus der Naturgeschichte des C. Plinius Secundus*, Program, München, 1888; Welzhofer, *Abhandlung f. W. von Christ*, p. 25; G. Kauffmann, *De Hygini memoria*, pp. 70, 78, 91; B. de Gaiffier in *Analecta Bollandiana* LXXVII (1951), pp. 339 ff., who cites, p. 399, a bibliography by G. Bittanovich in *Annuario dell' Università Cattolica del S. Cuore*, 1955-1957, p. 87, n. 2.

63, 71, 75, 83, 88, 93, 95, 96^a, 109, 110, 118, 126, 128. The following MSS have the gloss, *scilicet contingens* : 2, 80, 86.

4. Excerpting

Individual chapters of *DNR* appear frequently, sometimes unexpectedly, in codices assembled throughout the middle age; but since the chapters are excessively short and generally commonplace, I have not recorded these appearances in the Hand-List of MSS, as I do for *DTR*. Quite uniformly the texts are badly corrupted. I have included variants from the single chapter (xvii) excerpted in the eighth-century Cotton MS, Caligula A xv (*Cot*), merely to indicate how rapidly a text disintegrates when separated from the parental name of Bede.

5. Glosses

Dr. Lipp has discovered a substantial relation between the glosses of Vatican MS Reg. lat. 1260 (Fleury) and Paris MS N.A. 1615 (probably written at Auxerre and shifted to Fleury at mid-century ix). Also between Berlin 130 and Amiens 222 (Corbie) and Paris N.A. 1632 (possibly of Fleury). Also between Milan, Ambr. D 48 Inf. (St. Martian, Tortona) and Vatican lat. 644 (St. Gall ?). She has studied a number of other glosses, including those copied into the *Patrologia Latina* from Hervagius' edition and the Old Irish glosses of Karlsruhe Aug. 167 and the Old Welsh glosses of Angers. ⁽¹⁾ As the most promising basis for future comparison of commentaries, she has edited for this volume the glosses of Berlin MS 130. This text can be compared with the commentary on *DTR* in Vol. II, for it was drawn from the same codex. Evidence for and against common authorship of the two commentaries will be summarized in Vol. II, in the treatment of that *DTR* commentary. The *DTR* glosses are known to have been composed or copied in the year 873, and both *DNR* and *DTR* doubtless were copied at that date. But the assignment to Metz seems wrong. Almost certainly a scholasticus (or two) of Laon composed them at some time between 850 and 873, and our codex, Berlin 130, may well have been copied at Laon. In both commentaries, the glosses are comparatively voluminous and comparatively complete. Indeed, the total length of the *DNR* commentary (6850 words) is 1.5 times the length of *DNR* itself.

6. Editions

De natura rerum appeared in complete form in all collected editions : Hervagius, Basle 1563 ; Cologne 1612, 1688 ; Giles, London, 1843 ; Migne, Paris, 1850. Giles professed (vol. VI, p. v) that "The Mss. used

(1) Frances Lipp, *The Carolingian Commentaries on Bede's De Natura Rerum*, Dissertation, Yale University, 1961.

for this work are in the British Museum, for the collation of which ... thanks are due to Mr. Wright." Then (VI, p. 456) he recorded variants, not from London but from Paris MSS. In fact, the text is copied directly from Hervagius, who used an unknown MS somewhat resembling *V* (Berlin, 128). The texts in all the editions of the collected works are quite usable, thanks not so much to the care of the editors of these editions as to the uniform care of medieval scribes.

Three other texts lie outside the tradition of the complete works. For a description of Sicardus' *editio princeps*, Basle, 1529, a quite rare work, see my *Beda's Pseudepigrapha*, 1939, pp. 5-6⁽¹⁾; the text of *DNR* was drawn from an unidentified MS, related to *V*. Also in *Beda's Pseudepigrapha*, pp. 6-13, I have described the edition of John Bronchorst (Nouiomagus), Cologne, 1537, drawn from MS. no. 28 (Cologne 103, s. ix¹). To this text he added commentary of his own, and tables, figures, and commentary drawn from an unidentified Abbonian MS.⁽²⁾ In 1761, Mansi published at Lucca a transcript of Lucca MS 490, s. viii/ix, which I have described in the Hand-List above, no. 51.

7. Figurae

Isidore may have entitled his "*De natura rerum*" "*Liber rotarum*." At all events *figurae*, normally *rotae*, are an integral part of that work⁽³⁾. I find no evidence that Bede included figures in his codex of his *DNR*, though they appear later, especially in the post-Conquest English MSS. Most frequently these figures are copied from Isidore. However, it seems possible that Insular scholars, in the tradition of Isidore, did create some new figures. CLM 14456, foll. 69-73, written ca. A.D. 817 at St. Emmeram, Salzburg, with close and important Irish antecedents,⁽⁴⁾ and similar to a Fulda MS, Basle F III 15a, may be evidence of this Insular activity, as are also the MSS associated with the Pliny excerpts, Paris N.A. 1615, foll. 146-181 (Auxerre, ca. 830), and Munich 210 and Vienna 387, both written at Salzburg early in s. ix.

(1) Cf. Paul Lehmann, *Jobannes Sicardus*, Munich, 1912, pp. 60-61.

(2) For description of Abbonian computi, see A. Van de Vyver in *Revue Bénédictine*, 1935, pp. 137-158.

(3) Reproduced by Jacques Fontaine in his edition, 1960.

(4) Kenney, *Sources*, p. 223, no. 59; B. Bischoff, *Die südostdeutschen Schreibschulen I* (1960), pp. 195-196, gives full description.

CONSPECTVS SIGLORVM

- A* Melk, Stiftsbibliothek 370, antea G 32 (s. ix^{med.}, Auxerre), pp. 1-16. No. 54.
- C* Amiens, Bibliothèque Publique 222 (s. ix¹, Corbie), foll. 19^r-27^r. No. 2.
- Cot* London, British Museum, Cotton Caligula A 15 (s. viii^a, N. France), *DNR* c. xvii solum. No. 40.
- E* London, British Museum, Regius 13 A xi (s. xii, England), foll. 14^v-22^r. No. 47.
- G* St. Gall, Stiftsbibliothek 251 (s. ix¹, St. Gall), pp. 33-44 (uariae incompletae). No. 96.
- L* Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 1449 (s. ix, Mainz), foll. 105^r-112^v. No. 112.
- M* Berlin, Deutsche Staatsbibliothek 130, Phill. 1832 (s. ix, Metz), foll. 1^r-9^r. No. 9.
- N* Paris, Bibliothèque Nationale, N. A. lat. 1615 (ca. 830, Auxerre, dein Fleury), foll. 128^v-135^r. No. 89.
- S^m* München, Staatsbibliothek 210 (ca. 818, Salzburg), foll. 129^v-145^r. No. 57.
- S^v* Wien, Österreichische Nationalbibliothek 387 (s. ix¹, Salzburg), foll. 130^v-146^v. No. 126.
- V* Berlin, Deutsche Staatsbibliothek 128, Phill. 1831 (ca. 800, Verona, dein Metz), foll. 91^r-99^v. No. 8.

BEDAE DE NATVRA RERVVM LIBER

VERSVS BEDAE PRESBITERI

Naturas rerum uarias labentis et aeui
 Perstrinxi titulis, tempora lata citis,
 , Beda Dei famulus. Tu fixa obsecro perennem
 Qui legis astra, super mente tuere diem.

2 *Rubricam om.* E M Betae G 4 -xit S^m 5 baeda L V perhennem
 A V 6 leges S^v

CAPITVLA LIBRI DE NATVRA RERVVM

- I. De quadrifario Dei opere
 II. De mundi formatione
 III. Quid sit mundus
 5 IIII. De elementis
 V. De firmamento
 VI. De uaria altitudine caeli
 VII. De caelo superiore
 VIII. De aquis caelestibus
 10 VIIII. De circulis mundi
 X. De plagis mundi
 XI. De stellis
 XII. De cursu planetarum
 XIII. De ordine earum
 15 XIIIII. De apsidibus earum
 XV. Quare mutant colores
 XVI. De zodiaco circulo
 XVII. De .XII. signis
 XVIII. De lacteo circulo
 20 XVIIIII. De cursu et magnitudine solis
 XX. De natura et situ lunae
 XXI. Argumentum de cursu lunae per signa
 XXII. De eclipsi solis et lunae
 XXIII. Vbi non sit et quare
 25 XXIIII. De cometis
 XXV. De aere
 XXVI. De uentis
 XXVII. Ordo uentorum
 XXVIII. De tonitruo
 30 XXVIIIII. De fulminibus
 XXX. Vbi non sit et quare
 XXXI. De arcu
 XXXII. De nubibus
 XXXIII. De imbris
 35 XXXIIII. De grandine
 XXXV. De niue
 XXXVI. Signa tempestatum uel serenitatis
 XXXVII. De pestilentia
 XXXVIII. De natura aquarum duplici

Cap. 1/52 *Omnia capitula om. E* 2 -faria *S* opere dei *C G* De quadri-
 farie ratione operum di *C* opere di *G* 4 quae *S* 5 elementis *L M* 8
 -iori *C G* 16 motent *C* 17 xv *V* 18 duodecim *C E M N* signis
 stellis *G S V* 22 Argumentum *om. C* lū *S* per signa *om. V* signum
G; singula *C* 23 eclipso *V*; -si *A G N* lune per signa *V* 24 et *om. V*
 25 comitis *C* comete *N* 27 uentris *S^m* 28 thonitruo *G* 37 sig
 tempest- *N* serenitatum *C* 39 dup. nat. aq. *C*

- 40 XXXVIII. De aestu oceani
 XL. Cur mare non crescat
 XLI. Cur sit amarum
 XLII. De Rubro Mari
 XLIII. De Nilo
 45 XLIII. Aquis terram necti
 XLV. Terrae positio
 XLVI. Terram globo similem
 XLVII. De circulis terrae
 XLVIII. Gnomonica de hisdem
 50 XLVIII. De terrae motu
 L. Incendium Ethnae
 LI. Diuisio terrae

EXPLICIVNT CAPITVLA DE NATVRA RERVVM

40 astu *C*; estu *S* oceano *E M N* 41 crescit *A* 42 amarum sit *C*
 45 nece *G*¹; necei *G*²; nectit *L* 49 gnomica *C L S*^v di *G* isdem *L N*
S V; eisdem *G* 51 aethnae *L N*; aetne *V*; aethenae *A*; om. *C* 52 *L*
S^v

INCIPIT LIBER

I. De Quadrifario Dei opere [ex opusculis Augustini episcopi]

Operatio diuina, quae secula creauit et gubernat, quadriformi ratione distinguitur :

Primo, quod haec in uerbi Dei dispensatione non facta, sed aeterna sunt, qui nos, apostolo teste, ante tempora secularia praedestinauit in regnum.

Secundo, quod in materia informi pariter elementa mundi facta sint, ubi Qui uiuit in aeternum creauit omnia simul.

Tertio, quod eadem materies, secundum causas simul creatas non iam simul, sed distinctione sex primorum dierum in caelestem terrestremque creaturam, formatur.

Quarto, quod eiusdem creaturae seminibus et primordialibus causis totius seculi tempus naturali cursu peragitur, ubi Pater usque nunc operatur et Filius, ubi etiam *coruos pascit* et *lilia uestit* Deus.

II. De Mundi Formatione

[Iunilius]

In ipso quidem principio conditionis facta sunt caelum, terra, angeli, aer, et aqua de nihilo. Die uero prima lux facta est,

I, 1 Cf. Aug. DGLI iv, 13-15 (CSEL XXVIII, p. 466-468); Conf. xii, 7-8. 4/6 DCD XII, 16 (CC XLVIII, p. 372); DGAL VI, 11 (CSEL XXVIII, p. 184-185). 5/6 I Cor. vii, 31; II Tim. i, 9; Tit. i, 2; Eph. i, 4-5. Cf. MGH, Poetae VI, p. 144 (ii). 7/8 Aug. DCD XI, 6 (CC XLVIII, p. 326); DGCM I, vii, 12 (PL XXXIV, 179); DGAL I, iv-v (CSEL XXVIII, p. 7-10); xv (257); DGLI iii, 9-iv, 11 (CSEL XXVIII, 464-466). 9/11 Aug., Conf. xiii, 34; cf. DCD VIII, xvii, 1 (CC XLVII, p. 234-235). 12/15 Aug. DGAL IX, xvii, 32 (CSEL XXVIII, p. 291); DGLI iv, 18 (470); Trin. III, vii-viii (CC L, p. 139-145). 14/15 Luc. xii, 24-27.

II, 1 Aug., Conf. xii, 8; cf. Eugenii Toletani uersus de mundo (MGH, Auct., Ant. XIV, p. 256; cf. Poetae VI, p. 144, No. i). 2/12 Iunilius II, ii (ed. Kihn pp. 493-499 = PL LXVIII, 25-28).

I, 1 -farie ratione operum dī C opere ex opusculis augustini episcopi M
2 diuinaque E 3/8 -formis S^m 4 haec om. G¹ uerbo A¹ 6 -distin-
A L S V 7 eli- L M² 9 simul creata causas M 10 distinctione G¹
11 formatur creaturam E 12 quod eisdem M 14 coruus S 15 Deus
om. C

II, 2 -dicionis L 3 et om. L¹ de nichilo add. V² primo M N

II, 2 [PRINCIPIO] [A.] -XV. kalendarum Aprilium, in prima parte Arietis, quia Aries .xxx. partes habet. In sex enim primis partibus ipsius, totus mundus factus est. Sed quaeritur qualis lux erat antequam sol factus esset. Sic dicunt: Sine calore erat et blanda, pertingens ab oriente ad occasum, ab aquilone ad austrum, quae lux postea conuersa est in lucem solis.

et ipsa de nihilo. Secundo, firmamentum in medio aquarum.
 5 Tertio, species maris et terrae, cum eis quae terrae *radicitus*
 inherent. Quarto, *luminaria caeli* de lumine primo die facto.
 Quinto, *natatilia et uolatilia* de aquis. Sexto, *reliqua animalia*
 de terra, et homo (carne quidem de terra, anima uero de nihilo,
 creatus); qui in paradiso, quem Dominus a principio plan-
 10 tauerat, constituitur. Septimo Dominus requieuit, non a crea-
 turae gubernatione, cum *in Ipso uiuamus, et moueamur, et*
simus, sed a nouae substantiae creatione.

7 Aug. DGAL III, viii, 12 (CSEL XXVIII, p. 71). 11/12 Act. xvii, 28.

4 secunda C N 5 tertia C redicitas N¹ 6 inhaerent C S facta G¹
 om. G² 8 carne om. G¹ nichilo V (sic passim E) 9 paradyso M 12
 noue E S

4 [NIHILO] DE NIHILO : B. De nulla materia, non enim secundum causam, sed
 secundum materiam; nam quod ex Deo est, ex nihilo non est. Non enim habuit
 Deus materiam nisi se ipsum, et ideo ex nihilo esse non possunt. [FIRMAMEN-
 TVM] C. Firmamentum, ubi signa uidemus, sustinet enim superiores aquas et
 est frigidae naturae, quia quantum distat sol a terris, tantum distat firmamentum
 a sole et ideo glacialis naturae est. [AQVARVM] D. Has aquas superiores dicunt
 multi cecidisse ad diluuium faciendum, sed Agustinus interrogat quid erat factum
 de isto aere. Nam in quantum elongatur aer a terra, in tantum elongatum fuit
 diluuium usque ad lunam, id est .ccxvi. (ccxxvi ? M¹) milia stadiorum; atque
 inde facilius intelligitur secundum Agustinum, qui dicit istum aerem conuersum
 fuisse in aquam, et iterum post annum aqua conuersa est in aerem. Nam aer et
 aqua simul fieri non possunt, nec habuit aer locum in quo fuisset quamdiu diluuium
 erat; et nulla aqua uel tempestas supra lunam potest fieri, sed infra lunam fiunt
 semper. Sc. factum est. 5 [SPECIES] Forma et imago. [RADICITVS] Quia
 de animantibus non fuit sermo. 6 [LVMINARIA] Sc. facta sunt. Id est signa
 et stellae quae semper a sole lumen accipiunt. 8 [HOMO] Qui grece
 ANTPO/IOC. [ANIMA] E. Quaeritur utrum una anima creata est in sexto
 die, an multae, sed aperta questio est. Si enim unus homo creatus est, quare non
 et una anima? Et sicut omnia corpora hominum ab illo uno homine deducta sunt,
 ut Scriptura dicit, in quo omnes peccauimus, quare non et animae similiter dedu-
 cuntur ab ipsa una anima? Et ex hoc intelligitur etiam illud semen, quando im-
 mittitur, animam habere. Anima nostra ad imaginem Dei est, in qua non exigua
 nostri portio, sed totius uniuersitatis substantia est, quae procul dubio libera est
 et diffusis cogitationibus atque consiliis huc atque illuc uagatur et considerando
 expectat omnia. Est igitur ad imaginem Dei, quae non corporea aestimatur, sed
 mentis uigore absentes uidet, transcurrit, appetitu scrutatur (-tor
 M¹) indulta; huc atque illuc uno momento sensus suos per totius orbis fines et
 mundi secreta circumfert; quae Deo iungitur, Christo adheret; descendit in in-
 fernum atque ascendit. In hac enim anima totus homo es, sine qua nihil es sed
 terra et in terram resolveris. [NIHILO] Sicut angeli. Nam quando angeli creati
 sunt, tunc et anima (nam ... anima *sumpta ex PL XC, 190D legi nequeunt in M*).
 9 [PRINCIPIO] Nam quando terram Dominus fecit, fecit etiam et paradisi in ea.
 10 [REQUIEUIT] More humano loquitur, non quod laboraret. 11 [IPSO] Sine
 cuius nutu folium non cadit ex arbore. 12 [NOVAE] Id est modo nullam creatu-
 ram facit nouam, quoniam omnia quae modo fiunt, ab initio facta sunt.

III. Quid Sit Mundus

[Plinius]

Mundus est uniuersitas omnis, quae constat ex caelo et terra, quattuor elementis in speciem orbis absoluti globata: igne, quo sidera lucent; aere, quo cuncta uiuentia spirant; aquis, quae terram cingendo et penetrando communiunt; atque ipsa terra, quae mundi media atque ima. Librata uolubili circa eam uniuersitate pendet immobilis. Verum mundi nomine etiam caelum a perfecta absolutaque elegantia uocatur; nam et apud Graecos ab ornatu cosmos appellatur.

III, 1 Aug. DGAL II, i-v (CSEL XXVIII, 32-39); cf. Mar. Vict., In Epistolam Pauli ad Ephesios I, 11 (PL VIII, 1253-1254); ps-Isid. DOC iv, 5-8 (PL LXXXIII, 922-923). 2/9 Plin. II, iv, 10-11. 3 Aug. DGAL II, ix (CSEL XXVIII, 45-47); Plin. II, ii, 5 (*quat. elem.* = Plin. III, iv, 10). 7/9 Plin. II, iii, 8. 9 Isid. DNR ix, 2 (p. 207); Etym. XIII, i, 2; Charisius I (p. 22).

III, 1 Quid est sit mundus S^v 2 quae om. N¹ 3 elimentis L spetiem C
obsol- G¹; -ta G² 4 syd- G 5 cin endo V 6 uolubile S 7 pen-
dit C L immobilis A G S^v 8 eliegentia S^{m1} S^v; eligantia A L N¹

III, 3 [SPECIEM] Sc. orbis. [ABSOLVTI] F. Absoluta res dicitur quae a nulla re pendet uel fulcitur, unde et nos non sumus absoluti quoniam terra fulcitur. [GLOBATA] Rotundata. [IGNE] Sole, quia a sole omnia illuminantur. 4 [LVCENT] G. Descensionis ordo est. Ignis enim superior est et superiorem locum obtinet in omni creatura. Post ignem, aer; deinde aqua, post quam terra imum obtinet locum. [AERE] Cuncta globata. [QVO] Sc. aere. [VI-VENTIA] Omne spirans uiuit, et omne quod uiuit spirat. 5 [PENETRANDO] H. Sunt enim uenae in terris quaedam per quas aquae latenter manant et in flumina crescunt, et ideo etiam mare redundare non potest, quia uenae terrarum quae euomunt iterum absorbent. [COMMVNIVNT] Firmant uel stabiliunt. Nam cum aqua uolasset, nisi aqua fuisset intus et in circuitu, sicut puluis. 6 [MEDIA] Ipsa terrarum globata. I. Quaeritur quomodo (quoque M¹) id quod est medium potest esse imum, aut id quod est imum potest esse medium. Nam hoc uidetur in his uerbis. Ita ergo intelligitur: Medium est quia totus mundus sic uoluitur et sic est circa terram ut aequale spatium sit semper a terra ad caelum, siue sub terra, siue supra terram, et semper necesse est ut media pars totius mundi sit infra et media supra. Ima autem quia in ordine quattuor elementorum (ele- M¹) quibus constat mundus obtinet locum ultimum. Et quod excellentius (-tiis M¹) est, melius est. Melior est enim ignis quam aer, aer quam aqua, et aqua quam terra, quia corpulentiora sunt quae sunt iuxta terram. Vnde et terra immobilis manens una sede semper heret complexa medium mundi locum. [LIBRATA] Aequata, quia aequalis pars est semper per omnia a terris ad caelum. 7 [PENDET] Quia nulla creatura sustinetur. [VERVM] Ad discretionem aliorum mobilium elementorum. 8 [ELEGANTIA] Pulchritudine. 9 [COSMOS] Id est ornatus.

III. De Elementis

[Isidorus]

Elementa sibimet sicut natura, sic etiam situ differunt. Terra enim, ut *grauissima* et quae ab alia natura sufferri non possit, *inum in creaturis* obtinet locum. Aqua uero quanto *leuior terra* tanto est *aere grauior*, qui, si forte aquis in uase aliquo subdatur, *statim* ad superiora ut *leuior euadit*. Ignis quoque, *materialiter accensus*, continuo naturalem sui sedem *super aera* quaerit; sed ne illuc *perueniat in mollem aerem*, cuius *circumfusione* deprimitur, *euanescit*. Quae tamen quada-
 10 dam naturae propinquitate sibimet *ita commiscuntur*, ut *terra* quidem *arida et frigida* frigidae aquae, *aqua* uero *frigida* et *humida* humido aeri, porro *aer humidus et calidus* calido igni,

IV, 1 Aug. DGAL III, ii, 3 – vii, 10 (CSEL XXVIII, 64–70); cf. Ambr. Hex. I, vi, 1 (CSEL XXXII, pp. 16–17). 2/9 ps.-Isid. DOC iv, 5–6 (PL LXXXIII, 922); cf. Isid. DNR xi, 1 (p. 213). 9/14 Ambr. Hex. III, iv, 18 (CSEL XXXII, pp. 71–72); cf. II, iii, 14 (53–54); Isid. DNR xi, 2–3 (p. 215); Etym. XIII, iii, 2.

III, 1 Elementis L M^a 2 elementis V^a; elementa G^a M^a 5 terram C; terrae G^a L S^m 8 quaerit om. Nⁱ ne om. Lⁱ proueniat C M S^v 9 circumfusione cuius C -fusione G^a 9/10 quaedam S^m 10 -tatem S^m -miscetur A C G^a N 11 et om. M cor. ad aquae G^a 12 umida M; umido M N S^v

IV, 2 [ELEMENTA] K. Ylementum (Eli- Mⁱ) secundum Isidorum grecum est et sonat latine materies; yle enim grece, latine materies. Secundum autem Ambrosium, latinum nomen est et diriuatur ab eo quod est elimo, id est formo, et quod nos elimentum (ele- Mⁱ) dicimus, Greci stochium. [SIBIMET] Inter se. [SITV] Loco. [DIFFERVNT] Distant. 3 [TERRA] L. Elementa .iiii. sunt: caelum, ignis, aqua, et terra, quae in omnibus sibi mixta sunt. Siquidem et in terra ignem reperies, qui ex lapidibus et ferro frequenter excutitur, et in caelo, cum sit ignitum et micans fulgentibus stellis, polus aqua esse possit intelligi.

Ordo ascensionis. [VT] Sc. est. [GRAVISSIMA] Non sine causa. [AB] Habet enim terra propriam qualitatem suam, sicut et singula elimenta. 5 [TANTO] Et ideo medium locum obtinet, quia omne quod iuxta grauem est, grauius (grauus Mⁱ) fit quam id quod fit supra, ut est aqua. [VASE] Omne quod uacuum est, necesse est ut habeat aerem. 6 [VT] Quia. 8 [NE] Ne super aerem pergat. [MOLLEM] Aquaticum. 9 [DEPRIMITVR] Extinguitur. [QVAE] Quamuis dixi quia natura et situ differunt. 10 [SIBIMET] Ignis enim per se non potest fieri quia ignis corpus est, et nullum corpus his quattuor elementis carere potest. [TERRA] Naturalis enim proprietas siccitas est terris. Haec ei praerogatiua seruata est, et terra naturaliter arida est. Quod autem frigida, non a se, sed ab aqua. 12 [HVMIDA] M. Aqua uero in hoc quod humida est non a se ipsum habet sed ab aere, id est ut humida sit aquarum affinitate sortitur. [AER] N. Aer enim mediam inter duo compugnantia per naturam, hoc est inter aquam et ignem, utrumque elimentum conciliat sibi, quia et aquis humore et igni calore coniungitur. Necesse est itaque ut in uno quoque elimento duae qualitates fiant: una propria, altera uero alterius elimenti, sicut in terra ariditas et frigiditas; et inde fit ut circulus fiat, et sic unum quodque elimentum unum habet suum, aliud alienum.

ignis quoque calidus et aridus terrae societur aridae. Vnde et ignem in terris et in aere nubila terrenaque corpora uidemus.

V. De Firmamento

[Isidorus]

Caelum, subtilis igneaeque naturae rotundumque et a centro terrae aequis spatiis undique collectum, unde et *conuexum mediumque quacumque cernatur. Inenarrabili celeritate* cotidie, *circumagi* sapientes mundi dixerunt, ita ut rueret si non planetarum occursu moderetur — argumento siderum nitentes, quae fixo semper cursu circumuolant *septentrionalibus breviores gyros circa cardinem peragentibus*. Cuius uertices extremos quos circa spera caeli uoluitur, polos nuncupant, glaciali rigore
10 tabentes. Horum unus ad septentrionalem plagam consurgens

V, 1 Isid. DNR xii, 2-6 (pp. 217-223); Etym. XIII, iv, 2-3. 3/6 Plin. II, ii, 5, -iii, 6; cf. Isid., Etym. XIII, v, 6. 7/8 Aug. DGAL II, x, 23 (CSEL XXVIII, p. 47-48). 8/10 Plin. II, xiii, 63. 8/12 Isid. DNR xii, 6 (p. 223); Etym. XIII, v, 3-5; Plin. II, xlv, 119. 9/10 Cf. Hugo S. Vict., Summa Sent. II, 1 (PL CLVI, 8). 10/12 Cf. MGH, Poetae VI, p. 144 (ii).

13 aridus] siccus *M*; uel siccus *G*² sociat- *G M*; sotietur *G L* 14 et om. *C*
et mare nubila *S*^m nubilia *M*

V, 2 subtilis *L* 3 spatia *A* undaeque *A* conuexus mediusque *A L*
*N*¹ *S*^v *S*^m *V* 4 -nitur *N*³ inerrabili *N*³; inenarrabile *S* cottidie *C M*
V; quotidie *A* 6 moderaret *M*; moderaretur *A C E G* syd- *L* 7
cursu om. *A*¹ -temt- *L* 8 gyros *A E G N S V* 9 circa quos *N*² sphe-
ra *A V* uolatur *G*¹ nonc- *C* nuncupat *L*² glacialia *S*^v 10
tabescentes *G*

13 [QVOQVE] O. Ignis quoque, cum sit calidus et siccus natura, caloris aeri annectitur, siccitate et communione ac societate refunditur terrae. Atque ita sibi per hunc circuitum et chorum quandam concordiae societatis concinunt. Vnde et grece CTOIXIA dicuntur, latine elimenta dicimus, quod sibi conueniunt et concinant.

[TERRAE] Cur terra arida est nisi quia (quia nisi *M*¹) siccatur ab igne. 14

[TERRIS] Lapidibus. [NVBILA (NVBILIA *M*)] P. Pro spissis nubibus quae semper habent aquas nubila dixit. Est enim fixum inter nubila et nubes. Hoc interest quod nubilum dicimus spissas et densissimas nubes; nubes uero et spissas et raras.

[CORPORA] Aues.

V, 2/3 [CENTRO] Medietate. 4 [QVACVMQVE] Semper medietas caeli uidetur.

5 [SAPIENTES] Philosophi. [RVERET] Caderet. 6 [MODERETVR] Tardaretur

uel temperaretur. [ARGVMENTO] Q. Argumentum est quod rei dubiae facit fidem, et dictum argumentum quasi argutum inuentum. [SIDERVVM] Non planetarum. [NITENTES] Intelligentes philosophi. 7 [QVAE] Sc. sidera.

[FIXO] Stabili quia non mutantur. [CIRCVMVOLANT] In circuitum terrae. Ex signis cognouerunt caelum uerti circa terram, et ostendit ex quibus. 8

[GYROS] Circulos. [CARDINEM] Polum. [PERAGENTIBVS] Lustrantibus.

9 [NVNCPANT] Sc. sapientes. [RIGORE] Frigore. 10 [TABENTES] Quia nun-

quam sol tangit eos. [HORVM] Sc. polorum. [CONSVRGENS] Tendens.

boreas ; alter deuexus in austros terraeque oppositus australis uocatur, quem *interiora austri* scriptura sancta nominat.

VI. De Varia Altitudine Caeli

[Plinius]

Non autem ita *mundus hoc polo excelsiore se attollit ut undique cernantur haec sidera. Verum eadem quibusque proximis sublimiora creduntur eademque dimersa longinquis. Vique nunc sublimis in deiectu positus uidetur hic uertex, sic in illa terrae deuexitate transgressis illa se adtollunt. Residentibus quae hic excelsa fuerant, opponente se contra medios uisus globo terrarum, adeo ut septentriones, quae nobis a uertice pendent, in quibusdam Indiae locis quindecim tantum in anno diebus* 10 *appareant.*

VII. De Caelo Superiore

[Ambrosius, Isidorus, Plinius]

Caelum superioris circuli proprio discretum termino et aequa-

12 Iob ix, 9.

VI, 2/6 Plin. II, lxxi, 177 (p. 78). 6/8 Plin. II, lxxi, 177 (p. 78). 8 Plin. II, lxxvi, 183-185 (p. 81).

VII, 1 ps.-Isid. DOC vi, vii (PL LXXXIII, 926-931).

11 boreas] breuius C¹ diuexus L N¹ S obp- S V 12 sc̄a scriptura C E N

VI, 2 celsiore C adtollit A S V ut] aut E 3 undequae A¹ cernatur L¹ ; cernerentur E uerum haec eadem E 4 demersa A L ; dimensa V ut quae A¹ S V ; ut qui G¹ 5 deiecto E M ; in iectu L¹ uertix L 5/6 deuexitate sic in illa terrae C N 6 diuex- A L M adtollunt se S^m 7 contra om. A¹ 8 -temt- G L a uertice] auertae G¹ 9 tm̄ A S ; tm̄ N¹ 10 apparent G¹ N ; appereant A

VII, 2 caeli G¹ circulis G¹ discretus G¹

11 [BOREAS] Quem uidemus semper, nec nobis umquam occidit aut sub terris uadit. [DEVEVS] Curuatus. Inclinator. [OPPOSITVS] Statutus. 12 [QVEM] Sc. australem circumum.

VI, 2 [MVNDVS] Caelum. [POLO] Cardine. 3 [EADEM] Sc. signa. 4 [SVBLIMIORA] Quia prope eos sunt. [DIMERSA] Obliqua et curuata. 5 [DIECTV] Subposito. In humili. [POSITIS] Sub ipso. [VERTEX] Boreus. 6 [DEVEKITATE] Humilitate et curuatura. [TRANSRESSIS] Sc. hominibus. [ILLA] Dum transeunt per illos homines. [ADTOLLVNT M] Sc. australia. [RESIDENTIBVS] Inclinantibus sideribus. 7 [OPPONENTE] Cur hoc ita fit. Obstante. 8 [VERTICE] Quia supra nostrum sunt semper et nunquam nobis occidunt. 9 [QVINDECIM] Circa aequinoctium autumnale.

VII, 2 [CAELVM] R. Primum caelum est ab aqua usque ad lunam, quod est aer. Secundum a luna usque ad firmamentum, quod est aethereum firmamentum. Tertium et quartum a firmamento usque ad infinitum, quod est superius caelum. Et tamen septem spatia sunt in eis. [SVPERIORIS] Quod est ultra firmamentum.

[DISCRETVM] Separatum. [TERMINO] S. Veluti enim aeris terminus est in luna, aetheris in firmamento, firmamenti in aquis quae super illud sunt ; sic superioris caeli terminus est aquae. Superiorem enim terminum ignoramus. 2/3 [AEQUALIBVS] Sicut firmamentum aequali spatio a terra semper elongatur, sic illud caelum ubi angeli sunt elongatur.

libus undique spatiis collocatum uirtutes continet angelicas. Quae ad nos exeuntes, aetherea sibi corpora summunt, ut possint hominibus etiam in edendo similari, eademque ibi reuersae deponunt. Hoc Deus aquis glacialibus temperauit ne inferiora succederet elementa. Dehinc inferius caelum non uniformi sed multiplici motu solidauit, nuncupans illud firmamentum propter sustentationem superiorum aquarum.

VIII. De Aquis Caelestibus [Ambrosius, Isidorus, Plinius]

Aquas super firmamentum positas, caelis quidem spiritalibus humiliores sed tamen omni creatura corporali superiores, quidam

4/6 Aug. DCD XIII, xxii (CC XLVIII, p. 405); XVI, xxix (p. 533-535); cf. Beda, in Gen. iv, ad xviii, 2-3 (CC CXVIII, p. 211). 6/7 ps-Isid. DOC iii, 5 (PL LXXXIII, 921B); Isid. DNR xiii, 2 (p. 224); cf. Aug. DGAL II, v, 9 (CSEL XXVIII, 38-39); ix, 22 (47). 6/9 Ambr. Hex. II, iv (CSEL, XXXII, p. 54-56). 8/9 Aug. DGCM I, xi, 17 (PL XXXIV, 181); DGLI viii, 29 (CSEL XXVIII, pp. 479-481); DGAL II, x, 23 (CSEL XXVIII, pp. 47-48); ps-Isid. DOC iv, 8 (PL LXXXIII, 923).

VIII, 1 Ambr. Hex. II, iii (CSEL XXXII, pp. 46-54); Isid., DNR xiii, 2 (p. 225); xiv, 1-2 (pp. 225-226). 2 caelis spiritalibus: cf. Aug. DGAL XII, xxxiv, 67 (CSEL XXVIII, p. 432). 2/5 ps-Isid. DOC, iii (PL LXXXIII, 920-921).

3 collocatus G¹ continet et V; collocat M; concinnet S 4 exeuntes ... summunt om. V etheria/ uel ae E sumunt S^v 5 etiam hominibus M reuersae ibi C 6 deus celum aquis A¹ 7 elimenta L M¹; helementa G de hunc A¹ 9 motus S^m sustentationem G

VIII, 2 super om. M -mento inpositas G¹ inpositas V aquarum positas S spiritalibus C 3 corporeali C¹ quidem G¹ S

3 [COLLOCATVM] Rotundatum. Iunctum. [CONTINET (COLLOCAT M)] Vel continet, id est habet, non conscribit. 4 [QVAE] Ac si diceret: Quando ibi sunt, graui corpora non habent. [CORPORA] Non solum aetheria sed et aeria. 5 [HOMINIBVS] In tantum assumunt corpus ut uideantur consumere corpus. [EDENDO] Quod raro legitur. [IBI] Sicut grauantur assumendo, sic leuigantur dimittendo. 6 [HOC] T. Contra Agustinum loquitur. Agustinus autem dicit .iiii. elimenta fieri infra firmamentum, et aqua semper iuxta terram suum locum tenet. Ignis uero superiorem locum possidet. Ergo qua ratione cogimur dicere glaciales (-ciles M¹) aquas fieri super firmamentum cum nulla terra ibi sit et est superior ille locus quam ubi solis ignis est? Ita ergo intelligit quod dicitur: Aquae quae super caelos sunt angelos significare. [TEMPERAVIT] Aqua enim semper est inter firmamentum et illud superius caelum. 7 [ELEMENTA] Firmamentum, aetherem, aerem. [DEHINC] V. Hac enim ratione colligunt illud superius caelum igneum esse: quia ignis superiorem locum in omnibus creaturis possidet; si ergo illud caelum superius est, necesse est ut igneum fiat. [INFERVS] Firmamentum. [NON] Sicut superius, quod semper stat et non mutatur et ignem tantum est. 8 [MULTIPLICI] Sicut apparet in sideribus. [SOLIDAVIT] Firmavit.

VIII, 2 [SPIRITALIBVS] Vbi angelicae uirtutes sunt. 3 [HVMILIORES] Inferiores. [TAMEN] Sc. asserunt. [OMNI] Vnde colligitur quia caelum ubi uirtutes angelicae sunt incorporeum est.

ad inundationem *diluuii seruatas*, alii uero rectius ad *ignem* ; *siderum temperandum* suspensas adfirmant.

VIII. De Quinque Circulis Mundi

[Plinius]

Quinque circulis mundus diuiditur, quorum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, quaedam inmanitate frigoris aut caloris inhabitabiles existunt. Primus est septentrionalis, frigore inhabitabilis, cuius sidera nobis numquam occidunt. Secundus solstitialis, a parte signiferi excelsissima, nobis ad septentrionalem plagam uersus temperatus, habitabilis. Tertius aequinoctialis, medio ambitu signiferi orbis incedens, torridus, inhabitabilis. Quartus brumalis, a parte humillima

VIII, 1 Plin. II, lxxviii, 172 - lxx, 177 ; Solinus 22.9 ; cf. Beda, DTR, xxxiv (ed' Jones, pp. 244-245). Vide figuras in Bober, p. 82 (c MS. Baltimore, Walters 73' et London, B.M., Cotton Tib. C I). 2/4 Isid., Etym. III, xlv, 1. 2/12 Plin' II, lxx, 177 ; Isid. DNR, x. 4/6 Plin. II, lxxi, 177 (p. 78). 6/7 Plin. II, lxx, 177 (p. 77). 8/9 Hic Beda Augustini DCD XVI, ix (CC XLVIII, pp. 510-511) uerba contradicit.

5 sidereum C¹ ; uel siderum C² ; syd- G affirmant C L M

VIII, 2 mundi L¹ diuidit L¹ 3 temperia C ; temperiae A G 4/5
-temt- L 5 frigorem V syd- G nunquam M 6 secundo G¹ 7
-temt- L uersis L¹ 9 horridus G¹ aperte L humilima A

4 [SERVATAS] Sc. esse. [AD] Quia tam ignitae naturae sunt sidera ut consumerentur nisi ab aquis temperarentur. Sicut consumeretur ista terra igne solis nisi aqua interius et exterius fuisset in ea, sic consumeretur firmamentum eodem igne solis et igne signorum, quae in eo sunt, nisi haberet aquas supra se.

VIII, 2 [CIRCVLIS] Id est differentiis. Specialiter modo de caelo dicit. [DIVIDITVR] Distinguitur quia quamuis circa terram sint, non tamen in terra sunt. 3 [QVAEDAM] Sicut aequinoctialis, sicut australis et septentrionalis. [TEMPERIE] Moderamine. [INCOLVNTVR] Habitari possunt. [INMANITATE] Magnitudine. 4 [AVT] Duo circuli : brumalis et solstitialis. (Gloss. 3 QVAEDAM ... et 4 AVT ... transp. M). [PRIMVS] Sc. circulus. 5 [NOBIS] Id est habitantibus in solstitia[li] circulo, quamuis non omnibus. 6 [SECVNDVS] Id est a septentrionali. [SOLSTITIALIS] X. Solstitium quasi solis statum, non quia ibi stet, sed quia ibi finit suum cursum. Id est amplius ad nos non appropinquat, sed reuertitur in austrum. [SIGNIFERI] Y. A quarta parte Cancrī, quod excelsius est nobis omnibus signis quae sunt in signifero. Qui enim in Alexandria sunt, non apparent eis nisi .xv. diebus in anno. 7 [SEPTENTRIONALEM] Z. Id est usque ad caput Draconis, ubi septentrionalis finitur et solstitialis incipit. [VERVS] Id est conuersus ad nos. 8 [AEQVINOCTIALIS] A. Aequinoctialis dicitur eo quod ibi fit nox et dies aequalis omni mundo. Dum enim oritur sol in medio mundi, omnes uident, et similiter dum occidit. Non sic quando ad nos uenit uel quando ad australes uadit ; tunc enim uariantur dies noctesque. [SIGNIFERI] Id est in Ariete et Libra. [INCEDENS] Currens. 9 [INHABITABILIS] Ignis ibi est semper. [BRVMALIS] B. Brumalis dicitur a breui meatu solis ; quantum enim ad nos pertinet, breue spatium est ab ortu hiemalis diei usque ad occasum. Vel bruma grece, edacitas latine ; maxime enim in hieme consumant, quicquid laboratum est.

- ¹⁰ signiferi ad austrinum polum uersus, *temperatus, habitabilis*. *Quintus australis*, circa uerticem austrinum qui terra tegitur, *frigore inhabitabilis*. *Tres autem medii circuli inaequalitates temporum distinguunt*, cum sol hunc solstitio, illum aequinoctio, tertium bruma teneat. Extremi enim semper sole
¹⁵ carent. Vnde et a Thule insula unius diei nauigatione ad aquilonem mare congelatum inuenitur.

X. De Plagis Mundi

[Plinius]

*Climata, id est plagae mundi, sunt quattuor : orientalis ab exortu solstitiali ad brumalem, australis inde ad occasum brumalem, occidentalis ex hinc usque ad solstitialem, porro
 5 septentrionalis ab occasu solstitiali usque ad exortum eiusdem partis. Ex quibus orientalem et occidentalem ianuas caeli*

12/14 Plin. II, lxx, 177. 15/16 Plin. II, lxxvii, 187; IV, xvi, 104; cf. Solinus xxii, 9; Isid., Etym. vi, 4; Beda, DT, vii (ed. Jones, p. 298); DTR, xxxi fin. (p. 239.52-54, 61-65); xxxiv (p. 245.52-53).

X, 1 Plin. II, xlvi, 119; Hieronymus, Com. in Ps., cvi; Isid., Etym. III, xlv, 2-4; XIII, i, 3-4; DNR xi, xii, 3 (p. 219). 2 Isid., Etym. III, xlii, 1. 2/6 Plin. II, lxx, 177. 6/7 Isid., Etym. III, xl; Ps. lxxvii, 23.

10 poli L¹ 12 inhabilis A autem] sunt V¹ 13 distinguunt E G M V¹
 14 enim] autem E 15 thyle A C E L; tyle M; thile G N S insulas G¹

X, 2 clymata A plage L S^m 3/4 australis ... brumalem om. A¹ 5
 -temt- G L ad om. A¹ 6 partis contingens C G³ M

10 [SIGNIFERI] A quarta parte Capricorni quanquam alii octauam dicant. 11
 [AVSTRALIS] C. A uento qui inde fiat sic nuncupatus. Dicunt enim quia sicut
 notissimum signum est Septentrio in septentrionali, sic Canopus in australi.
 12 [FRIGORE] Quia longe est a sole. [INAEQUALITATES] D. Ideo inaequalia
 tempora dicit quia quando sol in solstitiali circulo est, dies longi noctesque breues
 fiunt. Quando autem in aequinoctiali, dies et noctes pene aequales, sicut in duo-
 decimo kalendarum Aprilium et in .xii. kalendarum Octobrium. In his enim
 fiunt aequinoctia. Quando autem in brumali circulo, noctes longae et dies breues
 fiunt, quia longe est a nobis sol, quod fit in .xii. kalendarum Ianuarii, ibi enim
 fit brumale solstitium. 13 [DISTINGVUNT] Discernunt. [SOLSTITIO] Sol est
 causa circulorum. Quod fit in duodecimo kalendarum Iuliarum. Est enim ibi
 solstitium aestiuale. 14 [SOLE] Et ideo inaequalia tempora non faciunt.

X, 2 [MVNDI] Id est totius uniuersitatis. 3 [EXORTV] Id est ab ortu solsti-
 tialis aestiuales diei usque ad ortum hiemalis solstitialis diei. [BRVMALEM] Sc.
 ortum. [AVSTRALIS] Ipsa est brumalis. [OCCASVM] Id est usque ad suum
 ipsum occasum. 4 [OCCIDENTALIS] Sc. pars. [SOLSTITIALEM] Sc. occasum.
 6 [QVIBVS] Sc. quattuor partibus. [IANVAS] Quia per orientem ueniunt omnia
 signa et per occidentem uadunt. Ab australi parte uel septentrionali, nullum signum
 oritur nec occidit; et ideo non ianuae sed latera dicuntur.

nominant. Haec in medio tantum terrae positae habentur aequalia, nam sub aquilone degentibus brumalis dies breuior, et solstitialis prolixior ortum occasumque dilatans alias plagas
 10 angustat. Item apud australes utraque praefata dies moderatior supradictam diuersitatem inmutat, licet ubique solstitiali exortui brumalis occasus ex eadem linea respondeat. Nam et cunctis exortibus solis eodem modo post sex semper menses congruit occasus.

XI. De Stellis

[Isidorus]

Stellae lumen a sole mutuantes *cum mundo uerti* utpote *uno loco fixae*, et *non stante mundo uagae ferri* dicuntur, *exceptis his*

7/14 Cf. Plin. II, iv, 11; vii, 81; lxix, 176.

XI, 1 MGH, Poetae VI, p. 144 (xi. Versus de mundo). 2/4 Isid. DNR, xxii (p. 255). 3 Vide supra V, lin. 6. Stellae (fixae et uagae) inter sidera et planetas Beda discriminat.

7 trā A 8 brumales S^m dies brumalis E 10 agustant M¹ 11 im-
 mutat C L M 12 exortu G N S^m V 13 exortis N¹ eodem modo
 solis C eadem S^m post totidem sex A¹ 14 congruit semper occa-
 sus G¹

XI, 2 utpute L in uno C G¹ S^m; uno om. M 3 fixa E mundo] modo
 G¹ uage V ferre E¹

7 [HAEC] Sc. climata. [POSITIS] Id est illis qui sunt in medio terrae. [HABEN-
 TVR] Ratio hoc uidet. Si quis esset in aequinoctiali circulo quod tamen fieri non
 potest propter intolerabiles ipsius ignes. 8 [DEGENTIBVS] Viuentibus.
 9 [SOLSTITIALIS] Sc. dies. [ORTVM] E. Sic enim nobis uidetur ortus et occasus
 solstitialis, qui et aestiualis diei, ut in septentrionali fiant tantum, atque ideo
 angustam partem cernimus ibi inter occasum et ortum. Ab ortu autem aestiualis
 diei usque ad brumalem ortum magnum spatium uidemus. Iterum ortus brumalis
 diei et occasus in australi tantum parte cernuntur. Atque ideo angustat, paruum
 enim spatium ibi est. Iterum a brumali occasu usque ad aestiualem occasum
 magnum spatium cernitur esse. Atque ideo dixit "ortum occasumque" et reliqua.

[DILATANS] Amplificans. Collectiuum nomen. Sc. utraque dies. [PLAGAS]
 Septentrionalem et australem. 10 [AVSTRALES] Sc. homines. 10/11 [MODE-

RATOR] F. Id est quod nobis longum est, illis est breue; et quod nobis breue est,
 illis est longum. Aestiuales enim dies nobis sunt longi, brumales uero iterum
 illis. Aestiuales dies breues, brumales uero longi, quamuis non eodem modo.
 Non enim illis sic adbreuiatur nostra dies aestiualis sicut nobis illorum brumalis.
 Atque ideo dixit "moderatur." 11 [INMVTAT] Mouet. [LICET] Quamuis.

[VBIQVE] Per totum annum. 12 [EXORTVI] G. Ac si diceret: Quamuis
 habemus in longitudine uarietatem dierum et noctium, non habemus tamen in
 lineis, nam semper ortus solstitialis in una linea est et occasus brumalis. [LINEA]
 Tamen post sex menses. 13 [POST] Ac si diceret: Illud signum quod hodie
 occidit, post .vi. menses erit in ortu. Verbi gratia, si Cancer est hodie mane in
 ortu, post .vi. menses in initio noctis erit in occasu et Capricornus mane erit in
 ortu (hortu M).

XI, 2 [LVMEN] Sicut sancti a Christo. [MVTANTES] Accipientes. [MVNDO]
 Firmamento. [VTPOTE] Non sine causa.

quae planetae, id est errantes, uocantur. Easque diei aduentu
 , celari nec umquam caelo decidere, fulgor plenilunii et solis
 probat deliquium. Quamuis uideamus igniculos ex aethere lapsos
 portari uentis, uagique lumen sideris imitari, trucibus cito
 coorientibus uentis. Sidera autem alia sunt in liquorem soluti
 humoris fecunda, alia concreti in pruinas, aut coacti in niues,
 10 aut glaciati in grandines. Alia flatus teporis, alia uaporis, alia
 roris, alia frigoris. Nec solum errantia, ut Saturnus, cuius
 transitus imbriferi fiunt, sed et quaedam fixa polo, cum erran-
 tium fuerint accessu uel radiis impulsa, ut succulae in fronte
 Tauri, quas ob id Graeci pluuii nomine Hyadas appellant. Quin
 15 et sua sponte quaedam, statisque temporibus, ut Hedorum exor-

4/6 Isid. DNR, xxiv (261). 6/8 Isid. DNR, xxv (263). 8/16 Plin. II, xxxiv,
 105-106; cf. vi, 32-37.

4 que S; qui Isid. planete L 5 caelari A L M unquam M fulgur G
 -luni S^m 6 deliquium A G S V aetherae L V 7 uenos C sy-
 E G trucis L S 8 coherentibus/ uel orientibus E Hic caput nouum A
 C G E: De Sideribus C; De Vario Effectu Siderum E sunt] dicuntur G^a
 9 foecunda L congrei S 10 grandinis S^m flatu E temporis C L¹
 S^m S^{vi} 12 ymbriferi E fixo C 13 uel solis radiis S^{va} impulsa C L
 M N; impulsu G^a; impulsa solis G^a sucula L S; sycule E 14 quos A L
 S^m S^{vi} V greci A G L M S pluuiiae L; pluuiali G^a; pluuiie E; pluuii C
 hyades G V; hiadas S appellant hyadas L 15 statutisque C N S^{va};
 statutis E aedorum S; Haedorum A

5 [PLENILVNI] H. Id est quando splendet luna plena, uix uidentur signa in caelo,
 quia lux lunae superat lucem stellarum. Sic iterum eclipsis solis probat. Quando
 enim interponitur luna inter solem et terram, tunc occultatur sol et signa apparent
 media die. His igitur argumentis probatur quod nunquam signa de caelo cadunt
 in die. 6 [DELIQVIVM] Defectio. 7 [SIDERIS] Id est uidentur enim esse
 quasi stellae. 8 [COORIENTIBVS] Id est signum est futurorum uentorum.

[SIDERA] Sc. fixa. Id est quando aliqua planeta contra ea currit.

[LIQVOREM] Pluuia fit.

10 [ALIA] Sc. fecunda. [FLATVS] Sc. coacti

humoris. [TEPORIS M] Genitiuus. [VAPORIS] Id est nebulae solutae uel calo-
 ris. 12 [TRANSITVS] Quando sol et Saturnus fiunt in uno signo simul, necesse est
 ut imbres fiant. [CVM] Id est cum aliqua planetarum accesserit ad ea. 13

[RADIIS] Id est solis uel planetarum. [SVCCVLAE] Dicuntur quasi sub oculis.
 [FRONTE] Sunt enim in fronte Tauri. 14 [QVAS] Sc. Suculas. [HYADAS]

Graece enim aqua idor dicitur, unde et Hyadae aquaticae appellantur. 15 [ET]
 I. Hactenus de planetis et de signiferis signis per quae planetae currunt dixit;

nunc autem de signis per quae non currunt planetae dicit, atque ideo "sua sponte"
 dicit, id est nulla planetarum cogente. [STATISQVE] Certis. [TEMPORIBVS]

Sc. faciunt pluuias. [VT] K. Agitator uel Auriga signum aquilonale in
 cuius dorso est una stella quae uocatur Capra et duos Hedos ante se agit, de

quibus nunc loquitur. Notandum etiam de quo ortu nunc loquitur, cum unum-
 quodque signum quattuor ortus habet, id est matutinum, meridianum, uesperti-
 num, et mediae noctis, ex quibus duo plenes sunt — matutinus uidelicet et ues-

pertinus —; sed modo de matutino ortu loquitur. Cum enim sol oritur ab oriente
 mane et ex illius latere oriuntur ista, tunc pluuiiae uel grando [-de M^a] et cetera

fiunt. [HEDORVM] Quando oriuntur Hedi. 15/16 [EXORTVS] Sc. est.

tus. Et Arcturi qui per idus Septembris cum procellosa grandine surgit, et nimbosus Orion, et Canicula quae nimum feruens, ·xu· kalendas Augustae emergit.

XII. De Cursu Planetarum

[Plinius]

Inter caelum terramque septem sidera pendent, certis discreta spatiis, quae uocantur errantia, contrarium mundo agentia cursum, id est laeuum, illo semper in dextra praecipiti. Et quamuis assidua conuersione immensae celeritatis attollantur ab eo, rapianturque in occasus, aduerso tamen ire motu per suos quaque passus aduertuntur : nunc inferius, nunc superius, propter

16/18 Plin. II, xl, 107 ; MGH, Poetae VI, pp. 145-146 (Versus viii, ix, x).

XII, 1 Cf. Plinii Excerpta p. 34 ; Bober, pp. 91-92 ; Liber de computo, cxii (PL CXXIX, 1327) ; Dicuill, De astronomia II, 1 (ed. Esposito, pp. 398 sqq.) ; Cicero, De natura deorum ii, 20. 2/3 Plin. II, iv, 12. 3/7 Plin. II, vi, 32-33. 7 Cf. Isid. DNR xxii, 2 (p. 255).

16 et ut G^a 18 agustas M S^v

XII, 2 terrasque E L^a M S^a discrata Nⁱ 4 leuum A G L M N S^v dextera M 5 adsidua A L S V immense E G M N^a S^m V adtollantur A G S^v V 6 rapiuntur C L M N occasum Plin. 6/7 aduerso ... passus om. V auerso E tamen remotu G 7 passus/uel incessus E superius nunc inferius M

16 [ARCTVR] Sc. ut exortus facit [fact Mⁱ]. [QVI] Sc. Arcturus. 17 [ET] L. Huc usque dixit de signis quae sunt a septentrionali parte signiferi ; nunc autem de illis quae sunt in australi parte. [NIMBOSVS] Sc. ut facit pluuiialis. [CANICVLA] Quae alio nomine uocatur lingua Syrii, id est canis. 18 [XV] Quae dies uocantur (-atur Mⁱ) caniculares. [EMERGIT] Surgit.

XII, 2 [CAELVM] Id est firmamentum. [SEPTEM] De planetis dicit. [PENDENT] Sc. non quia coherent. [DISCRETA] Distincta. 3 [MVNDO] M. Iste locus uarie intelligitur. Primum enim sic : Cum homo conuertit faciem ad solis occasum, sinistra pars illius de australi parte erit, contra quam partem omnes planetae currunt ab occasu ad ortum. Vel etiam terra, quae uocatur mundus, sic fingitur sicut homo supinus cuius caput ad orientem est, pedes uero ad occasum, contra cuius sinistram manum omnes planetae currunt. Vel etiam omne quod est contrarium, leuum dicitur ; quia ergo contra mundum currunt, ideo dicuntur currere in leuum. 4 [LAEVVM] Sc. cursum. [ILLO] Sc. mundo. Datiui sunt. [DEXTRA] Agentia illum. 5 [ASSIDVA] Quia mundus in una quaque die circa terras aduoluitur, cum sua nocte ·xxiiii· horis. [ATTOLLANTVR] Id est portentur. [EO] Sc. mundo. 6 [ADVERSO] Sicut sol contra mundum currit in una quaque die unam partem, luna uero ·xiii·. Contrario. [IRE] Currere. 7 [PASSVS] Spatia. [ADVERTVNTVR] Pro animaduertuntur, id est intelliguntur. [INFERIVS] In brumali parte signiferi, quae et australis dicitur. [SVPERIVS] Id est in septentrionali parte signiferi. [PROPTER] Secundum.

obliquitatem signiferi uagantia. *Radiis autem solis praepedita, anomala, uel retrograda, uel stationaria fiunt.*

XIII. De Ordine Earum

[Plinius]

Summum planetarum Saturni sidus est, natura gelidum, .xxx. annis signiferum peragens. Inde Iouis, temperatum, annis .xii. Tertium Martis, feruidum, annis duobus. Medius Sol, .ccclxu. diebus et quadrante. Infra Solem Venus, quae

8/9 Isid., Etym. III, lxvi, 3 ; DNR xxii, 3.

XIII, 1 Plinii Excerpta pp. 34-35 ; Isid., Etym. III, lxvi ; DNR xxiii, 4. 2/4 Plin. II, vi, 32-35. 5/16 MGH, Poetae VI, pp. 146-147 (Versus viii, ix). 5/7 Plin. II, vi, 36-38.

8 obliquitate A

XIII, 1 Earum] Planetarum C 2 naturi M¹ 5 quam C

8 [OBLIQUITATEM] Est enim signifer obliquus. [VAGANTIA] Currentia. [SOLIS] Id est dum sint tardata. 9 [ANOMALA] Inregularia. Non enim seruant regulam. [RETROGRADA] N. Anomala enim dicuntur quia tunc non possunt currere propter solem ; non dimittit autem radius solis ea per rectum iter in latitudine signiferi currere. Retrograda dicuntur quando retro trahit ea radius solis. Verbi gratia, si uideris aliquam planetam ante solem fieri, cogit eam radius solis ut post solem cernatur. Stationaria uero quando radius solis ea in altum iactat. Nos enim, qui sumus in terra, quando aliquam planetam sursum ire cernimus, uidetur nobis quasi staret in uno loco cum illa non stat sed sursum ascendit. Et hoc maxime in illis tribus quae supra solem sunt fit, id est in Saturno, in Ioue, et Marte. Et hoc non fit nisi in tricetro, id est in tertia parte, uel in quadrato, id est in quarta parte, uel in aduerso, id est quando aliqua planetarum in medietate signiferi contra solem stat.

XIII, 2 [SVMMVM] Id est superiorem locum tenet omnibus planetis. [SATVRNI] Saturnus a saturitate dicitur, eo quod Italiam tempore famis suis opibus aluerit.

[NATVRA] Quia est inter firmamentum temperamentum et calorem aetheris, sicut luna ab aere frigiditatem habet, ab aethere calorem. 3 [IOVIS] Sc. est sidus. [TEMPERATVM] O. Quia est inter frigiditatem Saturni et caliditatem Martis ; ideo hinc inde temperatur. Est autem Iouis uel nominatiuus uel genitiuus. Eius tamen nominatiuus est Iuppiter. Dictus Iuppiter quasi iuuans pater, id est iubarum, quae sunt comae uel radii solis. Vel Iuppiter quasi zetos pater, id est pater ignis ; nam ignis apud Grecos zethos uel pyr dicitur. 4 [ANNIS] Sc. complens signiferum. [TERTIVM] Sc. est sidus. [MARTIS] P. Mars dicitur quasi mors, deus belli, unde et apud Grecos Ares, id est uirtus [uires M¹] uocatur.

[FERVIDVM] Eo quod iuxta solem est. [MEDIVS] Quia in medio mundo est, tres supra se et tres infra se habens planetas ; et dictus sol, eo quod solus apparet et lucet. 5 [QVADRANTE] Id est quarta parte diei. Q. Quadrans est quarta pars unius cuiusque diei uel rei. Dodrans enim quod remanet et est compositum. Nam dodrans dicitur quasi dempto quadrante. Nam sex horae quarta pars diei est, quod quadrans nuncupatur. [VENVS] Venus dicitur a uenustate sui luminis, quae Lucifer ideo dicitur quia lucem fert ante solem ; Vesper autem quia uespere apparet post solis occasum.

et *Lucifer* et *Vesper*, ·cccxluiii· diebus a sole numquam absistens partibus sex et ·xl· longius. Proximum illi Mercurii sidus, nouem diebus ocioire ambitu, modo ante solis exortus modo post occasus splendens, numquam ab eo ·xxii· partibus remotior. Nouissima
 10 luna ·xxvii· diebus et tertia diei parte signiferum conficiens, dein morata in coitu solis, biduo non comparere in caelo. Saturni sidus et Martis cum plurimum diebus ·clxx·, Iouis ·xxxui· aut cum minimum denis detractis diebus, Veneris ·lxuiii· aut cum minimum ·lii·, Mercurii ·xiii· aut cum plurimum ·xuiii·. Occul-
 15 tantur uero meantes cum sole partibus numquam amplius undenis; interdum uero et a septenis partibus erumpunt.

XIII. De Apsidibus Earum

[Plinius]

Sunt autem sui cuique planetarum circuli, quos Graeci apsidas in stellis uocant, aliiue quam mundo, quoniam terra a uerticibus

7/9 Plin. II, vi, 39. 9/11 Plin. II, vi, 41; 44. 11/14 Plin. II, xv, 78. 14/16 Plin. II, xii, 59. 16 Cf. Plin. II, xii, 61.

XIII, 1 Cf. Plinii Excerpta pp. 39-40; Isid., Etym. XV, viii, 7. 2/17 Plin. II, xiii, 63-64.

6 cccxlvi C; cccxlvi A¹ M¹ 7 illi soli mercurii C 8 otioire M; ociori S^v
 exortu S^m V² occasum V² 9 xx A¹ 10 parte diei M 11 con-
 parare V; conparet M² 12 xxvi M xxxii S^v 14 mercuri V 15
 solem S in partibus L M 16 interdum] sepaē A; saepe V uero om.
 C L M N S partibus om. A V

XIII, 2 greci A C L M S absidas C M V²; aphsidas A S^m; habsidas
 S^v V¹ 3 uocant in stellis S^v uocant om. S^m terrae S^m

6 [CCCXLVIII] Signiferum complens. [ABSISTENS] Recedens. 8 [OCIOIRE
 (OTIOIRE M)] Celeriore cursu signiferum percurrrens. [OCCASVS] Sicuti Venus.
 9 [EO] Sc. sole. [REMOIOR] Longior. [NOVISSIMA] A Saturno. 10 [TER-
 TIA] ·Viii· uidelicet horis. 11 [COITV] Coitum dicit quando sol et luna in uno
 signo uel propius conueniunt, ac si diceret in comeatu. [BIDVO] Id est inter
 uicesimam nonam et primam. 12 [PLVRIMVM] Sc. occultantur (-atur M¹).
 [CLXX] R. Ista occultationes bifariam intelligimus. Primum quando una quaeque
 planeta currit in regione alterius, sicut Mars in regione Saturni, discerni enim non
 possunt quia sic uidentur quasi una stella. Altero (-ra M¹) modo in die occultantur.
 Per tot enim dies, in die semper oriuntur, atque ideo ab hominibus non uidentur.
 Subintelligendum dimisit. Potest fieri minus. [IOVIS] Sc. cum occultatur.
 [XXXVI] Cum plurimum.

XIII, 2 [SVNT] Vna quaeque planeta proprium circulum habet, sicut proprium
 annum. [CIRCVL] S. Id est planetae habent suos proprios circulos praeter
 quos mundus habet et ideo alii quia non solum nomine differunt circuli mundi
 sicut paralleli (pata- M¹) et colluri et signifer et lacteus et orizon(s)—isti enim
 aequaliter stant—, sed etiam positione. Nam planetarum circuli aliquando appro-
 pinquant terrae aliquando elongantur a terra, sicut in sequentibus apparebit, quod
 nunquam faciunt alii mundi. (Vide Macrobius. Somn. Scip. I, xv). [APSIDAS]
 Id est circulos. 2/3 Quia si ducatur linea a quarta parte Cancri ad quartam
 partem Capricorni, non per medium terrae ibit. 3 [QVAM] Id est quam sunt
 circuli mundi. [QVONIAM] Id est causalis. [TERRA] Sc. est.

duobus, quos appellauerunt polos, centrum caeli, necnon et signi-
 5 feri est obliqui inter eos siti. Omnia autem haec constant ratione
 circini semper indubitata. Ergo ab alio cuique centro apsides
 suae exsurgunt, ideoque diuersos habent orbes motusque dissi-
 miles, quoniam interiores apsidas necesse est breuiiores esse.
 Igitur a terrae centro apsides altissimae sunt Saturno in Scor-
 10 pione, Ioui in Virgine, Marti in Leone, Soli in Geminis, Veneri
 in Sagittario, Mercurio in Capricorno, mediis omnium partibus,
 et e contrario ad terrae centrum humillimae atque proximae.
 Sic fit ut tardius moueri uideantur cum altissimo ambitu ferun-
 tur, non quia accelerent tardentue naturales motus, qui certi ac
 15 singuli sunt illis, sed quia deductas a summa apside lineas
 coartari ad centrum necesse est sicut in rotis radios, idemque
 motus alias maior alias minor centri propinquitate sentitur.
 Motum autem augeri quamdiu in uicino sunt terrae, cum
 abscedant in altitudinem minui, lunae maxime sublimitatibus

18/20 Plin. II, xiii, 68.

4 duobus om. M¹ appella- V¹; apella- A non C 5 oblique Plin. 6 cir-
 cinnii M; circinni N¹ S ab om. L absidas C M S^v V; hapsides A¹ E L N
 7 exurgunt E S habent diuersos E 8 absidas V; hapsidas A E L M N S
 9 absidas C S^v V; hapsides A E L M N 10 uirginiae S^m 11 sagitario C M
 capricornio E capricorno lunae in tauro S^v (uide Handlist, MS 3) 12
 e om. S V proxime A 13 Sic quae fit E ardius M altissimo M¹
 13/14 ferentur V¹ 14 quod M tardentque V ac) an L¹ 15 de-
 ductis E abside C V; hapside A¹ L M N; hapsida E lenas L
 16 coarctari Plin. rote A¹ N¹ radiis A¹ N¹ 18 uicino E 19 latitu-
 dinem M munui M minluna N¹ maximae L S^m S^v V

4 [CENTRVM] Id est medium non planetarum sed caeli. 4/5 [SIGNIFERI] Signifer
 est circa medium terre sicut aequinoctialis. 5 [EOS] Sc. polos. [RATIONE]
 Quamuis in positione dissimiles sint. 6 [CIRCINI] T. Hac ratione colligitur
 circulos mundi et planetarum habere similitudinem et dissimilitudinem. Similitu-
 dinem habent quia omnes ratione circinnii constant, dissimilitudinem autem
 quia circuli planetarum non aequaliter appropinquant terrae sicuti circuli mundi.
 [ERGO] Sc. si alii sunt planetarum et alii circuli mundi. [CUIQUE] Id est plane-
 tae. [CENTRO] Non a terra solum. [APSIDES] Sicut circuli mundi. 8
 [INTERIORES] Id est inferiores. 9 [ALTISSIMAE] Sc. planetarum. [SATVRNO]
 Quando Saturnus currit contra Scorpionem, tunc elongatur a terra eius circulus.
 13 [TARDIVS (ARDIVS M)] Dubium enim est citius transcurrere breuiorem sinum
 tardiusque diffusum. [VIDEANTVR] Non ita tamen est. 14 [NON] Nulla enim
 planetarum potest naturam suam mouere. [MOTVS] Id est cursus. [QVI]
 Sc. motus. [CERTI] V. Tanta magnitudinis sunt (sint M¹) signa singula ut non
 minus quam duarum horarum uel oriri uel occidere uel de loco moueri possint.
 15 [SINGVLII] In uno enim uarietas fieri non potest. [APSIDE] Hapsida enim
 proprie est latior edificii ocula. 16 [RADIOS] Sc. uidemus. [IDEMQVE] Ipse.
 17 [CENTRI] Id est medietatis suae. [SENTITVR] Videtur. 18 [MOTVM] Sc.
 planetarum. [QVAMDIU] Quia celerius peragunt cursum suum quando iuxta
 terram sunt. 19 [MAXIME] Quamuis et in aliis signis hoc dinoscatur. [SVRLI-
 MITATIBVS] Id est ascensionibus.

20 *approbatur*. De quibus si plenius scire uelis, lege Plinium
Secundum ex quo et ista nos excerpimus.

XV. Quare Mutent Colores

[Plinius]

Suus quidem cuique color est : Saturno candidus, Ioui clarus, Marti igneus, Lucifero gaudens, Vespero refulgens, Mercurio radians, Lunae blandus, Soli cum oritur ardens, postea dies.
5 *Sed colores ratio altitudinum temperat, siquidem earum similitudinem trahunt, in quarum aera Venere subeundo, tinguitque adpropinquantes utralibet alieni meatus circulus, frigidior in pallorem, ardentior in ruborem, uentuosus in horrorem, Sol atque commissurae apsidum extremaeque orbitae atram in obscuritatem.*

XVI. De Zodiaco Circulo

[Plinius]

Zodiacus uel *signifer* est circulus obliquus, ·xii· signis constans, *per* quem errantes *stellae feruntur*. *Nec aliud habitatur*

XV, 2/9 Plin. II, xvi, 79.

XVI, 1 Vide BOT, pp. 251-252; PL XC, 262, lin. 4-17 (glossae); Anthologia latina, ed. Riese, No. 622; Plinii Excerpta, pp. 40-41. 2/12 Plin. II, xiii, 66-67.

20 *adprobatur* A N S V Plinium] plenium S 21 *excerpsimus* A S

XV, 1 *colr* S 4 *radiens* N¹ 5 *coloris* S^m sed quidem S^m S^{v1} earum om. S^{m1} 6 *tinguntque* C; *tinguit enim* M 7 *adpropinquitates* L S^{v2} circulos E 9 *absidum* M V; *apsidum* A¹ E L N S *extremeque* M N S; *extraemeque* A arbitae V¹; *orbite* A M S^m

XVI, 2 uel om. N¹ S^{m1} circulus om. N¹ obliquus N¹ 3 *stelle* A

21 [EXCERPSIMVS] Traximus.

XV, 2 [SVVS] Id est proprius (propius M). [CVIQUE] Sc. planetarum.

[CANDIDVS] Propter frigiditatem. [CLARVS] Propter temperantiam a calore Martis et frigore Saturni. 3 [IGNEVS] Quia supra solem est et iuxta, non sic tamen Veneri. [GAUDENS] Id est uacillans; uidetur enim ridere. [REFVLGENS] Iterum fulgens post occasum solis. 6 [IN] Id est ut si Iouis uenerit in aera Saturni, dubium est utrum Iouis an Saturnus sit. Sic et in reliquis. 7 [UTRALIBET] Vterque. [FRIGIDIOR] Vt Saturni circulus. 8 [PALLOREM] Id est Martis. [VENTVOSVS] Sc. aer. [IN] Sicut si luna descenderit in aerem istum. [HORROREM] Sanguineum colorem. [ATQVE] Sc. tinguunt. 9 [COMMISSVRAE] Id est mixturae uel transitus circulorum. [ORBITAE] Circuli. [OBSCVRITATEM] Haec tria faciunt atram obscuritatem.

XVI, 2 [CIRCVLVS] X. Cuius partes latitudinis sunt ·xii·, per quas diuersis modis sidera spatiantur. Zodia signum, unde zodiacus signifer interpretatur. 3 [PER] Per cuius partes. [ERRANTES] Quae dicuntur currentes. [FERVNTVR] Y. Tamen multifarie, nam alia per tres partes, alia per ·iiii·, alia per ·v·, alia per ·viii·, quaedam per omnes ·xii·.

*in terris quam quod illi subiacet reliqua a polis squalent. Veneris
5 tantum stella excedit eum binis partibus. Luna quoque per totam
latitudinem eius uagatur, sed omnino non excedens eum. Ab his
Mercurii stella laxissime ut tamen e duodenis partibus, tot sunt
enim latitudinis, non amplius octonas pererret; neque has aequa-
liter, sed duas in medio eius, et supra quattuor, infra duas. Sol
10 deinde medio fertur inter duas partes flexuoso draconum meatu
inaequalis, Martis stella quattuor mediis, Iouis media et super
eam duabus, Saturni duabus ut Sol.*

XVII. De Duodecim Signis

[Isidorus, Plinius]

*Signa duodecim uel a causis annalibus uel a gentiliū fabulis
nomina sumpserunt. NAM ARIETEM Martio mēsi PROPTER
AMMONEM IOVEM tribuunt; unde et in eius SIMVLACRO ARIETIS
5 CORNUA FINGUNT. Taurum Aprili propter eundem IOVEM QVOD
IN BOVEM SIT FABVLOSE CONVERSVS, CASTOREM ET POLLVCEM*

XVII, 1 = (*cum uariis*) Liber de computo, civ (Milan MS. Ambr. H 150 Inf.) (PL CXXIX, 1324-1325); "Bridferti" glossae (PL XC 361.6-28); Cotton MS. Calig. A 15, fo. 71^r (*Cot.*). Cf. Bedae DTR xvi; et laudem Alcuini, PL C, 278-281, praecipue 278D. 2/20 Anon., De duodecim signis (ed. Jones, Bedae Pseudepigrapha, pp. 102-103). Isid., Etym. III, lxxi, 23-32. Verba ex illo in ital.; ex hoc in uncialibus. 3/5 Etym. III, lxxi, 23. 5/6 24. 6 25.

4 a add. L^a 5 tñ A; tamen L^a autem tantum E 7 Mercuri Plin. 8 octonas S perherret E 9 in om. E L S sol] sed C L S^m 10 deinde] inde A¹ E L S medio sol C fluxuoso E 11 inaequales A¹ medio L

XVII, 2 xii A Cot L S analibus Cot; animalibus V 3 nom Cot sumserunt A Cot 4 tribuant Cot 5 eiusdem C 6 fabulosae S; famulosae L

4 [SQALENT] Frigescunt. 5 [EVM] Sc. signiferum. [BINIS] Z. Id est aut sic excedit ut per duas partes contra aquilonalem partem excedat et per duas contra australem, aut per unam partem excedit contra aquilonalem et per unam contra australem. [PER] Id est per .xii^m latitudinis partes. 6 [HIS] Sc. planetis. 7 [STELLA] Sc. est. [LAXISSIME] Quomodo est quando maxime pererrat. 8 [OCTONAS] Sc. partes. [PERERRET] Percurrat. 9 [EIVS] Significari. [SOL] Non aliquando per unam, sed aliquando per medium. 10 [DVAS] Aliquando per illam; aliquando per istam. [MEATV] Transitu. 11 [INAEQUALIS] Sol inaequaliter currit. [QVATTVOR] Sc. in partes latitudinis. [MEDIA] Sc. in. 12 [EAM] Sc. mediam. [PRIUS DVABVS] Sc. in. [SATVRNI] Sc. stella. [alt. DVABVS] Sc. in. Per eam.

XVII, 2 [SIGNA] Signiferi. [CAVSIS] A qualitatibus temporum quibus oriuntur uel occidunt. [FABVLIS] Figmentis. 4 [AMMONEM] Id est arenosum. [SIMVLACRO] Vbi sua altaria composita sunt. 5 [CORNUA] Quia in illa parte anni, id est in Martio mense, Iouis apparuit in speciem arietis Dionisio; uel quia tunc oues foetus suos pariunt. 6 [CASTOREM] Ex Leda filia Tesci nati fuerunt fratres Helenae.

Maio propter insigne uirtutis, porro Cancrum Iunio quando sol ad inferiora redit quod cancer impulsus retro cursum dirigere soleat, LEONEM quem OCCIDIT HERCVLES Iulio PROPTER vim
 10 feruoris assignant. Virginem Augusto quia tunc exusta caloribus tellus NIHIL PARIAT, LIBRAM Septembri ob AEQVALITATEM diei et noctis, SCORPIVM ET SAGITTARIVM EQVINIS CRVRIBVS defORMATVM propter FVLMINA MENSIVM IPSORVM October et Nouember accipiunt. CAPRICORNVN December PROPTER CAPRAM IOVIS
 15 NVTRICEM; CVIVS extrema PISCI similia pinguntur, quod huius MENSIS ultima sint PLVVIAlia. AQVARIVM Ianuario, Februario PISCES ob menses IMBRIferos tradunt. Singulis autem signis .xxx. partes ternae uero decades putantur eo quod sol .xxx.

7/8 26. 9 27. 10/11 28. 11 29. 12/13 30. 14/16 31. 16/17 32.

7 insignae Cot S^m S^{v1} 8 quod] quando Cot plusus C 9 herculus S; ergulus Cot 10 agosto C Cot M quod M exhausta A² C Cot M N²; exusta/uel exausta E caloribus] loribus Cot 11 nil M apareat Cot september L N¹ S^m S^{v1} V; septembro S^{v2}; seb/Cot -tate V² 11/12 die noctis L¹ scorpionem A V scurphium Cot 12 sagittarium Cot M aequinis A L N 13 mensum A² S^m S^{v1}; mensuum A¹ Cot S^{v2} V octuber V octobris et nouembris E 14 capricornem V¹; -ium Cot E decembri E 15 pingunt L¹ quod] quam L 16 mensi Cot sunt L¹ M; om. Cot L² aquarum N feb S; febrū A; Febroario N; febrario L 17 pices V; piscem Cot signii Cot 18 parte N¹ terne N¹ deputantur A co] e M

7 [CANCVRM] Plinius dicit in Naturali Historia circa solstitium aestiuum, id est sole illam partem signiferi transeunte, Cancrum in Scorpionem transire et undas deserere et terram petere. Hinc probabile uidetur ut illud signum in quo sol moratur quando Cancer in Scorpionem uertitur merito Cancri nomine appelletur. Sicut enim cancer aliqua causa impulsus retrograditur, sic sol dum superiora signiferi, id est octauam partem Cancri - uel ut alii quartam - conscenderit, mox quasi quodam modo repulsus ad austrina redire uidetur. 8 [INFERIORA] Sc. signiferi. 9 [PROPTER] Quia nimium feruet sol in Leone. Sicut ferocissimum est animal leo prae omnibus, sic eiusdem nominis signum solem cum recipit terras exsiccare dinoscitur acris. 11 [PARIAT] Sicut uirgo. [OB] Id est in similitudinem librae. [DIEI] Ibi enim fit equinoctium. 14 [CAPRICORNVN] A. Prima pars in commemoratione Olienae, nutricis Iouis, in similitudinem caprae pingitur. Vltima autem pars in similitudinem piscis propter pluuialem qualitatem ipsius mensis. [CAPRAM] Oliena proprie uocata. 16 [PLVVIAlia] Pro pluuiosa. 18 [PARTES] B. Pars est cotidianus progressus per .xxiii. horas. Vna pars in caelo sunt stadia in terris .xl. minor, maior uero septingenta. Quod autem dicit .xxx., non est hoc uerum, sed uerisimile. Nam sol in singulis signis uariis et diuersis spatiis moratur. Nam in Geminis .xxx. duabus spatiatur diebus, et e contrario .xxviii. diebus Sagittarium transit. Similiter et in ceteris signis uarie cursum suum peragit. Hinc est quod in nullo signo tali spatio, id est .xxx. dierum et decem semis horarum, moras facit. Propterea uero uerisimile est; quoniam siquis totius anni circulum, id est .ccclxv. dies et .vi. horas, in .xii. aequas partes secundum numerum signorum partitus fuerit, duodecimam partem inueniet in .xxx. diebus et decem horis et dimidia parte unius horae. [PVTANTVR] Numerantur.

diebus et decem semis horis illa percurrat, a medio mensis, id
 20 *est .xx. Calendarum die, semper incipiens.*

XVIII. De Lacteo Circulo

[Isidorus, Plinius]

Lacteus Circulus est figura *candidior* per medium caeli uerticem, *quem* uulgo *dicunt ex splendore solis* in eo currentis *ita fulgere*. Sed frustra, cum ab illo numquam nisi in parte, Sagittarii et Geminorum tangatur, in quibus candidum circulum signifer cingit.

XVIII. De Cursu Et Magnitudine Solis [Isidorus, Plinius]

Solis ignem dicunt aqua nutriri, multoque hunc luna amplior, lunam uero terra esse maiorem. Vnde et cunctis unius

XVIII, 1 Cf. Liber de computo, cxv (PL CXXIX, 1329); Mart. Cap., Nuptiae VIII, 826. 2/4 Isid., Etym. XIII, v, 7; cf. III, xlvi; Plin. XVIII, 281. 4/6 Cf. Macrobius Somnium Scipionis I, xv, 2-7, quam sententiam Beda una cum Bridferti glossa (PL XC, 234D) refutare uidetur.

XVIII, 1 Cf. Bedae DTR, xxvii. 2/3 Isid., Etym. III, xliii-xlix. 3/4 Plin. II, viii, 49-50.

19 oris *A*¹ *Cot* *V* mensi *Cot* 19/20 id est] idem *Cot* 20 a xv *E* *M* *k*¹
 iūn die *N*¹ diem *Cot*

XVIII, 4 fulgere] lucere *M* sed frustra *om.* *M*¹ partes *A*¹ 5 sagittarii
M *S*^v et] uel *E* gemmorum *L* tangantur *V*¹

XVIII, 2 -que *om.* *S* 3 unius] eiusdem *C* *N*¹ eiusdem unius *N*²

19 [DECEM] Decem et dimidia, id est .xx. momenta. [ILLA] Sc. signa. [MEN-
 sis] Id est cuiusque.

XVIII, 2 [LACTEVS] C. Macrobius Theodosius in libris de Somnio Scipionis dicit Lacteum Circulum lucere ultra ceteras caelestes partes propter radios solares. Primo quasi ad suam sedem naturalem ad (a *M*²) signiferum (-ru *M*²) uenientes et inde repulsi (reperculsi? *M*¹) percussique ad Lacteum Circulum peruenientes, illum splendescere atque prae ceteris fulgere confirmat. Verbi gratia, sicut radius solis superueniens ad superficiem aquae in aliquo uase positae percussus ad aliquam partem ibi plenius atque splendidius fulget quam in ipsa aqua ad quam primo perueniat, sic generaliter solares radii plus illuminant Lacteum Circulum ad quem de signifero percussi perueniunt quam ipsum signiferum ad quem primo de corpore solis egredientes uenire contendunt. Hinc est quod idem Lacteus [Circulus] (PL XC, 235 A) a philosophis signiferi appelleretur refulsio. [CIRCVLVS] In hoc uulgi falsitas. 5 [SAGITTARIJ] Vel Capricornii siue Cancr. In hoc falsitas Isidori.

XVIII, 2 [AQVA] D. Propterea infinitus oceanus sub aequinoctiali circulo naturaliter est positus ut solem semper in aequinoctiali circulo aut proxime hinc inde currentem aquarum copia et nutret et pasceret nimiumque feruorem compesceret gelida aquarum natura. 2/3 [AMPLIOREM] Id est maiorem. Circulus enim solaris duodecies maior est lunari, cum quod illa mense ille .xii. currat. 3 [VNVS] Tanta enim magnitudinis est ut cuncta suo lumine lustret et compleat.

magnitudinis apparet. Quod enim nobis quasi cubitalis uidetur, nimiae celsitudinis distantia facit — alioquin maior Indis oriens et Britannis appareret occidens. Qui dum natura sit igneus, motu quoque nimio calorem adauget. Hic cursu uariante dies et menses, tempora diuidit et annos, aerisque temperiem accedendo uel recedendo *pro temporum ratione dis-*
 10 *pensat* ne, si semper in hisdem moraretur locis, alia calor, alia frigus absumeret.

XX. De Natura Et Situ Lunae

[Plinius]

Lunam non minui nec crescere dicunt *sed, a sole inlustratam*, a parte quam habet ad eum paulatim uel ab eo recedendo uel ei propinquando nobis candidam partem reuoluere uel atram.

4/6 Isid. DNR, xvi, 1 (p. 231). 6/11 xvii; cf. Etym. III, li, 2. 10/11 Cf. Isid. DNR, vii; Lucretii librum II, 515-518.

XX, 1 Cf. Macrobii Somnium Scipionis I, xix, 9-15; Aug. DGAL II, xv, 31 (CSEL XXVIII, pp. 56-57); Epist. LV, 7; Isid. DNR, xviii; Etym. III, liii; lix; Versus Sesibuti in Libro de computo, cvi (PL CXXIX, 1323). 2/8 Cf. Plin. II, x, 56-57; xvi, 80; c, 215-216. 4 Cf. Dracontius, Laud. Dei II, 232.

4 quam L 5 alioqui G N V 6 brittannis M^a; brittanis S^v apparet A M^a
 9 recendo L 10 isdem L moretur E 11 frigor A E L S V adsume-
 ret S

XX, 2 in- om. N¹ illus- A^a E G M N² 3 perte A¹ ab eo] uel habeo
 A¹ 4 atram] a terra S^m

5 [ALIOQVIN] Si non esset tantae altitudinis. 7 [MOTV] Id est collisione cum aere; sicut in fluctuum motibus, in sic natura se collidunt. [CVRSV] Quia tunc ad austrum, nunc contra septentrionem—sed oritur sol per austrum—currit. Vicinior est terra quando uero iuxta septentrionem sublimis attollitur. Dicunt etiam solem per se moueri, non cum mundo uergi. (*Gratias quam maximas ago doctori Irmgard Nickel, Academiae Scientiarum Germaniae, quae hic infraque (posthac "I.N.") lectiones in margine defossas mihi officiosissime transmisit. (F.L.)*) 8 [MENSES] Si enim sol in caelo fixus maneret sicut stellae, omnes dies et noctes aequales essent. 9 [ACCEDENDO] Sc. uerno ad nos ad septentrionem. [VEL] E. Cum enim sol ad Cancrum ab aequinoctiali parte conscendit, aestatem praestat hominibus qui sunt inter solstitialem et septentrionalem. Cum autem ab eodem Cancro in aequinoctialem Libram descendit, autumnum facit. Cum uero ad brumalem lineam recedit, hiems habetur propterea quia calore dimoto torpor inuadit. Rursum cum a Capricorno hiemali in aequinoctialem Arietem surgit, uernum tempus aridit, pergens (paerens M¹) hinc denuo in Cancrum (-cro M¹), aestas torrida renouatur. [RECEDENDO] Autumni tempore a nobis ad austrum. 9/10 [DISPENSAT] Id est ordinat. 10 [NE] Propterea enim Deus soli diuersos cursus constituit et loca et tempora, ne dum semper in hisdem moraretur locis cotidiano uapore huius mundus consumeretur.

XX, 2 [LVNAM] Sed semper in una parte plena est. [DICVNT] Sc. philosophi. [INLVRSTRATAM M] Illuminatam. 3 [EVM] Sc. solem. [EO] Sc. sole. [RECEDENDO] Candidam. 4 [PROPINQVANDO] Atram. [REVOLVERE] In quantum enim propinquatur soli, in tantum aufertur nobis lumen illius. (I.N.) Dicunt.

5 Et die quidem crescente, supinam cerni nouam lunam, utpote
superiorem soli, et ad aquilonia subeuntem : decrescente uero
erectam et deiectam in austros, plenam autem soli semper
aduersam, *sublimem humili sole, humilemque sublimi*. Quam
lucere dodrantis semiuncias horarum ab secunda adiciemtem usque
10 ad plenum orbem, *detrahemtemque in diminutionem*. Intra quat-
tuordecim autem partes solis semper occultam esse. Nouissimam

8 Plin. II, lx, 151. 9/11 Plin. II, xi, 58. 11/13 Vide Aug., Epist. LV, viii, 14
(CSEL XXXIV, p. 185); Epistola Ceolfridi = Bedae Historia Ecclesiastica V,
xxi (ed. Plummer I, pp. 334, 338); DTR, xvi (BOT, p. 214).

5 sopinam C L utputa C L 6 sole L¹ ad om. L¹ aquilonalia M
decrescentem M 7 et] ut L M¹ S; om. C haustros S^m plena M
autem] uero E 8 prius sublimem S^v; sublimam L² 9 lucedere S^m
dodrantem C V; dodrantes S^v semiuncias M; -tias C ab] a A²
10 demin- L 10/11 xiii M 11 solis partes C

5 [QVIDEM] Dum crescit dies. [CRESCENTE] F. Quaeritur cur crescente die
luna noua supina uideatur, decrescente autem die non prona sed recta, cum
debuerat ut sicut supina in lucis in cremento, sic prona in detrimento appareret.
Ita tamen soluitur : Crescente die naturaliter superior est luna sole et propterea
ipse sol superiorem lunam supra se positam illuminat et supinam eam efficit. Dum
autem dies decrescit, naturali positione eiusdem altitudinis sol et noua luna esse
deprehenduntur. Ac per hoc non infra se positam lunam accendit, sed ex latere
suo positam, et propterea eam facit erectam. 6 [SVBEVNTEM] Ascendente.
7 [ERECTAM] Ex latere. [DEIECTAM] Id est humilem. [PLENAM] Sc. dicunt.
8 [ADVERSAM] E regione positam. [HVMILI] Vt in Capricorno. [HVMILEM-
QUE] Plenam lunam. [SVBLIMI] Sc. dicunt. 9 [DODRANTIS] G. Lunam
lucere dodrantis semiuncias dicunt. Duodecim unciae libram faciunt, .xxiiii. horae
diem integrum, totidem enim sunt semiunciae in libra plena. Quas si diuiseris in
.iiii.^{or}, quarta pars quadrantis nomen sortita est, reliquae tres dodrantis. Et ideo
dixit "dodrantis semiuncias horarum," id est .iiii.^{or} punctos. Qua propter si scire
uis quot horas luceat luna, primo ex .iiii.^{or} punctis cognoscis. Vtpote quinta luna :
Multiplica .v. per .iiii.^{or}, fiunt .xx. ; partire per .v., quinque enim puncti horam
faciunt ; quattuor horis lucet luna quinta. Nominatiuus pluralis. 10 [INTRA]
.Xiii. partes cotidie transit in zodiaco, sed antequam extra .xiii. partes peruenit,
non uidetur antequam perueniat in coitum so^lis. 10/11 [QUATTVORDECIM
(XIII M)] H. In hoc loco duplex fieri sensus potest. Nam quod dixit "intra .xiii.
autem partes solis semper occultam esse" potest sic intelligi ut luna noua nunquam
apparere possit antequam .xiii. partes uel a sole recedat uel etiam ex alio latere
nascitura (natura M) soli appropinquet. Intra .xiii. ergo partes solis, dum luna
noua morata fuerit, in nullo signo apparebit excepto Ariete. Mox autem ut longius
a sole recesserit, terris apparebit. Vel sic potest intelligi "intra .xiii. autem partes
semper occultam esse" : Id est in omni die .xiii. partes luna transcurrit ; in .xx.
enim .iiii. horis, luna .xiii. partes signiferi peragit. Occultam ergo dixit, id est
a sole cotidie elongatam (I.N.), usque ad plenilunium per .xiii. partes, uel ad
solem ex alio latere appropinquando, eundem numerum partium habebit. (PL
XC, 237C) 11 [OCCVLTAM] Id est semotam a sole quasi fugitiuam uel elon-
gatam. [NOVISSIMAM] Vltimam ante defectum.

uero primamque lunam eadem die uel nocte nullo alio in signo quam Ariete conspici.

XXI. Argumentum De Cursu Lunae Per Signa [Plinius]

Luna zodiacum tredecies in duodecim suis conficit mensibus, duobus scilicet diebus et sex horis et besse, id est octo unciiis unius horae, per singula signa decurrens. Si ergo uis scire in quo signo luna uersetur, sume lunam quam uolueris computare, utpote duodecim, multiplica per quattuor, fiunt .xluiii. Partire per nouem (nouies quini quadragies quinquis). Quinque ergo signis ex quo luna nata est exactis quae haud dubie in eodem quo sol est sidere semper accenditur, in sexto iam
 10 signo luna duodecima commoratur. Quod si unum remanserit, sex horas signi sequentis noueris esse completas, si duo .xii., si tria .xuiii., si quattuor diem integrum, si octo octies senas horas, id est duos adiectos esse dies. Ex quibus tamen horis per terna semper signa binas subtrahere memento. Operosum
 15 est enim in singulis signis horas minutatim diuidere per uncias. Vnde in presenti quamuis ad nonas portiones tria remanserint, non horas tamen .xuiii., sed .xui., sexti signi duodecima luna complebit. Et haec quidem luna in prima uel media parte signi cuiuslibet nata, prompta est computatio; sin autem alias,
 20 quot primo signo luna accensa uel dempserit uel retinuerit partes, tot sequentibus etiam detrahare uel adicere recorderis. Nouem horis in luna pro quinque diebus in sole computatis.

XXI, 1 = Bedae DTR, xvii, sed uide BOT, p. 353.

12 primamue M in om. M¹ 13 in ariete M S^v

XXI, 1 Argumentum om. C lūn per sig̃ L singula C 2 tresdecies
 C 3 et¹ om. A¹ oris L¹ bissae A N S 5 sume om. S^v lunam
 om. S^v 6 utputa N³; utpute C; utputae L xiii A¹ 7 pertire A¹ qua-
 dragies N³ quinquies S^m S^v 8 exhactis N S^v hatu E L S V dubia
 N¹; dubiae A N³ S V 10 signo om. A¹ 11 esse om. N completus L¹
 13 huius horis E¹ 14 binas/ i partes E O per sum C 15 horis C¹
 16 partiones N¹; partitiones C 17 sexti signi om. M 18/22 Et haec ...
 computatis om. E 19 prompta M S 20 quod A¹ C L M S^m V reten- L
 21 adicere C 22 in¹ om. A¹ computatis A S^v

12 [EADEM] Sc. in. 13 [SIGNO] Id est in nullo signo nisi tantum in Ariete mane ante solem ultima luna apparere potest et in eadem die post occasum solis noua apparere. [CONSPICI] Sc. quamuis fit in aliis tamen non uidetur.

XXII. De Eclipsi Solis Et Lunae

[Plinius]

Solem interuentu lunae, lunamque terrae obiectu, nobis perhibent occultari. Sed solis defectum non nisi nouissima primaue fieri luna, quod uocant coitum, lunae autem non nisi plena. Non posse uero totum solem adimi terris intercedente luna si terra maior esset quam luna. Omnibus autem annis fieri utriusque sideris defectus statutis diebus horisque sub terra; nec tamen cum superne fiant ubique cerni, aliquando propter nubila, saepius globo terrae obstante conuexitatibus mundi. Et lunae defec-

XXII, 1 Cf. Isid. DNR, xx-xxi; Etym. III, lviii-lix; Bedae DTR, xxvii. 2/3 Plin. II, vii, 47. 3/4 Plin. II, x, 56. 4/6 Plin. II, viii, 49. 6/12 Plin. II, x, 56.

XXII, 1 eclipsi A; eclipsis L 2/3 prohibent S^m S^{va} 3 ue om. N¹ 4 quam C S^{vi} coita N¹ lune lune A¹ plenam C 5 posset C² 6 anni L¹ utrisque L¹ 7 statis V¹ subter et supra terram S^{va} 8 super-nae A C L S V 8/9 sepius A C S^m V

XXII, 2 [SOLEM] K. Quando in media signiferi linea, per quam sol semper currit, corpus lunae inter solem et terram (PL XC, 239B; lunam M) positum fuerit, tunc lumen solis aufertur a terris. Non enim potest per corpus lunae uenire ad eos qui tunc sub luna fiunt, et hoc est solis eclipsis. Sin autem circa illam lineam mediam aut hinc aut inde transitum fecerit, lumen a sole accipiens, defectum solis non facit. Non enim inter solem et terram posita tunc, sed ex latere solis esse manifestum est. [INTERVENTV] Id est interpositione, non tamen ut perdat lumen suum sicut luna. [LVNAMQVE] Nam sol umbram terrae in suam lineam mittit. [NOBIS] Id est ab omnibus. 3 [OCCVLTV] Deficere sol abusiue dicitur quia nullum detrimentum patitur. Luna autem uerissima ratione deficit quia aufertur per omnia ab ea lumen, non tamen nisi cum plena fuerit. [NOVISSIMA] Id est tricesima. Confinium inter tricesimam et primam dicit nouissimam uel primam lunam. 4 [LVNAE] Sc. dicunt non fieri coitum. 5 [POSSE] Sc. perhibent. [ADIMI] Id est subtrahi. [INTERCEDENTE] Dum interponitur luna. 6 [MAIOR] L. Martianus luna terram (PL XC, 241B; lunam terra M) esse maiorem certissimis approbat argumentis. Luna namque deficiente in australibus mundi partibus, id est in Aegypto et in Aethiopia, umbra eius non amplius quam .iiii. obscurauit climata, id est primum clima Diameroes, secundum Diascenes, tertium Diaalexandrias, quartum Diarhodu. Sed Tholomei regis geometrae decimam octauam partem totius terreni ambitus in his .iiii. climatis contineri (-nem M¹) confirmant. Sed quia illa umbra minor sit lunari corpore sub triplo, luna enim umbram suam triplo superat, ut nouenarius ternarium sequitur; ut quia lunaris umbra decimam octauam partem totius terrae tenuit, ipsa luna, cuius umbra est, sextam eiusdem terrae tenere necesse sit. Terra igitur sexies est maior ipsa luna. Vmbram autem eius lunae terram decies et octies superare manifestum est. Hinc est quod umbra lunae decima et octaua pars sit totius terrae. Ipsa uero luna sexta terrae pars est. [OMNIBVS] Sc. perhibent. [VTRVSQVE] Solis et lunae. 7 [STATVTIS] Sciunt in qua die uel hora fiunt. [NEC] Sc. perhibent. 8 [SVPERNE] Id est sursum; id est supra terras in ea parte habitabili. [CERNI] Videri. [PROPTER] De luna, sed non de sole, dicit. 8/9 [SAEPTVS] Sc. perhibent non ubique cerni. 9 [CONVEXITATIBVS] Obliquitatibus.

- 10 *tum aliquando quinto mense a priori, solis uero septimo fieri. Eundem bis in triginta diebus super terras occultari, sed ab aliis hoc cerni.* Quondam in quindecim diebus utrumque sidus defecisse. Semel iam, mira ratione lunam in occasu defecisse, utroque super terras conspicuo sidere. Sed ne singulis mensibus
 15 *eclipsis fieret, latitudo signiferi lunam superius inferius transmittit.*

XXIII. Vbi Non Sit Et Quare

[Plinius]

Defectus solis ac lunae uespertinos orientis incolae non sentiunt, nec matutinos ad occasum habitantes, obstante globo terrarum. Neque enim nox aut dies quamuis eadem toto orbe simul est
 5 *, oppositu globi noctem aut ambitu diem adferente.* Tempore enim *Alexandri magni luna defecit in Arabia hora noctis secunda, eademque in Sicilia exoriens.* Et solis defectum, qui fuit *Ipsanio et Fontegio cons. pridie kal. Maii, Campania hora diei inter septimam et octauam, Armenia inter decimam et undecimam*
 10 *sensit.*

12/16 Cf. Aug., Epist. CXCIX, x, 34 (CSEL, LVII, p. 273-274); Isid., Etym. III, lix; DNR, xxi, 2 (p. 253).

XXIII, 2/10 Plin. II, lxxii, 180 - lxxiii, 181.

10 fieri *om.* E 11 Eundem que bis E¹ ab *om.* L¹ 12 haec L² 13 iam miratione E 15 eclipsis A V 16 transmittens prohibet S^v

XXIII, 2 incolae L S^m 3 habitantes L 5 obposita V; obposito A N²; obposito N¹ afferente A² M S^v; auferente E 6 ora A N 7 soli M¹ uipsanio C N; ipranio E; Vipstano Plin.; V ipsanio V; hipsanio M 8 Fonteio Plin. 9 armanea C¹ et undecimam *om.* A¹

10 [PRIORI] Id est Martio. [SEPTIMO] Id est Septembre. 11 [EUNDEM] Sc. defecisse solem. [BIS] Id est in nouilunio et plenilunio. 12/13 [DEFECISSE] M. Non est hoc mirum. Defecit enim sol in nouilunio, id est in prima luna, et luna in plenilunio. Potest ergo defectus utriusque intra xv dies euenire. 13 [SEMEL] Sc. perhibent. [LVNAM] N. Si enim luna mediam signiferi lineam semper teneret sicut sol, necesse esset in omni plenilunio eclipsin pati. Sed quia sol mediam semper lineam sequitur, luna uero per totam latitudinem signiferi uagatur, non in omni plenilunio eclipsin pati necesse est. Potest enim superius uel inferius sole iter suum currere. Ac per hoc latitudine signiferi liberatur ne defectum patiat. 15 [SUPERIUS] Superius dicunt quam in eadem solari linea in qua luna deficere solet et nunquam alibi. Inferius uero, id est solari linea. 16 [TRANSMITTIT] Id est fert.

XXXIII, 2 [NON] Propter globum terrae. 4 [EADEM] Vna. [TOTO] Sc. in. 7 [EXORIENTIS] Id est initio noctis. 9 [ARMENIA] Quia quando uesperascit in Indiae partibus, media dies est in Campania.

XXIII. De Cometis

[Plinius]

Cometae sunt stellae flammis crinitae, repente nascentes, regni mutationem aut pestilentiam aut bella, uel uentos aestus-ue, portendentes. Quarum aliae mouentur errantium modo, aliae immobiles haerent. Omnes ferme sub ipso septentrione, aliqua eius parte non certa sed maxime in candida quae lactei circuli nomen accepit. Breuissimum quo cernerentur spatium septem dierum adnotatum est, longissimum .lxxx. Sparguntur aliquando et errantibus stellis ceterisque crines. Sed cometes
10 numquam in occasura parte caeli est.

XXV. De Aere

[Isidorus]

Aer est omne quod inani simile uitalem hunc spiritum fundit, infra lunam, uolatus auium nubiumque, et tempestatum capax. Vbi etiam potestates aerae superna sede deturbatae cum tor-mento diem iudicii durius tunc damnandae praestolantur; et ex quo hominibus apparentes aeria sibi corpora meritis similia sumunt. Nam supra lunam, quae aeris aetherisque confinio

XXIII, 1 Cf. MGH, Poetae VI, p. 147 (x). 3/4 Isid. DNR, xxvi, 13 (pp. 273-275) ex Plinio; cf. Etym. III, lxxi, 16-17. 4/10 Plin. II, xxiii (pp. 40-41).

XXV, 3/3 Plin. II, xxxviii, 102; cf. Isid., Etym. XIII, vii. 3/7 ps.-Isid. DOC vi, 7; cf. ii, 9 (PL LXXXIII, 918); Aug. DGAL III, x, 14 (CSEL XXVIII, p. 72-74). 7/15 Cf. Aug. DGAL II, iv, 8; III, vi, 8; DGLI xiv, 46 (CSEL XXVIII, p. 491-492); MGH, Poetae VI, 148 (xiii). 7/8 Plin. II, vii, 48 (p. 22).

XXIII, 1 comitis A¹ 3 motationem C uel aut V uent' E 4 prot- C S^m quorum N 5 inm- A S^m herent A L S V omne L¹ fermae A septentrione V; septentrione L 6 aut aliqua A C E M V sex M¹ maximae A S^v; maxima C lactaei C 8 ann- M N lxx M 9 comites L S^m S^{v1}; cometis S^{v2} 10 nunquam N

XXV, 1 Hic resumo G. aerae S 2 inania M; inana G¹ 4 aerae G L¹ M N² S^{v1}; aerae S^{v1}; aerie L² 5 tunc] tecum S^m damnde V praestul-
lantur C L S 6 corpora sibi C

XXIII, 4 [PORTENDENTES] Id est ostendentes. [QVARVM] Sc. cometarum. 5 [IMMOBILES] In uno loco stant immobiles. 8 [SPARGVNTVR] Educuntur uel porriguntur. 9 [ET] Et uidentur quasi planetae. [SED] In hoc discernuntur cometae.

XXV, 3 [INFRA] Non per omnia. 4 [POTESTATES] Id est daemonia. [SV-
PERNA] Ex aethere. 6 [QVO] Sc. aere. [SIMILIA] Id est turpia et inhonesta. 6/7 Sicut hemus (? hem' M) vi ilia passuum.

currit, omnia pura ac diurnae lucis sunt plena. Cuius uicinia tangere fertur Olympus. A nobis autem per noctem cernuntur
 10 sidera, ut reliqua lumina e tenebris. Superior uero et serenus aer caelo, inferior autem qui exalationibus humidis corporascit terrae deputatur; ubi sunt ignis, grando, nix, glacies, et spiritus tempestatum, quae Dominum de terra laudare iubentur. Sed et ipse aliquando caelum uocatur, unde et Petrus ait caelos in
 15 diluuiio perisse, cum aer turbulentus esset conuersus in undas. Et caeli caelorum dicuntur siderei caeli istorum aeriorum, tamquam superiores inferiorum.

XXVI. De Ventis

[Isidorus]

*Ventus est aer commotus et agitatus, sicut flabello, breui potest adprobari. Nec aliud intelligitur quam fluctus aeris. Qui, ut Clemens ait, ex quibusdam montibus excelsis, uelut compressus
 5 et coangustatus, ordinatione Dei cogitur et exprimitur in uentos*

8/9 Isid. DNR xxx, 5; cf. Plin. V, i, 7; Isid., Etym. XIV, iv, 13; viii, 9; Aug. DCD XV, xxvii, 2 (CC XLVIII, p. 495); DGAL III, ii, 2-3 (CSEL XXVIII, p. 63-65); DGLI xiv, 44 (CSEL XXVIII, pp. 489-490). 9/10 Plin. II, vii, 48 (p. 22). 10/13 Aug. DGAL III, x, 14 (CSEL XXVIII, p. 72-74); Ps. cxliii, 7-8. Cf. DGAL II, xiii, 27; Isid., Etym. XIII, vii, 1; ps.-Isid. DOC vii, 4 (929C). 14/15 11 Petr. III, 6. 10/17 Ps. cxlviii, 4; cf. Eccli. xvi, 18; ps.-Isid. DOC iii, 4 (920D).

XXVI, 1 Versus inc. : Quattuor a quadro consurgunt — (ed. Riese, Anthologia latina, No. 484; Baehrens, Poetae lat. min. V, p. 283; A. Reifferscheid, C. Suetoni Tranquilli reliquiae, 1860, p. 306); cf. MGH, Poetae VI, p. 151 (xx). 2/6 Isid. DNR, xxxvi; cf. Etym. XIII, xi. 3 aliud ... aeris : Plin. II, xlii, 114. 4/6 ps.-Clem. VIII, 23 (ex Isidoro).

8 uicina L¹ 9 olimpus E N V; olimppus C 10 sydera G e] in C lumine tenebris M¹ 11 exhalationibus L umidis M^a; tumidis M¹ corporecit G¹ 12 sint S^{v1} ignes M glacies S et om. E S^{v1} 13 de terra om. C 16 syderei G; siderii S^{v1} aeriorum/uel ū E 17 tanquam M

XXVI, 2 est om. L N S agittatus L flauello G 3 approbari G L M intellegitur A S^m 4 ait ut ex E comprehensus V¹; compressus S V^a; conpraessus A 5 -tionem L

8 [OMNIA] Omnia quae sunt supra lunam aeterna sunt. [LVCIS] Nam infra lunam nihil est nisi mortale et caducum praeter animas hominum. 9 [OLYMPVS] Olympus quasi ololampus, id est totus lucidus. 11 [AER] Sc. deputatur. 13 [TERRA] Id est de aere. 14 [CAELVM] Cum ergo caelum dicitur etiam ipse aer ubi uenti et nubes et procellae et turbines fiunt, nemo existimet ibi habitare mala demonia ubi solem et lunam et stellas Deus ordinauit. Non enim arbitrari debemus in sidereo uel statuto (u.s. om. M¹) caelo habitare diabolium (-boli M¹) cum angelis unde eos cecidisse credimus.

XXVI, 2 [VENTVS] Diffinitio uenti. [COMMOTVS] Mouetur enim quadam uiginea; est enim ignis quasi uiua creatura a quo omnia mouentur. 3 [NEC] Sicut nihil aliud est unda nisi commotio maris, sic non aliud est uentus nisi aer commotus. 5 [VENTOS] Ad utilitatem.

ad excitandos fructus, aestusque temperandos. Pro diuersis autem partibus caeli nomina diuersa sortitur.

XXVII. Ordo Ventorum

Ventorum quattuor cardinales sunt. Quorum primus Septentrio, qui et Apartias, flat rectus ab axe, faciens frigora et nubes. Huic dexter Circius, qui et Tracias, faciens niues et grandines; a sinistris Aquilo, qui et Boreas, nubes constringens. Secundus cardinalis Subsolanus, qui et Afeliotes, ab ortu intonans solis, temperatus. Cuius a dextris Vulturnus, qui et Calcias, cuncta desiccans; a sinistris Eurys, nubes generans. Tertius cardinalis Auster, qui et Nothus, humidus, calidus, atque fulmineus. Huic a dextris Euroauster, calidus. A sinistris Euronothus, temperatus calidus. Venti australes, quia ex humili flant, maiores in mari tempestates faciunt quam septentrionales. Ideoque post austros noxii praecipue terrae motus. Quartus cardinalis Zephyrus, qui et Fauonius, hiemem resoluens floresque produciens. Cui dexter Africus, qui et Libs, tempestuosus, tonitrua generans et fulmina; a sinistris Corus, qui et Argestes, in oriente nubila, in

6/7 Isid., Etym. XIII, xi, 1.

XXVII, 1 Cf. Plin. II, xlvii, 119-121; MGH, Poetae VI, p. 151 (xxii). 2/9 Isid. DNR, xxxvii (pp. 295-299). 9/11 Vegetius IV, xxxviii (p. 156). 11 Isid., loc. cit. 12/13 Plin. II, xlviii, 128 (p. 57). 13/17 Isid., loc. cit.

6 exercitandos *M*; -andus *N*¹ *S*^m *S*^v¹ fluctus *M* *V*; fructos *S*^m *S*^v¹

XXVII, 2 *Apartias* Isid.; a partius *G*¹; a parcias *N*; aparchias *E*; appartias *C*¹; appartias dñ *C*² et om. *C*¹ 4 *Thracias* Isid.; tracias *A*¹ 5 sinistro *A*¹ *C* *N*; sinistris *V* -ges *A* 6 subsolan' uel m' *E* *Apeliotes* Isid.; afeliotes/ uel apeliotes *E* tonans *S*^v 7 *Caecias* Isid.; caicias *A* *L* *S*^m; caltias/ calcias/ uel cilcias *E*; caltias *C* 8 *eurys* aeris *C* 9 *Notus* Isid. notos *M*¹; nothos *M*² humil' *E* 10 *euroaster* *M*² *Euronothus* uero nothus *E* 10/11 temperatus. Calidi uenti *C* 11 mari] maiori *G* 12 quod *S*^m 13 praecipuae *V*; precipue *A* *S* terre *S* zephyrus *C* *E* *L* *S*^v *V*; zephyros *M* 14 fabonius *A* *C* *G* *L* *S* *V* 15 affricus *E* qui om. *L*¹ lybs *A* *M* *V*; lips Isid. *C* *S* lyps/ uel libicus *E* -tuosus *S* tonitru *M* 16 *Chorus* *A* *C* *G* *M* *N*²

6 [DIUERSIS] Quia ex diuersis partibus flat.

XXVII, 2 [CARDINALES] Principales. [QVORVM] Sc. uentorum. 3 [APARTIAS] Sc. uocatur a Grecis. [AB] A polo. 4 [DEXTER] In occasum. [TRACIAS] Quia transitum facit per Traciam. 5 [BOREAS] Quia ab insula Borea. 7 [CALCIAS] Quia quasi calcando terram (terra *M*) non calore sed sui natura desiccatur. 9 [NOTHVS] Grece. 11 [AVSTRALES] Tres. [EX] Flant enim ex humili, id est ex ima parte mundi. 12 [QVAM] Sc. faciant qui ex alto spirant. 14 [HIEMEM] Frigus. [RESOLVENS] Liquefascens, expellens. [CVI] Sc. Fauonio. 16 [ORIENTE] Id est in India.

India faciens serena. Sunt autem quidam peculiare quibusque gentibus uenti, non ultra certum procedentes terminum, ut Atheniensibus Sciron paulo ab Argeste deflexus, Narbonensibus
 20 *Circius qui nec ad Viennam quidem eiusdem provinciae peruenit urbem. Duo sunt autem extra hos, ubique spiritus magis quam uenti — aura et altanus; aura enim est lenis motus aeris in terra, altanus in pelago.*

XXVIII. De Tonitruo

[Plinius]

Tonitrua dicunt ex fragore nubium generari, cum et spiritus uentorum earum sinu concepti, sese ibidem uersando pererrantes et uirtutis suae mobilitate in quamlibet partem uiolenter
 5 *erumpentes, magno concrepant murmure instar exilientium de stabulis quadrigarum, uel uesicae quae licet parua, magnum tamen sonitum displosa emittit.*

XXVIII. De Fulminibus

[Plinius]

Fulmina nubium attritu nasci in modum silicis conlisorum, concurrente simul et tonitruo, sed sonitum tardius aures, quam

18/21 Plin. II, xlv, 120-121 (ex Isidoro). 21/22 Isid., loc. cit.; cf. Plin. II, xlv, 114. 22/23 Isid., Etym. XIII, xi, 16-17.

XXVIII, 1 MGH, Poetae VI, p. 148 (xiii); cf. Gregorius Magnus, Moralia XXVII, xx, 40 - xxi, 41 (PL LXXVI, 422); ps.-Beda, De tonitruis ad Herefridum (PL XC, 609-614; uide Jones, Bedae Pseudepigrapha, pp. 45-47). 2/6 Isid. DNR xxix, 1; cf. Plin. II, xliii, 113. 6/7 Isid., Etym. XIII, viii, 2.

XXVIII, 1 MGH, Poetae VI, p. 148 (xiii); cf. Plin. II, xliii, 112. 2/5 Isid. DNR xxx, 1-2 (p. 281); Etym. XIII, ix, 1.

17 indie V quibuslibet M 18 terminum] tractum Plin. 19 sciro an paulo M S^{vi} V; sciro paulo A Gⁱ S^v; scyron L N S^m 20 circius V nec] non C M N V² prouintiae L M 21 autem sunt M extra se hos B 22 quam] que A

XXVIII, 1 Thonitruo G 2 dicuntur C generati S^m et om. A C E G N 4 parte V 5 erumpens L¹ concrepent C L S V Hic G uarias desistunt. murmurae C S exilientium A L M S 6 uesicae L¹; uessicae C libet C 7 deplosa A¹; displosa E; desplosa A²

XXVIII, 2 atritu E V²; adritu A L immodum L instar silicis M conlisorum N² 3 tonitru A² E L M S V¹; thonitruo N tardis L² quam] que A¹

17 [SERENA] Tamen serena, id est sine pluuiis et uentis. [PECULIARES] Proprii.

18 [TERMINVM] Tantum una regione afflantes 19 [ARGESTE] A choro. 21 [HOS] Sc. uentos. 22 [ALTANVS] Quia in alto.

XXVIII, 2 [DICVNT] Sc. fisici. [FRAGORE] Collisione. 3 [EARVM] Sc. nubium. 5 [ERVPENTES] Id est progredientes. [CONCREPANT] Sonant. 7 [DISPLOS] Aperta uel rupta.

XXVIII, 2 [ATTRITV] Collisione. 3 [SONITVM] Quamuis simul nascuntur (-cantur M¹).

*fulgorem oculos penetrare, nam omnium rerum conlisio ignem
 5 creat. Quidam dicunt, dum aer in se uaporaliter aquam de imis
 et ignem caumaliter de superioribus trahat, ipsis confligentibus
 horrissonos tonitruorum crepitus gigni; et si ignis uicerit fructi-
 bus obesse, si aqua prodesse. Ideo autem fulminis ignem uim
 10 habere maiorem ad penetrandum, quia subtilioribus elementis
 factus est, quam qui nobis in usu est.*

XXX. Vbi Non Sint Et Quare

[Plinius]

*Hieme et aestate rara fulmina quia hieme gelidus aer quicquid
 accipit ignei uaporis extinguit, aestate calidi uapores raro
 tenuesque densentur in nubes, sine quibus non fulgurat. Quae
 5 ratio Scithiam Aegyptumque praemunit a fulmine. Cui sub-
 iacet Italia, ubi mitiore hieme et aestate nimbosa semper quo-
 dammodo uernat uel autumnat.*

XXXI. De Arcu

[Isidorus, Plinius]

Arcus in aere quadricolor ex sole aduerso nubibusque forma-

5/8 ps.-Isid. DOC, vii, 9-10 (PL LXXXIII, 950). 8/10 Etym. XIII, ix, 2.

XXX, 2/7 Plin. II, li, 135-136 (p. 59).

XXXI, 1 MGH., Poetae VI, p. 149 (xv); cf. ps.-Aug. DMSS I, vi (2157C).
 2/6 Isid., DNR, xxxi (p. 285); cf. Etym. XIII, x, 1; ps.-Clem. VIII, xlii (PG I,
 1391).

4 fulgor A¹; fulgur A² 5/8 Quidam dicunt ... prodesse tr. ad finem capitis M
 7 tonitruum V strepitus M uicerit L¹ fluctibus S^m 9 quam ad
 S^m 1 S^v elimentis L M² 10 qui quād S

XXX, 1 Sit C S^m 2 aestatae S^m rara sunt C N in hieme A C N S^v V
 quidquid S^v 3 accepit S V uapores L² extingit N uaporis
 A¹ N¹ 4 tenuesue A fulgorat L N¹ S 5 scythiam A premunit M;
 premunt S 6 micior S 7 autumnat E

XXXI, 2 nob- L¹

4 [IGNEM] Sic nubium collisione et fulminum et sonitus nascitur. 5 [VAPORALITER] Vapor est uel densissima uel rara nubil[a]. 6 [CAVMALITER] Id est calide. Cauma grece, latine calor. Zethos etiam grece, latine calor. 7 [IGNIS] Hinc apparet quod ignis caelestis penetrabilior sit quam ignis terrestris cuius effectus inuisibilis est sed uidetur per calores et colores.

XXX, 4 [TENUESQUE] Quia non est copia aquae in aestate, ideoque minus fulminat. Densio uel denso, densas. Raro : id est non semper nec saepe. Et hoc quando accidit, tenues fiunt nubes. [DENSENTVR] Id est iunguntur. 5 [SCITHIAM] Propter frigus. [AEGYPTVMQVE] Propter calorem. [PRAEMVNIT] Id est defendit. [CVI] Sc. fulmini. 6 [HIEME] Quia hiemali tempore et aestiuo semper densas nubes habet.

XXXI, 2 [ARCVS] Id est iris. Est enim iris solaris corporis impressio. [NVBI-
 vsqVE] Id est dum nubes e regione solis sunt, sciendum etiam quia de luna formatur.

tur, dum radius solis inmissus cauae nubi, repulsa acie in solem refringitur, instar cerae imaginem anuli reddentis. Qui de caelo igneum, de aquis purpureum, de aere hyacinthinum, de terra gramineum trahit colorem. Rarius autem aestate quam hieme, et raro noctibus; nec nisi in plenilunio cernitur utpote de luna refulgens.

XXXII. De Nubibus

[Plinius]

Nubes coacto guttatim aere conglobantur, qui fumali levitate vapores aquarum de terra marique sustollens. Quamdiu in minutissimis stillis consistunt, sua vi suspendit in altum, quae uel solis igne decocti uel aeris itinere mutati dulcescant, ut marinam aquam humo uel dulcem marinis herbis infundentes, in contrarium solemus transferre saporem.

XXXIII. De Imbribus

Imbres ex nubium concreti guttulis dum in maiores stillas coeunt, aeris amplius non ferente natura, nunc uento impellente

3/4 Plin. II, lx, 150 (p. 66). 6/8 Plin. 150-151.

XXXII, 1 Aug., DGLI, xiv, 44. 47 (CSEL XXVIII, p. 488-493); MGH, Poetae VI, p. 150 (xvi). 2/7 ps.-Isid. DOC, vii, 5.8 (PL LXXXIII, 930); cf. Isid. DNR, xxxii; Plin. II, lxxv, 163. 5/7 Isid. DNR, xxxiii, 1.

XXXIII, 1 MGH, Poetae VI, p. 150 (xvii). 2 concreti: Plin. II, xxxix, 105. 2/4 ps.-Isid. DOC, vii, 5 (PL LXXXIII, 149); cf. Isid. DNR xxxiii, 2 (p. 289).

3 immissus M V caue S V 4 refingitur V restringitur M reddentes L 5 purpureum L S de] da V aerae L iacinctinum V; iac-

L N S; iacinctinum E 6 gramineum V

XXXII, 2 guttatim M; guttatum C fumali] naturali V 4 stellis A¹ M sua uisus pendet E qui N² S^{v1} quia E 5 dulcescant M N² 6 uel] ue L¹ 7 tranferre L; transferre A

XXXIII, 2 concretae S^m S^{v1}; -te E; -tai S^{v2}; -trete L stillis L¹ 3 cogunt M² interpellente L S^v

3 [CAVAE] Id est densae. [REPVLSA] Id est repercussa acie ipsius radii. 4 [REFRINGITVR] Repercutitur. [INSTAR] Similis est nubs sicut cera. [IMAGINEM] Imago enim anuli arcus est quia sicut imago in cera exprimitur cuiuslibet rei, sic nubibus solis imago figuratur. [QVI] Sc. arcus. 5 [AQVIS] Id est de mari. 6 Nota: gramineum colorem. [GRAMINEVM] Id est uiridem. [RARIVS] Sc. formatur arcus in aere. [QVAM] Quia maiores nubes fiunt in hieme quam aestate. 7 [NOCTIBVS] Sc. formatur quia de pleno orbe solis efficitur. [CERNITVR] Sc. in nocte.

XXXII, 2 [GVTTATIM] Ex minutissimis guttis dico. [CONGLOBANTVR] Quando trahit minutissimas guttas sursum. [QVI] Sc. aer. [FVMALI] Sicut fumus. 3 [SVSTOLLENS] Id est educens. 4 [SVSPENDIT] Id est sustinet. [QVA] Vbi in alto.

XXXIII, 2 [CONCRETI] Congelati uel congregati. 3 [COEVNT] Guttulae (guī M).

nunc sole dissolvente, *pluvialiter ad terras dilabuntur*. Sed
 5 *pluvias uocamus lentas et iuges, nimbos autem repentinos et*
praecipites.

XXXIII. De Grandine

[Plinius]

Grandinis *lapilli ex stillis pluviae, frigoris et uenti rigore*
conglaciati, in aere coagulantur. Sed *citius niue solvuntur*, et
interdiu saepius quam noctu decidunt.

XXXV. De Niue

[Plinius]

Niues aquarum uapore, *necdum densato in guttas*, sed *gelu*
praeripiente formantur. Quas *in alto mari non cadere* perhibent.

XXXVI. Signa Tempestatum Vel Serenitatis

[Plinius]

Sol in ortu suo maculosus uel sub nube latens pluuium diem
 praesagit. *Si rubeat sincerum, si palleat tempestuosum*; si
concauus uidetur, ita ut in medio fulgens radios ad austrum et

4/6 Isid., Etym. XIII, x, 3.

XXXIII, 1 MGH, Poetae VI, p. 150 (xviii). 2/4 Plin. II, lxi, 152; cf. Isid. DNR xxxv, 1 (p. 291); ps.-Isid. DOC vii, 6 (PL LXXXIII, 950).

XXXV, 1 MGH, Poetae VI, p. 150 (xviii). 2/3 ps.-Isid. DOC vii, 6 (PL LXXXIII, 950); cf. Isid. DNR, xxxiv; Etym. XIII, x, 6. 3 Plin. II, cvi, 234 (p. 104).

XXXVI, 1 MGH, Poetae VI, p. 151 (xxi). Cf. Plin. XVIII, xxxv, 340-365; Vegetius IV, 41 (ed. Lang, pp. 159-160); Plinii Excerpta pp. 44-50 (ex Plin. XVIII); ps.-Beda, Prognostica temporum (PL XC, 951-952) = CLM, 14456, fo. 75^v. 2/7 Isid. DNR xxxviii, 4-5 (p. 301 ad Verg., Georg. i, 441-444; p. 303).

4 desolente sole M 5 lentes C nimbos] imbres E repentinas E

XXXIII, 2 pluuiet et frigoris E 3 conglaciatis E L¹ N S^m S^v; -ti C S^m; -tus L² coagulantur V cicius S soluentur V 4 interdum per diem saepius C saepius S V

XXXV, 2 uaporem aquarum C 3 praeripiente S quos V

XXXVI, 1 uel serenitatis om. C 4/5 et ad aq- N

4/5 Differunt nimbi et pluviae. 6 [PRAECIPITES] Id est ueloces.

XXXIII, 2 [RIGORE] Id est ui. 3 [COAGVLANTVR] Id est siccantur. 4 [INTERDV] Id est in die.

XXXV, 2 [VAPORE] Ille uapor qui sursum trahitur. 3 [PRAERIPIENTE] Praeueniente uel praecoccupante. [CADERE] Propter uim feruidam ipsius maris.

XXXVI, 2/3 Prognostica. 3 [PRAESAGIT] Praemonstrat.

5 *aquilonem* emittat, *tempestatem humidam et uentuosam*; *si pallidus in nigras nubes occidat, aquilonem uentum. Caelum si uespere rubet serenum diem*; *si mane tempestuosum* significat. Ab *aquilone fulgur* et ab *euro tonitrus tempestatem* et ab *austro flatus aestum* portendit. Luna quarta *si rubeat quasi aurum*
 10 *uentos ostendit. Si summo in corniculo maculis nigrescit, pluuium mensis exordium*; *si in medio, plenilunium, serenum. Item cum aqua in nocturna nauigatione scintillat ad remos, tempestas erit. Et cum delphini undis saepius exiliunt quo illi feruntur, inde uentus exurget et unde nubes discussae caelum*
 15 *aperiunt.*

XXXVII. De Pestilentia

Pestilentia nascitur aere uel siccitatis uel pluuiarum intemperantia pro meritis hominum corrupto, qui spirando uel edendo perceptus luem mortemque generat. Vnde saepius omne tempus aestatis in procellas turbinesque brumales uerti conspiciamus. Sed haec cum suo tempore uenerint, tempestates; cum uero alias, prodigia uel signa dicuntur.

XXXVIII. De Natura Aquarum Duplici

Aquarum duplici natura formantur et reformantur omnia

8/11 DNR xxxviii, 2 (p. 301), 5 (p. 303); cf. xliii (p. 313). 12/15 DNR xxxviii, 1 (p. 299).

XXXVII, 1 MGH, Poetae VI, pp. 147-148 (xi). 2/3 Isid. DNR xxxix, 1 (p. 303); Etym. IV, vi, 17. 7 Ps. civ, 27; cxxxiv, 9; etc.

XXXVIII, 2/10 ps.-Isid. DOC ix, 1-4 (PL LXXXIII, 935-936); cf. ps.-Clem. VIII, xxiv (PG I, 1383).

8 aquilo M¹ fulgor A² L S V tonitruus C L M N¹ S 9 protendit A¹; uel por- A² 11 pluui dum mensis S^{v2} 12 aqua om. E sintillat C 13 erat A¹ del fini M 14 exsurget A C L S unde] inde E S^{v2} excussae N¹

XXXVII, 2 ex aere N uel siccitatis uel caloris uel pluuiarum E 3 corrupte M; conr- N susperiendo E 4 genuerat S^m 5 conuerti E; uero C 6 euenerint A

XXXVIII, 1 De duplici natura C duplici om. V duplicii S^m

9 [FLATVS] Tamen lenis. [AESTVM] Id est calorem. 11 [EXORDIVM] Sc. ostendit. [SI] Sc. nigrescit. [MEDIO] Id est in quo septima. [SERENVM] Sc. ostendit. 12 [SCINTILLAT] Sic enim et de stella lucenti putatur. 14 [DISCVSSAE] Id est segregate, separate.

XXXVII, 2 [PESTILENTIA] Mortalitas uel tabes. 4 [PERCEPTVS] Sumptus. [LVEM] Corruptionem. [VNDE] Id est pro meritis hominum.

XXXVIII, 2 [FORMANTVR] Vt sint nascuntur. [REFORMANTVR] Id est ut non pereant. [OMNIA] Cuncta enim corpora ex aqua nascuntur, id est ex semine.

quae cernuntur in terra. Nam salsae in mari conuenientes mortalibus fructus nutriunt in terris, et aere *dulces* aptius *alendis fructibus* sitique *sedandae* congruunt. Sed quae harum *naturalis* sit quaeritur. *Vtraque* autem deprehenditur *dum* in *alterutrum refundi* — haec *per marinorum holerum cineres*, illa *per humum diffusa* queant. *Maris uero fretibus crebris terrarum spatia distinguuntur, ut et gentium terminos intercludant* et alter-
 10 nis opibus *omnes prouincias per commercia ditent*.

XXXVIII. De Aestu Oceani.

Aestus oceani lunam sequitur, tamquam eius aspiratione retrorsum trahatur eiusque impulsu retracto refundatur. *Qui cotidie bis* adfluere et remeare, unius semper horae dodrante
 1 et semiuncia transmissa *uidetur*, eiusque omnis *cursus in ledones et malinas*, id est in minores aestus *diuiditur* et maiores. Sed ledon a quinta et a uicesima luna inchoans, quot horis

XXXVIII, 1 Beda, DTR, xxix; cf. Vegetius IV, xlii; Isid. DNR xl, 1. 2/12
 ps.-Isid. DOC ix, 4-5 (PL LXXXIII, 936); cf. Plin. II, xcix, 212 (p. 93).

3 sale V salsae aquae C 4 fructos S^v 6 autem] aut ē S^v deprehendi-
 tur M V 7 refunditur A 8 quaeant L M V queat A¹ 9 spacia
 A C M V 10 prouincias A C M commercia A C M S^v; commentia S^v1

XXXVIII, 1 oceano M; oceani E 3 impulsu C M N retractato C
 refundantur C 4 cotidia S^v aff- L¹ N et om. L¹ 5 semuntia A
 omnes M¹ 6 aestu M¹ 6/8 ... maiores. Ledon enim ui accurrit horis,
 totidem recurrit; malinis uero v accurrit horis, sed septem recurrit. Sed ledon ...
Sic in editionibus impressis antiquioribus, sed nulli codices manuscripti ista uerba continent.
 7 ledones quinta C quod S V

3 [SALSAE] Id est aquae. 4 [IN] Id est ueniunt enim per occultas uenas terrae.
 6 [VTRAQVE] Sc. qualitas uel natura. [DEPREHENDITVR] Sc. naturalis esse.
 7 [REFVNDI] Id est haec aqua dulcis. [HAEC] Sc. aqua dulcis. [ILLA] Sc.
 amara. 8 [FRETIBVS] Fretum propter uim feruoris. 9 [INTERCLVDANT] Id
 est segregant. 10 [OMNES] Vt quod nascitur in hac terra, necesse est ut per maria
 in aliam transferatur.

XXXVIII, 3 [AESTVS] Accessus et recessus cotidianus, et naturalis motus.
 [SEQVITVR] Id est cursum lunae. [EIVS] Sc. lunae. [ASPIRATIONE]
 Recessum primo descripsit. 3 [RETRORSVM] Id est retro. [TRAHATVR]
 A finibus terrae, id est a litoribus. [RETRACTO] B. Luna est sicut corpus huma-
 num, mare sicut aer. Sicut enim animal ad se trahit spiritum, sic luna mare. [RE-
 FVNDATVR] In terras. [QVI] Sc. oceanus. 4 [ADFLVERE] Bis accedit et rece-
 dit. [DODRANTE] Sc. transmisso. 5 [TRANSMISSA] Id est transacta; ad
 similitudinem lunae. [IN] Id est contractus. 6 [LEDONES] Latinus sermo; id
 est laesa unda; uel refringitur ... et repercutitur unda. (I.N). [MALINAS] Maior
 luna. 7 [LEDON] Maior aestus. [ET] Duae enim sunt ledones. [IN-
 CHOANS] Dum inchoat. [HORIS] -Vi.

accurrit tot et recurrit. Malina autem a ·xiii· et a ·xxviii· inci-
piens, citior in accessa sed tardior in recessa, *septem diebus et*
10 *duodecim horis perseuerat, in medio* sui *semper lunam* primam
et decimam quintam ostendens, et per aequinoctia uel solstitia
solito ualidius exaestuans. *Per octonos* autem annos ad *prin-*
cipia motus et paria incrementa certissimo lunae reuocantur
ambitu. Illa semper aquilonia tenente mitiores, *quam cum in*
15 *austro digressa propiore nisu uim suam exercet.*

XL. Cur Mare Non Crescat

Quod mare fluuiorum occursu non augetur, *dicunt naturali-*
ter salsis uadis fluentem dulce consumi, uel *uentis aut uapore*

12/15 Plin. II, xcix, 215 (p. 96) ; ps.-Isid. DOC ix, 7 (937).

XL, 2/6 Isid. DNR, xli (pp. 309-311).

8 accurrit] inc- C et tot N¹ C alt. a om. A C L¹ M 9 citior] ocior E
accessu E recessu E et om. A¹ C N² duodecim] xu A C L N
S^{v1} V ; xv uel xii E perseueret C 11 aequinoctialis solstitia E 12 aea-
tuans E octenos L autem] quoque M 15 austros M degressa A¹ C
N S^v V propiore A E S V nisuum exercet V exerceret C

XL, 2 occursum V ; in occursu C 3 fluentium C N S^{v1} V ; -tum M dul-
cem E

8 [MALINA] C. Malina maior luna dicta quod in ea et ipsa luna et aestus maris
plus ferueat quam in ledone. Ledon enim dicta, quasi laesa unda, quod in ea
minus et luna et aestus oceani feruescat. Malina et ledon lunarem mensem inter se
diuidunt in ·iiii^{or} partes aequales. Illa namque malina in qua prima luna inuenitur
septem diebus et nouem horis perseuerat et a ·xxviii^o inchoat et usque ad quintam
lunam extenditur. Sequitur ledon a quinta usque duodecimam lunam permanens.
·vii· similiter diebus et ·viii· horis perdurat. Hinc, id est ·xiii· luna, malina secunda
inchoat, in qua plenilunium ostenditur. In decima et nona luna terminatur.
Eodem dierum numero et horarum permanere perhibetur, id est ·vii· diebus et
·viii· horis. Iterum ledon a uicesima luna incipiens, uicesima septima finitur.
Praedicto numero ·vii· dierum et horarum ·viii· cursum suum peragit. Habes, ut
puto, lunarem mensem inter malinas et ledones (-nas M¹) in aequas partes diuisum.

[XIII] Ea est (Ecce M) prima. [XXVIII] Ipsa est ·ii·. 9 [CITIOR] Id est citius uenit
ad terram quam redit a terris. 9 [RECESSA] Naturaliter fit hoc. 10 [MEDIO]
Intra se. 11 [SOLSTITIA] Hiemalia. 12 [OCTONOS] D. Propterea octauo
anno aestus oceani cursum suum peragit, quia luna cuius cursum sequitur. Octauo
anno ultimus terminus ·xiiime lunae primi mensis, id est quartas decimas kalen-
das Maias, ingreditur ; et sicut luna ulterius praedictos terminos non exten-
dit, ita et cursus oceani intra octo annos ad initia reuocatur. 14. [ILLA] Sc.
luna. [IN] Quia plus appropinquat mari. 15 [PROPIORE] Id est conatu.
Cursu propinquiore.

XL, 2 [DICUNT] Fisici. 3 [FLVENTEM (FLVENTVM M)] Fluentum est quod
tenuissime transit harenas ut in riuiis uidemus. [CONSVMI] Consumuntur
enim aquis (aquis om. M¹) amari maris, sicut in Asfalto (affalto M) Iordanis.
[VAPORE] Quia de oceano nutritur sol.

solis abripi, ut in *lacis lacunisque* probamus in breui *momento* ; desiccatis, uel etiam *occulto meatu* in suos *refluere fontes*, et solito *per suos amnes* gressu *recurrere*. *Marinis* autem *aquis dulces* superfundi, utpote *leuiore* ; ipsas uero ut *gravioris naturae*, *magis* *sustinere* superfusas.

XLI. Cur Sit Amarum

Mare idcirco dicunt salsum permanere, tot fluminibus ac pluuiis irrigatum, quod *exhausto* a sole *dulci tenuique liquore*, quem *facillime trahit uis ignea*, omnis *asperior crassiorque lin-* ; *quatur*. Ideoque *summam aequorum aquam dulciorem* esse *profunda*. Sed in *dulcibus aquis lunae alimentum* esse sicut solis in mari.

XLII. De Rubro Mari

Mare Rubrum nomen a *roseo* colore trahit, quem tamen *non naturaliter habet*, sed *uicinis litoribus*, quae *sanguineo colore rubent*, *inficitur*. Ideoque inde *minium* et alii colores *picturarum* ; *rubraeque gemmae* leguntur. *Scinditur* autem in *duos sinus* : quorum *Persicus* aquilonem, *Arabicus* petit occidentem, qui *cxu* passibus distat ab *Aegyptio* mari.

6/8 Plin. II, cvi, 224.

XLI, 2 Isid. DNR, xlii (p. 311) ; cf. Ambr., Hex. II, iii, 14 (CSEL XXXII, pp. 33-34). 3/7 Plin. II, ciii, 222 - civ, 223.

XLII, 2/7 Isid., Etym. XIII, xvii, 2-4. 5/7 Plin. II, lxxviii, 173 (p. 76) ; cf. VI, 108.

4 arripi S in om. A¹ probamas S^m 6 annes E 7 utpute L 8 superfisas A¹ S

XLI, 1 Cur amarum sit C 2 salsum semper manere E perdurare M 3 inrig- A L V 4 facillimae S trahit insignea E

XLII, 1 De mari rubro E 4 mineum A¹ M 5 gemme S eliguntur C 7 cxu praedistat L S V ; cxu passus distat M ; cxu pedes distat E ; cxu passus C ; centum xu milia passuum A¹ N Plin. ; cxu passibus om. A¹

4 [ABRIPI] Id est consumi. [LACIS] Fortiter enim sole consumuntur lacunae. 5 [OCCVLTO] Quod pertinet ad Salomonem. 7 [GRAVIORIS] Sunt enim fortiores naturae.

XLI, 2 [PERMANERE (PERDVARE M)] Manere semper amarum. 4 [IGNEA] Sc. solis.

XLII, 6 [QVI] Sc. Arabicus.

XLIII. De Nilo

Nili flumine, quod *inter ortum solis et austrum* enascitur, *pro pluuiis* utitur Aegyptus, propter solis calorem imbres et nubila respuens. *Mense enim Maio*, dum ostia eius, quibus in mare influit, zephyro flante, undis eiectionis arenarum cumulo praestruuntur, paulatim intumescens ac retro propulsus, plana inrigat Aegypti. Vento autem cessante, ruptisque arenarum cumulis, suo redditur alueo.

XLIIII. Aquis Terram Necti

[Plinius]

Aqua creator orbem medio ambitu praecinxit, quae ex omni parte in centrum terrae uergeret, et in interiora nitens decidere non posset, ut, cum terra arida et sicca constare per se ac sine humore nequiret, nec rursus stare aquae, nisi sustinente terra, mutuo implexu iungerentur, hac sinus pandente, illa uero permeante totam, intra, extra, supra, infra, uenis ut uinculis discurrentibus, atque etiam in summis iugis erumpente.

XLV. Terrae Positio

[Plinius]

Terra fundata est super stabilitatem suam, abyssus sicut pal-

XLIII, 1 Cf. ps.-Clem. VIII, xxiii (PG I, 1382C). 2/8 Isid. DNR, xliii (p. 313); cf. Plin. V, 51-59.

XLIIII, 2/8 Plin. II, lxxv, 165 - lxxvi, 166 (pp. 72-73); cf. Isid. DNR, xlv (p. 317).

XLV, 2/3 Ps. ciii, 5-6.

XLIII, 2 Nilo N¹; Nyli E 3 aegyptus A 4 nebula L hostia C E
5 fluit M¹ zephyro N harenarum A C E L M S 6 pre- S^v; per- A¹
7 irrigat M egypti M ruptis M; eruptis quae E harenarum A L M N S

XLIIII, 2 Aqua uero C praecinxit E S 3 et] ac V¹ alt. in om. A¹
4 possit C 5 nequiret] non posset E cursus L aqua A¹ E; aque S
terram L 6 inplexu L S V; amplexu A¹ mutuo in amplexu C
hac] ac A¹ L S V a sinus N¹ 6/7 praemeante M¹ 7 supra] super C
infra] intra C

XLV, 2 est om. L¹ abysus L; abissus E 2/3 uestimentum/ uel pallium E

XLIII, 2 [NILI] Redeunte ab ortu. 3 [VTITVR] Non enim habet pluuiam illa terra. [IMBRES] Ac per hoc alluitur Nilo flumine. 4 [OSTIA] Introitus. 5 [MARE] Id est magnum Mediterraneum. [INFLUIT] Sc. Aegyptiacus. [FLAN-TE] Recte contra ostia Nili. [IECTIS] Indidem (indem M). 6 [PRAESTRUVNTVR] Implentur, muniuntur, uel clauduntur. [PAULATIM] Non subito. [INTUMESCENS] Crescens.

XLIIII, 2 [CREATOR] Id est dicitur. [MEDIO] In medio loco. [EX] Sc. ut. 3 [VERGERET] Deorsum curreret. [NITENS] Tendens. [DECIDERE] Ergo retinetur aqua concauis terrae. 6 [IMPLEXV] Colligatione uel iunctura. [HAC] Sc. terra. [PANDENTE] Extendente. Sustinente. [ILLA] Sc. aqua. 7 [INFRA] Per uenas.

lium amictus eius. Sicut enim ignium sedes non est nisi in ignibus, aquarum nisi in aquis, spiritus nisi in spiritu. Sic terrae arcentibus cunctis nisi in se locus non est, natura cohibente et quo cadat negante. Quae in centro uel cardine mundi sita, humillimum in creaturis ac medium, tamquam gratissima, locum tenet cum aqua, aer, et ignis ut leuitate naturae, ita et situ se ad altiora praeueniant.

XLVI. Terram Globo Similem

[Plinius]

Orbem terrae dicimus, non quod absoluti orbis sit forma, in tanta montium camporumque disparilitate, sed cuius amplexus si cuncta linearum comprehendantur ambitu, figuram absoluti orbis efficiat. Inde enim fit ut septentrionalis plagae sidera nobis semper appareant, meridianae numquam; rursusque haec illis non cernantur, obstante globo terrarum. Septentriones non cernit Troglodytice et confinis Aegyptus nec Canopum Italia. Quamuis eiusdem orbis pene dimidio maior pars ab oriente ad

3/6 Plin. II, lxxv, 162 (p. 71). 6/9 ps.-Isid. DOC xi, 1 (PL LXXXIII, 942B); Aug., DGAL II, ii, 5 - v, 9 (CSEL XXVIII, pp. 35-39); Ambr., Hex. I, vi, 23 (CSEL XXXII, pp. 21-22); cf. Plin. II, iv, 10-13; lxxiv, 160.

XLVI, 1 Cf. Plin. II, lxxiv, 162-163; Isid., Etym. XIV, i, 1; ii, 1. 2/5 Plin. II, lxxiv, 160. 5/8 Plin. II, lxxi, 177-178. 8/11 Cf. Aug., DCD XVI, iv (CC XLVIII, p. 510); Plin. II, lxxviii, 171-172; cxii, 245.

3 sedis L² 5 arecentibus L N S^{m1} S^{v1} V acentibus A¹ 6 quo] qua M uel in A mundis sita L 7 tanquam M N grauissima E 9 perueniant C

XLVI, 2 orbis] orbi A¹ 3 disparilitate L¹ 4 cuncti E con- A N S V duntur M 5 -temt- L (et sic infra) plage L S 6 semper om. A meridiane V haec] ex V 7 cernunt A² C M 8 trogodyte M V²; trogoditae C; trogodyte V¹; trocoditae N; trogodite E L S; trogodytae A 9 dimedio L maior om. E

XLV, 5 In alio est arecentibus. (I.N.) [ARCENTIBVS] Prohibitibus. 9 Ni secundus. (I.N.) [SE] Terram.

XLVI, 2 [ORBEM] G. Orbem terrae: Id est quamuis enim terra rotunda sit, non tamen speciem absoluti (absoluum M) orbis habet. Absolutus enim orbis est qui nullam diuersitatem variationis et dissimilitudinis in superficie continet sed in omnibus suis partibus aequalis est; quod in terrena superficie inueniri non potest, cum tanta uarietas montium, uallium, camporum absolutam eius superficiem fieri non sinit. Id est speram, quasi planam superficiem haberet ex omni parte. 3 [AMPLEXVS] Genitiuus. 3/4 -terra-ana esset--tabula. --omnibus-- aliter--pareret. (I.N.) 4 [CVNCTA] Sc. loca. [AMBITV] Circumscriptione. [FIGVRAM] Id est similitudinem. 5 [INDE] Ex rotunditate orbis terreni. 6 [MERIDIANAE] Sc. partis. Quasi rotunditas terrae inter nos et illa sidera posita est. [HAEC] Sc. septentrionalia. [ILLIS] Ab meridianis. 7 [OBSTANTE] Dum obstat. 8 [TROGLODYTICE] Primo. [CONFINIS] Si temporibus Alexandri nobilis facta est. 9 [DIMIDIO] Medietate.

10 occasum quam a meridie ad septentrionem habitetur, hinc calore illinc rigore prohibente accessum.

XLVII. De Circulis Terrae

[Plinius]

Octo circulis terra pro dierum uarietate distinguitur. *Primus, ab Indiae parte australi per Rubri Maris accolae et Africae maritima ad Columnas Herculis peruenit; quo aequinoctii die 5 medio gnomen .iii. pedum umbram .iiii. pedes longam reddit, dies uero longissimus .xiiii. horas aequinoctiales habet. Secundus, ab occasu Indiae per Medos uadit et Persas, Arabiam, Syriam, Cyprum, Cretam, Lylibaeum, et septentrionalia Africae contingens; umbilicus aequinoctio .xxxi. pedum umbram 10 .xxiii. pedes longam facit, dies autem maxima .xiiii. horarum est accedente bis quinta parte unius horae. Tertius oritur ab Indis Imauo proximis, tendit per Caspiae portas, Taurum, Pamphiliam, Rhodum, Cycladas, Syracusas, Catinam, Gades; gnomonis*

XLVII, 2/40 Plin. VI, xxxiii, 211 – xxxiv, 220.

10 hic *E L S V* 11 ad calore *N¹*; a calore *C* illic *E L N S V*

XLVII, 2 uarietate dierum *A* distinguuntur *A¹ M¹* 3 australe *C* in accolae *C*; incolas *A L N S V* africe *L*; affrice *E* 4 columnas *E* 5 gnominis *M*; gnomon *A*; gnomon *N³* pedum] pedum *A¹*; -uum *A² L S^{m1} S^v V*; pedum *E* 6 hor *E* 6/7 secundus autem ab *M* 7 accasus *S^{m1} S^v*; casu *S^{m2}* indie *S V* medios *N¹* 8 siriam *E S* libeum *S^m*; libiam *C*; lybeum *S^v L V* lilyboeum *M*; lyli- *A*; lili- *G N* africe *S*; affrice *E* 9 aequinoctio *S^v* 10 pedum *E* longa *V* 11 quintam partem huius *C* 12 imaño *E* proximus *C* portes *S^{m2} V*; partes *A L M S^v S^{m1}* 12/13 panphiliam *S^v*; pamphyliam *A L* 13 rodum *E*; Hrodum *L M N² S V*; hrodum *N¹* cycladas *A* siria- *C E N* catenam *A L S V*; -en *E*; -nam *C* catena gade *N¹*; catenas gades *N²* gnominis *A M N¹*

10 [HINC] Ab austro.

XLVII, 2 [CIRCVLIS] H. Circulum quidem terrae ducentis quinquaginta duobus milibus stadiorum, ut ab Eratostene doctissimo gnomica supputatione discussum est. Quippe scafia dicuntur rotunda ex aere uasa quae horarum ductus stili in medio fundo siti proceritate discriminant; qui stilius gnomen appellatur, cuius umbrae prolixitas aequinoctio centri sui aestimatione demensa, uicies quater complicata, circuli duplicis modum reddit. Eratostenes uero, ab Syene ad Meroen per mensores regios Ptholomei certus de stadiorum numero redditus, quantaque portio telluris esset aduertens, multiplicansque pro partium ratione, circulum mensuramque terrae incunctanter, quot milibus stadiorum ambiretur absoluit.

[TERRA] Habitabilis. [DISTINGUITVR] Diuiditur. Segregatur. 3 [INDIAE] Quae uergit occasum. [AUSTRALI] Diuersitas dierum facit multitudinem circulorum. 4 [QVO] Sc. circulo. [AEQVINOCII] Id est in .xii. kalendarum

Aprilium die. 6 [DIES] Hic solstitio aestiuo .xii. kalendarum Iuliarum die. 6/7 [SECVNDVS] Sc. circulus. 7 [OCCASV] Sc. incipit. [INDIAE] Id est proxima. 8 [SYRIAM] Non totam sed partem australem. 9 [UMBILICVS] Gnomon. 10 [DIES] In eodem solstitio. 11 [ACCEDENTE] Superadditis quintis. [TERTIVS] Sc. circulus. 12 [IMAVO] Septentrionalis partis. 13 [CATINAM] Insula.

cunctae *umbram* ·xxxviii· *unciarum faciunt, longissimus dies*
 15 *horarum* ·xiiii· *atque dimidia cum tricesima unius horae.*
Quartus ab altero latere Imaui per Ephesum, mare Cycladum,
septentrionalia Siciliae, Narbonensis Galliae exortiva, Africae
maritima tendit ad occasum; gnomoni ·xxi· *pedum respondent*
umbrae ·xvi· *pedum, longissimus dies habet horas* ·xiiii· *et*
 20 *tertias duas unius horae. Quinto circulo continentur ab introitu*
Caspī maris Bactrii, Armenia, Macedonia, Tarentum, Tuscum
mare, Baleares, Hispania, Media; gnomonis septem pedes
umbris sex, maximus dies horarum ·xu·. *Sextus amplectitur*
Caspīas gentes, Caucasum, Samothraciam, Illyricos, Campa-
 25 *niam, Etruriam, Massiliam, Hispaniam, Terraconensem me-*
diam, et inde per Lusianam; gnomoni pedes ·viii· *umbrae*
·viii·, longissimus dies horarum ·xu·, *addita nona parte unius*
horae. Septimus ab altera Caspī maris ora incipit, uaditque
per Thraciae auersa, Venetiam, Cremonem, Rauennam, trans-
 30 *alpinam Galliam, Pyreneum, Celtiberiam; gnomoni* ·xxx·
umbrae ·xxxvi·, *amplissima dies horae* ·xu· *et quintarum*
partium horae trium. Octauus a Tanai per Maeotim lacum et
Sarmatas, Dacos partemque Germaniae, Gallias ingreditur;
longissimus dies horarum ·xvi·. *His circulis antiqui duos prae-*
 35 *ponunt: unum per insulam Meroen et Ptolemaidam Rubri*
Maris urbem, ubi longissimus dies ·xii· *horarum est, dimidia*

14 cunctae om. E 15 dimidia V hunius C 16 ephesum L; efesum C
 cycladum A 17 affrice E 18 gnomioni S^{v1} V; -mini C¹ M N¹ S^{v2} S^m
 19 xui N; xiii M; ui A E L S; uii V 21 caspi L N S V bactri E M
 armenia A; armoenia C machedonia L¹ 22 baleres N gnominio-
 nis C¹; gnomi E; -mionis A¹ N¹ S^{v1} gnomini enim N¹ pedum A¹ E N¹
 23 maximum S V Hic G resumit. 24 causasum L¹ samotracyam A
 yelirios G¹ S V; yllirios C; illirios E; illirios M N; illyrios A 25
 etrusiam L; eutruriam C; eturiam ... hispaniam om. N¹ masiliam L S V;
 massyliam A¹; masyliam A¹ hispaniam L 26 lisitaniam C; lusianiam V¹;
 lusitaniam A N gnomoni G¹ S^{v1} V; gnomini A C¹ M N¹ S^{v2} pedum G
 N¹ umbre N V 27 adita S hunius M 28 incipit ora M hora E L
 S^{v1} uiditque G¹ 29 traciae M; trachiae C; tracyae A; thaciae L¹ ad-
 uersa E N¹ cremonam A¹ E; cremontem C 30 pereneum G N gno-
 mioni G¹ S^{v1} V; gnomini A C¹ M N¹ S^{v2} 31 pedum umbrae G¹ N¹ umbra
 M L amplissimus C horarum M 32 tanai E L M¹ S V per] pe C
 meoti L V¹; meotium A E G; meotii M; mecti S lacus C 33 Titulus
 hic: Nomina de hisdem C 34 xu A N¹ antiqui] quidam C M 35 insulas
 N¹ ptholomaidam A¹ C E G V; tholomaidam L N S; pholo- A¹ ribri V
 36 xu horarum S dimidia S^{v1}; et dimidia E

14 [DIES] Sc. est. 15 [DIMIDIAE] Momentum et tertia pars momenti. 16
 [QVARTVS] Sc. circulus. [IMAVI] Sc. incipit. 17 [EXORTIVA] Orientalia.
 20 [TERTIAS] Id est ·xxvi· momenta et bisse unius momenti. 23 [SEXTVS] Sc.
 circulus. 27 [ADDITA] Id est ·iiii· momentis et tertia parte unius momenti et
 nona unius momenti. 28 [SEPTIMVS] Sc. circulus. [INCIPIT] Id est termi-
 nus. 30 [XXXV] Sc. unciarum. 31 [XXXVI] Maior est ibi umbra quam
 gnomon. [QVINTARVM] Id est ·xxliii· momenta. 32 [OCTAVVS] Sc. circulus.
 33 [GALLIAS] Sc. per. 34 [HIS] Sc. ·viii·. [DVOS] Sc. circulos. 35 [NVVM]
 Sc. circulum.

hora amplior ; alterum per Syenem Aegypti, qui est horarum
·xiii· duosque subiciunt. Primum per Hyperboreas et Britanniam
horarum ·xviii· ; alterum Scythicum, a Rhipheis iugis in Thulen,
40 in quo dies continuantur noctesque per uices.

XLVIII. Gnomica De Hisdem

[Plinius]

Vmbilici (quem gnomen appellant) umbra in Aegypto meri-
diano tempore, aequinoctii die paulo plus quam dimidiam gno-
minis mensuram efficit. In urbe Roma nona pars gnominis deest
5 umbrae. In oppido Ancona superest quinta tricesima. In parte
Italiae quae Venetia appellatur, hisdem horis umbra gnomini
par fit. Simili modo quod est supra Alexandriam quinque milibus

XLVIII, 2/14 Plin. II, lxxiv, 182 – lxxv, 183.

37 syenen A L V ; syen M ; sienem E egypti L ; aegypti E 38 primum
om. C yperboreas A¹ E G¹ M N¹ ; -cos A² G² N² V ; Hyperboreos Plin. ;
perboreas S britanniam A¹ E M N britaniam L 39 schyticum A ;
scithicum E thilen E N S V ; tylen M ; thylen A L

XLVIII, 1 gnomonica V ; -onica E ; -minca G¹ isdem A G S V ; eisdem E
2 umbilicis N¹ umbilici umbram quem C gnomon A N umbra om. C
aegyptii umbra M 3 dimidium M S 3/4 gnomonis C¹ E G¹ L N¹ S ;
gnominis C¹ 4 mensuram ... gnominis om. L¹ romana pars A¹ N¹ ; romana
non a pars C gnomionis G¹ ; -monis E S 5 umbrae] ab umbra C E opi-
do S V anchona E M ; anconia C partae M 6 appellatur S^m isdem
L gnomioni G¹ S^v V ; -moni E C¹ ; -mini C¹ 7 pars C simili oppido
quidem est G quo A¹ ; quidem E N¹ S V super C

37 [ALTERVM] Sc. circulum. 38 [DVOSQVE] Sc. circulos. [PRIMUM] Sc.
circulum. 39 [ALTERVM] Sc. circulum. 40 [CONTINUANTVR] Sc. sex continui
fiunt sine interuentu noctis. [PER] Sc. continuantur.

XLVIII, 3 [PAVLO] Z. Martianus uero in eodem tempore meridiano aequinoctii
die umbram gnominis sui diamitrum, id est medium, tenere asserit. Quid est ergo
quod Plinius "paulo plus quam" dicit "dimidiam gnominis mensuram efficit"
umbra, Martianus uero dimidium tantum gnominis eandem umbram gnominis
tenere confirmat, nisi forte non in eodem loco Aegyptii comparisonem gnominis
et umbrae illi duo posuere sed in diuersis locis ? Veri enim simile uidetur Mar-
tianus in Meroe insula comparisonem gnominis cum umbra sua expressisse ;
Plinium uero eandem comparisonem in Syenne, urbe Aegypti, dixisse, in qua,
quia proprior (propior ?) est, umbra gnominis paulo plus quam dimidiam partem
tenet. [In urbe Roma] superat umbram gnomen nona parte < sui est >. Hinc grada-
tim per climata umbra incrementum patitur (-r om. M¹) usque dum perueniat ad
aequalitatem gnominis. Videsne quantum in Roma creuit, ubi non amplius quam
nona (nona om. M¹) parte superatur eadem umbra a gnomine ? In Anchona uero
pene eandem longitudinem umbra gnomenque possideant ; -xxx- enim -v- pars
tantum gnominis superat umbram. In Venetia uero ad eandem longitudinem per
omnia ueniunt. 4 [NONA] Id est nona pars gnominis non habet umbram.
5 [SVPEREST] Id est restat sine umbra. [TRICESIMA] Sc. pars. 6 [HISDEM]
Id est in meridiano tempore. 7 [SIMILI] Sc. est. Huc usque de aequinoctio ;
nunc de solstitio.

stadium, solstitii die medio nullam umbram iaci, sicut et in India supra flumen Hypasim. Quod et apud Trogoditas quodagesimo quinto ante et post solstitium die fieri dicunt mediis .xc. diebus in meridiem umbra iaci. Sed et in Meroe, insula Nili, .u. milibus stadium a Syene bis in anno absumi umbras, sole duodeuicesimam Tauri partem et quartamdecimam Leonis obtinente.

XLVIII. De Terrae Motu

[Isidorus, Plinius]

Terrae motum uento fieri *dicunt*, eius uisceribus instar *spongiae cauernosis* incluso, qui hanc horribili fremore percurrrens, et *euadere nitens*, uario *murmure concutit*, et se *tremendo* uel *dehiscendo* cogit effundere. Vnde *caua terrarum* his motibus subiacent, utpote *uenti* capacia, *harenosa* autem et *solida* carent. *Neque enim* fiunt *nisi caelo marique tranquillo* et *uento in uenas terrae condito*; et hoc est in terra *tremor*, quod in nube *tonitruum*, hocque *hiatus*, quod *fulmen*. *Fiunt simul cum terrae* motu et *inundationes maris*, eodem uidelicet *spiritu infusi* uel *residentis sinu recepti*.

XLVIII, 1 MGH, Poetae VI, p. 151 (xxii). 2/5 Isid. DNR, xlvi (pp. 319, 321). 5/9 Plin. II, lxxxii, 192. 9/11 Plin. II, lxxxvi, 200.

9 hypasim L; hipasim N trogodytas A 9/10 quadragessim V; -gisimo S -gesima ante A³ 10 dicuntur A¹ 11 umbras N³ umbras iaci/ uel umbra sita E iaci] sita L M S V 12 stadiorum A¹ G N³; stadii L syenae S; siene C E 13 xlii^{mam} A S; tertiam decimam M; -gesimam C; xxi/ uel xii E xlii aleonis L 14 optinente E S V

XLVIII, 1 De om. L 3 hoc M tremore M 4 murmurae S^v tremescendo C M; se cremendo L 5 uel dehiscendo om. C deiscendo E 6 capatia C L herenosa G¹ et] aut V¹; ut V³ 8 uenis C tenor G¹ quo N¹ 9 tonitru M; thonitruum N hoc est quae hiatus G³ hyatus E flumen A¹ S 11 in sinu M

8 [STADIUM] Pro stadiorum. [SOLSTITII] Id est .xii. kalendarum Iuliarum die. 9 [FULMEN] Vbi quinque milia stadiorum aufertur umbra. [TROGODITAS] Id est ablationem umbrae per quinque milia stadiorum. 11 [IACI (SITA M)] Iaci. 12 [SYENE] Vrbs Aegypti est sita inter Alexandriam et Meroen. [ABSUMI] Quia non est ibi umbra.

(XLVIII, 3, l. 9/10: proprior... Hinc] proprior est superat umbram gnomen nona parte sui est umbra gnominis paulo plus quam dimidiam partem tenet. Hinc M).

XLVIII, 2 [DICUNT] Sc. philosophi. [EIVS] Sc. terrae. 3 [CAVERNOSIS] Quasi cauernis. 4 [SE] Id est uentum. 5 [COGIT] Sc. terram. [VNDE] Vbicunque terra caua sit, necesse est ut ibi terrae motus fiat. Non autem ubi solida. 7 [FIUNT] Sc. terrae motus. 8 [VENAS] Si enim in caelo non est, necesse est ut in terra sit. [NVBE] Id est in gremio nubium. 9 [HIATVS] In terra. [FULMEN] In caelo. [TERRAE] Id est terrae motus et aestus maris 10 [INFUSI] Sc. uenti foras a terris. 11 [SINV] Ab aere.

L. Incendium Aetnae

[Isidorus]

Tellus Siciliae, quae cauernosa et sulphure ac bitumine strata, uentis pene tota et ignibus patet, spiritu introrsus cum igne concertante, multis saepe locis fumum, uel uapores uel flammās eructat, uel etiam uento acrius incumbente, harenarum lapidumue moles egerit. Inde montis Aetnae ad exemplum gehennae ignium tam diutinum durat incendium, quod insularum Aeolidum dicunt undis nutriri, dum aquarum concursus spiritum secum in inum profundum rapiens, tamdiu suffocat, donec uenis terrae diffusus fomenta ignis accendat. Hinc Scillei canes latrare finguntur, dum procul nauigantes undarum fremore terrentur, quas sorbente uoragine conlidit aestus.

LI. Diuisio Terrae

[Isidorus]

Terrarum orbis uniuersus, Oceano cinctus, in tres diuiditur partes : Europam, Asiam, Africam. Origo ab occasu solis et Gaditano freto, qua irrumpens Oceanus Athlanticus in maria interiora diffunditur — hinc intranti dextera Africa, laeua est

L, 2/12 Isid. DNR, xlvii (pp. 321, 323).

LI, 1 Cf. Aug., DCD XVI, xvii (CC XLVIII, p. 521). 2/8 Plin. III, i, 1.

L, 1 De incendio aethnae A² G²; De Incendio C aetne V; ethnae M N; aethnae L S 2 sulphurae C L S; sulphore A 3 poene L et om. M petet G¹ igni A E N 4 sepe C S uaporem N 5 arenarum M egit C 6 montibus M ethnae E M; aethnae A C N S^m ad om. C gehenne A G S V; gehene N 7 incendium dicunt quod V² dicunt quod i. ae. undis C N insularum L S V 7/8 eolidum A M V 8 concursis S; conuersus C 9 profundum om. C 10 scyllei A G M 12 terentur L S V collidit M

LI, 1 Deuisio N¹; De Diuisione Terrae C 2 inter diuiditur L 3 eoropam V africam europam asiam C orico E ab om. C 4 graditano S; gratitano L; gadetano C quia S^v V quam rumpens A¹ inrumpens A² L N S V atlanticus N 5 dextera M

L, 2 [SVLPHVRE] Sparsa enim est a bitumine et ceteris. [STRATA] Id est plena uel conserta. Sternitur enim ab eis. 3 [CVVM] Naturaliter enim habet ignem. 4 [FLAMMAS] T. Naturaliter ardet propter bitumen et tunc nihil aliud emittit nisi flammās, sed si intrauerit in cauernas et concertauerit cum igne, non solum flammās uerum etiam lapides ignitos cum arena. 6 [EGERIT] Id est uomit. 7 [DV RAT] Ad terrendos peccatores. 7/8 [AEOLIDVM] G. Ab Eolo rege earum. In quarum litoribus sunt uoragines quasi quaedam coclea (cocleam M) per quam intrat aer in terram per uenas, et, clausa uoragine, aer exire non potest, ac per hoc per occultos terrae uenit usque. 10 [FOMENTA] Id est nutrimenta. [HINC] Id est hac de causa. [SCYLLEI M] Scylo. Spolio. 12 [CONLIDIT] Infringit.

LI, 4 [QVA] Vbi. [IRRVM PENS] Intrans. 5 [HINC] Ab oceano Athlantic.

Europa ; inter has Asia magnitudine compar est aliis duabus. Termini sunt amnes Tanais et Nilus ; ·xu· passuum in longitudine, quas diximus fauces Oceani, patent, ·u· in latitudine. Europa ergo ab occidente usque ad septentrionem, Asia uero a
 10 *septentrione per orientem usque ad meridiem, atque inde Africa a meridie usque ad occidentem extenditur.*

EXPLICIT LIBER DE NATVRA RERVM

8/11 Isid. DNR xlviii, 2 (p. 325).

6 compar S V 7 sunt om. E x̄v C N S^v passum L V 7/8 longitudine
 v̄ quas N 8 oceani C ; oceano E (sic et infra) u] ū A C G M V altitu-
 dine G¹ 9/10 asia ... septentrione om. V¹ 10 inde om. M affricam E
 11 meridiaē S 12 Explicit Liber De Naturis Rerum G

6 [INTER] Inter Europam et Africam. 7 [NILVS] Africae et in Asiae. 8
 [LATITVDINE] Inter Hispaniam et Africam. 9 [OCCIDENTE] Id est a Gaditano
 freto usque ad Tanaim.

CONSPECTVS MATERIAE

PREFACE	V-XVI
A. Diocesan Schools before Bede	V
B. Monastic Schools	VI
C. Bede as Didactic Writer	VII
D. Bede's Didactic Works	VIII
Music	VIII
Grammar	IX
Knowledge of Nature	XI
Computus	XII
E. The Bedan Tradition and Carolingian Education	XV
Glosses and Commentaries	XVI
LIST OF ABBREVIATIONS	XVII-XXVI

DE ORTHOGRAPHIA

cura et studio

CH. W. JONES

Introduction	2-5
1. Manuscripts	3
2. Editions	5
Conspectus siglorum	6
Liber de Orthographia	7-57

DE ARTE METRICA ET DE SCHEMATIBVS ET TROPIS

cura et studio

C.B. KENDALL

una cum

COMMENTARIIS ET GLOSSIS REMIGII AVTISSIODORENSIS

(e codice Valentianense 390)

cura et studio

M. H. KING

Introduction	60-79
A. De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis	60

1. Manuscripts	60-72
2. Editions	72-74
3. Recension	74-76
B. Expositio Remigii super Bedae De Arte Metrica et De Schematibus et Tropis Libros	77-79
Codices Manuscripti	77-79
1. Commentarii super Bedae DAM et DST libros	77
2. Commentarii super DAM	78
3. Commentarii super DST	78-79
Conspectus siglorum	80
Liber Primus De Arte Metrica	81-141
Liber Secundus De Schematibus et Tropis ...	142-171
I. De Schematibus	142-151
II. De Tropis	151-171

DE NATVRA RERVVM

cura et studio

CH. W. JONES

una cum

COMMENTARIIS ET GLOSSIS E CODICE METENSE

(Berlin MS Phill. 1832)

cura et studio

FR. LIPP

Introduction	174-186
1. Date of Composition	174
2. Hand-List of Manuscripts of Bede's De Natura Rerum	174
3. Filiation of Manuscripts	184-185
4. Excerpting	185
5. Glosses	185
6. Editions	185-186
7. Figurae	186
Distribution of Source-Marks in Fifteen selected Manuscripts	187

CONSPECTVS MATERIAE	237
Conspectus Siglorum	188
Versus Bedae Presbiteri	189
Capitula Libri De Natura Rerum	190-191
De Natura Rerum Liber	192-234

